

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԸ

ՏԱՄՆՀԻՆ ԳԱՄՅԱԿԻՆ

ԳԵՂԱՐԳԵՍՏԱԿԱՆ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՀԱՅ

881.98(082) 319.69

881.93(082) 319.69
Հ-94 Հայաստանի շրջերո
րանկի ձգանյակի:
60.

မှားယွင်းမှုများကို ရှောင်ကြဉ်ရန်

6m.

381.98-82

2-24

ՅՈՒՆԿՆԵՐ 1 1981 թ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԸ ՏԱՍՆՀԻՆԳԱՄՅԱԿԻՆ

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱՆՈՒ

~~ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ~~
Խոսքերի և գրքերի մասին

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱԿԱԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1985

A II
30838

Յնյու իմբ՝ Տ. Խաչվանցյան

Արքեպիսկոպոս Ե. Շահբազյան

□

Գում. 1197 Գյաղիւ 295

Հրաւ. 3485 Տիբրաժ 3000

Հանձնված և արտադրութեան 19 հոկ. 1935 թ.
Ստորագրված և ստեղծվել Ծնոյեմբերի 1935 թ.

Գեւորդանի տպարան, Յեքեան, II Գնունի, 36 թ

Յնյու իմբ՝ Տ.

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Խորհրդային Հայաստանի 15-րդ տարեկիցը մեր յերկրի բան-
վորներն ու աշխատավորները տոնում են, ամփոփելով իրենց
փայլուն նվաճումները սոցիալիստական շինարարության բոլոր
ասպարեզներում: Այդ նվաճումների շարքում պատվավոր տեղ
և դրամով խորհրդային գրականությունը: 15 տարվա ընթաց-
քում դարդացավ, ծագկեց գեղարվեստական այնպիսի գրակա-
նություն, վերը դարձեց և զանգվածների սեփականություն: Ար-
տացողելով մեր բազմերանգ կյանքը, Հայաստանի խորհրդային
գրականությունը ներդրածն զեր և կատարում մեր յերկրի աշ-
խատավորների, աճող սերնդի կոմունիստական զատիկարակու-
թյան դարձի մեջ: Հայաստանի կոմունիստական կուսակցու-
թյան, Խորհրդային իշխանության հասուկ ուշադրության ու
հոգատարության տառիկա յե մեր գեղեցիկ գրականությունը:
Յերբեք հայ գրողը չի յեղել նյութական, բարոյական այնպիսի
նպատակավոր պայմանների մեջ, վերապիսի պայմաններ նրա հա-
մար ստեղծել և պրոլետարիատի զինկատարուն:

Գեղարվեստական գրականությունը դարդացել և մեր յերկ-
րում, շրջապատված ժողովրդական ամենալայն խավերի սիրով
և գուրդուրանքով: Գրականագետը մեր պրոլետարական հասա-
րակայնության կողմից հարգված, արժեքավորված դեմք և հան-
դիսանում:

Նույնժերյան հեղափոխությունը հայ ժողովրդի դարավոր
հասյլ պատմության մեջ բացեց նոր դարադուլ: Հոկտեմբե-
րյան հեղափոխության ջաշով, Պենինի-Սաալինի կուսակցու-
թյան Հայաստանի ջոկատի ղեկավարությամբ, Հայաստանի
բանվորներն ու աշխատավոր գյուղացիները, 15 տարի առաջ,
վաղեք գրին պատմական նոր ուղի—սոցիալիստական հանրակար-
դի կառուցման ուղին: Յերբեմնի ստրուկ, հեռամնաց Հայաս-
տանը կարճ ժամանակամիջոցում, շնորհիվ լենինյան-ստալինյան

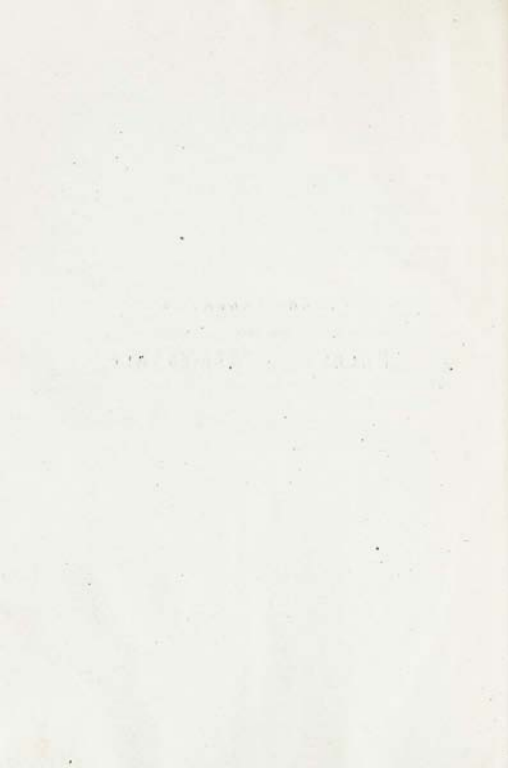
ազգային քաղաքականութեան վերածվեց ազատ, առաջադուր
յերկրի։ Աշխատավորութեան հերոսական ջանքերով, անսահման
խանդավառութեամբ ստեղծվում է նոր յերկիր, կերտվում է
նոր մշակույթ։ Մեր զեղեցիկ դրականութիւնն այդ նոր մշա-
կույթի մեկ ճյուղն է։ Նա առգործած է օոցիալիզմի վեհ գա-
ղափարներով։ Նա վողեւորում է աշխատավոր մարդուն իր կա-
տարած մեծ գործի արդասիքների պատկերումով, նա կոչում է
ափելի լուսավոր, պայծառ ապագայի, նա հրահրում է գանգ-
վածներին ստեղծագործական կորով։

Մեր դրականութիւնը մարտական է այնպես, ինչպես մար-
տական է մեր օոցիալիստական դարաշրջանը։ Նա առույգ է, լե-
ցուն նոր հանրակարգ կառուցող գանդվածների, կենսախնդու-
թեամբ։ Հայ մշակույթի, հայ հասարակական կյանքի պատմու-
թեան մեջ յերբեք դրականութիւնը չի ունեցել այնպիսի բարձր
գաղափարական ազդեցութիւն, վորպիսին նա մեռք բերեց Խոր-
հըրդային իշխանութեան որով։

Ներկա ժողովածույի մեջ ամփոփած նյութերը գերազան-
ցապես վերաբերում են Խորհրդային Հայաստանի իրականու-
թեանը։ Այդ նյութերը գրված են մեր դրականութեան դարգաց-
ման այլ և այլ փուլերում. սակայն նրանք ունեն ներքին մի ամ-
բողջութիւն։ այդ մեր վեր բարձրացող, ծաղկող հայրենիքի
15-ամյա պատմութեան գեղարվեստական արտօոցումն է։ Իբրեւ
այդպիսին նա նվիրվում է մեր յերկրի 15-ամյա հաղթանակների
ժողովրդական մեծ տոնին։

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԵՐԵՎԱՆ

ԲՈՒՆԱԿԱՆ Ե ԳԻՐ-ԿԱՆԱԼԸ

Յ ԵԿԵՂ ԷՄ...

ՅԵԿԵՂ ԷՄ, ՎՈՐ ԺԻ ՀԵՂՈՒՄ յԵՐԳԷՄ յԵՐԳԷՄ ԱՅՆ ՂԻՂ-ՀԵՂՈՒՄ,
ՎՈՐ ՀՈՒՅԵՐԻՆ ՎՈՒՄՆԵՐԳ յՈՐՀԱՐՅՈՒՐ յՈՐ ՈՐՎԱ ՄԻՋՈՒՄ:

ՅԵԿԵՂ ԷՄ, ՎՈՐ ՎՈՂՋՈՒՆԷՄ ԱՅՆ ՎՈՅՐԵՐԻՆ ԶՈ ՍԻՐԱՍՈՒՄ,
ՈՒՐ ՎՈՐԵՐՈՎ յԵՐԵՄԷՄ ՄԻԱՅՆ ՆՂՐԻՂՆԵՐՆ ԷՅԻՆ ԽՈՍՈՒՄ...
ՅԵԿԵՂ ԷՄ...

ՅԵԿԵՂ ԷՄ ՀԱՄԲՐՈՅՐ ՄԱՐՈՒ ԱՅՆ յԵՐԱՀԱՄԷՄ ԿՈՀՄ ՀՈՂԵՐԻՂ,
ՎՈՐՈՆԵՅ ՄԻՋԻԵ ՄՈՍՄԱՐԵՆ ԿԱՅՈՒ ՄԵՂԵՐ Ե ԱՅՈՐ ՀՈՍՈՒՄ:

ԴՈՒ, ՇԻՐ-ԿԱՆԱՅՐ, ՎՈՐ ՀԱՊԱՐՈՆԵՅ ԶՐԱԽՆՔՆԵՐԻ ՄԻՋԻԵ ՐՈՍԻ,
ՆՐՈՆԵՅ ԶՐԱԽՆՔ ՎԵԱՆԵՐ ՀԻՆԱՄ՝ ՎԱՐՃՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆ ՄԵՐԱՍՄԱՆՔԻ,
ԴՈՒ, ՎՈՐ ՀԱՊԱՐ ՀԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶՐՈՒՆԳՆԵՐԻ յԵՐԳԵՐ ՐՈՍՄ՝
ՍՈՍՄՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԵՐ ՀՈՒՐԹԻՂ ՀԻՄՔ ԵՄ ՎՆՈՒՄ ՄԻ ՆՈՐ ԿՅԱՆՔԻ՝
ՄԵՆ ՎՈՂՋՈՒՅՆԻ Ե ՀՐՈՎԱՆՔԻ յԵՐԴՆ ԷՄ ՐԵՐՈՒՄ ԶՈ ՎԱՀԱՆԵՐԻՆ
ՅԵՎ ՀԻՈՅՄՈՒՆՔ ՐՈՐՈՐ ՄՈՂԻ, ՐՈՐՈՐ յԵՐԿԻՐԻ ՎՈՒՄՆԵՐԻՆ:

ԲՈՂԷԻԿ Ե ՇԻՐ-ԿԱՆԱՅՐ—ՄԻ ՄՈՂԱՀԱ ՀԵՐԻԱԹՎԱՅԻՆ,
ՇՈՐԹԵՐ ՆՐԱ ՐՈՐ Ե ԽՈՒՄ ՎՈՂ ՄԵՆՆՔԻՅՆ ԱՐԻՎԱՀԱՅԻՆ.
ԳՐՈՒԽՐ ՀԱՊԹ ԹՈՂԵՐ Ե ԽՈՐ ԿԱՆՈՀԱՊՈՒՅՆ, ՊՈՒՐԱՅ ՎԵՄՈՒՄ,
ՊՈՅՐ ՀԵՄՈՒ ՎՈՂԱԻ ԾՈՅՈՒՄ, ՄԻՔՆԵՐ Ե ՀԵՄՈՒՄ ՆԵՄՈՒՄ:

ՄԵ՛Ն ՈՒ ՄԵ՛Ն Ե ՇԻՐ-ԿԱՆԱՅՐ, ԿԱՄԱՐԱՃԵ, ՎԵՂԵՑԿԱԹՈՎ,
ՓԱԹԱԹՎԵՐ Ե, ՎՈ՛ՆԵՅ Ե ՎԵՂԵՐ ՇԻՐԱՀԱՐԹԵՐ յԵՐԿՈՒ ԹՎԱԹՈՎ.

Մի խանդավառ կարոտ ունի, և՛ն ծարավը սիրած յարի,
Վար կարծես թե սեր ու խանդի կարոտել և հաղար տարի:

Հուշեր ունի սրտի խորքում խորհրդավոր իր հորձանքով,
Վողջ իրանքը դողունքի մեջ—աղբումների մի կրքոտ ծով.
Յեղ ամենքին իր յերթի մեջ ուժ տեսնում և ու հանաչում՝
Խոխովումով, լսում ես մեկ ավետում և՛ վողջո՛ւյն, վողջո՛ւյն...

2

Բուլեիկ և Եիր—կանալը... այն վայրերը լերկ ու բարրոց,
Վորոնք իրենց ծնված որից տյրի էյին—մերկ անապատ՝
Ելսորից յես հաղնելու յեն սիրակարոտ հարսերի պես
Չուք—գարգաբված խառ ու կանաչ, թավիչ մետաքս, դառ ու
դարբար:

Մի հմայող վոլորումով, արծաթափայլ գրավչությամբ
Հիմա հեռո՛ւ հեռուներն են ձգվել ցանցերն Եիր—կանալի.
Ելնպես գրկել, այնպես ծծում հողի շուրթը աղաւթյամբ,
Վոր կասես թե հողն և տնքում պինդ համբույրից սիրահարի:

Վո՛չ մի թիզ հող, վո՛չ մի ավան և վո՛չ մի դյուղ խաչկանդ
գաշտից
Ջգում ես վոր չի տանջվելու այսուհետև բարկ յերաշտից:

Բուլեիկ և Եիր—կանալը, հողար քաշող ամեն մարդի,
Մեծահողի, ներողամիտ՝ բարեկամի ու ամարդի:

3

Բուլեիկ և Եիր—կանալը... Դարու զավակ այս հերոսին,
Մեր այս դարու հարազատին ով չի՛ տեսել՝ թո՛ղ գա տեսնի.
Միխոնավոր պայթյունների, հարձակումի ականներով,
Արիալայի ժեռ ափերին գրոհ ավող ուսաներով,
Դիրքերից—գիրք, նվաճումներ, մի թոնները զոգող մյուսին,
Ալխատանքի հերոսները մատի շարժով նրան առին —
Ուր մեռք մեկնես՝ այնտեղ հրաչք, այնտեղ մի դյուղ թող
կանաչի,

Ուր յերևաւ, ուր եւ հասնեա՝ մի նոր սերունդ աշխտեղ անի-
նով ծաբաւի ե՞ թո՛ղ հաղենա, ով յարամաղ՝ թո՛ղ կշտանա...
Այսպէս եւ մեր Երբ-կանայլը, մի գլուխընդի ողորւլ եւ Նա
Յե՛ղ պարզեման, ե՛ որտարուիս, ե՛ լայնաշուրթ, ե՛ հյուստներ—
Քե՛քը տեղը, յերգը բերնին, խոսքը շուրթին, լիառատ սեր:

4

Բալլետիկ եւ Երբ-կանայլը... եւ գլուխընդի գլխին տառ՝
Յանցել եւ իր արյունատար յերակներով համատարած.
Մեկը պիտի հազարների մասին հոգա—մի զեկամբար—
Հազարները խանդով վառված պիտի հոգան մեկի համար...
Հրեն Կապար ասրին կանդնած հովիականչի ձեն եւ տալիս,
Թե՛ հե՛յ, յե՛ք, Հրեն ջրիս ձե՛նն եւ զայիս, ձե՛ղ եւ զայիս...
Կանդ եւ տեղ Պոլիգոնը եւ սիրահար կույսի նման
Քրքջում եւ ու սպասում, վոր դան գրկեն, սիրեն իրան.
Անհամբեր եւ Որթաքլիսան, բարախում եւ սիրող նրա,
Յնծությունից շունչը պահած քիչ եւ մնում ճշտ, պոռա.
Յերպում եւ Թոփառվան, աչքով անում Դոնախարանին,
Հասկանում եւ Հաջի-Կապար ու կանչ անում հարեանին:

Այսպէս մեկը ձենում մյուսին, ավետում եւ հեռու տեղից—
'Ելուդշանդը՝ Քյափանակին, Թափդաղը՝ Իլխիարին.
Այսպէս մեկը ահա մյուսին ավետում եւ յերկու վերտից,
Թե կայիս եւ Երբ-կանայլը—բալլետիկը Հայաստանի:

5

Ուրիշ վառւում ու սնմթ եւ ունի մեր բալլետիկ Երբ-կանայլը.
Նա Երբ-գալտի մեջքը գրկած Կապարի մոտից, ինչպէս նալը,
Ջրեկեցով նորից պիտի Թափվի ծոցը Արփաշայի,
Վոր պայքարի միջից խլի ուժը հիգրո-Փիկացիայի:

Յերգիչներից վո՛ր մեծն եր այն, վոր յերգել եւ ուժի մասին,
Երբ-կանայլը փրփուր խոսով շիբ-առյուծ եւ, բալլը՝ լուսին.
Լույս Թեւրի փաղաքշանքով պիտի ցանցի վողջ գլուխերին
Յե՛ղ դինամոն կայծակ-փնջով այրի նիւհը մութ հյուսերի.
Պիտի տեսնեն, վոր լուսաշաղ տեսները ելեկտրոնի

Միտք և ցնցում, գյուղին ասում, վոր անելիք ինքն եւ ունի-
Շիր-կանալը շիրի նման հոնդացող մի պատանի—
Ալիքները փրփուր խառով լույս տպագան Հայաստանի:

9

Մեր բուլէիկ Շիր-կանալը ուրիշ փահմ ու սաճթ եւ ունի.
Զիափորի սանձը ձեռքին հսկա ուժով ելեկտրոնի
Պիտի շարժի ու փոթորկի դործարաններ ու Ֆարրիկներ,
Զրադացներ, սղոցարան, ալեկոժի հող ու ցանքեր:

Այն յերկիրը, վոր դարերով քարացել եր ու ցամաքել՝
Այսորից յետ պիտի յերգի աշխատանքի հզոր յերգէր:
Շա՛տ և լացել համր լացով Շիրակն իր դարձի մասին,
Իսկ այսորից նա լի թոքով թող ամենից բարձր խոսի:

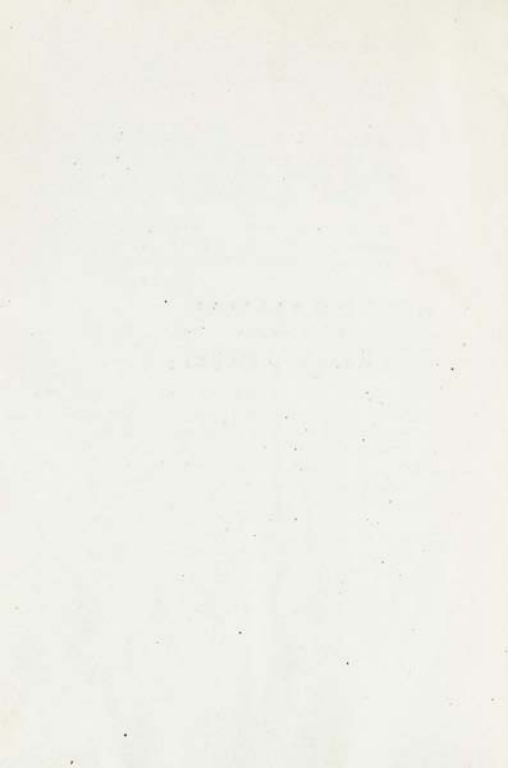
Շա՛տ և տանջվել ու տոկացել անհարազատ մարդոց ձեռքին,
Իսկ այսորից թող նվաճի ու տիրանա իր նոր կյանքին:
Ու կը տանջվեր նա ե՛լ նորից, թե չծնվեր հաղթ պատանին,
Թե չհասներ Շիր-կանալը—բուլէիկը Հայաստանի:

Վ Ե Ր Զ Ա Ր Ա Ն

Մատաղ լինեմ յես այն որին, մատաղ լինեմ յես այն մամին,
Յերբ ինձ նորից կփնճակվի աչքի դալու Շիր-կանալին.
Տեսա նրա յերկունքը յես, պեղումները տարի առաջ,
Այժմ նրա բազ ու բաղչեն, արան ու հանդը, ծառ ու կանաչ:
Վիլաների թափուտ անտառ, ծառույկներ—ծաղկանոցներ,
Վորոնց բույրից կըզգա նորից ջահելություն իմ հոգին ծեր.
Յե՛վ գիշերը հաղարայճա տարածելով լույսի փշեր՝
Ինձ կերեա հետու տեղից մի աստղադարձ հեքիաթ գիշեր.
Յե՛վ կը սուլեն Ֆարրիկների դուզակները ուրախ կանչով,
Վողջունելով գյուղ ու քաղաք ալ բոցերի հուր ճաճանչով:
Բուլէիկ և Շիր-կանալը՝ մեծ դավալը Հայաստանի,
Նրա վորդին ջահը ձեռքին լույսի աղբյուր մի տիրանի:

ՀԻՐԱԿԱՆԱՅԵՐ

ՄՈՐԳԱՆԻ ԽՆԱՄԻՆ

ԱՐԱՐՎԱԾ ՅԵՐՐՈՐԴ

Գիշերային ռեստորանի Մոմմարտընով

Մի մեծ դահլիճ՝ լայն կամարով բաժանված յերկու մասերի։ Ընդակով դասավորված և ծաղիկներով զարդարված սեղաններ։ Պատերի վրա ուռու նկարիչների նկարներ՝ չափազանց վառ գույներով։ Հատակը մեջտեղում բաց և պարերի համար, պատերի կողմում ծածկված և Փրանսիական գորշերով։ Կահ-կարստիքի բնդհանուր վաճճ համակնիտ արևելյան և՛ խառը ուսասիական և Փրանսիականի հետ։ Երեք զոռներ, վարճանքի յերկուսն աջ, մեկը ձախ պատի մեջ։ Աջ կողմի առաջին դուռը տանում և նախասենյակ, յերկրորդը՝ մի ուրիշ սենյակ, ուսկից սպասավորները բերում են բմբուլիքները և ուտելիքները։ Զախ կողմի դուռը տանում և պարուզ-պարուհիների ու յերգիչ-յերգչուհիների զգեստավորման սենյակը։

Առանձին հարմար սենյակներ՝ ելնկտրական կարմիր ու պեղնապուշ լամպարիկներով լուսավորված։

Երաժշտութունը նվագում և, պարերն ու յերգեցողությունները տեղի յեն ունենում մեծ մասամբ կամարի մյուս կողմում։ Կամարը, շատ լայն լինելով, ցուցադրում և տեսարանի ամբողջությունը, բացի նրա յետևում դանդաղ հաճախորդներից։

Նվագված յնդանակները և յերգված յերգերը մեծ մասամբ ուստական և ցիգանային են, իսկ պարերը հաջորդաբար խառը։ Հաճախորդները մեծ մասամբ անգլիացիներ, ամերիկացիներ և ուսաներ են՝ յերկու սեռերից։

(Վարագույրը բացվելիս հաճախորդներ կան արդեն : Կամարի մյուս կողմում յերածաշուքում : Յերածիշտները հագած են առասկան կամ ցիգանային զգեստներ : Յերևում են պարող-պարողուհիներ նույն զգեստներով . մեկը միայն նրանցից հագած է կովկասյան լեռնականի զգեստ, մեջքին կապած սլաշույն : Ուտերի վրա ունի կարմիր բաշլը (զլիսանոց) :

ՆԱՏԱՇԱ.—Հագնված ե ավելի շքեղ, քան յերկրորդ արարվածի մեջ : Այս գիշեր մենք կունենանք մի զվարճայի հյուր :

ՎԱՐԻՉ.—(Շիկահեր մարդ ե մտա 45 տարեկան . հագած ե փրակ) : Ո՞վ ե :

ՆԱՏԱՇԱ.—Ժորժ Մինթոյսկիի հայրը :

ՎԱՐԻՉ.—Այդ հայտնի նավթարդյունաբերն ու կալվածատեր՞ըր . վորի մասին ասում են , թե ասաջ սայլապան ե յեղեղ :

ՆԱՏԱՇԱ.—Սայլապան լինելն անեկդոտ ե , բայց տգետի մեկն ե :

ՎԱՐԻՉ.—Աշխատիր լավ քամել : Այդ միլիոնատեր եմիդրանտներն ալյուրի տաղրակներ են , վորքան թափ ասա , ելի անկյուններից մի բան կթափվի :

ՆԱՏԱՇԱ.—Կաշխատեմ , միայն պայմանով , վոր տոկոսս ավելացնես այս գիշեր :

ՎԱՐԻՉ.—Շատ լավ :

ՆԱՏԱՇԱ.—Մի ուրիշ պայման . այս գիշեր յես նստաշա չեմ , այսինքն՝ վոչ պարուհի , վոչ յերգչուհի :

ՎԱՐԻՉ.—Հապա ի՞նչ ես :

ՆԱՏԱՇԱ.—Նյու-Յորքից յեկած մեծահարուստ ամերիկուհի , այն ել հռչակալոր միլիարդեր Մորգանի բույրը :

ՎԱՐԻՉ.—Tien! Այդ ի՞նչ նոր կամեղիս յե :

ՆԱՏԱՇԱ.—Հետս կբացատրեմ (Նկատելով առաջին անձանորին) :

Հյուր յեկավ , զնա ընդունելու :

ՅԵՐԱՇՇՏՈՒԹՅՈՒՆ.—(Նվագում ե մի կարճ քայլերգ) :

ՏԵՍԻՒ 2

Նույնք ե Անժանոք

Ա. ԱՆԾԱՆՈՒ.—(Յերկրորդ արարվածի փրանսիացին ե , վոր այժմ հագած ե փաակ : Գալիս ե աջ կողմի առաջին դռնով

և նստում է աջ կողմի սեղաններից մեկի վրա, մուտքին մուտիկ) :

ՎԱՐԻԶ.—(Շտապով կարդալով և, վեր ապաստվորը ծառայի Անժամորին և նորեմ մտնելով է նստաշային) : Գրե՞նք ու
է : (Բեկվելով ինչ-վոր շշմբում է նստաշայի ակամքին) :

ՆԱՏԱՇԱ.—(Յնջվելով) : ՄԻՔԷ : (Յերկյուզով նայում է Ան-
ժամորի կողմը) :

ՎԱՐԻԶ.—Այո, յես նրան նանաշում եմ : Համապահում եմ, վոր
ստանց նպատակի չի յեկել այտակ (Տեսնելով Ստյոպային)
Ահա յեկավ քո բարեկամներից մեկը : Ընդունիր ինքը :

ՏԵՍԻՒ 3

Նույնի և Ստյոպան

ՍՏՅՈՊԱ.—(Յեկել և աջ կողմի առաջին դռնով. հագած է սմե-
կինգ) :

ՆԱՏԱՇԱ.—(Մտնելով և Ստյոպային) : Ինչո՞ւ յես մենակ :

ՍՏՅՈՊԱ.—Մյուսներն ել կղան :

ՆԱՏԱՇԱ.—Վոր արդպես և, անցիր կամարի հետև :

ՍՏՅՈՊԱ.—(Գնում է կամարի հետև) :

ԱՆԾԱՆՈՒ.—(Աչքերով ուղեկցում է Ստյոպային) :

ՎԱՐԻԶ.—(Նկատելով Անժամորի Ստյոպային հետևելը, մտնե-
նում է նստաշային) : Այս գիշեր քո բարեկամի այտակ գա-
լի ինձ դուր չի գալիս :

ՆԱՏԱՇԱ.—Ինչո՞ւ :

ՎԱՐԻԶ.—Տեսա՞ր, այդ մարդն ինչպես նայեց նրա յետևից :

ՆԱՏԱՇԱ.—Թող նայի, մեղ ինչ : (Նկատելով Պետրոսին և Ժոր-
ժին) : Ահա իմ հյուրը. յեկավ : Ընդունիր նրան մեծ հար-
գանքով, իսկ յես հետո կմտանամ : (Շտապով գնում է կա-
մարի հետև) :

ՏԵՍԻՒ 4

Նույնի, Պետրոս և Ժորժ

(Պետրոս և Ժորժ ներս են մտել աջ կողմի առաջին դռ-
նով : Պետրոսն այժմ առորյա հագուստով է, իսկ Ժորժը
սմեկինգ և հագած) :

ՊԵՏՐՈՍ.—Ես ի՞նչ պայծառ լուսավորություն և կասես հար-
սանիքի տուն և :

ԺՈՐԺ.—Այստեղ ամեն գիշեր հարսանիք է, մի բան էլ ավելի:
 ՎԱՐԻԶ.—(Հարգամբով դիմավորելով Պետրոսին, ցույց է տալիս
 ձախ կողմի անկյուններից մեկն ավանսների կողմ):
 ՊԵՏՐՈՍ.—(Նստում է, ձեռք տանելով դեպի մեջքը) մութ, դա՛-
 րումար մեջքացայտ էլի սկսում է:
 ԺՈՐԺ.—Ի՞նչ կկամենաս խմել, պապա:
 ՊԵՏՐՈՍ.—Յեռ ծարավ չեմ:
 ԺՈՐԺ.—Վո՛չ, պապա, մի բան պետք է պատվիրել:
 ՊԵՏՐՈՍ.—Թող մի պիվա բերի:
 ՎԱՐԻԶ.—(Յերեսը մի կողմ դարձնելով, ծիծաղում է):
 ԺՈՐԺ.—Այստեղ պիվո չեն խմում: (Սպասավորին, վեր մտնե-
 ցել է): Cordon rouge.
 ՍՊԱՍՍՎՈՐ.—(Անհատադ բերում է մի շիշ շամպայն):
 ՎԱՐԻԶ.—(Շամպայնի շիշը բաց է անում իր ձեռքով):
 ԺՈՐԺ.—Պապա, դու մի քիչ զրույց արա գերեկատորի հետ, յեռ
 տեսնեն հարսնացվիս ժողաքույրը չեկի է, թե չե: (Գնում
 է կամարի հետև):
 ԿԱՄԱՐԻ ՀԵՏԵՎՈՒՄ.—(Յերգեցողությամբ, բուռն ծափահարու-
 թյուններ: Բրավո՛, բրավո՛...):

ՅԵՍԻԼ 5

Պետրոս և վարիչ

ՊԵՏՐՈՍ.—(Վարիչին): По русски знаешь?
 ՎԱՐԻԶ.—Знаю.
 ՊԵՏՐՈՍ.—Мигрант?
 ՎԱՐԻԶ.—Да, я эмигрант. (Շամպայն է ամում Պետրոսի հա-
 մար):
 ՊԵՏՐՈՍ.—Бежал?
 ՎԱՐԻԶ.—Бежал.
 ՊԵՏՐՈՍ.—Откуда?
 ՎԱՐԻԶ.—Из Ростова на Дону.
 ՊԵՏՐՈՍ.—Служил?
 ՎԱՐԻԶ.—Нет, я был фабрикантом.
 ՊԵՏՐՈՍ.—Какой фабрику имел?
 ՎԱՐԻԶ.—Я имел фабрику сургуча и гильз для папирос.
 ՊԵՏՐՈՍ.—Հա, գիգի հա՛, все пропало.

ՆԱՏԱՇԱ.—Վոչ շնորհակալ եմ: Յես ծարավ եմ: (Լեցնում է իր
և Պետրոսի բաժակները):

ՊԵՏՐՈՍ.—Խմիր, մատաղ, խմիր: (Ժարժիմ): Դու կարող ես
դնալ, մենք գրույց կանենք:

ԺՈՐԺ.—(Նստաշայիմ առանձին): Չմոռանաս խեղբայրս (բար-
ձր): Պապա, յես դնում եմ իմ բնկերոջ մաս: (Դնում է
կամարի հետև):

ՏԵՍԻՂ 7

Պետրոս և Նատաշա

ՊԵՏՐՈՍ.—Հրամանքդ ի՞նչ տեղ ես սովորել հայերեն խոսելը:

ՆԱՏԱՇԱ.—Ստամբուլում: Մարդս հոն շատ տարիներ դեսպան
յեղած է: Մենք ամերիկացիքս շատ կտիրենք հայ ազգ ու
կջանանք անոր լեզուն սովորել: Ի՞մ ուսուցիչ հայ միտախոսներ
մը յեղած է—Արտաքսոս Բունդուլտաշյան: Ձեր կենացը:
(Խմում է):

ՊԵՏՐՈՍ.—Այ շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ: (Խմում է):
Մարդդ հիմա ի՞նչ տեղ է:

ՆԱՏԱՇԱ.—Մարդ չունիմ: (Պետրոսի բաժակը մտնի լեցնում է):

ՊԵՏՐՈՍ.—Խե՞հ:

ՆԱՏԱՇԱ.—Հինդ տարի տուաջ մարդս կլորվեց:

ՊԵՏՐՈՍ.—Վո՞նց թե կլորվեց:

ՆԱՏԱՇԱ.—Այո՛, մենք այդպես կըսենք. յերբ մեկը կմեռնե
հանկարծ, տուածց գլուշացնելու:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ուրեմն սիրա՞ր տրաքե՞լ է, հե՞հ:

ՆԱՏԱՇԱ.—Այո՛:

ՊԵՏՐՈՍ.—Խե՞հ:

ՆԱՏԱՇԱ.—Վորովհետեւ հարրեցող եր:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ըմբո՞հ:

ՆԱՏԱՇԱ.—Այո՛, հարրեցող, թուղթ խաղացող, շառլատան,
կոլարար, սրիկա, սպաշ, սկանդալիստ...

ՊԵՏՐՈՍ.—Բո, բո, բո, Ամերիկայի պես մի մեծ պետության
դեսպան ու սկանդալի՞ստ:

ՆԱՏԱՇԱ.—(Շփոթված): Դեսպան, այո, իհարկե, դեսպան եր,
ոպերետտի հուշարար չեր, ներողություն, միտքս մի քիչ
խառնվեց: (Բաժակը զարկելով Պետրոսի բաժակին): Խմենք:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Մեկուսի)։ Ես կնոջից խելքս բան չի կտրում, բայց
բե ո՞ր դիտե ամերկուհի յե։

ՆԱՏԱՇԱ.—(Բաժակը նորեմ գարկելով Պետրոսի բաժակին)։ Այս
եւ իմ կենացը։

ՊԵՏՐՈՍ.—Այո, ներողություն, հրամանացդ կենացը։ (Էմում
և)։ Հա, ես եյի ուղում ասել, խնամի։ (Կողմ)։ Չգիտեմ,
վո՞նց սկսել։

ՆԱՏԱՇԱ.—Ասացեք, միտեր Մինթոյեյ, իմ լսողություն ձեզի
համար բաց ե, կրնաք չլարնել անոր դռներ։

ՊԵՏՐՈՍ.—Եզ ի՞նչ անուշ բան ասացիր, խնամի։ ուրեմն կարո՞ղ
եմ համարձակ խոսել, չե՞։

ՆԱՏԱՇԱ.—Հարկավ, միտեր Մինթոյեյ, հարկավ, մենք ա-
մերիկացիքս կտրենք բլլալ պարզ, համարձակ, քիչ մ'ալ ա-
վելի։ (Թեքեակի միտնում և Պետրոսին)։ Քիչ մ'ալ ավե-
լի...

ՊԵՏՐՈՍ.—(Հանելի ցնցումով)։ Աֆարիմ, բաւեն կծեմ, աֆա-
րիմ... Հենց եզ ե պատճառը, վոր մենք եղջան սիրում ենք
ձեզ։ Հա, գիտես, յես ուղում եյի մի քիչ խոսել գարծի
մասին։

ՆԱՏԱՇԱ.—Ի՞նչ գործի։

ՊԵՏՐՈՍ.—Դե գիտես եյի, խոսքս իմ վորդու ու քո քրոջ աղջկա
մասին ե, այո՞։

ՆԱՏԱՇԱ.—(Ընդհատելով)։ Հասկացա, միտեր Մինթոյեյ,
հասկացա, կամիք գիտնալ, թե իմ քրոջ գուտար ինչպիսի
աղջիկ մըն ե, այո՞։

ՊԵՏՐՈՍ.—Հրամանքս, դե ամենից ասաջ Հենց եզ ե հարկավոր
իմանալ, հետո ել...

ՆԱՏԱՇԱ.—(Ընդհատելով)։ Ասեմ. շատ աղվոր որիորդ մըն ե,
տանք յերեսուն ու իննը տարեկան, դրսում՝ քսաներկու,
համեստ ե ինչպես կատու, բարի յե ինչպես կաղիկ։ Շատ
տառամտապաշտ ե, ավետարանն անդիր գիտե, պոստորո-
ֆիա շարափիա մեջ ե միայն կարդում, կերակի որերը դր-
նում ե յեկեղեցի, իմելը մեղմում արգելիված ե, բայց մեկ-
մեկ թագուն խում ե։ Արտաքի՞նը կուզեք գիտնալ. ամեն
գոմասանքից բարձր ե. ճերմակ ե ինչպես կճեպած ձու,
թչերը կարծիք են, հասակը բարձր ե ինչպես տելեգրաֆի
այուն, կուրծքը տափակ ե տախտակի պես, ծծերը վորի

վրա յեն, վտաները գեղեցիկ են ինչպես Վենետիկի գոնդոլներ, ատամները յերկար ինչպես ձիու ատամներ... Մի խոսքով, կատարյալ ամերիկուհի յե...

ՊԵՏՐՈՍ.—(Վեր լսել և զարմացմամբ, հիասքանիլով)։ Ըճբո, եղ ի՞նչ գովասանք ե, խնամի։

ՆԱՏԱՆԱ.—Մենք ամերիկացիքս գովելու շնորհ չունենք, մենք չգիտենք բարբառել, մենք գործնական ենք, գիտե՞ք, գործնական։ Խմենք։ (Բաժակները նորեմ լցնելով, աչքով նշան և անում վոչ հեռու կանգնած սպասալորին, նոր շիշ քերելու)։

ՍՊԱՍԱՎՈՐ.—(Ուզում և կիսատ շիշը վերցնել)։

ՊԵՏՐՈՍ.—(Շիշը բռնելով)։ Թողի՛ր մնա, դեռ մեջը չստ կու։

ՍՊԱՍԱՎՈՐ.—(Բերում և մի նոր շիշ և այնուամենայնիվ կիսատ շիշը տանում է)։

ՊԵՏՐՈՍ.—Խնամի, յես ուրախ կլինեյի, յեթե իմ հարսը տեսքով քեզ նման լիներ։

ՆԱՏԱՆԱ.—Ինձ նմա՞ն... oh la la։ Յես ի՞նչ եմ նրա համեմատ։ Վաչինչ։ Նրա նման մի ուրիշը չկա աշխարհի յերեսին։

ՊԵՏՐՈՍ.—Դե հիմի ուրիշ բանի մասին խոսենք։ Խնամի, հրամանեղ ասացի՛ր, վոր ամերիկացիներդ գործնական մարդիկ եք։ Յես ինքս ել համարյա թե մի ամերիկացի յեմ, ծառիպտաի բաներ չեմ սիրում։ Ուզում եմ տանել, թե ինձ հետաքրքրողն ո՞՞չեղ չէ։ Փողն ի՞նչ բան ե։ Վաչինչ, յես ինքս ինձ համար ել Մոնդան եմ։ Բայց դե մարդ ենք ելի, ինչ վոր ել լինի, բանը պիտի պարզենք։

ՆԱՏԱՆԱ.—(Ընդհատելով)։ Միտեր Մինթոյեզ, կամի՞ք լսել ապաշների յերդ։

ՊԵՏՐՈՍ.—Ցավդ տանեմ, ինչ վոր դու սիրում ես, յես ել եմ սիրում։

ՆԱՏԱՆԱ.—Գնանք մտիկ լսելու։ (Պետրոսի քեը բռնած գնում են խորհրդ)։

ՄԵՏՐ ԴՈՅԵԼ.—(Ուզովելով Պետրոսի բացակայությունից, սպասալորին երամայում և նրա սեղանի վրա դնել անամաս, քիսկվիտ և այլն)։

ՊԵՏՐՈՍ, ՆԱՏԱՆԱ.—(Յերգը լսելուց հետո վերադառնում են իրենց սեղանի բով)։

ՆԱՏԱՆԱ.—Հավանեցի՞ք ապաշների յերգը։

ՊԵՏՐՈՍ — Շատ հաժանեցի, շատ: Հա, են ելի ասում, խնամի: (Համկարծ ցկատիլ և սեղանի վրա ավելացվածը): Ըմբոս, եղ ի՞նչ է:

ՆԱՏԱԵԱ — Ուտեյիք է, մաղա, ուտենք:

ՊԵՏՐՈՍ — Հա, ուտենք: Դե, խնամի, ազահություն չկարծես, հաս՞, յոխ աշխարհը դիտե, զոր յես ազահ մարդ չեմ... Հասկացա՞ր:

ՆԱՏԱԵԱ — Հասկացա, խնամի, հասկացա, դուք ուզում եք բանը պարզել: Խնամի, պետք է ասեմ, զոր քրոջս աղջկա ոտի-տը մի մեծ բան չե:

ՊԵՏՐՈՍ — Որքանեկ, ինչքա՞ն է:

ՆԱՏԱԵԱ — Վաշինչ, չորսից մինչև հինգ հարյուր միլիոն...

ՊԵՏՐՈՍ — Չորսից մինչև հինգ հարյուր միլիոն ի՞նչ:

ՆԱՏԱԵԱ — Տանձի կորիզ:

ՊԵՏՐՈՍ — Տանձի կորի՞զ: (Վախեցած):

ՆԱՏԱԵԱ — Այո, միտակը Մինթոյեյ, մենք ամերիկացիքս զուլ-լարին ասանձի կորիզ ենք անվանում:

ՊԵՏՐՈՍ — (Թեքեուրյան հառաչանք արձակելով): Հաս՞, եղ-պես ասա ե՛կ, թե չե... (Կողմ): Խնամիս շատ մազալու կեթեկ է:

ՆԱՏԱԵԱ — Չորսից մինչև հինգ հարյուր միլիոն դոլլարը քիչ է, աշխուս չե՞:

ՊԵՏՐՈՍ — Ձե, ենքան ել քիչ չե, ցահեղներ են, կարող են մի կերպ ապրել, դե, յես ել մի բան կազեկացնեմ: (Կողմ): Վանց չե, քս հարն ուղարմի:

ՆԱՏԱԵԱ — Մի քիչ ել յես կտամ: Մի հարյուր կամ հարյուր հիսուն միլիոն տանձի, կորիզ:

ՊԵՏՐՈՍ — Մարդդ մե՞ծ կարողություն է թողել քեզ համար:

ՆԱՏԱԵԱ — (Մեկունի): Շատ մեծ: Մի կտարած ամուլի, յերկու չի: ամբողջա: (Բարձր): Իհարկե, հանդուցյալը շատ մեծ մարդ էր, նա Մորդանից ել հարուստ էր: Հապա իմ կենացն ել չե՞ք խմում: (Իր և Պետրոսի բաժակները լցնելուց հետո, կիսատ շիշը մի կողմ և դնում և սպասավորին գլխով նշան է անում):

ՍՊԱՍԱՎՈՐ — (Կիսատ շիշը տանում և և նորն և բերում):

ՊԵՏՐՈՍ — (Մի քշնամակամ հայացք և գցել սպասավորի վրա): Ներողություն, խնամի, խոտքով յեղա, էլի մեք կենացը: (Խմում և):

ՆԱՏԱՇԱ.—Thank you very much (Թեմֆիու վերիմեռչ) Բայց խնամի, մի լավ հարսանիք պիտի տարքեք, հե՞, կովկասյան հարսանիք: Մենք, ամերիկացիքս, շատ կտիրենք ձեր հարսանիք: (Խմում է):

ՊԵՏՐՈՍ.—Մին սհարի անել տամ, վոր ձենք ձեր Ամերիկահասնի: (Կոզմ): Խնամիս փափուկ ասլրանք է:

ՆԱՏԱՇԱ.—Միտեր Մինթոյեվ, պարել գիտե՞ք:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ի՞նչ պար:

ՆԱՏԱՇԱ.—Տանգո, Ֆոկսորուս, չառլստոն և այլն:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ձե, ևդ փոքարուս—մոքարուան իմ խելքի բան չե ուրիշն ասա:

ՆԱՏԱՇԱ.—Ռուսաց պարեր գիտե՞ք:

ՊԵՏՐՈՍ.—Եդ ել չգիտեմ: Զահել ժամանակս շատ եմ պարել թարաքյամս, թրինդի, ուդուն—դարս: Դու սիրո՞ւմ ես պարել:

ՆԱՏԱՇԱ.—Ո՛ր, պաշտում եմ: Կամենաք, ձեզ հետ կպարեմ մի ուսուց պար:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ուշում եմ, բայց ավելի լավ կլինի, վոր կշտիցս չհեռանաս: (Փորձի համար մի քիչ սեղմվում է Նատաշային):

ՆԱՏԱՇԱ.—(Ինքն ևս սեղմվելով Պետրոսին): Վո՛չ, վո՛չ, յես այնքան սիրեցի ձեզ, վոր պետք է անպատճառ պարեմ: Արդեն վոսկոթենքս պարում են: (Շտապով վեր է կենում, մշան է ամում խորքի յերածիշուներին մի ուսս կամ կովկասյան պար մվագելու և պարում է):

ՊԵՏՐՈՍ.—(Վագետրված ծնվի է տալիս): Մաշալլահ, մաշալլահ, աֆարիմ:

ՆԱՏԱՇԱ.—(Մի քանի րոպե պարելով, ճորեն մտնում է և այս անգամ ինքն է սեղմվում Պետրոսին): Ահ, միեջե լույս պարեմ—չեմ կշտանա:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ապրես, խնամի, ասլրես, դու պարելում ուստարաչի յես, ելի քո կենացը: (Ավելի յե սեղմվում Նատաշային կոզմ): Ձեր արևը, կժշտելս գալիս ե...

ՆԱՏԱՇԱ.—Thank you very much (Խմում է):

ՊԵՏՐՈՍ.—Եդ ի՞նչ ասացիր:

ՆԱՏԱՇԱ.—Թենքիու վերիմեռչ, կնշանակի շատ շնորհակալ եմ շ թենքիու վերիմեռչ...

ՊԵՏՐՈՍ.—Հառ. յես կարծեցի ուղում ես ասել մին պաշ...

ՆԱՏԱՇԱ.—Մին պաշ: Ուղում ե՞ք, պաշեցեք (Յերեսը մտանցում է Պետրոսին): Մենք, ամերիկուհիքս սիրում ենք պաշ-
դէ...

ՊԵՏՐՈՍ.—(Ուրախացած): Այ, որհնվի ձեր աղբը: (Շքամի-
նեքն անձնոցիկով սրբելով, ամուր համարում է Նատա-
շային): Ուխա՛յ...

ՀԱՆԱՆՈՐԴԵՆԵՐ.—(Ծիծաղում են և աղակալի ծափահարում):
Բրա՛վո, բրա՛վո...

ՊԵՏՐՈՍ.—(Եփորված հետ է մայում): Եղ ի՞նչ եր:

ՆԱՏԱՇԱ.—Վոյինչ, վոյինչ, ուշադրութուն մի դարձնեք: Նե-
րեցեք, միտեր Մինթոյեվ, դուք քանի՞ տարեկան եք:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Տառամկելով): Վալլահ, ծնվելուս որը միտս չե:

ՆԱՏԱՇԱ.—Յես կարծում եմ, Վոր դուք պետք է լինեք մոտ քա-
ռասուն տարեկան:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ձե՛, դրուստն ասած, մի քիչ ավելի յե, շատ քիչ է,
շատ քիչ...

ՆԱՏԱՇԱ.—Ի՞նչ եք կարծում, յես քանի՞ տարեկան եմ:

ՊԵՏՐՈՍ.—Իմ հաշիվով դու պիտի լինես մոտ յերեսուն տարեկան:

ՆԱՏԱՇԱ.—Ի՞նչ եք ասում, ի՞նչ յերեսուն, ի՞նչ քառասուն,
ի՞նչ հիսուն, յես վաթսուն ու յերկու տարեկան եմ:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ըժրո, ուրեմն իմ տարոքն ես: Ձեմ հավատում:

ՆԱՏԱՇԱ.—Մի զարմանաք, մենք, ամերիկուհիքս շատ ուշ ենք
ծերանում: Մենք դիտենք մեր քարմությունը պահպանել...

ՊԵՏՐՈՍ.—Եղ Վո՞նց եք պահպանում:

ՆԱՏԱՇԱ.—Ամեն որ ճաշից առաջ կանդալուպ ենք ուտում:

ՊԵՏՐՈՍ.—Կանդալուպ... Եղ ի՞նչ բան ե:

ՆԱՏԱՇԱ.—Կանդալուպը սեխի պես մի բան ե, շատ համեղ:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Գրպամից դուրս բերելով հուշատետրն ու մատիտը,
տալիս է Նատաշային): Գրի՛ր այդտեղ այդ որհնված պտու-
ղի անունը: Մին կնոջն ասեմ, Վոր ամեն որ ուտե:

ՆԱՏԱՇԱ.—(Ինչ-վոր գրում է, հուշատետրը յետ է տալիս):

ՊԵՏՐՈՍ.—Յես կիսամփեմ են մարդու գլխին, Վորը կտաի, թե
դու յերեսունհինգ տարեկանից ավելի յես:

ՆԱՏԱՇԱ.—Մնամի, այս բաժակն ել խմեք հարսնացվի և Կի-
սացվի կենացը: (Բաժակը բաժակի յե զարկում և նորին
հպվում է Պետրոսին): Այլա՛վերդին ձեղ մոտ:

ՊԵՏՐՈՍ — Այ տղերես, սրտիցս խոսեցիր: (Կռզմ): ԿժՀտեմ, թե՞
չէ:

ՆԱՏԱՇԱ — (Նշանով կանչում է սպասավորին և ինչ-վոր պատ-
վիրում է նրան):

ՍՇԱՍԱՎՈՐ — (Շտապով գնում է խորքը):

ՆԱՏԱՇԱ — (Կրկնում է): Այլահզերդին ձեզ մաս, խնամի:
(Խմում է):

ՅԵՐԿՈՒ ՅԵՐԳԻՉ ԵՆՎ ՄԻ ՅԵՐԳՉՈՒՀԻ — (Գալիս են խորքից,
յերգելով):

К нам добро пожаловать,
Петр Иванович, аллаверди.
Славный друг артистов бедных,
Аллаверди, Аллаверди.
Минтошу нет равного
Ни здесь, ни там, во всем мире,
Аллаверди, аллаверди... (Կրկնել):

ՆԱՏԱՇԱ — (Ձայնակցել է յերգիչներին):

ՅԵՐԳՉՈՒՀԻ — (Սեղանի վրայից վերցրել է մի քաժակ շամ-
պայն, դրել է ասիսեյի վրա և պահել է Պետրոսի առջև, յեր-
գը շարունակելով):

ՆԱՏԱՇԱ — Ա՛հ, Կալաշնեմ ձեր յերգեր, ձեր պարեր, ձեր բոլոր
զվարճություններ: (Նորեն հպվելով Պետրոսին): Արտիստ-
ներին պիտի մի բան բաշխել: (Ձևացնում է, ք-ն իբր իր
խակից դրամ է ուզում դուրս բերել):

ՊԵՏՐՈՍ — (Նատաշայի ձեռք բռնելով): Համբերի, խնամի,
թե՞չ էս անում, յես չեմ թողնի: (Գրպանից դուրս է բերում
մի ք-դրացրամ և գցում է ասիսեյի վրա):

Յերգչուհի և յերգիչները գլուխ են տալիս և վերադառ-
նում են կամարի հետևը: Կամարի հետևում յերգերը
փոխվում են պարերի: Մի ֆանի ամերիկացի գուլգեր,
կամարի հետևից, փսկստրտտ պարելով, գալիս են ա-
ռաջին պլանի վրա և նորեն հետ գնում:

ՊԵՏՐՈՍ — (Արդեն քավական գիմովցած): Նո ել խմենք յեղ-
բորդ կենացը:

ՆԱՏԱՇԱ — Յեղբայրս աջասրված և կամչաակա:

ՊԵՏՐՈՍ — Ա՛սոնց թե աջասրված է, ո՞վ է համարձակվել ամե-
րիկացի Մորզանին Սիբիր աջասրելու:

ՆԱՏԱՆԱՆ.—Ա՛հ, մտապա. ամերիկացի՞ լեզուստ մասին եք խոսում: Yes, yes, ես կենդանի յե, Նյու-Յորքումն ե: Շնորհակալ եմ, միտեր Մինթոյեյ, աղեկ, ղեզղեկ, աղեկ, հոս-հոս: Տեսեք, ինչ են պարում, այդ մեզ համար ե:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Նայելով դեպի խորքը): Եդ հո մեր լեզգաւորն ե, պարողն ել մերոնցից ե: (Վեզեւորված ծափ ե տալիս):

ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ԶԳԵՍՏՈՎ ՊԱՐՈՂ.—(«Նաւարսկի» պարելով ցալիս ե խորքից, դաշույնը խաղացնելով. մի քանի պտույտներ ե անում Պետրոսի առջև):

ՊԵՏՐՈՍ.—(Բոլորովին հտիշտակված) Մաշալլա, մաշալլա: Տեսնո՞ւմ ես, խնամի, մենք Եզպէս ենք այ, մենք, Կովկաս-ցիներս, կրակոս, կրակոս: Այ դռնաաղ: (Ուժգին ծափ տալով):

ՆԱՏԱՆԱՆ.—Հիանալի յե, սքանչելի, զմայլելի, մենք ամերիկացիքս կսիրենք Եզպէսի պարեր:

(Կովկասյան զգեստով պարողը պարելով հանկարծ դաշույնն ուժգին քափով Պետրոսի ե Նատաշայի սեղանի վրա յե զոյում ցցված դիքով):

ՊԵՏՐՈՍ.—(Յնցվելով, հետ ե մղվել) Ըժբո, Եդ ի՞նչ ոյինբա-գություն ե:

ՆԱՏԱՆԱՆ.—Իուք վախեցա՞ք դաշույնից:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Վազդուրկելով) Ի՞նչ... վախեցողի հերն եմ անի-ծել... Եսս Կովկասցի յեմ, դաշույնն ինձ համար ի՞նչ ե, վոնց վոր տեղը քեզ համար...:

ՆԱՏԱՆԱՆ.—Պէտք ե արտօստին մի բան բաշխել... (Դարձյալ ձևացնում ե, քե իբր քտակից դրամ ե ուզում դուրս բերել):

ՊԵՏՐՈՍ.—Ձե, խնամի, յես մեռնեմ, մի՛ արա, ես գիշեր յես եմ դոնազ անում, վոչ մի կոպեկ չպիտի ծախսես: (Պարողին տալիս ե յերկու քղրաղրամ) Այ, ես ինձ համար, ես ել քեզ համար:

ՊԱՐՈՂ.—(Դուլիս ե տալիս, զնում ե խորքը):

Կամարի հետևում յերգեցողություն:

ՆԱՏԱՆԱՆ.—Միտեր Մինթոյեյ, դուք շատ առատամեռն մարդ մըն եք, մենք ամերիկացիքս շատ կսիրենք ձեզի պես ջննու-լեմեններ:

ՊԵՏՐՈՍ.—Իմ ջննութենությունը լսի աշխարհը դիտե. Բազմում քանի-քանի անգամ գունահաւ հակատին հարյուրանոց եմ բխել:

ՆԱՏԱՇԱ.—Յերեկ ձեր վորդին եւ ձեզ նման ե:

ՊԵՏՐՈՍ.—Դե, ապա եւ տղան ապա եւ պիտի լինի, չարկաւ հո-
ւի լինի: Ուղում ես, թող դա, վող տամ, վոր նա ել
ծախի:

ՆԱՏԱՇԱ.—Իհարկե, լալ կլինի, վոր մի յերկու հազար Ֆրանկ
ունենա գրպանում:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Մեկուսի) Բա քո տունը տերը չինի, լորբ՞ յե:

ՆԱՏԱՇԱ.—(Ասել ե սպասավորին. վոր ժորժին կամչի կամարի
հետեից):

ՊԵՏՐՈՍ.—Կտամ, ինչ չեմ տալ...

ՆԱՏԱՇԱ.—Յեթե ձեզ մոտ չկա, յես կտամ: (Դարձյալ ձեռք-
նում ե, քի իբր սպում ե քսակից փող դուրս բերել):

ՊԵՏՐՈՍ.—Թող, խնամի, յես վող ունեմ, ունեմ: (Մեկուսի)
Հինգ հարյուր կտամ, կտամ հազար ե:

ԺՈՐԺ.—(Գալիս ե խորքից) Պապա, ի՞նչ ես հրամայում:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Տալով մի հինգ հարյուրամոց) Հը, ու քեզ համար
Ֆրանկ, դեռ քեզ արա:

ԺՈՐԺ.—(Նայելով քրքաղքամին) Սխալում ես, պապա, հազար-
քանոց չե, այլ հինգ հարյուրանոց:

ՊԵՏՐՈՍ.—Վոր լալ մտիկ տես, հազարանոց կերեա: (Աչքով
նշամ ե անում ժորժին հետամալու):

ԺՈՐԺ.—Լալ, թող հազարանոց լինի, շնորհակալ եմ: (Նստա-
շային առանձին) Այժմ Ոսման կուրտում խաղի լալ ժամա-
նակն ե: Յես հաջատացած եմ, վոր պիտի տանեմ:

ՆԱՏԱՇԱ.—Հաջողութուն:

ԺՈՐԺ.—(Շտապ գնում ե աչ կողմի առաջին դռնով):

ՊԵՏՐՈՍ.—Ի՞նչ տեղ դնաց:

ՆԱՏԱՇԱ.—Գնաց տեղեֆոնով հարսնացվի հետ զրույց անելու:
Իմ քրոջ աղջիկը գիշերները չի քնում, մինչև վոր ժորժը
նրա հետ տեղեֆոնով չխոսի:

ՊԵՏՐՈՍ.—Յերեւում ե, վոր իրարու շատ են սիրում:

ՆԱՏԱՇԱ.—Կալաւան կոր դիրար: Մի չեւ ել խմե՞նք:

ՊԵՏՐՈՍ.—Մեկն ել, յերկուսն ել, յերեքն ել: Չալալեկ:

ՆԱՏԱՇԱ.—Բայց արտիստներին ել պիտի հյուրասիրել:

ՊԵՏՐՈՍ.—Եդ ել իմ աչքի վրա: (Գոռալով) Չալալեկ:

ՆԱՏԱԾԱՆ.—Յեւ ինքս կկարգադրեմ: (Սպասավորին) Մի շիշ մեզ:

Համար բերեք, յերեք շիշ եւ տարեք արտառներէ համար:
ԼՊԱՍԼՈՐ.—(Ետապով հեռանում ե պատվերը կատարելու):

ՏԵՍԻՆ 8

Նույնք, Լիդիա, Սերյոժա, վեր գալիս են աջ կողմի
առաջին դռնով

ԼԻԴԻԱ.—Դուք կարծում եք, վոր Սայոսպան աշտե՞ղ ե:

ՍԵՐՅՈՋԱ.—Համառացած եմ:

Բ.—ԱՆԾԱՆՈՐ.—(Ներս ե մտնում Սերյոժայից ե Լիդիայից հետո աջ կողմի դռնով: մտնելում ե Ա. Անժանդին, ինչ-վոր ասում ե Սրամ ե շտապով անցնում ե կամարի հետեւ):

ԼԻԴԻԱ.—(Տեսնելով Պետրոսին, զարմացած մտնելում ե): Դո՞ւ
աշտեղ:

ՊԵՏՐՈՍ.—Հրամանքս, յես աշտեղ: Հրը, դու ինչո՞ւ յես յեկել
կես գիշերից անց:

ԼԻԴԻԱ.—Յես յեկել ես Սայոսպային տուն տանելու:

ՊԵՏՐՈՍ.—Յես ել յեկել եմ խնամուս հետ մի քիչ զրույց անե-
լու: Դե, ծանոթացեք, խնամի, աս իմ աղջիկն ե:

ՆԱՏԱԾԱՆ.—(Տեղից՝ չարժովելով, շատ քեքե գլուխ ե տալիս):

ԼԻԴԻԱ.—Ի՞նչ ասացիր, պապա, խնամի: (Ուշադրութեամբ
չդարձնելով Նատաշայի վրա):

ՊԵՏՐՈՍ.—Հրամանքս, ի՞նչ ուզում ես, նստիր մի բաժակ շամ-
պանիկայ անուշ արա: (Սերյոժային) Հրը, մեր աղա, վո՞նց
ես կոնծնելում, ամե՞մ:

ՍԵՐՅՈՋԱ.—(Երծաղը զսպելով) Ծնորհակալ եմ, նեղութուն մի
քաշեք:

ՊԵՏՐՈՍ.—Ձեռամի, ին՞ լռեցիր, քեմ արա: Սուս կենալը չի
ստղում ամերիկեւհուն:

ԼԻԴԻԱ.—Պապա, ինչե՞ր ես ասում, ի՞նչ խնամի, ի՞նչ ամերի-
կուհի, դա այս ռեստորանի պարուհի ու քերզուհի Նատա-
շան ե:

ՊԵՏՐՈՍ.—Աղջի, տաղ արա ե: Նա իմ եղ խնամին ե, ըոնն ել,
մորդ ել:

ԼԻԴԻԱ.—(Սերյոժային) Լսո՞ւմ եք, Սերյոժա, հայրս, կարծեմ,
հարբել ե: Պապա, աղատիր ինձ այդ տեսակ խնամիներէ:
Այդ կինն ե, վոր փչացրել ե իմ մարդուն ել, քո վորդուն
ել: (Նատաշային) Այնպես չե՛, ասա: Տեսեք ինչպես ե
փռվել:

ՆԱՏԱՇԱ.—I don't know you (Այ գոհա նոու յու)*:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Բարկամալով) Աղջիկ, չի՞նչ խոսեր, թե չես ուզում
բարեկամանալ, դեռ բանիդ, թող մեզ մեր ժեփին: Խնամի,
ներողություն կանես, աղջկա՛ս կատարբ մի չի՞նչ գատարկ ե:
(Բաժակը զարկելով Նատաշայի բաժակին) Մի աճղամ ել
Հարանացիի ու փեսացիի կենացը:

ԼԻԴԻԱ.—Սերյոժա, չես կխելագարվե՞մ, դուք խոսեցեք, այս
ի՞նչ կամեցիտ չե:

ՊԵՏՐՈՍ.—Կոմեզիա—մոմեզիա չկա, ներողություն խնդրիր յեղ-
բորդ Հարանացիի մորաքրոջից: Հասկացիր ե, Հասկացիր,
դա բանկիրների թաղամոր Մորզանի քույրն ե:

ՆԱՏԱՇԱ.—Yes, yes, միտարիս Ալիս Զեբայլը...

ՍԵՐՃՈՒԺԱ.—(Զկարողանալով ծիծաղը զսպել, փոքրում ե):

ԼԻԴԻԱ.—Տեսեք, տեսեք, ինչպես ե փքվել Հնդկահավի պես:
Սերյոժա, ինչո՞ւ չեք խոսում, չե՞ք նախաջում մեր Նատա-
շային: Դուք լսո՞ւմ եք, ծիծաղո՞ւմ եք, ուրեմն դուք ե:
խոսե՛ն եք այդ կոմեզիայում: Բայց ահա Գրիշան. նա այդ
մորպու աչքերը կբանա:

ՏԵՄԻՆ 9

Նույնի, Գրիշա և Շպուլենկո

(Գրիշան և Շպուլենկոն գալիս են աջ կողմի առաջին
դռնով. յերկուսն ել ծայրահեղ հարբած են):

ԳՐԻՇԱ.—(Յերեմյակով մտեմնում ե Նատաշային) Նատաշա,
Հողյակա, չես կարտեսել էյի չեզ, չեկա Համբուրկու: (Հար-
ձակվում ե Նատաշայի վրա, ուզում ե համբուրել):

ՆԱՏԱՇԱ.—What a fool (ուսատ ե փուլ) —(Հրում ե Գրիշային):

ԳՐԻՇԱ.—Ի՞նչ, չե՞ս ուզում, փոք Համբուրկե՞մ: Նորին կայսե-
րական մեծություն չեյր զգարողության օժից... (Նորեն հար-
ձակվում ե և նորեն հրվում ե):

ՇՊՈՒԼԵՆԿՈ.—Իսկ ինձ չես կարող մերժել: (Գրկում ե Նատա-
շային հետևից և համբուրում ե):

ԼԻԴԻԱ.—Տեսնո՞ւմ ես, պապա, Հիմա նախաչեցի՞ր քո խնամուն:

ՊԵՏՐՈՍ.—(Վառմի յե կանգնել և ապշած նայում ե):

ՆԱՏԱՇԱ.—(Ազատվելով Շպուլենկայի և Գրիշայի գրկից) Hy
nac boex k voroty... (Վազում ե կամարի հետև):

* Ես չեմ գիտի:

ՊԵՏՐՈՍ — Եղ ի՞նչ բան ե, յերազումս եմ, թե՛ խելքս կորցրել եմ:

Բ. ԱՆԾԱՆՈԹ — (Յեկելի և կամարի մյուս կողմից, ինչ-վոր ասել և մ. Անծանոթին. վերջինի հրամանով գնում և շտապով աջ կողմի դռնով և քիչ անցած վերադառնում է):

Չ. ՎՈՍՏՐԻԿԱՆ — (Յերևում են աջ կողմի առաջին դռների մեջ):

Ա. ՅԵՎ Բ. ԱՆԾԱՆՈԹ — (Գալիս են կամարի հետևից, մեկը մրանցից բռնել և Ստյոպայի քնը, մյուսը ձեռքում ունի այն քարե կապոցը, վոր Սերյոժան տվել էր Ստյոպային):
Յերածառությունը և յերգեցողությունը դադարում են կամարի հետևում:

ՍՏԵՈՊԱ — (Գունատվել է, դադում է):

ԼԻԴԻԱ — (Տեսնելով Ստյոպային) *Պաշտպա, Սաշտպա*: (Ուզում է մոտենալ Ստյոպային):

Ա. ԱՆԾԱՆՈԹ — (Ձեռքը բարձրացնելով): *Madame ne vous approchez pas je vous prie*:

ՍԵՐՅՈՒԱ — (Ուզում է փախչել, վստահանալով չեն թողնում):

Ա. ԱՆԾԱՆՈԹ — (Գրպանից դուրս է բերում բազկակալները և շղթայում է Ստյոպայի և Սերյոժայի ձեռքերը):

ԼԻԴԻԱ — Այդ ի՞նչ եք անում, *սուր եք տանում իմ ամուսնուն*: (Լալիս է և վազում է մյուսների հետևից):

Ստյոպան և Սերյոժան Անծանոթների և վստահանների ուղեկցությամբ գնում են աջ կողմի դռնով, հանախորդներն ու բոլոր արտիստները խմբված դիտում են տեսարանը:

ՎԱՐԻԶ — (Համախորդներին) *Վոչինչ, վոչինչ, հանդստացե՛ք, պարոններ: Ե՛ր, յերածշուկի թյուն...*

ՀԱՃԱՅՈՐԴՆԵՐ — (Վերադառնում են իրենց տեղերը):

ՏԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ — (Նվազում է մի փոքրիկալի յեղանակ):

ՎԱՐԻԶ — (Նստաշային) *Տեսա՞ր, յես չե՞լ՞ս ասում*:

ՆԱՏԱԾԱ — *Ինչո՞ւ նրանց ձերբակալեցին*:

ՎԱՐԻԶ — *Հետո կասեմ*: (Մոտենում է Պետրոսին մի յուզր-ձեռքին) *Monsieur, l'addition*: (Թուզքը տալիս է Պետրոսին):

ՊԵՏՐՈՍ — (Վոր շփոթված վեր է կացել և խառնվել ամբոխին, առաջ է գալիս): *Բա, բա, բա, ինչ խառառակություն*: (Թուլացած նստում է աթոռի վրա):

ՎԱՐԱԳՈՒՅՐ

Ա. Վ. ԻՅԱԿՈՒԲՅԱՆ

ԱՐՈՒ ԼՍԼԱՅԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ

«Յեղ համբալ ծովաց ահանջն-աղանջ
Պողոսաներում համբողջ վոստանի,
Թե Արու Լալան վերադարձել է
Պանդուխտ ավերից տկուքն հայրենի:

— Մենք ճանաչեցինք իսկ և իսկ նորան,
Տեսնողներն այսպես արդում են համար,
Թեև անցել են յերկար տարիներ,
Յերբ նա մեր միջից վտառվ դադանարար:

Տեսանք՝ հոգնարեկ որերի բնուից,
Մի աչքում արցունք և մյուսում ժպիտ,
Բայց սուր, կար մեջքին և քայլը թափով,
Ճակատն հինավուրց՝ անամալ ու վճիռ:

Յեղ արբին հենած՝ կանգնել էր մենակ,
Նայում էր շուրջը համառ համբոխին,
Ժպտում էր բարի, վողջուշն էր տալիս
Իրեն անձանոթ անց աւ դարձողին:

Յեղ ուրիշները շտապ վաղե-վաղ
Ձայնում են անցնում դուհհ-դուհհ,
Թե Արու Լալան ոտար ավերից
Դարձել յեկել է, դարձել յեկե՛լ է...

Հ ԴՐՄԻՐԱՅԱՆ

ՅԱՎԱԾ ՍԵՐ

Տոնական մթնոլորտում պատահեց այդ:

Դա մի թախիբ եր յերազում, մի դարձանային թրթիւ:

Մալխի յերկուսին, շենքը հանձնելու յերկրորդ որը մու-
քենն իր բրիգադի հետ դեռ քաղաքամերձ այգիներից մեկը ժեֆ
անելու: Սրանով յոթերորդ շենքն եր, վոր հանձնում եր նրա
բրիգադը: Ռուբենը դերազանց վարպետ վորմնադիր եր և որի-
նակելի բրիգադ եր պահում:

Թարմություն եր բուրում այդ բրիգադից: Բոլորն ել բանի-
մաց, ուրախ տղերք, սերտ կապված իրար հետ:

Ռուբենը բարձրահասակ, Զյուտ յերիտասարդ եր, մարտա-
կան դեմքով: Վասիկդույն բարակ բեխեր ունեւ՝ սեղմ շուրթե-
րի վրա, և հոխորտ սրում եր այդ բեխերը: Շատ համեստ եր
և լուրջ, կարգադրում եր հանդիստ, բառ ձայնով, խրատում
եր ավելի, քան կշտամբում և քանի բարկանում եր, այնքան
ավելի յեր ցածրանում ձայնը և դեմքը մոտեցնում խոտակցին:
Ընդհանրապես համառ եր առաջ տանում իր միտքը: Նա հեղի-
նակություն եր:

Նրան հարգում ելին:

Ահա, այսպես, տոնական որ եր, վնր նրան պատահեց այդ
դեպքը: Բայց պատահեց մի անսակ դարձանակալ տնապատելու-
թյամբ: Ռուբենն ու իր ընկերները չքում ելին այդում ծառե-
ծառ, կանաչների վրա նստոտում, կատակում: Հետո լմբշամարտ
յնդավ: Բրիգադից յերկու հոգի, վոր ծանր ապւնտիկայի հե-
րոսներ ելին՝ սուտ լմբշամարտեցին:

Այդ ժամանակ եր, վոր Ռուբենը նկատեց այդու տնակի ա-
ռաջ մի աղջկա, վոր խոր նայում եր իրեն: Հպարտ գլուխ ու-
նեւ նա, խրոխտ, կապույտ աչքեր: Նա հրամայող դեղեցիկ եր,
բարձրահասակ:

Ռուբենը նայում եր զբմբիշներին, ժպտում գուսպ ինքնի-
րեն: Հետո կրկին աչքը դցեց տնակի կողմը: Աղջիկը խոր հա-
յացքով իրեն եր նայում:

Ծաղի ժամանակ, յերբ բրիգադի հետ հալաքվեց նաև այ-
դեալիբոջ ընտանիքը, վոր միշտ չես իմանում ովքեր են և ինչ-
պես հայտնվեցին՝ այն հպարտադեմ աղջկին տնադմուկ սողոս-
կեց այնտեղ:

Շատ մտերմական ընթացավ ճաշը և ուրախ, դարձանային թե-

Թեությամբ: Վոչ մի տգեղություն: Յերդեցին, հետո պարե-
զին:

Ասողիկը,—Հպարտադեմ աղջիկը,—Վոր ըստ յերևույթին
այլևս չեր հետաքրքրվում Ռուբենով և հիմա ել արիւններին
եր նայում՝ մի անշամ միայն ներհուն հայացքն ընկզմեց Ռուբե-
նի հայացքի մեջ և մնաց յերկար: Ռուբենն զգաց, վոր այդ
աղջիկը մտաւ իր հագու. մեջ, տիրեց իրեն: Նա ալլալվեց:

Հետո դինի՞ն եր, ծաղիկնե՞րը, թե՞ ընկերները—Ռուբենը
հանկարծ միտքը դրեց միտնալ այդ աղջկա հետ: Ընկերներն ել
զգացին, վոր մի բան կատարվեց Ռուբենի մեջ, կենացների վրա
տկնաբեկներ արին, կատակեցին՝ հասկացնելու, շտի: Ըստրը
մպտացին կես ուրախ, կես լուրջ: Ասողիկը լուրջ ընդունեց այդ
ամենը, համարձակ հանդիստ նայեց Ռուբենին, նայեց հպարտ
ու հաղթական...

Ռուբենը կորցրեց իրեն:

Մի քաղցր սարսուռ անցաւ նրա մեջքով: Նրա կուրծքը գո-
ղաց և աշուհետե մնացածը շարունակվեց ինչպես յերազում:

Ուշացած դարուն եր, աղբիւր փչել եր և նրա շնչից փթթել
էյին ծառերը: Դեղձենին մի տեսակ վարդազույն լույսով պո-
րուրված զրկում եր սալորենու կաթնազույն լույսը, հետո այդ
ծառերի սաղարթից թափվում էյին լույսերը կանաչ արտախ
վրա: Մոթրինը պատերի տակից ու դաշտից արեւցնող բուրձուն-
քով սողում եր ոչի մեջ ու մարդու քաշում գեղի դաշտերի
վայրենությունը:

Ռուբենն այնպես զգաց, վոր ընկերների յերդերը, կատակ-
ները, ծառերը, հարվածայինների հաղթական հայացքները
խառնվեցին ինչ—վոր մտերմական ընտանեկան մի այլ հույզի
հետ, սիրո հետ: Ուղղակի սիրո: Ռուբենը նոր զգաց, վոր ինքը
լցված և սիրով, վոր բուռն սիրում և մեկին—**Թե ում**՝ չգիտեմ—
բայց հիմա այդ մեկը յեկել և կանգնել իր դիմաց և հրամայա-
կան մտերիմ պահանջում և իր տենչերի պատասխանը:

Ժիշտ և, դինով էյին ամենքը, բայց միայն դինին չեր, վոր
հարեցերէլ եր Ռուբենին: Նա զգաց, վոր իր շինարարական գոր-
ծի մեջ հաղթական բրիզադի հետ միասին իրեն պակասում և
նաե կին ունենալը: Զգաց և մի այլ բան, կարծես ամենքը՝ բնու-
թյունը, իր ընկերները, իր հասարակական գործը և այս կինը

միախառնվեցին, դարձան զորավիգ իր կյանքի, մի աշխույժ թռիչք, ներգաշնակ յերգ:

«Մի կին և պետք—և ամեն ինչ լրացավ—մտածեց Ռուբենը: Յեղ մի անգամ ել, յերբ ինքը նայեց Ասողիկին՝ այնպես թվաց, վրա ալք լուռ ու հոգարտ ելակը վաղածանոթ և ու մտերիմ: Սուր սիրով լցվեց գեպի նա, գրկեց վողջ ելությամբ նրա նապելի հաստերը:

Յեղ յերբ սուրբան քաղցեցին ու խումբ-խումբ դրոսեն և սկսեցին ալքում՝ Ռուբենն առանց մտածելու՝ ինչպես ընկներ գեղեցիկ ու ահալսր մի անդունդ՝ հանկարծ մի շատ հաճելի դժխա-սրտույտ դաջ և առանց այլևայլի առաջարկեց Ասողիկին իր կինը դառնալ:

Ասողիկը համաձայնեց:

Դա արդեն բուրբովին դուլթեց Ռուբենին: Կյանքը սլացավ արագ, արագ, նրա սիրտը կրկին ուռեց, լցվեց շնչարգելի շափ և նա սիրեց Ասողիկին այնքան բուռն, վոր ուզում եր դուրս փախչել ալքուց:

Թե հետո ինչպես թեյի նստեցին, ինչպես դնացին տուն—ալք ամենը կատարվեց անդիտակ վիճակի մեջ: Թռան հավիտենական վայրկյաններ, Ռուբենն այնպես իմացավ, թե ինքը յերեսուն և յերկու տարի սիրում եր ու միայն նոր հասկացավ և հասկացավ անսպասելի դուռի պես, հանկարծ, ինչպես նոր ծնված լիներ:

Մեղրամիտն անցավ փոթորկալի, աղմկահուլալ: Ռուբենն հարբածի պես եր աշխատում նորակառույցների պատերի վրա: Յեռանդը հորդում եր դարձան գետի պես՝ սղտոր, վայրի, բայց թարմ, կենսալի: Գործը թուցնում եր նրան: Փայլուն ցուցանիչներ եր տալիս նրա բրիզադը: Ռուբենը կայտառացել եր, սկսել եր կատակել, յերգել: Աշխատանքի յետուն ժամանակը, յերբ իր կեռջ սլացող դեմքն ոգի մեջ յերերալով դալիս արձանանում եր իր դիմաց՝ խանդաղատանքից մարում եր Ռուբենի սիրտը: Յեղ նա սղտոր ժպտով հառաչում եր: Նա իր բուռն սիրո բոցերի մեջ չեր տեսնում, չեր գտնում վռչինչ ուրիշ բան: Իր բրիզադով խոսք եր տվել տալ կվարտալում ամենաբարձր ցուցանիշները: Աչք ամեց չորս կողմ, կարգադրեց իր բրիզադի անդամներին՝

աղնիքներն կատարել խորհրդանշութեան ժամանակ ընդունած վճիռը և սրբառաջ քարերն սկսեց զարդարանքի պէս շարել նորահասուլցի հզարա պատին՝ յերբեմն մուրճը վերցնելով և տաշած քարն ալելիի դեղեցիկացնելով զաղարիկ ու մանրիկ հարմարեցնելով։

Ռուբենը սիրում էր նայել իր շենքին, խնչպէս դեղեցիկ տաճանին։ Լաստակներն թևերն մեջ դրկված՝ շենքը հպարտ ծառանում էր վեր։ Վարդապետն տալֆն արշալույսի պէս ներկում էր նրա ձախար և հակադրում հետեի բլուրների ժայռերի գորշութեան։ Հետուն, քաղաքի վերեւ ժառերից ձեռով ելին տնում իր բրիզադի ձեռքով բարձրացրած շենքերը։ Ռուբենը քաղաք և կառուցում բոլոր կառուցողների հետ—գրանով ել հպարտ էր նա և վարպետ վորմնադիրն պատվի զգացումը բարձրացնում էր նրան մինչև ասպնատկանութեան։ Նրա բրիզադը մի տեսակ որդեն էր,—որդեն ընտրովի ասպնաների, վորոնք իրենց անձը դրել էլին բարձր նշառանի վրա։ Ռուբենի շորդենին՝ հետեւում են մյուսները, և քաղաքում հայտնի յեր, թե վոր շենքերն են բարձրացել այս որդենի ձեռքով։ Սա պատվի խնդիր էր։

Բայց ասորորինակ էր. Ռուբենը մի տեսակ կոպ էր տեսնում իր հպարտ շենքերի և իր կնոջ մեջ։ Հետո այդ կապը դնում էր ավելի հետուն—իր ընկերները։ Այդ ամենը կատարած էր մի ընդհանուր կյանքով, վոր ներդաշնակ մի յերկի պէս յերգովում էր կառուցող յերիտասարդ հոգում։

Աստղիկը ծաղկում էր ու դառնում ավելի տենչալի։ Հետո ժամանակ յեկավ՝ նրա աչքերը լցվեցին յերազով, դեմքը դառավ խնկազույն, պտուղի պէս լցվեց և նա սկսեց արբած ու հոգնած ժպտալ Ռուբենին։

Յեզ պտուղի պէս ել կաթնեցրեց մի դեղեցիկ աղջնակ։

Յեկան Ռուբենի ընկերները, սանձակոծ արին, իրենց առանց այն ել լցված ուրախութիւնը, յերգեցին, պարեցին, լցրին Ռուբենի տունն այն թարմ ուրախութեամբ, վոր հատուկ և ընկերական շրջանին։

Միայն Աստղիկը ներմային էր այդ որը։ Բայց նրան նայող չկար։

Յերեխան օճեց ու կարմրեց խնձորի պէս իր դեղեցիկ մոր և ասպնատղեմ հոր դրկերում։ Ռուբենի կյանքը հոսել սկսեց լեռնային առվակի պէս զվարթ ու խաղացկուն։

Մի բան միայն, մի ստվեր սողսկում էր աննկատ և նրա-
սում Ռուբենի տան անկյունում: Աստղիկը կոպիտ էր վարժում
նրա հետ: Բնագործությունն էր այդ, թե անցողիկ ներվայնու-
թյուն, զեռ հայտնի չէր: Ռուբենը նկատում էր այդ, բայց սիրո
բուռն հոսանքում բարեխառնվում էր այդ: Սերը չէր ուզում
նկատել իր շուրջը հալածվող այդպիսի ստվերները: Մական, յերբ
այդ կապույտյան վարադույրի հեռուից նայում էլին Աստ-
ղիկի աչքերը՝ ստոր, ոտտոր, ածակի՝ զա մնում էր Ռուբենի
հագում: Յեվ նա զորքի ժամանակ հեշելով այդ, մի բույն կանգ
էր առնում ու աչքերը պոկած՝ մտածում:

Յեվ այդ քանը միայն:

Անցավ ժամանակ և ծնվեց մի սղա: Նա բերեց նոր հոգս
և կարծես նաև նոր մտերմություն: Ռուբենն դուրս էր այդ
հոգսի համար. զա վստում էր այն վաստակները, վոր ու-
նում էլին Ռուբենի սիրո վրայով:

Մի առավոտ միայն, յերբ նա թեյն արագ խմելով ու հեռն
էլ բլուզի կոճակները զցելով խոսում էր Աստղիկի հետ՝
Ռուբենն ինչ-վոր հաղճեղ նկատեց նրա շարժումների մեջ:
Աստղիկը կարծես շտապեցնում էր նրան, վոր սա զնա զործի-
ւ և զա անում էր վոչ խոսքերով: Դա յերևում էր նրա թեյ ածե-
լու մեջ, հայացքի մեջ: Այնտեղ նկատելի յեր մի տաղնապալի
շտապ, վոր անհանգիստ նայում էր Ռուբենի կողմը: Այդ հա-
յացքը թելադրում էր Ռուբենին շուտ վերջացնել:

Ռուբենը դրան առանձին նշանակություն չտվեց, բայց զա
մնաց նրա հիշողության մեջ: Ու յերբ տանից դուրս էր յեղնում՝
բակից անցնելիս նայեց պատուհանից ներս՝ տեսավ, վոր Աստ-
ղիկն արագ մոտեցավ հայելուն և սկսեց յերեսը պուզրի քսել:

Վշուկա յե շտապումս—մտածեց Ռուբենը և միամիտ դուրս
յեկավ բակից: Յերբ հասավ չեքի վայրը՝ տան մտքերն ու Աստ-
ղիկը ցնդեցին ծխի նման: Ասողջ ու կենդանի աշխատանքը
զրկեց նրան ու տարավ հոր բազուկներով:

Յերեկոյան վերադարձին Ռուբենն Աստղիկի շարժումներից
նկատեց մի տարբերակ բան: Կարծես սա իրեն չէր տեսնում:
Գնում էր դալիս սենյակից սենյակ, վերցնում վայր դնում ան-
նպատակ մի առարկա: Պարզ էր—Աստղիկի միտքն զբաղված էր
մի բանով, վոր կապ չուներ այդ բնականից հետ:

— Ի՞նչ կա, Աստղիկ, — հարցրեց Ռուբենը:

— Վուչինչ, — շեշտ պատասխանեց Աստղիկը, ապա ասաւք նայեց նրան և հարցրեց— Ի՞նչ ևս կզեղ ինձանից:

— Ո՞վ և կզեղ քեզանից:

Աստղիկը լռեց:

Ռուբենն ապասեց, վոր Աստղիկը խոսի, բայց նկատելով, վոր Աստղիկը շարունակեց իր մտքի հետ ընկնելը՝ դարձանքով նայեց նրան և լռեց: Հաղնած եր:

Հեռո՛հեռե Ռուբենը նկատում եր մի բան, վոր Աստղիկը անակոյի կոպիտ պատասխաններ եր տալիս իր անմեղ հարցերին: Նկատեց, վոր Աստղիկը ասան դորձերն ել յերեսի վրա յերթոյնում, կոխում եր յերեսաների հետ: Սկսեց նաև անձել նրանց:

Դա ասիթ ափեց, վոր Ռուբենը միջամտի: Դա արդեն վեր եր Ռուբենի ուժերից— նա աստաիկ սիրում եր իր յերեսաներին: Շուտով յերեսաների լացը, Ռուբենի հանդիմանությունները և Աստղիկի ճիշդ դարձան միակ ձայները, վոր լսվում ելին այդ ընտանիքում: Զայներից պատ՝ մնացածը լուսթյունն եր, վոր սիրում եր նրանց ասանը:

Ասկայն մի հանդամանք: Յեղ դա սկսեց աչքի ընկնել: Զնայած ներվային խոսակցություններին, վեճերին՝ Աստղիկն առանձին ջանասիրությամբ դարդարվում եր ամեն որ և զա առաջոտից սկսած: Ի՞նչ դորձ ուներ այդպիս վաղ... Ռուբենին դարձացնում եր այդ, բայց նա գլխի չեր ընկնում: Մի անգամ միայն ինքնիրեն հարցրեց. «Յերեկո չե, թատրոն չի դնում, կինո չի դնում. ինչի՞ յե դարդարվում...»:

Այդ դարդարանքները բուրբուրվին չեյին բանում Աստղիկի կոխարար վարձունքներին և մասյլ, ներվային դեմքին, վորով նա անհամբեր չըջում եր սենյակում և ներս ու դուրս անում:

Մի ինչ— վոր լարված խուլ պատմություն եր սկսվում նրանց ընտանեկան կյանքի մեջ, վոր խոսում եր անձայն բառերով: Նրանք դեռ ականջ ելին դնում:

Մի անգամ Ռուբենը շենքի դորձերով քաղաք եր դալիս տրամվայով: Հանկարծ փողոցի մայթին նրա աչքովն ընկավ Աստղիկը մի յերիտասարդի հետ թեանցուկ արած: Յերիտասարդի ախտավոր դեմքը կծկվում եր մի լկտի Ժպտով: Նա շատ ազատ կզեղ եր Աստղիկի թեին: Ռուբենին խոցեց Աստղիկի ցուլուն, վաւովող աչքերը: Նրա հարբած դեմքի վրա խաղում եր

անսովոր ուրախութիւն, հրճվածք։ Անգամ Ռուբենին թվաց, թէ Աստղիկն իրեն նկատեց, բայց ելի շարունակեց մոտեմոտ գնալ, հպիկէ յերիտասարդին։ Ռուբենը դուրսը թողցրեց ուղևորների մեջ։ Նա դրաց խանդի թուշի առաջին հաճույքը, վոր հետոյ յէ դառնանում։ Նա ամաչեց և վախեցաւ հայտնով։ Վախեցաւ իրենից։ Բայց դա մի բոլոր։ Հանկարծ նա վեր թռաւ, առաջ մղվեց, վոր իջնի վազոնից, բայց նրան ճանապարհ չեյին տալիս։ Ու մինչ նա կթռչէր վայր՝ Աստղիկն ու յերիտասարդն անհետացել եյին բազմութեան մեջ։ Արդ չոր մտան մոտակա խառնութեանից մեկը, թե ինչ—բայց հետքերը կորաւ։ Ռուբենին խիստ մոռահուեց այդ անհետացումը։ Դրա մեջ ինչ—վոր մի գաղաղակաւ չար բան կար։

Յամզն ու գայրուշիքը խեղդեցին Ռուբենին։ Նա հապճեպ նայեց խանութները, խաչածեղ փողոցը, բայց դուր—Աստղիկն ու յերիտասարդը ցնդել եյին։

Ռուբենի յերեւակայութիւնն սկսեց նկարել թունաւոր պատկերներ, վոր ինչքան դադունի են և խռատիւն, այնքան վատ են խանդող սրտի։ Համար։ Նա մղվում եր ամեն կողմ, գեպի բոլոր տները՝ բռնելու, հետ քաշելու։ Աստղիկին այդ մոայլ, շարորակ գողութիւնից։ Բայց նրան կաշկածեղ եր իր դրութեան անգորութիւնը։ Ո՞վ դիտե ուր մտան, հեռո՞ւն, թե մոտ, — ահա այս տանը...

Ռուբենն ալեկոծ վիճակի մեջ վերադարձաւ, նոսեց տրամվայ, անցաւ տրեստի վարչութիւնը։ Թե ինչ խոսեց դործի մասին՝ չիմացաւ։ Այդ ամենը կատարվեց ինչ—վոր հարրած վիճակում։ Նա խոսում եր, և նրան թվում եր, թե դա իր ձայնը չէր, վորով խոսում եր։ Նա արագ վերադարձաւ շենք։ Այնպես եր շտապում, այնպես հապճեպ եր պատը շարում, կարծես թե ամեն բան կախում եր պատի կառուցման վախճանից։ Ծննդի պատերը, վոր առաջ շարժուն եյին, կանգ առան, քարերը չեյին քարձրացնում շենքը։ Գործը մեռաւ։ Հարվածը տաք եր, Ռուբենը չէր մտածում այլևս։ Նա գերի դառաւ իր մեջ ինչ—վոր քնած բնադներին։

Որվա կեսը դառաւ անապառ ժամանակ, արեւ կանգ եր առել։ Նրան թվում եր, թե դեպքը պատահել և մի ամիս առաջ, այնքան խորացել եր, այնքան յերկար եր տևում ժամանակը։ Որը թվում եր դեպքերով լիքը, շարադուշակ եր փողոցը, մայ-

թը, մտադիկ, վերջապես Աստղիկն այն լիտի յերթասարդի
հետ...

Ահա նա հասնում էր տուն: Ահա մի քանի քայլ, և կեղծվի
տենչալի բացատրությունը:

Յերբ Ռուբենը մտավ սենյակ՝ Աստղիկը չկար: Սա չէր մտա-
ծել... Դատարի սենյակը թշամական լուսթյամբ նայեց նրան:
Յերեխաները յեկան հարեանենց տանից:

— Ո՛ւր ե մտնան...

— Մտնան չի յեկել:

— Ձե՞ք հաշել:

— Հաշել ենք, մեզ համար առավոտը կերակուր չինեց ու
ղնաց, — րացատրեց մեծը, աղջիկը, վորի աչքերում մատաղ
մասհագություն կար:

— Ո՛ւր գնաց:

— Ձգիտեմ:

Ռուբենը գուրա նետվեց:

Դարձյալ նույն դարանակալ փողոցներն ու տները, վոր կուշ
են տալիս ամեն դաղանիք Անցարդներն ամենքն անասրերը գնում
էին իրենց բանին: Վերադարձալ: Մպասել սկսեց: Վաշինչ չի
փոխվում: Յերեխաները տարակուսած ու ճնշված իրեն են նա-
յում: Նրանք ել քնաղդարար մի բան հասկանում են:

Ռուբենը ծխում էր և հաղթունքից հետո: Որը մթնել էր:
Լամպը վառեցին:

— Պապա, բա թեյ չե՞նք խմելու, — րացակամած հարցրեց
միջնակ յերեխան, վոր ավելի ճնշված էր հոր դայրալի գեմքից,
բան թեյի ցանկություն ուներ:

Ռուբենը թեյամանը դրեց մեճնային:

Բակում շրջադռնառի ներվային խշտութ լավեց: Մեկն արագ
մտանցալ գտան շնճին: Աստղիկն էր: Ներս մտալ, աչքի առ-
կոլ նայեց Ռուբենին, հետո լուռ մտանցալ յերեխաներին,
կուսցալ նայեց, աղա դարձալ Ռուբենին:

— Թեյամանը վաղ՞ուց ես գրել:

— Վաղուց, — պատասխանեց Ռուբենը կտրուկ և անշեշտ:

Աստղիկը գլխարկը վայր բերեց, սկսեց հանվել: Յերեխա-
ները գդալով ինչ-վոր անախորժություն չխոսեցին: Ռուբենը
լարված ծխում էր և նայում հատակին: Վերջապես՝ վոշ իր ճայ-
նով՝ հարցրեց.

— Վորան՞դ եյիր:

— Մորաքրոջ մաս:

— Ամբողջ ո՞րը...

— Ամբողջ ո՞րը:

Ասողիկը թանձր ներկել էր շրթունքները, ներկը տարածվել էր նրա աչտերին, կզակին: Դեմքը դիմակ էր դասել պուզուց, խոկ վրայից բուրում էր ինչ—վոր սնանկիքի անատակ հոտ: Նրա աչքերը մարել էին գաղանի կրճաշին փոթորկից հետո և նրանց տակին յեզերվել էին կապույտ գծեր: Ասողիկն աղբել էր...

— Իսկ ե՞ն յերխատարդն ո՞վ էր, — հանկարծ խայթեց Ռուբենը:

— Ի՞նչ յերխատարդ, — ցածրաձայն ու բռնի հանգարտությամբ հարցրեց Ասողիկը: Յե՛վ նայեց պատուհանից դուրս:

— Տրամվայից վոր տեսա...

Ասողիկն աչքի տակով արագ նայեց Ռուբենին: Չոչառտությանց խկույն: Հոսեց ծանր լուսթյուն:

— Ե՛ն յերխատարդն ընկերուհու յեղբայրն էր:

— Վո՞ր ընկերուհուդ:

— Թիֆլիս մի ընկերուհի ունեմ—նրա:

— Իսկ տուն, յերեխա, ... ամուսին ունե՞ս...

Յեթ նայեց Ռուբենը և ձեռք տարավ զեպի Ասողիկի կողորդը, վոր բռնի, բայց թափ տվեց ու հետ դարձավ գնդի պատուհանի դուռը, նստեց և սկսեց կծել պապիրոսը:

Ասողիկը լուռ էր, և այդ լուսթյունը կատաղեցնում էր Ռուբենին:

— Լավ, վե՞րջը:

— Վերջն ե՛ն, վոր յես գլուխ չունեմ եդ տեսակ հարց ու փորձերից: Յես աղաատ եմ:

— Աղա՞տ ես: Փողոցի կի՞ն ես դառնում:

Հետո ցույց տվեց յերեխաներին:

— Սրա՛նց նայի՛ր:

— Երեխաներս տեղն են: Երեխաների պատճառով չեմ կարող փակել ջո տանը: Յես կյանք եմ ուղղում:

Ռուբենն արագ դուրս գնաց տանից ու ընկավ փողոցները: Ծարժումը, հողնածուխյունը թվում էր, թե կրթացներ նրա հուղումնալի սրտի կսկիծը: Երջե՛կ սկսեց մինչև կես դիշեր:

Այդ զիշեր փաղաքն ու փողոցը դատարկվեցին իր համար: Դատարկվեց և կյանքը: Նա կորցրել էր իր առաջին սիրո կինը:

Աստղիկն ստեղծեց իր համար դրսի առանձին կյանք: Նա իր շուրջը բազմացրեց կասկածելի ծանոթներ, վարոնց հետ շրջում էր կինոները, հաշարաններն ու այգիները: Ռուբենը հոգաբարձուներից իր մեջ պեցեց այդ դադանիքը: Ինչպիսի առեւտրական սիրով այդ կնոջ հետ կապված՝ յեւթ չէր կարողանում դանել: Մյուս կողմից՝ մեղանդ ելին ընկժած յերեք յերեկոաները, վարոնց խնամել էր պետք: Նա հույս ուներ—օրից մարդու հույս—վոր Աստղիկը կուզգոյի: Աշխատանքի աղամարդ էր բրիգադիր՝ պատմին չէր ստեղծում դուրս տալ դադանիքը: Կամենում էր մի կերպ լուծել խնդիրն իր տանը, Աստղիկի հետ մենակ:

Ասկայն արտաքին աշխարհը շուշացրեց իր մասնակցութեամբ: Ծուռով շշուկներով լցվեց տան բակը, հարեաններն սկսեցին խորիմաստ նայել Ռուբենին:

Ընկերները դադարեցին այցելել Ռուբենին: Գործի ժամանակ նրա ներկայութեամբ չէին խոսում Աստղիկի մասին: Պարզ էր—դատապարտում էին նրան: Դատապարտում էին նրանք, ովքեր տարիներ առաջ, այդուհի ուրախ ողակով շրջապատել էին Ռուբենի առաջին սիրտ թրթիւններին: Ընկերների և ծանոթների լուսթյունն ամբողջ չէր ճշում Ռուբենին: Գոնե խոսելին, գոնե պահանջ ներկայացնելին: Նա ևս իրեն մեղավոր էր զգում. բայց ինչո՞ւ—չէր կարողանում հաշիվ տալ իրեն:

Մի անգամ փորձեց գինու տալ իրեն: Զգվեց, չէր էլ կարողանում հարբել: Հանդիմանեց իրեն այդ փոքրոգութեան համար և դադարեց շուտով:

Փորձեց տարվել դործով: Վաղ դնում էր դործի և սկսում ներօրին յեռանդով աշխատել: Աշխատում էր հարբելու չափ, հարբածի պես: Սկսեց խոտապահանջ դառնալ գեպի իր բրիգադը, անգամ բժախնդիր:

Ընկերները լուռ տանում էին այդ ամենը, իրեն հիմանդ մարդու արարքներ, բայց յերբեմն էլ դժգոհում էին: Դժգոհում էին և սպասում մի բանի—ինքն ևս սպասում էր այդ բանին—և դա իրենից էր կախված: Նա պետք է վորեւէ վճիռ կայացներ: Պետք է վերջ տար կացութեան:

Նա տեսնում էր, վոր այդ վերջն էր իր փրկութեամբ: Յեւ նա վճում էր: Բայց միայն աշխատանքի ժամանակ, յերբ նա միայն մտածում էր իր կնոջ վարքի մասին: Սակայն, յերբ դա—

յիս եր տուն և ուշքն ընկնում եր իր կնոջ դեղձան մաղերը, խոստա հասակը և թունալոր դեղեցկությունը խանդը բռնկվում եր սիրուց ավելի: Եւ թուլանում եր այդ թուլինց և ճնշվում, կնկովում:

Պատահում էյին նաև բացասության յերեկոներ: Ռուբենը խոսում եր յերկար, համոզում Ասողիկին, սա յենթարկվում եր կարծես, զգլում: Հետևում էյին համբույրի կարճ վայրկյաններ, Ռուբենը դրամ եր ապրիս յերեխաներին, վոր կանֆետ առնեն: Ասողիկը նոր զգեստ եր կարում:

Բայց այդ վազանցուկ հաշտությունները չէյին հանգստացնում Ռուբենին: Ավելին. յերկարացնում էյին հիմնդությունը: Ասողիկը չէր փոխվում, շարունակում եր ավելի ախտափայր դառնալ: Հետևյալ օրերը դարձյալ սկսում եր կապկածելի ուշացումները: Տուն եր դառնում ալսերի ու վզի կարճրած շերտերով, կրկին սե յերկոյներն աչքերի տակին...

Ի՞նչ անգամ Ռուբենը ճաշարան մտնելիս տեսավ Ասողիկին մութ անկյունում մի հարթած յերիտասարդի հետ: Նրանք իրար մոտ նստած խմում էյին: Ռուբենը հանգարտ, բայց լարված մտակցով և կանգնեց ուղիղ նրանց առջև: Հարթած յերիտասարդն անսարբեր ու արբիւ նայեց նրան և դիմու բաժակը բարձրացրած սպասեց: Ասողիկը վեր կացավ: Հարթածը բռնեց նրա թեք և ուժեղ նստեցրեց.

— Եստի՛ր:

Ռուբենը սուր նայեց Ասողիկին, նայեց աչքերի մեջ՝ յերկաթի պաղ հայացքով՝ և ցածրաձայն հրամայեց.

— Վե՛ր կաց:

Ասողիկը նորից վեր կացավ ու շարժեց դեպի դուռը: Հարթածն ընկավ նրա հետևից:

— Թո՛ղ, ճշաց Ասողիկը նրան ու վաղեց դուրս:

Հարթածը հետևեց նրան, բայց ճաշարանից մարդիկ դուրս յեկան և նրան բռնեցին:

Ամուսիններն շտապ տուն հասան: Ասողիկն սպասում եր մեծ դեպքի: Բայց Ռուբենը վռչին շարեց: Յերկար լուսթյուն տիրեց, վորից հետո Ասողիկը մոայլ հարցրեց.

— Հետո՞:

— Հետո՞ — կրկնեց Ռուբենը և մնաց պահ մի: — Հետո, ես բուպեյիս կզնաս կամ հորանցդ, կամ ում մոտ կուղես: Վե՛րջ:

Յերեխաներն սկսեցին լաց լինել:

Աստղիկը մնաց այդ դիւեր—վերջին դիւերը և հետեւալ առաջնութեան կապելով իրեն պատահած իրերը՝ մշակ կանչեց և յերեսներին անասնական անտարրերութեամբ լցելով՝ դնաց։

Ռուբինը չհարցրեց թե ուր։

Յերեխաների լացը չլիարժէ Ռուբինի զգացումներին։ Այնքան քաղցել ու խոտացել եր նա, աշխատեալ կարոտ եր մի միջոցական քայլով դուրս գալու իր հողեկան անձուկ վիճակից։ Այդ քայլը կատարվեց—և նա ուրախ եր։ Յետախոսութեան ուրախութեանը նրան այնքան եր հաղթահարել, վոր չեր ուզում նկատել յերեխաների վիճակն անդամ։

Հարեան մի կնիկ՝ օտանց խոռքի՝ յեկավ յերեխաների մոտ, հանդատացրեց, զարաց ուղարկեց մեծին, փոքրիկներին իր մատարով։ Նա եւ ուրախ եր։

Բախում մայնիւր լովեցին—թեթեացած մարդկանց դուռը՝ կատարվածի մասին։ Ահենքը ճնշված ելին Ռուբինի շնորհների տարիներ ակող գետու մղձաւթանջից, վոր հիմա վերջացավ։

Յերբ Ռուբինը դնաց շնքի վայրը՝ կարծես հիշմանգութեանից դուրս յեկած լիներ։ Իրեն զգաց ամուրի, նախկին յերեխանսարդը, վոր պատ և շարում և սպասում քաղցր կյանքի։ Դիմացի կանաչ բլուրը, ալիքների ծաղկած սալորենիները, նրանց տակին կանաչած դեպքեր կրկին խոսել սկսեցին և խոստանալ ինչ—վոր ուրիշ խնդութեաններ։ Ռուբինը քաղցր չունչ քաշեց և սկսեց աշխատել։ Հետո մտքերն սկսեցին սրգանել, խուղարկել այն արահաւոր, վորով հնաացավ Աստղիկը։ Հետո նրա յերեխակայութեան մեջ նկատվեց նախընթաց դիւերվա դեպքը։ Նոր զգաց, վոր դա իրեն խոր ազդել եր։ Վերքը ցավել սկսեց—նա չեր զգացվում՝ քանի դեռ տաք եր։ Հանկարծ նրան շանթեց այն միտքը, վոր Աստղիկը կարող եր դնալ հենց այն հարածի մոտ։ Ոճը զարթնեց մեջը։ Տխրեց—ուրեմն խանդը չի անցնում՝ սիրո անցնելուց հետո։

Բայց յերբ նստան անցավ, նա զգաց, վոր ինքն աղաւ և, հիշ արեց փարեւու այդ նոր զգացմունքին։

Մի քանի որ անցավ հողեկան տարուբերումների մեջ։

Նոր կյանքը՝ սկզբում դրամատիկ և հանդիսավոր՝ հետագայում սկսեց բերել իր առօրեան—հողալից ու սրտամաշ։ Յե-

բնխաները: Լուսիկը՝ մեծ աղջիկը, ուրժ տարեկան, չէր կարողանում պահել իրենից փոքր Պետիկին և ավելի փոքր Մուշիկին: Նա դարձեց եր դնում: Հարեան կնիկն եւ դնում եր իր բանին: Պետր եր անորինն յերեխաների կյանքը: Աստղիկը դնաց աշակետ, կարծես յերեխաներն իրենը չէին:

Հարեանները ժայները բարձրացրին:—Մկեցին պարզ խոսել նրա սանձարձակ վարքի մասին՝ ճաշարաններում ու մասնավոր աներում: Դա և խոսում եր Ռուբենին և ուրախացնում: Ուրեմն փրկարարն չէր, Աստղիկը կորած և ընդմիջու:

Ռուբենը հուշո ուներ, վոր իր վերջն այսպիսով էլ կամաց-կամաց կրուժի: Հիմա արդեն յերեխաների վիճակն եր սըր-վում, դա եր խաղում Ռուբենին: Յերեկները թողնում եր պատշգամբում, բակում, պատվիրում եր, վոր ողորակն իրեն և յերբ հաշմած դալիս եր տուն՝ տեսնում եր պատուհանի տակ փոքրիկները քնած, իսկ Լուսիկը խեղճ-խեղճ մոտները նստած՝ սիրար մղկտում եր:

Մի սր ել փոքրիկը լաց եր լինում: Լուսիկը բացատրեց.— մամային և ուզում, չի խմանում, վոր ել մաման չի գալու:

Սա վոր ավելի խորը վիրավորեց Ռուբենին:

Ներս մտավ հարեան կնիկը և սկսեց խոսել Ռուբենի հետ նրա յերեխաների մասին:

— Ետեա չի լինի, այ վորդի: Յերեխաներդ ախտա են: Դեն դցած կառվածադերի պես մեացին խեղճ:

— Լալ, ի՞նչ անեմ, մերս:

— Մի սուտ կնիկ կա հարեան տան բակում: Բեր պահի, նա ել յերեխանցդ կնայի:

— Ո՞վ ե, ի՞նչ կնիկ ե:

— Լալ կնիկ ե: Մենակ վտանքը ցուլում են:

Ռուբենը չմտածեց յերկար: Յեւ հուսահատորեն կարճ կըտրեց.

— Կանչի՛ր դա:

— Մեղ համար մամա յեն բերում, — ուրախ-ուրախ խոսեց միջնակ յերեխան՝ Պետիկը: Իսկ փոքրիկն արցունքոտ աչքերով նայեց հորը:

— Լալ մամա բեր, վոր չընա:

Ռուբենը դառնորեն ծխել սկսեց: Հարեան կնիկը դնաց:

Նոր մամանն յերկու վտաքով կաղ, լնդնդալով բակից ներս մտավ: Բաղի յեր նման: Նա ուսին սպիտակ փուշի յեր զցել,

վոր իջնում ծածկում եր ուսած, վորն ու հաստ կոնքերը: Նա լղար եր սահալն:

Նրան ուղեկցում եր հարևան կնիկը: Պառաջն առաջ ընկալ, առանց դուռը ձեռնելու ներս մտալ Ռուբենի սենյակը և ձևալ արեց կալ կնոջը:

— Կարելի՞ չի,— հարցրեց նա հնչուն ու սրտարոց ձայնով:

— Համեղե՞ք,— առաջ Ռուբենը և վեր կացալ տեղից:

Ռուս կինը ներս մտալ և առանց շուրջը նայելու նստեց տարուբեռի վրա: Նա և Ռուբենն իրար նայեցին: Հարևան կնիկը մոտեցալ Լուսիկին և բռնելով նրա ձեռքը՝ նստեց: Փոքրիկը— Մուշիկը քնած եր: Միայն Պետիկը թմբած ու հոգնած աչքերով նայեց նորեկին:

— Սա՞ չի նոր մաման:

Բուրբը ժպտացին:

Ռուբենը կրկին նայեց կնոջը և չկարողացալ սկսել: Մանր, դժվար, անհասկանալի չեր իր անելիքը: Իսկապես ո՞վ եր, ի՞նչ կին եր գիմացինը...

— Դուք յերևոյաների համար տանտիրուհի՞ չեք վորոնում,— հարցր պարզ տղեց կինը:

— Այո՛,— պարզ պատասխանեց Ռուբենը թեթևացած: Ռուբենը մի ինչ-վոր թարմ հոտանք զգաց իր սենյակների ծածր մթնոլորտում:

— Նու, յեթե ուղում եք՝ վորձեցեք: Յես կպահեմ յերևոյաներին, կնայեմ տանը: Հարժար յեղա՝ կձնամ, յեթե վո՛չ դուք ապատ եք, ինչպես և յես:

Ռուբենը մի տեսակ ամաչեց, զղալով, վոր ինքն այդ բուսելին ամենից շատ մատուղված եր հենց այդ վախճանի հոգսով: Նա համաձայնեց, վոր կինը մյուս որը դա իր մոտ: Հարևան կնիկը նշաններով հասկացրեց ուսու կնոջը, վոր իրերը բերել:

Ռուս կինը վեր կացալ: Նա կանգնած իսկ՝ որորվեց իր վոտքերի վրա: Ստատիկ կալ եր: Հետո թնթե ցտեսություն առաց և մեղմաժպիտ նայեց յերևոյաներին:

Դա նուրբ, խոր ժպիտ եր մի մարդու, վորի պրոֆեսիան կարծես ինչ-վոր ջերմ, ներքին բան և, վոր մենակ բարի մարդն է ունենում իրրև տաղանդ—մարդկային սերը:

Յերբ նա շրջեց, այսինքն՝ պտավեց իր մի վոտքի առանցքի

չաբջր և դուրս քայլեց որորմելով՝ Ռուբենը նկատեց նրա սար-
սափեկի խեղանդամ կոնքերը, ծուռ վոտները։ Այն ջերմությունն
ու խանդադատանքը, վոր մի րոպե ստալ զգացել էր, խեղդվեց
այս նոր տպավորության հորձանքի մեջ։ Ինչ-վոր մի դառնու-
թյուն զգաց Ռուբենը՝ արդյոք զեպի այդ կառ կէ՞նը, ինչ զեպի
իր վիճակը։ Մի հուսահատ, ատելախառն դառնություն։ Յեւ
մեռքը դայրալի թափ ավեց։

— Թո՛ղ, մեջն անիծեմ եսպես կյանքի... միևնույն ե...

Ռուբենը թափ ավեց մեռքն իր սեփական կյանքի վրա, ար-
համարհանքով անմատոյժ յեղավ, մտալ մի ինքնամոռաց վի-
ճակ։ Դա ծխի պես դառն էր, այրող, բայց դուր էր գալիս
նրան։ Կարծես վրեժ էր լուծում իրենից։ Նաև իր կնոջից։ Յեւ
ամենից։ Կարծես արդարություն էր վերականգնում — ինչ-վոր
մեն արդարություն։

Ստովեց իր կյանքի ուրախությունից և իրեն ավեց հանրա-
յին ուրախությանն ու յերջանկության։ Սկսեց թաղվել դործի
մեջ, նեղել իրեն, չարչարել։ Դա ևս վողմլից խմիչքի պես ա-
րող էր ու ընդարձացնող։ Դաժանությունը դառավ նրա մտե-
րիմ զգացումը։ Վաչ վոքի էլ չէր պատմում իր կյանքի մասին։
Արտաքուստ չէր ուզում կասկածել տալ, վոր իր մեջ հուզվում
է մի գաղտնի վեպ։

Մոֆիա Պետրովնան—կառ կինը—յեկավ մտալ Ռուբենի ըն-
տանիքն ու յեկավ շատ ծանրակշիռ և լուրջ։

Ռուբենը չէր ապրում հետը։ Սա պարզ էր։ Նա իր դործին
էր ամբողջ որը։ Կինը խնամում էր յերեխաներին և Ռուբե-
նին։ Յեւ սա հերիք էր Ռուբենին։ Մոֆիա Պետրովնան շատ կա-
րևոր ու հիմնավոր դրեց իր դործը։ Յեւ շատ խորքից։ Մթնեց,
պլուլացրեց տունը, դուռը, յերեխաներին նախնեց խնձորների
պես, միջնակին՝ կաղալով, համբերատար ջանադրությամբ՝ տա-
րավ ավեց մանկապարտեզ և կարգեց խիստ կանոններ կենցաղի։
Իրեն հասկանալի և իր մեջ արդարացած ինչ-վոր ճշգրիտ ու
խիստ բարոյախոսություն ուներ, վորով վարվում էր։ Ենթե
մի բան պետք է՝ պետք է ուրեմն—վերջացավ։ Ուրեմն յերե-
խաներն ուղիղ ժամն ութին քնում են, վեր են կենում ութին։
Սա որեք էր։ Լաց լինել չէր կարելի։ Կարելի չէր ամեն րան

խնդրել և նայած թե խնդրածը ինչ եր' ստանալ: Բայց այնքան յախճախ, վոր չհիմնադրուար: Ժլատ, ազաւ լեր, բայց խնայող եր: Եւրո տունը լալ կարգի ընկալ՝ սկսեց յերեխաներին դրո-
ղեցնել: Սկսեց հեգիտիմներ պատմել: Հետո սկսեց նաև յերգել: Անդուս եր շատ մեղմ ու համալոր: Այսպէս՝ աղվիսն ստաց
զայլին—ու յերգում եր, թե ինչ ասաց զայլին աղվիսը: Թուխ
ընկած հալի պէս իր նախն շորս բոլորը: Միշտ զգուշացնում
եր, ամեն բուրե հանչում՝ ուղղում:

Լալ յեղանակներին յերեխաներին մաքուր հաղցրած ստանում
եր դրոնելու, յերբեմն գնալի բլրի խնուղին, մաքուր ող ընչի-
յաւ, տեսարաններ դիտելու: Երբեմն ել տանում եր շուկա:

— Թող կյանքն ել տեսնեն, — րացատարում եր Ռուբենին Սո-
ֆիա Պետրովնան:

Ռուբենին մի փոքր դարձացնում եր, թե ինչու յեր այդ ցա-
վազար կալը զմասւմ կատարել իր Ֆիդիկականից վեր դործեր.
մանաւանդ վոր վոչ վոք յեր պահանջում: Դա Սոֆիա Պետրով-
նայի կենցաղի խառականն, յուրահատուկ հասկացողությանն
եր: Կարծես այդ ամենն իր համար եր, վոչ՝ յերեխաների: Նա
ել իր ներքին ինչ—վոր աշխարհն ուներ, վորտեղից այդպիսի տա-
րորինակ բաներ ելին զբուսորվում:

Ռուբենն անասարքեր ու համամայն լում եր Սոֆիա Պե-
տրովնայի րացատարությանները, և վոչինչ յեր տաւ: Նրա հա-
մար զա ուրիշի դործ եր: Բայց վերջերս նա կարմից իր ընկե-
րական չըջանից: Կարմից այն մաքուլ, վոր դրողվում եր՝ միայն
բրիգադի գործով՝ աշխատանքի ժամերին: Դրանից դուրս կապ
չեր պահպանում ընկերների հետ: Նրանք իրենց կենսութիւն
կենցաղով ճնշում ելին իրեն, ինքն ել յեր ուղում Թուխովորել
նրանց իր զմարտաւթյամբ: Դործը վերջացնելուն պէս զայիս
եր տուն և նստում ժամերով: Ծխում եր մտադրաւ: Սոֆիա
Պետրովնան նկատել եր, վոր նա չի սիրում խոսել, ինքն ել յեր
խոսում: Դրա փոխարեն յերեխաներն ելին իրենց կալ զմորս
հետ խոսում, աղմկում: Դա սկսեց հանգստացնել Ռուբենին:
Վերջերն ինքն ել սկսեց մասնակցել նրանց դրոսանքներին: Սո-
ֆիա Պետրովնային ունելու համար: Շատ եր նեղվում սա յե-
րեքին զրոտանքի տանելու:

Մի ուր ել անապարհ ընկան գնալի փողոցն ի վեր՝ բլուրը:
Մայքի վրայով մի տեսակ ձգից այդ ընտանիքի շարունը՝ տե-

աբանի պես: Առջևում իր փոքրիկին դրկած գնում եր Ռուբենը՝ մտախոհ ու լուռ, նրանից մի փոքր հեռու ցայլում եր Լուսինը՝ աչքը խոնավեցրելով վերջիններին: Ամենից վերջը Պետիկի ձևագից բռնած, լեզվիդում բաշի պես՝ Սոֆիա Պետրովնան՝ շատ լուրջ և կարեւոր գեմջով, իր գործի մեծ գիտակցութեամբ:

Գնում եր Ռուբենը՝ իրեն զստն հանդիմանութուն, իրեն համակերպված, անձնուրաց մի մարդ, վորին անիրավել են, լքել և վորը հպարտորեն կրում է իր լուծը: Նա միայն մի տենչ ուներ—չդատաւել ձանձրների, ընկերների, ցույց տալ իր գեղեցիկ վիշաք և տղեկ ընտանիքը: Յերբեմն արագ քայլելուց շատ առաջ ընկած՝ կանդնում եր, վոր Սոֆիա Պետրովնան հասնի: Յեզ արանեղում եր:

— Հը՞, դալի՞ս ես:

— Դալիս եմ, — հանդարտ ու բարձի աչքերով նայում եր Ռուբենին կող կիներ և հեռում:

Դալիս եր, բայց վո՞րքան դանդաղ, ի՞նչպես հանգիստ:

Ռուբենը մտքում նեղանում եր նրա այդ հանդառնութունից և կաշուխուսից: Նա հատկանում եր մասամբ նաև ինչու համար: Սոֆիա Պետրովնան շատ դուհ եր իր կյանքից: Դուհ եր, վորովհետև իր վրա դրած պարտականութիւնը կատարում եր սրբութեամբ, Ռուբենի յերևաններին խնամում, կրթում եր անձնօրհարաբ, վոչ վոչ լեր կարող կշտամբել նրան վորևէ թերութեան համար: Բայց Ռուբենն դուք եր այդ կող կնոջ հանդրառութեան նաև ներքին աղբյուրը: Սոֆիա Պետրովնան միանգամայն բովարարված եր իր կյանքի այս յեղծով: Նա աղահոյժ եր: Յեզ իրաջ՝ Սոֆիա Պետրովնան շատ դժբախտ եր ապրել: Կողութիւնը նրան ընդմիշտ դրկել եր ավելի բարձր յերջանկութիւնից՝ սիրուց և փայլալայանքից: Ավելին. կողութիւնը նրան զուրս եր զցել նաև իր հարազատ քաղցնիական ընտանիքից: Ծնողները մեռել էին վաղուց, յեղբայրները լեյին ուշում, և ինքը Ռոստոմի կիսակերթ կնիկ՝ ընկել եր կյանքի յերախը տեփական ուժերով պայքարելու ստիպումով: Դա մի տարածաորոքած էյակ եր, վոր կյանքի ալիքների մեջ տարուբերվում եր դյուրարենկ խոտի նման: Վերջերս ել ընկնելով Յերեան՝ ծուռայել եր մի յերկու տեղ, բայց ֆիդիկապես ուժեղների մրցման չզիժանալով՝ անգործ, սոստիկ կարիքի մեջ եր, յերբ Ռուբենի դժբախտութիւնը վրա հասավ նրան փրկելու: Այո, փրկված եր

նա, և խնդրվելուց նոր ազատվածի մոլեղնությամբ ածուր բռնել եր ասիի խոտերն ու քարերը: Նա հիմի շատ ու շատ թանդ եր գնահատում իր այս միճակը և ճիշդ եր անում ձևոքում պինդ պահել այս ասիթը, վերջնական արդյունք... Յե՛մ ահա ասորում եր աս'յանիսի ուժով, ծարավով... Միասամանակ գիտակցում եր իր գերի նշանակութունը—նա պետք եր մարդկանց, նա դրս'ում եր մի այնպիսի պոստ, վոր ուրիշը չեր կարող, չեր կամենա: Վերջնական լինքը խաղաղացրել եր մի մարդու. ընտանիքի գոթորիկը: Սոֆիա Պետրովնան պղտւմ եր, վոր ինքն և գերիշխում այդ ընտանիքում: Ահա թե ինչու նա այդպէս հանդիստ ու անփութով քայլում եր Ռուբենի հետեից: Նա հպարտ եր... և յերջանիկ: Կաղ կնոջ խաղաղ յերջանկութունը, վորին մասնակցում էին նաև յերևտաները՝ յեկել կարնեա թե թառել եր Ռուբենի գփրախտության մբա: Բավական եր, վոր գփրախտ յերիտասարդը թախահարեր ինքն իրեն՝ այդ յերջանկութունը կթափվեր դարձան կեսասենու հասած ծաղիկների պէս: Պէտք եր անել այդ...

Ռուբենը կրկին հետ նայեց և սպասեց, վոր կապը հասնի: Ուղեց հանդիմանել նրան, բայց կնոջ հեքը տեսնելով՝ զսպեց իրեն: Յայտարար շտապում եր վորքան կարող եր, դանդաղում եր, վորովհետեւ անկարող եր ասլելին: Նրա աղջկային, թորմ այտերը շտապումնել էին քայլելու և հասնելու ճիշդից: Ի՞նչ կարելի չեր տեսլ: Հանդիմանեց Ռուբենն ինքն իրեն, արդարացրեց ցավալար կնոջը և շարունակեց նամբան:

Բայց այնուամենայնիւ մի րան մնում եր անողք ճմարիտ: Վոր Ռուբենը գփրախտ եր: Վոր այդպէս նեղվում, շտապում եր նրա սիրտը, իսկ նրա հետեից քաշ եր դալիս իր հոգսը, լքած ընտանիքը և իր նախատաղիքը — կաղ կինը: Սկսեց խղճալ իրեն, մտքում հանդիմանել այդ նախատաղիքն ուղարկողին: Թերեւս ուրիշ կերպ կարող եր անորիննել իր բախտը: Թերեւս սխալվել և այդ կաղ կնոջն իր տուն ընդունով... Կարող եր չե՞ վոր—մի այլ եյակ, գեղեցիկ ու թրթռուն այժմ թեանցուկ արած քայլել իր կողքով: Պատկերացրեց այդ աննյութ եյակին, զոտց նրա գիրգ թեւերի հպումն իր յերկութամկան թեւերին: Սակայն յերբ նայեց իր գրկում ննջած յերևտային և հիշեց հետեից քաշ յեկող մյուսներին՝ ցնորքը թոսով նաուղայթի թեթեւությամբ: Ո՞վ, վո՞ր կինը կրկնեի իր գեղեցկութունը մա-

չելաւ յերեք յերեկոսայե խնամքի, հողսի մեջ... Վո՛չ, դո՛ւր են յերազները:

Յեւ մահա յերեւակայության արրեցման մեջ, մշուշոտ աչքերի զխմաց սկսեց գծադրվել ու յերեքալուով առաջ գնալ իրենից հեռացած ելալիկ կերպարանքը: Այնպէս, ինչպէս ականել եր նրան այն ուրախ դարձան ծաղկած աշդուս, յերբ չեք ճանաչում նրան, բայց սիրեց բուռն կերպով:

Նրա հետեից հնչեց իր արջկա և միջնակի դանդաղի ծիծաղը: Նրանք ինչ-միտ բան ցույց տվին զմտմայինն, սա զայն, այս՝ առաջ: Բայց Ռուբենն իր յերազի հետ եր, անդամ հետ ընտելեց: Աչքերը կիտախուսի, մշուշոտ՝ նա հառաչեց ու հայացքը դրեց հետու հորիզոնները:

Վո՛չ, այս ընտանիքը, այս կինն իր ճակատագիրն եր, պետք է աաներ, տանջվեր և այդպէս ել չորանար, վերջանար:

Դասն ծիխ պէս ներս քաշեց այս միտքն իր մեջ. դա արդէն վրեժի, ցամառն քաղցր դառնությունն եր, միտ նրան պետք եր գինու, ծխախոտի պէս:

Մի հանգիստ որ, յերբ Սոֆիա Պետրովնան յերեկոսներին տարել եր գրոսներու և Ռուբենը պատկել տախտի վրա՝ նիրհում եր, ներս մտան նրա ընկերները:

— Բարե՛սր, հյուր կընդունե՞ս,—կէս հեղնակած ասաց վարպետ Սերոբը:

Դա հիտդանի մոտ մի կոճը եր, ուրիշ բրդապիւր բրդապիւր: Նա կուտ բնիկները սրեց և հիմնադրո նստեց տարուբեռին: Մուսները լուռ տեղափոխվեցին:

— Հը՛, —արեց վարպետ Սերոբը և կծու նայեց Ռուբենին,—բա՛ւնիկան չի՞:

— Ի՛նչ եմ անում,—անշնչոտ հարցրեց Ռուբենը:

— Բռնած ծրագիրդ ծրագիր չէ:

Ռուբենը վեր նայեց և բռն հայացքը դրեց վարպետի աչքերին: Վարպետը, սակայն, անսասան եր:

— Յես իմ գործն ուրիշին չեմ անել տալիս, պլանները կատարում եմ, միտ միտի ել չեմ խանդարում աշխատելու:

— Հարձապանությունը դա չէ,—կարեց մյուսներից մեկը, միտ միտ այդ լուր եր—հարձապանությունը դա միտ լինել:

մեքենան ամենից լավ հարվածային և Սարգիսը՝ կզնա։ Հարվածային ևս՝ հարվածային կաց։

— Ինիկ ունեյիր՝ թոցրիբ, կպտտահին, ինչ անենք, — խուլ ձայնով խոսեց մի ուրիշը։

— Թճի զնա, — ձայն ավելի մշուսները։

Վարպետ Սերոբն սկսեց վարժապետական տոնով։

— Կնիկդ զնաց, ուրիշին բերիր՝ ընտանիքդ ապահովեցիր։ Բանը հս մենակ կնիկը չե։ Աշխարհքին մտիկ տուր, տես ուր և զնում։ Արի աշխատանք տրա, տխուս չի աշխատանքը։ Ամենակյանքի բանը հենց աշխատանքն և։ Դե վե՛ր, դե վե՛ր։

— Ո՛ւր, — վախեցած հարցրեց Ռուբենը։

— Ավխացի որ և, սնանք, — արտի ձայն ավել ամենից կարճահասակ մի բանվոր, վորը չէր հասկանում վաչ Ռուբենի վիշտը, վաչ ևլ աչքքան յերկար խրատելու կարիքը։ Նա սեռատվ աչքերը ուսողացրեց ու դուրս յեկավ քաղի պես սրբովելով։ Ու կանգնելով պատշգամբում՝ թեև մկաններն ուռցրեց ու բժրիչ պես հարձակվեց իր նման մշուսի վրա։

— Ը՛մ, կնկա հերն եմ անինել։

Իսկ ներսում Ռուբենը համատում եր, նրա թևերից քաշեցին, դուրս բերին։

Ռուբենն ակամա դուրս կողպեց, բանային դրեց նշան արած տեղն ու զնաց։

— Ախր ո՛ւր եք տանում, և՛։

— Զխեո՛ւմ քեզ, զնա՛, — բռնեցին կողքտ բառնցներով ու հռչալով դուրս յեկան բակից։

— Հիմի բանը յերեկոնքն են, — շարունակեց վարպետ Սերոբը, — դու պիտի աշխատես լավ յերեկոք տաս պետության։ Սրբախեքանց դործն ևլ դրսանլ ևս, ի՞նչ ևս ուղում, տնաչեն։ Թճի՛ զնա...

Սակայն տանը ծաղկում եր խաղաղ ուրախությունը, չէր նայում վաչ Ռուբենի վիճակին, վաչ նրա դառնությանը։

Սոֆիա Պետրովնան հիմնարկի պես սարքել եր տունը և նրա կենցաղը։ Յերեկաններն այնպես եյին կապվել նրա հետ, վոր չէին ուղում հիշել իրենց մորը, բացի Լուսիկից, վոր թեև չէր խոսում, բայց սրտում կրում եր այդ վիշտը։ Սոֆիա Պետրովնան Լուսիկի հետ միասին տան դործերը վերջացնելով՝ յերե-

խաների հետ դուրս եր գալիս տան բակը և նստելով պատշգամբ տանգուխին՝ ստեղծագործում եր և հետևել մասնակցում յերև-
խաների խաղերին։ Խաղերն ստեղծում եր ինքը։ Բակի առան
կապի՝ եր առաջիկա յերևխաներին և հիգրոսկայան եր խաղացնում։
Կանչում եր բակի մյուս յերևխաներին։ Սրանց ել ելին մաս-
նակցում «Յերկրի շինարարության» ինչպես կոչում եր խաղը։
Սոֆիա Պետրովնան։ Յերևխաներն արդեն իրենց շարունակում
էին ստեղծագործել։ Յերբեմն կոչում էին, յերբեմն յերդում,
տան կատարում։ Հանդիսավոր յերթն աղմկում եր բակում։ Տա-
նեցիները դուրս էին գալիս պատշգամ գիտելու շրանգորներին
տոնակատարումը։

«Հիգրոսկայանին» հետևում եր փորեն զգործարանին կառու-
ցում։ Սոֆիա Պետրովնան առաջիկա եր պլանը՝ յերևխաները կա-
ռուցում էին։ Հետո նա պարզեցատարում եր յերևխաներին՝ տա-
լով ամենքին կես-կես կանֆետ։

Բանն այն եր, Վոր ինքը ևս շատ սիրում եր այդ խաղերը,
դրա մեջ իրականանում եր նաև իր յերազը՝ ապրել կենդանի
կյանքով, մասնակցել շինարարության, իբր թե ինքն ել ամենքի
պես շնորհալու մարդ ե, պիտանի յե և գոյություն ունի։

Նրա կյանքը թունավորվում եր մի րանով միայն։ Լուրեր
էին բերում, Վոր Աստղիկը լսելով նրա մուտքը «իրենց» տուն,
արվել և իր վրա և պիտի դա զպատիժը տալու» անկող հյու-
րին։ Սոֆիա Պետրովնան սաստիկ վախենում եր նրանից։ Նրա
վախը հիմք ունեցավ։ Աստղիկը կատարեց այդ հարձակումը։
Դա կատարվեց այն բողբոջին, յերբ Սոֆիա Պետրովնան խաղում
եր յերևխաների հետ։ Աստղիկը բակից ներս ընկավ ու վաղեց
դեպի նա։ Սոֆիա Պետրովնան փոքրիկին գրկած ձի կերպ իրեն
զցեց հարևան կնկա սենյակը։ Յերևխաները ճաղցին, բայց կուշ
յնկան մոր առաջ։ Աստղիկը գրկեց Պետիկին և սկսեց վայրենի
համբույրներով անդմեջ նրան իր կրծքին՝ հետևել հեծհե հարց-
նել։

— Մոռացել ևս մամայիդ, հա՛... .

Յերևխան լաց լինելով կպավ նրա կրծքին, իսկ Լուսիկը
մոռյլ ու լացակամած հենվեց պատին։

Աստղիկն սկսեց բարձրաձայն հայհոյել Սոֆիա Պետրովնա-
յին, Վորը դողում եր վախից։ Հարևան կնիկը դուռը կոշտելով
դուրս յեկավ նրա առաջ։

— Ի՞նչ ես ուզում խեղճ կեկանից...

— Դո՛ւրս դա, թո՛ղ դուրս դա, հոգին հանեմ, — Տչաց կատաղած մայրն ու հարձակվեց կողպած դռան վրա, սկսեց թակել:

Յերեխաները վաշտառունը ղցեցին:

— Մամային սպանո՛ւմ ե, մամայի՛ն...

Սա ավելի կատաղեցրեց վերափորված մորը: Նա սպառնաց, վոր պետք է սպանի Վեպինձ, ներս նայեց պատուհանից, բրուսեցրով սպառնաց և հետո դնաց:

Դուռը բացվեց և Սոֆիա Պետրովնան դուրս յեկավ:

Յերեխաներն ուրախ-ուրախ վաղեցին կպան նրա վեշերին: Ռուբենն իմացավ դեպքը, բայց ձայն չհանեց:

Մի անգամ Ռուբենը փողոցով դնում էր: Հանկարծ անցարդներն մեջ նկատեց Լուսինին, վոր իր առջևից գնում էր դպրաց: Նա իր բարակ մառնեկով խնամքով բռնել էր թանաքաման: և նիհար ուսերն ել ծռել էր, վորով յերևում էր այն ճիղը, վոր նա գործում էր՝ զգույշ ֆայելու, վոր թանաքը չթափի: Աղջիկը կոկիկ հաղնված էր և ձախ թևի տակ զիրքը սեղմած նա ամբողջովին դառնել էր ուշադրություն, խնամք և ուրախություն, վոր դպրաց և դնում: Մաքուր էյին նրա մազերը, զգեստը, կոշիկները, հայացքը:

Ռուբենն ուրախացավ և մոտենալով աղջկան՝ ձևաքը դրեց նրա ուսին:

— Դպրո՞ց ես դնում:

— Հա, պապա, — փաղաքշական ձայնով պատասխանեց Լուսինը:

Աղջկա աչքերում յերջանիկ մի շող էր խաղում:

— Գնա՛, բայիկ ջան, — դուրդուրեց Ռուբենը և ճանապարհը ծռելուց առաջ՝ ինչ-վոր մի հակառակ պահանջի գրգռմամբ հանկարծ հարցրեց աղջկան:

— Մամայիդ հիշո՞ւմ ես:

Աղջիկը ծաղկի պես դուխը կախեց: Ռուբենը բռնեց նրա դուխը, բարձրացրեց վեր: Աղջկա աչքերում արցունք կար:

— Լավ, լաց մի՛ լինի, դնա՛, բայիկ ջան, — չնշխաց Ռուբենն ու ձևաքը բաց թողեց:

Մի վոքը անովեց աղջկա այդ թաղուն վշտից, բայց կարծրացած սիրտը չէր թողնում ավելի խորը թախտեցել վոքերիկի հոգեկան աշխարհը: Ձևաքը թափ տվեց ու դնաց իր գործին:

Յերեկոյան տուն վերադարձալ սրտնեղ արամազբությամբ : փողոցի ուրախ ձայները նրան անհանդուրաճեալով ելին : Միծաղը մարտկում եր նրա հոգին . ուստի և վախչում եր փողոցներէն , վոր չլինի :

Մտնելով րակը՝ նկատեց , վոր իրենց սենյակում ինչ-վոր չարժում կա : Յերեկոյաները կշկշում ելին : Ի՞նչ կարող եր լինել տխրեալ : Մասեցալ պատուհանին , նայեց ներս : Հարեան յերեց յերեխա մեջքով դեպի պատուհանը կանգնել՝ տարօրժ գիտում ելին ինչ-վոր անսարան : Պատուհանի յնդրեց Ռուբենը տեսալ Սոֆիա Պետրովնային , վորը պարում եր , հնդն ել հե-վալով համեստորեն յերդում : Նա աշխատում եր պարել ալեկի իրանով՝ քիչ դորձադրելով իր կաղ վտաները , վորոնք ամեն մի չարժման արդելք կարող ելին լինել : Դա մի անսակ կաղպար եր , տվել-տվիկ , կողք-կողքի : Նա յերդում եր մեղմ , աղջկա-յին ձայնով , թախծալի-ուրախ շեշտով և տարօրժ եր : Ինչո՞ւ յեր վճակ պարել , ի՞նչ եր պատճառն աղքատ բարձր արամա-զբության : Ուշի-ուշով նայողը կոտանար այն ապաւորությունը , վոր նա ել յերեխա յն , քահել աղջիկ : Յեղ իրօք՝ չնայած նրա քսան և ութ տարուն , նրա մեջ դեռ շատրած յերեխայու-թյուններ կային , վոր դուրս ելին տալիս , յերբ դանդել եր հար-մար միջնովայր : Զաննալով ուրախ մանկություն , խաղընկե-րներ , շատրելով վաղահաս տարիներէ ուրախությունը , նա մի տեսակ խաղընկեր եր դառել այդ յերեխաներէ մեջ : Ուրախու-թյունն այնքան եր գրկել նրան , վոր նա տարօրժ՝ շնկատեց Ռուբենի ներկայությունը : Սա ներս մտալ մոայլ սալերի պէս և հանդերց ուրախությունը : Կաղը կանգնեց , ստուց , յերեխա-ները լոնցին , իսկ հարեանի յերեխաները դուրս դնացին :

— Ուրիշ բան չգիտեյիր , — նկատեց Ռուբենը կուտ ու սառը :

Կաղը զարմացալ :

— Ի՞նչ եմ անում վոր...

— Դա ի՞նչ պար ե :

— Յերեխաների համար պարեցի , ի՞նչ յեղալ , ուրախա-ցան :

Ռուբենը սրտնեղեց :

— Լա՛վ , լա՛վ , սեղանը դցիբ :

Կաղը վիրավորված նայեց նրան :

— Սեղանը կղցնեմ, բայց ինչո՞ւ չես թողնում յերեխաներին դրաղեցնեմ :

— Լավ, ասացինք բաժանեմք և, — կարեց Ռուբենը, — պարկույց առաջ մտաներիդ նայիր :

Կաղը շանթահար նայեց Ռուբենին և նրա մանկական պարզ աչքերի մեջ ցայտեցին արցունքները : Նա լնդնդալով դնաց մյուս սենյակը և ընկնելով անկողնի բարձին՝ դուրս բաշկեց մեջը :

Յերեխաները վախեցած նայեցին հորն ու մտախոհ կնոջ մոտ, ծայրերցին վախեցած մաղերի տես : Բնադդարաբ բռնեցին նրա փնչից, կարծես յերկյուղ կրելով, վոր նա կարող և հետանալ իրենց տանից :

Ռուբենը նստեց մի պահ, ծխեց և հետո մտնելով մյուս սենյակը՝ կանգնեց մեջուղը :

— Հետո՛, շատ պիտի սպասեմ :

Կինը մայն չհանեց :

— Թո՛ւ, — արեց Ռուբենը և շարժում դարձեց դուրս գնալու տանից :

Հանկուրծ հետ դարձավ :

— Ի՞նչ և, կարծում ես նորաթիշո՞ւն տուցի, ինչի՞ յետ վերադարձում :

Կինը մայն չհանեց : Յերեխաներն էլ նրան հետևելով լուսեցին ու սկսեցին հանդիմանական հայացքով նայել կողմա հարը :

Ռուբենը դուրս գնաց : Կինը վեր նայեց : Յերեխաները պինդ կողմն Սոֆիա Պետրովնային և սարսափած նայեցին նրան՝ պատրաստ ճշտու : Կինը հասկացավ նրանց, և այն շարժումը, վոր պարտառավել եր անել՝ ասուց նրա մեջ : Նա հանդարտ վեր կացավ, յերեխաներին կանչեց սեղանի մոտ, լնյ ավեց, և հրամայեց շուտ խմել և լվացվել : Յերեխաները արտաթշամբ կատարեցին հրամանը : Կինը դատել եր նրանց ամենաթանգ բանը, վոր սարսափում էյին կարցնելուց :

Կես ժամ անց նրանք պտկած էյին անկողիններում : Լուսիկը չէր քնած, հսկում եր, խի Պետիկն սկսեց թնկթնկալ :

— Դու ի՞նչ ես անում, — հարցրեց Սոֆիա Պետրովնան :

Յերեխան հնկեկաց : Լուսիկը վեր կացավ և մոտեցավ նրա անկողնին՝ կամաց փսփսաց :

— Մի՛ լա, թե չե մաման կղնա :

Յերեխան դսպեց իրեն և սկսեց ճիգ դարձել, վոր դսպի ի-

բնա, բայց չէր կարողանում: Գլուխը թաղցրեց անկողնի սառչ
և սկսեց գոտնադնել ու անձայն հեկեկալ:

Լուսինը յերկար չէր քնում ու թաղուն հեկում եւ: Սոֆիա
Պետրովնան նկատեց այդ և սառը կարգադրեց.

— Քնի՛ր:

Վախեցած օղջիկը բարակ վիզը յերկարացրեց զեպի նա և
վախով ու տաղաւատեցով հորցրեց.

— Մամա, չե՞ս գնա:

— Վո՛չ, — յեղավ պատասխանը: Զաչը հնչեց Սոֆիա Պե-
տովնայի հրամայական և հեղինակավոր շեշտով: Լուսինը հա-
կացավ ու հանգստացավ:

Յերեխաները քնեցին:

Դեպքը պատահեց հետևյալ որն իսկ:

Ռուբինը գործի յեր դնացել: Սովորական մտալլ տրամա-
դրությամբ շարում էր պատը՝ կիսամայն կարգադրելով սղնա-
կաններին, վոր քար ու շաղախ տան: Հիշեց նախընթաց յերե-
կոյի դեպքը և բարկացավ Սոֆիա Պետրովնայի վրա, վոր չի
հասկանում իրեն: Չե՞ վոր նա զժրախա և, զո՛հ և մի դուրս ըն-
կած կնոջ, վորը յերեք յերեխայի հազար զցելով իր չլինջին՝
լցել դնացել և: Վերջնական մի՞թե իր հոգսը հերիք չէ, վոր
ավելին ևս դնում են վրան: Կշտամբեց մաքում, վոր ինը հալփի
չի առնում այդ բանը:

— Ն՛հ, — շնչաց բարձր ու քարը սեղմեց պատի շաղախի
վրա, սեղմեց սառնորեն, իրեւ իր տաժանելի ճակատադրի վրա
սեղմեր տանջված ձեռքերով:

— Վարդես, լսո՞ւմ ես, քեզ են կոնչում, — արթնացրեց
նրան աշակերտը:

— Ո՞վ, ի՞նչ և, — նայեց շուրջը Ռուբինը:

— Ներքեկից են կանչում, այ են պառավր: Ռուբինը ցած
նայեց: Հարեան կնիկն եր: Նրա զեմքը ժպտուն թիաց: Ռու-
բինը վար իջավ: Յերբ մոտեցավ կնոջը, սա խնամքով գլխի
շալն ուղղեց և մոտ դալով՝ արագ փախաց.

— Գնանք տուն, Սոֆին խեղդվել է...

Կարծես վաղուց ելին տան իրեն այդ բանը, այնքան խորը
խոցեց նրան այդ լուրը:

Մինչ քանի որ ներքե կ'ամբողջէին, հարցուկորձ կանեյին՝ Ռուսները վաղեց առնա:

Բակի կենտրոնները խորը նայեցին նրան և ճանապարհ տվին. վոր ներս մտնի: Մենյակում յերեխաները լաց եյին լինում բարձրաձայն:

— Ո՞ւր ե, ի՞նչ ե, — լրատ ընկա՞վ Ռուսները:

— Հիմանդանոց են տարել... ձորումն ե պատահել, — ասաց հարևան կնիկը, վորը մինչև այդ չէր խոսել:

Ռուսները վաղեց հիմանդանոց՝ յերեխաների ճիչն ախանջների մէջ:

Յերբ մտա՞լ դիտարան՞, սեղանի վրա հանդիսավոր պատկած եր ցափաղար կիներ: Նա չէր փոխվել, մի փոքր միայն լցվել եր — շուտ եյին հանել ջրից: Վեհորեն հանդիսա եր նա և զեմքին մի քնքույշ կուսական ժողիտ ուներ, մտնկական այն թարմությամբ, վոր միշտ բնորոշ եր այդ բարի հանելուկային եյակին: Դա այն կտորած ժողիտն եր, վորով վերջին տեղած յերեխաների շրջանում պարեց: Վորտած թռչունի պողած աչքերը կիսափակ նայում եյին վոչ վոքի և նայում անկշտամբ, ինչպէս վոր նայել դիտեր նա:

Ենդդվածին թաղեցին օտարդ և լարված լուսթյամբ: Դադարի հետեից դնում եյին Ռուսները, հարևան կնիկը և Լուսիկը: Հետեից շարժվում եյին Ռուսներն ընկերները և խաղաղ հայացքներով պատահական մարդիկ, վորոնք ինչ—վոր տնահանանայի համակրանք են տաճում պեպի մեանողները:

Ահալոր յերեկո յեկա՞լ այդ որը:

Փոքրիկը չէր ուղում պատկել քնելու: Պահանջում եր զմորը: Նրան բռնի հանվեցրին և զրին անկողին, բայց նա վեր եր թռչում տեղից և դուռում եր.

— Մաման դա՛, մաման դա՛:

Հարևան կնիկը, վոր յեկել եր ողնելու Ռուսներն՝ դուր—դուրում եր և Լուսիկի ողնությամբ համոզում եր փոքրիկին քնել:

— Բնի՛, բայա ջան՛, կդա:

Բայց փոքրիկը վախեցած և բնաղղով ինչ—վոր մի չար բան գլալով դողահար ու բարձր ճում եր.

— Մամանդ, մամանդ :

Ռուբենը դուրս փախալ փողոց : Քաղաքի աղմուկը, տակալն, չեր կարողանում խլացնել նրա հոգու մեջ յերեսայն քարտափելի կշտամբող մայնը . զմամանդ :

Հարցաքննության ժամանակ Ռուբենն առաջին անգամ կյանքում դուրս մարդկային հայացքի ծանրությունը : Հասարակական հարցաքննողի . — Վորը Ռուբենից խտարեն պահանջում եր գործախա կնոջ արդարությունը : Ռուբենը խոստովանեց լիովին, վոր ինքն եր գործախաության պատճառը : Մանր խոռքեր ասաց իր հասցեյին : Պատմեց ամբողջ գործախա դեպքը : Մեջընդմեջ թեւը կորցնում, շոշափում եր իր գործախա սիրտ պատմությունը...

Հարցաքննողի խորաթափանց հայացքը, կշտամբող հայացքը նայում եր նրա հոգու խորքը...

Ինչ ուժեղ եր յեղել կադ կինն այս հարցաքննողի հայացքում : Ռուբենը քննի գնում եր առջև՝ տեսնում եր մի հասարակ փոս :

— Վո՛չ, ընկեր, դուք այնքան եք տարվել ձեր անձնական սիրտ խնդրով, վոր չեք նկատել... Ձեզ եմ հարցնում — քե՛չ եր ձեզ համար այն կնոջ գործը, վոր հասարակության համար պիտանի մարդիկ եր կրթում... Դուք հարվածային եք, պետք ե հասկանայիք այս...

Յերը Ռուբենը վերադարձալ տուն՝ յերեխաները լուռ նրտած սպասում եյին դատարկված սենյակում : Անխոս ինքը ևս նստեց : Յեյ ըստ սովորության սկսեց սպասել : Ո՞ւմ... ճնաց չեր դալու այլևս : Յերեք : Միայն սենյակում մնացել եյին դեռ նրա խնամքոտ ձեռքերի դրոշմները : Դեռ անկյուններում իրեր կային, վոր չեյին աղարտել իրենց դիրքը : Այնտեղեք եր, վոր մնացել եր նա : Ռուբենը նայեց շուրջը, նայեց բոլոր առարկաներին և նո՛ր տեսալ, թե նրանք ինչ մանրակրկիտ ձևով եյին դարսվել իրենց տեղերում : Նոր սկսեց տեսնել այդ պատահական, իսկապես անծանոթ եյակին և նոր սիրեց նրան : Յեյ

սիրահարի խանդաղատանքով նա բաց արեց պահարանը, սկսեց խառնել ցալաղարի զարտած սպիտակեղենը: Ահա Լուսիկի շապիկը, ամենամանր անգիրն անդամ ջանադիր կարկատած: Ահա Պետիկի թաշկենակը՝ անկյաւնածալ հատուկ ձևով հարդուկած:

Անսահման սեր կար այդ ամենի մէջ: Ահա և նրա անմնահան արկղիկը: Մի քանի իրեր հասարակ, պարզ, պղծաթիւ, բայց հիմա նվիրական: Ռուբենի բոլոր մասների մէջ շքանակովեց մի համեատ լուսանկար: Դա ինքն էր՝ մի փոքր տվելի վաղ հանված: Այստեղ նա խնկական աղջիկ էր՝ մանկաշէմ, առաջատա ժպտով: Մի փոքրիկ շորացած ծաղիկ ուղիտակ թելով կտաղիկ վարովել էր այս լուսանկարին: Ի՞նչ նշան էր այդ և ի՞նչ ծաղիկ: Անկարելի յեր դուշակել, այնքան հասարակ էր նա և անդույն:

Ռուբենը դողդոջուն չաւրիները հսկեց լուսանկարին ու ծաղիկին: Լաց յեղավ:

Հետո խորատկոված վար իջնցրեց ձեռքը՝ մատներում լուսանկարը սեղմած:

Մեն գիշերը հասել սկսեց:

Յերեխաները քնած եյին շորերով, բայց Ռուբենը մասնակ սկսեց: Նրա հոգու տաղկով յեկան անցան վարպետ Սերսրը, իր հարվածային ընկերները, քնելիւր, հարեան ինիկը, իր յերեխաները, հանդաւցալը, միլիոններ մարդիկ...

Մի մեն սեր, դորեղ տվելի, քան ամեն ինչ աշխարհիս յերեխան կանչում էր նրան դեպի նոր կյանք:

Գնալ, աշխատել նրանց յերջանկության համար...

ԱՐԱՅԻ

ՄՈԼԱԽՈՏԸ

Այդ առաջնությունը կոլխոզականներն սկսել էին քաղհանր-
ճանդեղի ու ծխախոտի ցանքերում: Ընդարձակ դաշտում, սկսած
կոլխոզի մեծ այգուց, սփռվել էին մի քանի տասնյակ տղա-
մարդիկ ու կանայք և մաքրում էին մատաղ ծիլերը մուխո-
տից: Որը պարզ եր ու վճիռ. պայծառ արևը լիուլի բացել էր
Հորիզոնը. յերկնքի ջինջ կապույտը, սաես նորոգված ու թար-
մացած բնության հետ, դրավում էր աչքը, տանում հեռուներն
ու իջնցնում կանաչադարձ սարերի վրա, մեղմ յեղերելով նրանց
յերկարածիդ գազաթները:

Պետրոսի մասն ընկել էր այդու մեջ, մի մեծ բացատում,
վորի յերկու կողմից պտղատու ծառեր էին: Գլխին մի ազլուխ
փաթաթած, կուացած մարդի վրա, նա խնամքով քաղում էր
մուխոտներն ու դնում առլափոսը, վորտեղ նրանք թառամում
էին, ուշաթափ լինում արևի հուրքից:

Առաջնության հոյը հեռզհետե տեղի յեր տալիս կեսորվա
տապին. տաքացած հողն ալիքում էր ներքևից իր տոթը, ծան-
րացնում շունչը, ու քրտինք տալիս նախատին. արևը խայթում
էր կորացած մեջքը, յերբեմն միայն զիջելով սարից յեկած հո-
վին, վորը թեթև անցնում էր իր ախորժիլի շնչով ու դանդա-
ղում դիմացի ծառերի վրա: Դարավոր ընկուղներին ծանրախոհ,
խուլ աղմկում էր իր խոշոր տերեւներով, կեռասներին բացվում,
կարմրին էր տալիս իր նորահաս պտուղներով. իսկ սալորենի-
ների մանրիկ տերեւներն արագաչարժ պար էին բռնում:

Պետրոսն սկսել էր աշխատանքն արտի ծայրից ու դնում էր
դեպի ներքև: Մերթ ընդ մերթ, յերբ նրա մեջքը բողբոջում էր
յերկար ճկվելուց ու արևի տապից, նա կանգնում էր, ձգվում
ու հանգիստ տալիս մկաններին: Այդ բողբոջներին այդու ծառերի

խիստ սասկերները դալթակիչի գրավչութեամբ կանչում էին. բայց նրա հայացքը դառնում էր դեպի ներքե, վարտեղ յերևում էր Արփիկի գիւղ կարմրած դեմքը սպիտակ գլխաշորի մեջ: Կանգնում էր Պետրոսը, ամեն անգամ աչքով չափում իրենց բաժանող տարածութիւնն ու ասում.

— Հա՛, քեզ մատաղ, հա՛, մոտենում ենք իրար...

Նա ասում էր ինքն իրեն, հաղիվ լսելի ձայնով, բայց կասկածով հետ էր նայում: — չլինէ՞ թե վարեկ մեկը լսեց իր ասածը: Յերբեմն նա փոքր ինչ մղում էր իր հանդիստը, ավելի յերկար էր նայում, բայց յերբ Արփիկը, զգալով իր վրա հասած հայացքը, ինքն էլ էր նայում, Պետրոսն իսկույն կտանում էր նորից ու շարունակում պոկուտել անթիվ մանրիկ մոլախոտերը: Արփիկի հայացքն իր մեջ առնելով, նա էլ չէր նկատում շողն ու ատի՛ն ու կրկնապատկում էր յնուանդը, արտո՛ժելի թեթևութիւն զգալով ամեն մի վերջացրած, քաղհանած մարդից հետո:

Բայց ահա մոտենում և զապարի ժամը. բոլորն զգում են այդ բոպները, կարծես մեկն անտես շնչում և նրանց ականջին ու հանգստի հրափրում: Վերջնական ճաշ բերողը յերևաց, բացատի ծայրին: Մեկ-մեկու յետեից բոլորը թողին դործն ու խմբիցին մեծ ընկուղենու տակ: Աշխատանքի լուսթյունը խախտվեց. սրախոտելով, ծիծաղելով, խմբակը նստեց ճաշի:

Ճաշից հետո կոյտադահանները ցրվեցին այդու: Ընկուղենու տակ մնաց միայն Արփիկը: Պետրոսը, թեպետ մեծ ցանկութիւն ուներ մնալու նրա մոտ, բայց բաժրասանքի առիթ չտալու համար նույնպես քաշվեց անկամ, զանդառ քայլերով:

Քիչ անց դիմացի այդուց գուրս յեկավ Արփիկի մօրաքույրը՝ Հերիքնաղը, ու աջ ու ձախ աչք ածելով, մոտեցավ նրան:

— Բարով, Արփիկ ջան, վո՞նց ես:

— Լավ եմ, — ասաց Արփիկը, փորձող հայացք զցելով նրա վրա:

— Յեկել էյի մեր բաղը, ասի մի զնամ տեսնեմ. ինչի՞ չես յերևում:

— Ժամանակ չկա, մոքեր. նստիր:

Հերիքնաղը նստեց կանաչ խոտի վրա, Արփիկի մոտ, ու ձեռքերով կղակը բռնած փոքր ինչ լոց տատանման մեջ, ապա սկսեց փաղաքշող ձայնով.

— Արփիկ ջան, չարչարվում ես, էլի. բա սա քու բանն ա՞:

— Ինչի՞ չի իմ բանը. ուրիշներեց ինչո՞վ եմ պակաս կամ ավել:

— Ե՛հ, ասում ես ելի... դե գիտաս, Արփիկ, քու մոր տեղն եմ... վոր տեսա քեզ հասեղ մենակ նստած սիրտս փուլ յեկա՞մ...

— Ինչի՞ յեմ մենակ. բա ետքան ընկերներն ի՞նչ են:

— Զե՛, իմ ասածն ուրիշ ա... բա քու բանը վո՞նց պետք ա լինի, Արփիկ ջան, ելի պետք ա բաժանված մնա՞ս...

— Նոր ես խմանո՞ւմ, վոր վերջացած պրծած ա. տանելդ ի՞նչ ա:

— Դե լավ չի ե՛լի...

— Բա քու լավը վո՞րն ա. ուզում ես ելի գնամ են տավարի ցափի մո՞տ:

— Արփիկ ջան, բա վո՞նց անենք, տղամարդ ա, եսպես ել կլինի, եսպես ել. կնիկը պետք ա համբերի...

— Ինչի՞ պետք ա կնիկը համբերի, — վրա պրծա՞յ զայրացած Արփիկը. — յես նրա ճորտն ե՞մ. զոռով մարդու յին տվել, չիմի խելքի յեմ՝ յեկել, չեմ ուզում. ինձ հետ ապրող մարդը պետք ա իմ սրտովը, իմ ընկերը լինի, թե չե խելի մարդ չեմ ուզում:

— Բա առանց տղամարդու, առանց տեր ու տիրականի վո՞նց կլինի. տղամարդու վոտի ցեխն ել տանը դարդ ա...

— Եդ չին խրատները քեզ համար պահի. առաջդ յերեխա չեմ. յես գիտամ, ո՞վ ա քեզ դրկել. նա հենց ինքը տեղովը մին վոտի ցեխ ա... դու լավ կանես, ձեռք քաշես. մի անգամից իմացիր, վոր կուժը կտորել, փշրվել ա, ել կոծկել չի լինի:

— Դե լավ, լավ, սիրտդ շուռ մի բերիլ. խոսք ա ելի, ասում եմ. ի՞նչ անեմ, սիրտս ցավում ա:

— Ա՛յ, վերջին անգամն եմ ասում, մորքեր, դործը զապսով հաստատված, պրծած ա. թե վոր մեկ ել խոսք ես զցել դրա մասին, բերանիցս կծու խոսքս կլսես:

— Լավ, վոր սիրտդ նեղանում ա, ել բան չեմ տսիլ. դե վոր վերջացած ա, ել ի՞նչ խոսք. որենքի բան ա...

Հերիճնազը լսում ե ու նայում չորս կողմը սպասողական դուռթյան մեջ. ապա, կարծես ինչ-վոր հիշելով, հարցնում ե.

— Աչի, Արփիկ, ասում են սիրտդ ուրիշի վրա յա, դըրուստ ա՞:

— Ելի բողջեդ բաց արե՞ր, — զայրացաւ նորից Արփիկը. — լաւ կանես դրանից չխոսես. եդ բամբասողներն ինչ ուզում են, թող կուկան. յես ուշք դարձնողը չեմ — յես ոչովի հաշիւ չունեմ տալու:

— Դե, Արփիկ ջան, կարելի ա մեծացել եմ, խելքից ընկել. ի՞նչ անեմ, դիմանում չեմ. անսնում եմ քեզ պես ջահել, սիրուն կնիկին առանցի մարդի, առանցի ղջախի... իմ սիրաւ հու քա՞ր յի...

Արփիկը լսեց ու դժգոհ նայում եր գետնին: Հերիքնաղբ ջղայնորեն շայտւմ եր կղակը, նորից դուռնաւթյամբ աջ անկւով չորս կողմը: Զանցած մի քանի րոպե, դիմացի աղբուջ գուրս յեկաւ խաւնացած պիջակով մի գլուղացի, ու, փոքր ինչ մտաւնաւով կանգ առաւ:

Նրա գեղնած, ջղոտ գեմքի ամեն մի կեանք դադարած մարդ եր նայում. դադարած ելին փոս ընկած կարմրած աչքերը, ծամածոտած բերանը, արևխառն, ավելանման մարմքը:

Հերիքնաղբ նրան նկատելուն պես վեր կաշտով տեղից, խել Արփիկը մնաց նստած, յերեսը դարձնելով մի կողմ:

— Բարի անդուում, — տաաց Սարիբեկը (այսպես եր նրա տնունը), գիմելով Հերիքնաղին:

Հերիքնաղբ պատասխանեց դիւի շարժումով:

— Բա դու մեծ կնիկ ես, Հերիքնաղ, մոր տեղն ես, կարում չե՞ս խրատես եդ կնկան, վոր նամուր հվաքի, տուն դա...

— Ի՞նչ ես կոծոծի նման փելիցս կպել, — վրա պրծաւ Արփիկը, — քեզ հար անդամ տակ եմ, վոր բաժանվել եմ որենքով...

— Բա ես որենք ա՞, վոր կնիկարմար վեր կենա, տուն ու տեղ թողնի, թե բաժանվում եմ մարդու՞նց...

— Բա վո՞րն ա որենքը — վոր զոռով մարդու տան, ուշուցի ու փեծի փայ անե՞ն. դնա քու ուղած կնիկը ճարի յես քու ընկերը չեմ. դու ձայնալուրկ, յես աշխատաւոր...

— Նդպես ա, հա՞, մենք մարդահաշիւ չե՞նք. մի տաս տեսնեմ, ո՞վ ա եդ որենքն անողը. — իմ տանը նոքար եր, հիմի մեծ մարդ ա դառել, ինձ ձայնից գրկում ա՞:

— Յես քեզ հետ գլուխ չունեմ. ինձ հանգիստ թող:

Պետրոսը հեռվից դիտում եր այս տեսարանը. նկատելով, վոր ձայները բարձրանում են, նա մոտ յեկաւ ախան, վոր

լսելի լինեալ խոսակցութիւնը, ու ահանջը պահելով նրանց կողմը, այնպէս ձեացրեց, իբր թէ դիտում եւ մարդերը: Տակտիկական նկատառումներով նա չէր ուզում խառնվել խոսակցութեանը, բայց ուզում եր պաշտպանել Արփիկին, յեթե Սարիբեկը վերափոխեր նրան կամ բռնութիւն գործ դնէր:

Սարիբեկը, նկատելով Պետրոսին, ավելի մոայլակեց, ու սիրար վախ ընկած—ուղեց վերջ տալ խոսակցութեանը:

— Բա հիմի ասելդ ի՞նչ ա, — դիմեց նա նորից:

— Են ա, վոր քու ճամբեդ դնաս, ինձանից ձեռք քաշես:

— Կամ, յես հո դիտեմ, քեզ դիտից հանողն ո՞վ ա, — ասաց նա, խեթ նայելով Պետրոսի կողմը. — եղ ել չի մնալ քեզ...

— Ինձ ոչով հրամայող չկա... յես եմ լո՞ւրդ տեսլը. ինձ սովորեցնողը Խորհրդային իշխանութեանն ա, դնա նրա հետ խոսի. ինձ հանդիստ թող, թե չե ժողդատարան կընամ. — դրա համար մեծ պատիժ կա:

— Հը՞մ, հաթա (սպառնալիք) ել ես տալի՞ս... դե կտեսնես սրանից յետը...

— Ինչ ուզում ես արա. քեզանից վախող չկա. դու ինձ համար վոնց վոր մեղախօտը, քաղի ու դէն զցի...

Սարիբեկի դեմքը ծածածուկեց կատաղութիւնից. նա ուզում եր թռնոք հայհոյանք թափել Արփիկի դիմին, բայց Պետրոսի ներկայութեանը կաշկանդեց նրան:

— Հա՛ յես... մոմաց նա ատամները կըճտացնելով ու յերեսը դարձնելով, հեռացավ, շեղելով ճամբեն, դիպչելով ծառերի ճյուղերին, ու ընկնելով առավախօսերը:

Պետրոսը, նկատելով նրա նահանջը, հանդիստ ժպտում եր յետեից:

Արփիկը վեր կացավ տեղից, թափ տվեց փեշերը, ուղղեց գլխաւորը, ու նկատեց Պետրոսին: Նրանց հայացքները վայրկյանաբար իրար առան թեթեւ ժպիտով:

Հե՛հ, մարդ ել կա, մարդ ել, անցավ Արփիկի մտքով. նրա մեջ ցանկութիւն յեկավ մոտենալ Պետրոսին, փաթաթվել վզովը, ասել, վոր նրան շատ եւ սիրում, բայց այդ անկարելի յեր. պետք եր համբերել, մինչև վոր Պետրոսը բացի խոսքը...

Արախ ծայրից նշան տվին կարմիր դրոշակով: Դադարը վերջացավ ու նորից սկսվեց քաղհանը: Հերթեմադը մնաս բարով ասելով, հեռացավ, իսկ կոլխողի կանայք շրջապատեցին Արփիկին:

Իրիկնապահի արևն անդոր սահում, անցնում էր, անցնում աշխատավորների վրայով. լեռների հովն իր առաս շնչով ուշքի էր բերում հոգնած մարմինները. բացասի մի կողմից, ծառերի յերկար ստվերները թեք հարում էյին մարդերն ու դնում, ծալվում դիմացի ցանկապատի վրա:

Պետրոսն ու Արփիկն արդեն հասել էյին իրար զ. միասին աշխատում էյին վերջին մարզի վրա. դուզընթաց դնալով—մեկն աջ, մյուսը՝ ձախ կողմից: Յերկուսն էլ հաղիվ էյին դադում իրենց ուրախությունը, վոր միասին են, ախպես մոտիկ, ու կարող են խոսել մինչև մարզի վերջանալը:

«Ա՛յ, հիմա կասեմ», անցնում էր Պետրոսի մաքով, բայց նա խոսում էր բոլորովին այլ բաներից:

— Արփիկ, եսոր արտաժամ ենք, կարող էյինք մի մարդ էլ ափել քաղհանել:

— Դե շատ դուռնին էլ լավ չի. եղուցվա համար էլ պիտի ջան պահել...

Պետրոսը լռում է մի պահ, հետո ասում.

— Եղ քու մարդն ի՞նչ էր բորոթում, բա բաժանված չե՞ս:

— Բաժանված էլ եմ, մաքից հանած էլ. բայց դե հաջոցը չի կտրում. դահլես դնացել ա:

— Թե վոր եղպես դադար չի տալիս, չարչարում ա, դի՛միր ծողգատարան, գրիբ, թե հալածում ա...

— Չեմ ուզում բամբասանքի մաստակ դառնամ, թե չե վաղուց դրա պոչը կշռած կլինեյի. բայց եսոր փիս դամարին կպահատաղեց...

— Վո՞նց:

Արփիկը ժպտում է, կամար սե հոնքերը բարձրացնելով:

— Ասի դու վոնց վոր մի մոլախոտ-պոկի ու դեն գցի...

Պետրոսը ծիծաղեց:

— Թամամ մոլախոտ... ամա՛ դրանց լավ դտեցինք. թող դնան առաջվա աղայությունը միտը բերեն...

— Յերանի մի քիչ շուտ դար եղ մաքրելը, դրանց քոքը կարեր միանդամից:

— Ջազաին արդեն հայտնել ե՞ս:

— Վո՞նց չե, քանի՛ ժամանակ ա...

Նորից մեջ է ընկնում լուսթյունը, նորից Պետրոսի մտքով անցնում է—ա՛հ, հիմի կասեմ... բայց մնական բուռնին նա կանգ է առնում—«չէ՛ մի քիչ կարդի բերեմ գործերս, սենյակը նորոգեմ... հետո»...

Այս խոսում է ուրիշ նյութերից.

— Դրանք հո չաճագործող են, ևս խոտերի նման ուրիշի հյութերով ապրող. ինչ—մոր նոր բան կա, դրանց գլխովին մնաս ա. դրանց մոտ սոցիալիզմի անուն տաս, —մեկ է թե խանջալը կողքը խրես... Բայց ի՞նչ կասես, մոր մեր կոլխոզնիկների մեջ էլ կան մին—մին փշեր. չեն հասկանում, մոր գործը փշացնում են...

— Դե հասկանալը մի սրում չի լինիլ, սովորել ա հարկա—մոր, —ասում է Արփիկը մտերմարար նայելով Պետրոսին, կարծես ասելով—«ինձ էլ կսովորեցնես, չե՞»:

— Ախոսս մոր մեղանից քշերն են յեղել կարմիր բանակում, ևնանդ շատ բան են սովորեցնում...

Այս փոքր ինչ լուելուց հետո նա շարունակում է իր մըտքերը.

— Դիտես ի՞նչ կա, Արփիկ, ևս սոցիալիզմի, կոլխոզի մարդն ուրիշ բան ա. նա պետք է հասկանա աշխատանքը. չպետք է ասի—յես իմ փայ գործը վերջացրի, ու դրադ կքաշվեմ. չէ՛, նա պետք է ասի—ես իմ փայը կանեմ, ևս ավելն էլ պլանի փայը... կարելի ա մոր մի հիմանդ ընկեր կա, կամ թույլ, չի հասցնում գործը. նրա տեղն ավելացնեմ իմ աշխատանքը... Եղպես մոր լինի, էլ ո՞վ կհասնի մեր յետևից. են ժամանակ յերկիրը դրախտ կդառնա...

Մարդը վերջանում է, բայց դույզը ելի դեռ մլուլ է տալիս: Արդեն դադար է. կոլխոզականները խմբվել են արտի ծայրին ու հետաքրքիր հայացքներ են ուղղում Արփիկի ու Պետրոսի կողմը: Արփիկը, սթափվելով, արագ քայլերով դնում է դեպի խումբը. նրան ավելի հանդարտ հետևում է Պետրոսը: Իրար ընտելացած խումբը թեթև գրույցով քայլում է դեպի դույզը, մի ընտանիքի անդամների նման:

Նրանց հանդիպում է դյուղի ծայրին կոլխոզի ցբիչ Պավլիկն ու հայտնում.

— Ընկերներ՛ր, ևս որ ժողով ա...

Յերեկոյան արատադրական ժողովից հետո Պետրոսն ու Արփիկը կարծես իրար խոսք տված, դուրս յեկան միասին, ու նեղ փողոց մանկելով, արագացրին քայլերը, վարպեադէ մենակ մնան:

Յերեկոսն եղ հրնգանցի մեջ էլին, մանաւանդ Արփիկը. յերկուսն էլ այդ ժողովին հայտարարվեցին հարվածայիններ...

Չարմանում եր Արփիկը. վա՛նց թե ինքը մի թույլ կնիկ, տանջված, խեղճացած իր մարդուց, հիմի տղամարդկանց հետ ուս և դնում, ու մինչև անդամ հարվածային և դատել...

— Տեսա՞ր, Արփիկ, վոր ասում եմ մեր մեջ յիշեր կան... Սարգիսը, մեկ էլ Շուշանը վրա ընկան ինձ, շնորհները ցույց տվին — ասում են եղ ի՞նչ խնամխուժյուն ա. դնում եք հեշտապրծուկ անում, մի յերկու խոտ պոկում, թե հարվածային եք... յես էլ ասի—դե յե՛կեք ձեր աչքով տեսեք, թե մի մոլախոտ կզտենե՞ք մարդերում... դե հաղար ասա, վոր հասկանում չեն...

— Նախանձում են, չեն էլ ամաչում...

Նրանք քայլում են լուռ, յերկուսն էլ սպասելով, թե ինչ-վոր արտասովոր դուրեկան խոսք և ասվելու. Արփիկը սպասում է, վոր Պետրոսը պիտի բացվի, բայց դարմանում է, յերբ հասնում է իր բնակարանին ու ելի նա լուռ և զեղ մասինք...

Իրար ձեռք են սեղմում ու բաժանվում, յերկուսն էլ մտածելով իրար մասին...

Պետրոսը դնում եր նեղ ու մութ փողոցներով, մտածելով, թե ահա, մի քիչ էլ անցնի, ետպես մի ամիս, դորձերը կգրտաի, ու իր միտքը կհայտնի Արփիկին. դե նրա սիրան էլ, յերևում ա, իր վրա յա... ու կապրեն միասին, կաշխատեն... հետո միտքն անցնում եր կալխողին, մտածում եր, թե ի՞նչ պետք է անել վոր բոլորն էլ ուրիշ տեսակ, զոցիկալիզմի մարդիկ զատնան ու հասկանան աշխատանքը... պետք է սովորեցնել, դեռ չատ պետք է սովորեցնել...

Նա մտռնում է դուռդի ծայրին, վորտեղ իրենց տունն եր: Մտվելով դեպի մի ցանկապատի անկյունը, նա հանկարծ շջմում է ասորճանակի ձայնից, ու սկսած հետ և ընկնում, զգալով մի ցնցող հարված ուսին: Մի աղնթարթում ինչ-վոր միտք ասում է — վա՛յր ընկիր, ձեացի՛ր սպանված... ու նա ընկնում

և, փոխում զետեմին. մեկը վաղում և թմբթմալով ու հետ-տիրում և լսություն:

«Իրաւորոված եմ... մեռնում եմ... անցնում և Պետրոսի-մարտը կիտակցության մեջ. մահվան ոտարոտի միտքն ընդ-դրելում և նրան...»

Բայց ահա լսվում են մարդկանց ձայներ, դալիս են լապ-տերներով ու խմբվում իր շուրջը. ուսի վրա արյուն և սառ-չում, հոտում և ներքև: Իրեն բարձրացնում են, տանում տուն: Ինչ-վոր մոռացություն և դալիս վրան, կարծես ուրիշ աշխար-հում լիներ...

Յերեք որ և անցել: Պետրոսը լսվանում և, բռնկել քանի տնդած նայել և ուսի վերքն ու ասել, վոր վտանդ չկա: Մայրը հանդիմ և ուշքի յեկել, ու ելի վախենում և, հարցնում բոլորին, վորպեսզի ստուգի,—«Ի՞նչ և, վոր վտանդ չկա ու շփված ե, ինքն ել չի խմանում, թե ինչ և անում:

Արթիկը, հենց նույն դիչերն խմանալով դեպքի մասին, մո-ռացալ ամեն ինչ, խսկույն վազեց Պետրոսանց տունը, ու մինչև հիմա ել դիչեր-ցերեկ խնամում և նրան, թողած հին դյուղի ամօթխածությունը: Գանի լսվանում և Պետրոսը, մորն ալիելի ու ալիելի խորթ և թվում եսզ ոտարն կնիկը, բայց համբերում և, վորովհետև կոխողիցն և:

Յերեք որ և անցել, բայց դեռ չի անցել իրարանցումը կու-խողում. ժողովներ են անում, դնում, դալիս Պետրոսի մոտ, սիրտ տալիս նրան: Կոխողի նախադա՛հ Միսակը, ջրտնքից այր-ված դեմքով, մեծ ըլոկնոտը դրսի կրծքադրպանից դուրս ցցած, հարցնում և խորխտ ձայնով.

— Պետրո՛ս, եդ վո՞ր ճակատամարտում ես վերք ստացել... մի՛ վախիլ,—թշնամին մեռներին ա արդեն. Սարիբեկը բռնված ա. տեսնող ա յեղել փախչելիս, ատրճանակն ել դտել են դո-մում...

Պետրոսն ուզում և ինչ-վոր ասի, բայց նախադա՛հ միջոց չի տալիս.

— Ղոչա՛ղ կաց, Պետրոս, ես թշնամիները զիուգան ու կեր-թանք. մենք ելի մեր հարվածային զորքը կշարունակենք...

— Ախի՛ Արփիկ, յերևում ա, լավ ես մտիկ անում, շուտ-

ա շափանում, միայն թե ակն, մենակ աչքով չի մտիկ տաւ, մի քիչ էլ փորը կշտացնէս... Դե յես դնացի, գործ ունեմ, մնաք բարով...

Նախազահի ակնարկը ժպիտներ և թողնում Արփիկի ու Պետրոսի գեմքին: Արփիկը նայում և գետնին ու անհարմար զգալով, խոսք և զցում ուրիշ բանի վրա:

— Պետրոս, իմացա՞ր, Սարիբեկը բռնվել ւ... ուղում եր քու գլուխն ուտի, իրանը կերով...

— Հա՛, Արփիկ, քո մոլախոտը դնաց... Հիմի կապրես նոր կյանքով... Մի բան ունեմ ասելու, Արփիկ, արի մենք մշտական մոտ բնկերներ լինենք, ապրենք միասին... Թե վոր դու դեմ չես...

Արփիկը լուռ է:

— Դե վոր մոտ բնկեր ես, Արփիկ, ձեռք տուր ինձ. ապրենք միասին, աշխատենք մեր կոլխոզում...

Սուսուղջ ձեռքը հանում և անկողնից:

Արփիկը ձեռք և տալիս և ուղում և շուտով ելի հետ տանել, բայց Պետրոսը սղմում և, չի թողնում:

Ներս և մանում մայրն ու կանգնում աղչած:

— Մայրի՛կ, խնդրում եմ, դու ել ձեռք տուր Արփիկին. հիմի սա իմ մոտ բնկերն ա. պետք ա միասին ապրենք...

Մայքը խեթ նայում և Արփիկին՝ իր հին, խաճրած աչքերով. յերևում և, նա դժգոհ և, բայց վարդաւ խաթրը չի կտաւում, մոտենում և ու իր չոր, սառը մատներով բռնում Արփիկի ձեռքը: Ապա նորից դուրս և դնում բակը՝ ինքն իրեն փրնթալով:

«Նսպես ել աշխարհ կլի՞... Կոլխոզ, կոլխոզ—ասելով յերևալիս իրան կապեց... բա աղապ աղեն մարդաթող կնիկ կառնի՞ք...»

ՀԱՊԵՆ, ՅԵՍԱՅԱՆ

ՀԻԴՐՈՇԵՆՇ

(Մի եւ Վրամերեա ազատագրութեա հասարկն)

Կրարձրանանք փաշտա ու անհարթ փողոցներե և կհասնինք Կոնստ, ուր բաւն ևր դրեր Ալապանը և իր կինը: Համեստ և մաքուր սենյակ, վորուն դարդը կկադմեր դրադարանը և վորը զգարթ և արեւով և հյուրընկալներու սիրայի փութկոտությունով:

Դուրս կուզանք միասին րարձրանալու համար դեպի հեղրոշեն:

Կհասաջանանք ճերմակ և վոլոր-մոլոր ճամբն մը, վորուն վրա մեր ամեն քայլին ծառերու յերկրուն ստվերը կանցնի քահաճ ձևերով: Զերմ արեն իր շողշողուն լույսով կը պարուրե մեզ: Յերբեմն, կարծես ճաճանչելու հրախաղություն մըն և. վոսկի կը տեղյա նույնիտի քարքարուտներու վրա. դետնի փոշին կփայլի անհամար կայծկլուծմներով. ամեն ինչ մեր շուրջը լույս կառնե և կարտացոլա:

Մեր կողին, ճորին խորության մեջ, Զանգուն (Հրազդան) կանցնի մանչալով և փրփրալով: Պարտեղներու և այգիներու մեջ ծառերը մասամբ մերկացած են և կկրեն աշնանային ժանդ դույներ: Այդ դեպին և կարմրորակ տերեւներու ցանցաւ կետկիտումը Ծիծեռնակի բերդի բարձրության դորշ խորքին վրա, բոտինջյան նկար մըն և արժանի նկարիչներու ուշադրության:

Կդետեմ վոր դույններու անվերջ և լուսայեղ յերանդավորումը կպարզե բուրբովին ուրիշ արեւելք մը, քան այն արեւելքը, վոր Յեզրուայի որիննտալիստները կներկայացնեն իրենց Ափրիկյան և Ասիական բնանկարներով, ուր լույսի և արվեստի ուժդին հակադրություններ կկադմեն դլխավոր խաղը իրենց վրձիններուն: Այստեղ լույսի արժեքներու անսահման աստիճանավո-

բումբը, կիսերանդները և դեռ այդ բոլորը շղարշող լուսնդնն մշուշը բոլորովին անանձնահատուկ տեսարաններ առաջ կրերեն:

Քանի կհասաջանանք, տեսարանները կհաջորդեն նոր բլաններու վրա: Հովիտը ճեղքված և արագավաղ Ջանդույով, վորում աղմուկը կընցնէ մթնոլորտը: Մեր դիմացը, յերկու հանդիպակաց սեպ բարձրություններու մեջտեղ սեղմված հեռագրասկերը կներկայանա լեռնային կոհակալորումով, վորում լեզակաղայն և խառցյալ կապույտ դազաթները հաղիվ կանջատեյին, լուսնդնն ծիրերով, կաթնաղայն յերկնային խորքեն: Այդ կապույտը կապույտի վրա, շղարշված ճերմակ ալերական ամպերով, նալվածքը կտանի տեսանելի աշխարհէն անդին: Տղամորուքունը զգայարանական հուզում մը չէ, այլ ծանրակշիւ, դրեթն հանդիսովոր զգացում մը: Անսահմանելի քան մը մարդու խորքեն ժայթքելով կմիանա լույտի և յերանդներու, թրթնացումներու և կանտարանա տարածվելով: Մարդիկ, վորոնց աչքերը բացվեր են այդ հորիզոններու վրա, անհնարին և, վոր շունենան բարձրաղայն կարելիություններու արամադրություն մը: Ամեն ինչ կարծես մարդս կը հրափրէր գեղի վեր, ափելի և ափելի... և Ջանդուի սառս ձայնն ինչպես հրամայական վորոտ կարծես իմաստ մը կտանու այդ համայնադասկերին մեջ:

Անդգայարար հեռացեր ենք ձորեն, վորում ժխորը կծափալի կարծես ուրիշ աշխարհի մը մեջ, վորում մոտ ենք և հեռու: Ինչպես մշուշը կվարազուրե մերձավոր և տեսանելի յերկույթներ, այնպես և յոտությունը խլացած և, վորովհետեւ մեկուսի մնացեր ենք հեղեղի վորտաներուն թրթնացումներու ալիքներեն:

Անդորը և խաղաղություն. բարձրության մը կողին, չեղահի ցցված դալարուն ծառերու ներքե, այծերու յերամ մը աղջկան մը հետ: Մեկ յերկու փրիլած հյուզակներ թառած են դարվարի վերի ոսահմաններուն, կարծես արժատախիլ: Հաղիվ թն ուշադրությունս կտարտամի անցյալ կյանքի այդ րեկորներուն վրա, յերբ ուղեկիցներեցս ինձ ցույց կտան հիդրոշենը, վոր կհայտնովի մեր աչքերուն, մեկ անդամեն:

Գանցնինք արագ հարակից կիսավարտ շենքերեն և կայցելենք հաջորդական ավազանները, ուր բարձրություններե խոթող ջրերը կտարածվին և կխաղաղին իրենց հորդությունը կանոնավորող չափերու մեջ: Մեկ ավազանէն մյուսը, ջրվեժներու յոյնատարած և հնդիկ անկումները կմրմնջեն կարծես մարդկա-

յին բարբառ մը, աշնջա՞ն իմանալի վանկերով մեզ կպատմեն աշխատանքի դյուցադներդությունը վայրի բնության ծոցին մեջ, ուր սոնձարձակ ուժեր աստիճանաբար կհաստակոյին մարդուս կամքին, կանխորոշ նպատակներու համար: Ահա ջրանցքները, վարացմե ջրի հոսանքը կանցնի ինչպես հմայված հեկա ոճ, վոլոր, վոլոր, հազիվ տեսանելի զալարումներով, ահա ջրմուղը, վար ցցուն վողնայարի մը պես կերկարի և ջրարդեղները, վորանք կկատակեն և կամբարեն ջուրի ուժն ըստ պահանջի արձակելու համար. և վերջապես հեղեղը՝ վոր կլինա գրեթե անհշարժի բարձունքն մը արհեստական հունի մեջ, ձյունաթուլք և վրդիրապեղ, դահլիճա՞ղ ալիքներու արագ ընթացքով և կներկայացնե անորինակ գեղեցիկութուն մը իր հորդառատ դորության մեջ, գետ լճոտա, բայց արդեն դադլած և ծանրաբեռն անհաշիվի հարստությունով:

Վերջապես կմտնենք ընդարձակ և բարձրաճեղուն լուսավոր շէնքը, ուր մեքենաները, ջրի անկումի ուժով կհայթայթեն քաղաքին ելեկարահան լույս, դործարաններուն ինչպես և Այլը ընի ջրհաններուն շարժիչ ուժ: Հալին լուսթյունը լեցված և անոնց շարունակական և նիթմիկ աղմուկով: Ելեկտրադեռ վարիչը մեզ կներկայանա և կուզե բացատրություններ տալ յուրաքանչյուր մեքենայի գերի մասին, բայց իրարու խոսք չենք լսեր: Հազիվ քանի մը վանկ կփոխանակենք փափալով իրարու ականջի: Զայն անմիջապես կանհետի շրթներու վրա, դադլված մեքենաների հեկա շնչառության մեջ, վորոնք կհեան առողջ և անդրդլելի ելեկտրով մը: Մեր մարդկային սխուեթները կթլին ճղճի՞մ այդ մեծ հալին մեջ, ելեկտրամեքենաներու բարձրաբեճ պրոֆիլներու առաջ, վորոնց պողպատյա որդանիզմը, կաթիլ, կաթիլ, ինքնահոս յուղով ճկուն, հանդարտ և անկոխել կդառնա իր բաղձատեսակ անփականություն և ծխնիններուն վրա: Թյուրպիները գրեթե դանդաղ շարժումներով ուժը կփոխանցեն փակերու միջոցով տինամոներու և վորոնք սակայն գլխապառլա արագությամբ կհայթայթեն շարժիչ ուժ, լույս և քերություն:

Քանի մը աստիճան սանդուղ՝ և կհասնինք սրահին ճակատը բարձրացող տեսակ մը պատշգամ, վորուն պատին վրա մուրճ ու մանդաղի նշանին տակ յերեք ճերմակ բոլորակներ, նման ժամացույցի եկրաններու իրենց ասեղներով կհայտնեն մեքենաներու բաղկերակը: Ելեկտրական լույսեր կվառին ու կմա-

քին կապույտ և կարմիր ելեկտրայամպերու մեջ և անշուշտ
կհայտնեն վորոշ վիճակներ, տեղյակ աչքերու:

Գրեթե լուռ կիջնանք սանդուղներ և անգամ մըն ալ աչքի
կնեստեմ արահին մեջ: Մեկ, յերկու վորակյալ բանվորներ կհակեն
մեքենաներու վրա կենտրոնացած ուշադրությամբ: Ուրիշ վո-
շին: Մեքենաները կգործեն ատանձին ինչպէս կատարյալ որ-
դանիւղներ՝ իրենց ստացած մղումով և համաձայն իրենց հա-
տուկ որոնքներու:

Հիգդոշներ մեր յերկրի ամենն համադրական կոթողներն
մեկն և: Այն և, վոր իր մեջ կկենտրոնացնէ խորհրդային իրա-
կանության հատկանշական պատկերը: Այդտեղ և, վոր պետք և
նիշել աստիճանաշարը մեր յերկրի վերելքին:

Այդ այցելությունը կարծես մեկ անգամն կբանա իմ աչ-
քերուս սոցիալիստական շինարարության խելությունը և այլևս
անվարան միտքով կտեսնեմ իրականացումներու արժեքը և բա-
ցերը և այն յևուռն շտապը, վորով դանդաձները կպատրաստ-
վին հասնելու համար անմիջական նպատակներու և հանդրման
հանդրման, նվաճելու նոր իրականացումներ:

Հեղափոխություն՝ ամենորայ կյանքի մեջ, շինարարության
նախին վրա: Կոխ՝ հեռամնացության և ամերկածության
դեմ: Յեմ յերկ կամրջակի մը վրա կանդնած կդիտենք Չանդուի
ընթացքը ցցուն և մամուռ քարաժայերու վրա և կիստենք,
հետուն կլսեմ ելեկտրամեքենաներու կշռյթավոր հեքը և ինձ
կթվա, վոր Խորհրդային Հայաստան իր հրետանիները շարժան
մեջ դրեր և՛ պայքարելու համար իր ամենն համառ թշնամիին,
յերկրի հեռամնացության և չքավորության դեմ:

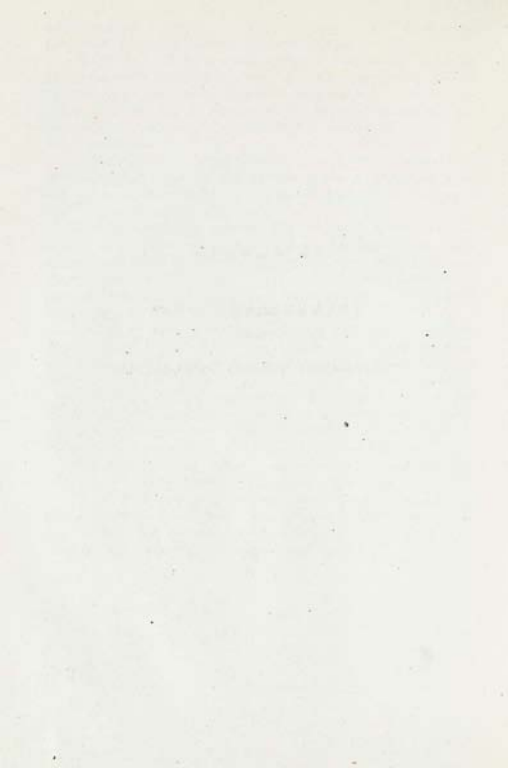
Յեմ դիտենք, վոր պիտի հաղթահարենք, վորովհետեւ դի-
տենք արդեն, վոր կարեւոր դիրքերը դրաւիած են:

Իմ յերխտասարդ բարեկամներս ինձ կզանեն մտամփոփ:
Անոնք անշուշտ չեն դիտեր, վոր թերեւս առաջին անգամն և,
վոր ամբողջապէս հաղորդակցության կմտնեմ իրենց հետ և այդ-
պիսի բոլորն ծանրակշիռ և ամեն մեկի համար:

ՅԵ. ՉԱՐԵՆՑ

ԴԱՇՆԱԿՑԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

ՀԱՄԱՅՆԱԿԱՆ ԴԱՇՏԵՐԻ ՍԵՐՄԱՑԱՆՆԵՐ

[Ժամած տերերի շառաշուն կառքին՝
 Հոնդում էք դուք այդտեղ վայրահաշ-
 Ժանդոտած սուսեր ձեռքերիդ պահած՝
 Վնկում եք կարդում իմ նոր աշխարքին :
 Ո՛ր, դո՛ւք, վողրայի պնակալեզներ ,
 Բռնակալների թի հետին քուրճում
 Գծկրված՝ արդյոք կարո՞ղ եք տեսնել ,
 Թե ինչո՞վ ենք մենք ապրում ու շնչում :
 Կարո՞ղ ե արդյոք ձեր ղեղին վողին ,
 Վոր սնվել ե լուկ հրով ու արյամբ—
 Ծառս չլինի ու չբողոքի
 Իմ յերկրի հանդեպ, վոր հավե՛տ հարյալ :
 Դուք չե՞ք հրդեհով միշտ շառագունել
 Ու յերկիրն հանձնել սրի ու հրի ,
 Ո՛ր, դո՛ւք, արշինի՛ յերկրպագուներ ,
 Ասպետներ վոսկու ու մաուդերի :
 Դուք չեյի՞ք արդյոք, վոր բախար այս մերկ ,
 Բազում սրերով դարկած աշխարքի
 Զեր պիղծ ձեռքերով կապեցիք յերկկ
 Բռնակալների արնածոր կառքին :
 Դուք չեյի՞ք, վոր մեր այս բաղձալեղու
 Յերկրի առաջին այգարացին դե՛ռ ,
 Դործերով ձեր պիղծ, ու ժանա, ու քուռ
 Դարձաք բռնակալ ցարերին բնկեր :
 Յեղ լմբոստուխյան շունչը դեպեցիկ ,
 Վոր հառնում էր այն դժնի սրերում—
 Դուք չեյի՞ք, վոր ձեր ձեռքով խեղդեցիք

Այն ազգամիջյան սև նախճիրներում,
 Դուք չեյի՞ք, վոր վողջ ժողովուրդը իմ
 Այն անորինակ փորձության ժամին
 Քչեցիք դեպի դաշտերը ռազմի,
 Վորպէս Հափնյալ թողանոթի մի՛ս:—
 Ան՛հ'դ և յեղել ձեր ուղին միշտ ե՛լ,
 Դուք պատվով եք ձեր պայքարը տարել:—
 Են՛վ դա—տերերի պայքարն և յեղել
 Իր յերթին յելած ժողովրդի դե՛մ:
 Դա չդադարող պայքա՛րն և յեղել
 Զեզ կյանքի կոշած դասակարգերի,—
 Են՛վ ձեր դործերի պսակն հրեղեն
 Եեղել և յերկիրն՝ արցունքի հեղեղ,
 Են՛վ ժողովուրդը՝ կրկնակի՛ դերի:—

Վո՛ր դժոխքն և ել ձեզ այդպէս հեղնել
 Ու լցրել այդքան անմիտ ցանկությամբ,
 Վոր տե՛ր եք ուղում դուք այսոր կանգնել:
 Դարերի՛ ալմանդ մեր ժառանգության:—
 Դուք տեր եք ուղում ձեզ Հայտարարել
 Այն հերոսական, հսկա պայքարի,
 Վոր ժողովո՛ւրդն և իմ յերեկ վարել
 Ընդդէմ բռնակալ սուլթանի՛, ցարի՛:
 Դժգոհ և յեղել իր վղին նստած
 Բռնակալներից նա բազմապիսի,—
 Դուք նրա վսեմ ընդվզումը այս
 Ենթարկել եք միշտ ձեր մութ յերազին:—
 Նա Ծա՛ռս և յեղել տիրողների դեմ՝
 Լինելով անհաց վաստակի դործիք,—
 Դուք բմբոստության այդ տենչը վսեմ
 Աշխատել եք միշտ ցանցել ու լծել
 Թե՛ Հայ, թե՛ ոտար տերերի դործին:—
 Լեռնացել և նա, իր սիրտը սրբել
 Արհավիրքների հրե հորձանքում—
 Դուք նրան դափել, մեջքի՛ց եք խփել
 Ու տարել անվերջ անկումից—անկում:—
 Զղտում եք Հիմա պայքարը այդ մեծ

Ձե՛րն հայտարարել մաքերով մթին, —
Մենք չե՛նք տա սակայն այդ պսակը ձեզ,
Ձե՛ր սաղում նա ձեր արնոտ մուռթին:
Իդո՛ւր եք վռնում այդպես վայրահալ
Դուք անկախության պայքարի մասին —
Դա մե՛րն և հիմա, դա մե՛րն ևր առաջ,
Վորքան ել դալով դուք բաղձապիսի
Փորձեր եք արել, փորձում եք հիմա,
Ինչպես միշտ՝ ահա կրկի՛ն ու կրկի՛ն
Մեզ քշել դեպի կործանում ու մահ,
Մեզ լծել, ծախու զրատի նման,
Թե՛ հայ, թե՛ ոտար տերերի կառքին:

Ինչպես աշխարհի ճորտերին բոլոր,
Այնպես ել դերի աշխարհն իմ հին —
Յերկինք մի մաքուր, արև մի բոսոր
Լուկ Հովտեմբերյան հողմերը տվին:
Մեզ ասին նրանք, վոր կյանք մի վսեմ
Կերտելու համար հարկավոր և նախ
Ձեր դե՛մ մահացու պայքար սկսել,
Ձեզանի՛ց լինել հեռու ու անկախ:
Յեվ՝ կրում ենք մենք այդ պայքարը վե՛հ
Մեր յերկրի անկախ արևի ներքո,
Վոր Լենի՛նն և մեծ մեզ մի որ տվել՝
Գրչեստարիատի հաղթական ձեռքով:
Վսնացե՛ք այդտեղ, վորքան կամենաք,
Ու սրե՛ք մեր դեմ սուսեր ժանդոտած, —
Մենք կլինենք անհա՛ղթ, մենք կլինենք անա՛հ,
Յերբ թնդանոթը մեր դեմ վորոտա: —
Իսկ մինչ այդ՝ կապված ամբողջ աշխարհի
Պայքարի յելած ստրուկների հետ՝
Կերտում ենք ահա մի շենք վիթխարի,
Վոր շիրիմն և ձեր լինելու հավետ —
Մաքառում ենք մենք՝ մեր յերթին լծված,
Աշխատում անդուլ, կերտում, կառուցում, —
Յեվ՝ վաղվա անմար հալատով լցված՝
Յերդում և քնարն իմ պղնձաձուլ...

ՀԱՄԱՅՆԱԿԱՆ ԳՁԵՏԵՐԻ ՍԵՐՄԱՅԱՆՆԵՐ

Ա

Նրանք յեղնում եյին առաջնորդա ձեղին
Յերբ արեւը նոր եր բարձրանում,
Յեւ մինչեւ մայրամուտ, մինչեւ իրիկուն
Իրենց սերմը ցանում
Վախճելիով, աչքերը կարեքին,
Բնության ու մարդու դավերին բյուր,
Գերի թշնամական Տարերքին,
Գերի շահագործող Մարդուն:

«Յեհեհ'—յեհեհ'—յեհեհ',
«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛ւ,
«Հո՛ւ, յե՛ղը քան...»:

«Որհնյա՛լ ե Աստված»—
Աշխատի՛ր, վարի՛ր որնիրուն.
«Բարձրյա՛լ ե Աստված»—
Բերքը տանուտերի՛ն տուր.
«Գովյա՛լ ե Աստված»—
Մնացածը տուր գոռային.
«Տե՛ր, վա՛ռքդ չատ»—
Նստի՛ր՝ աչքդ մահի...:

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛ւ,
«Հո՛ւ, յե՛ղը քան...»:

Գարունը հեղեղ եր բերում ,
Ամառը՝ յերաշտ ,
Աշունը՝ կարկուտ ու ցուրտ...
«Տե՛ր, փա՛ռքդ շատ» ,
«Որհնյա՛լ ե Աստված»—
Զմեռը նստի՛ր դերանին
Յեղ յերազի՛ր դուր... :

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛ւ ,
«Հո՛ւս՛ , յե՛ղը քան...» :

Դալիս եր դգիրը չեչոտ ,
Անցնում էր դյուղամիջով ,
Կանդնում եր դյուղամիջում ,
Կանչում եր չոր...—
«Տերությա՛ն հրամա՛ն անխա՛խտ .
«Ամեն անից մի մա՛րդ ,
«Յերկու անասո՛ւն...
«Աստվո՛ւտ—ծեղին դա՛ն—
«Գնան մութլուսո՛ւն» :

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛ւ ,
«Հո՛ւս՛ , յե՛ղը քան...» :

Գնում եր՝
Զլուս Զադին ,
Տկլոր Բադին ,
Հոս Հովանը ,
Ծուռ Հարոն...
Մնում եր տանը՝
Իշխան Աղասին ,
Հարուստ Հովասափը ,
Կալոս Բաղդասարը ,
Ռես Մնոն... :

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛ւ ,
«Հո՛ւս՛ , յե՛ղը քան...» :

«Յեհե՛—յեհե՛—յեհե՛ ,
«Տե՛ր, փա՛ռքդ շատ...» :

Արտը՝ Հնձած կիսատ,
 Անասունը տրաքեց շողից,
 Իսկ Հարուստ Հովասափը
 Գնաց բողոքի...
 Եղուց սեսը կզա,
 Կիլի Հոգը,
 Հովասափը կզա—
 Կուգի փողը...
 Կընկնես զոտը սեսի,
 Կիլիկես զետինը,
 Կտանեն տանդ քու բախն—
 Կոտնա կինդ...
 Գուք կաղերսես սեսից,
 Վոր թողնի քեզ տանրդ—
 Յեզ արեառ վղիդ
 Կիջնի խարաղանը...

«Հորովե՛լ, Հորովե՛լ, Հո՛ւ,
 «Հո՛ւ, յե՛ղը Զան...»:

«Որհնյա՛լ ե Աստված»—
 Ապրել ես պապեպապ
 Այսպես...
 «Բարձրյա՛լ ե Աստված»—
 Յերդել են տերտեր ու
 Թես...
 Յեթե նրանց մնա,
 Յեթե այսպես դնա—
 Մի՛նչե մահդ
 Դես
 Կերդես —

«Տե՛ր, փա՛ռքդ շատ,
 «Փա՛ռքդ շատ,
 «Տե՛ր...»

«Հորովե՛լ, Հորովե՛լ, Հո՛ւ,
 «Հո՛ւ, յե՛ղը Զան...»:

.

Նրանք յեղնում եյին առաջնորդա ծեղին,
 Յերբ արևը նոր եր բարձրանում,
 Յեզ մինչև մայրամուտը, մինչև իրիկուն
 Իրենց սերմը ցանում
 Վախճիրխելով, աչքերը կարիքին,
 Բնության դափերին ու Մարդուն —
 Յեզ անսահման բարիք եր
 Նրանց համար այդ հոգն անարդյունք։—

Ո՛ր, հո՛ղ, ո՛ր, դա՛շտ, ո՛ր, տա՛փ,
 Մի բռաչափ գետի՛ն քարքարոտ,
 Վորի վրա մարդու աշխատանքը անափ
 Թողնում եր փշրանքի կարոտ .
 Ու կարիքն եր պարում
 Դաշտերում, դաշտերում,
 Յե՛վ սով, ե՛ մահ, ե՛ արյուն
 Աչքերում . .

Ո՛ւր եր տանում մոխիրե
 Ճանապարհը քեզ —
 Մինչև սարը զիմացի,
 Նո՛ւյն աշխարհը կեզ,
 Ուր նույն արևն եր կիզող,
 Մե ու անուրախ, —
 Ո՛ր, կապարե հորիզոն
 Դաշտերի վրա . . .

Գնա՛, վորքան կամենաս,
 Նո՛ւյն աշխարհն ե դորշ .
 Վո՛չ մի ընկեր-բարեկամ,
 Յեզ վո՛չ մի դրոշ .
 Նո՛ւյն ուղին ե մոխիրե,
 Նո՛ւյն աշխարհը մուկթ,
 Նո՛ւյն հորիզոնը հրե,
 Նո՛ւյն մարդիկ անդուժ . . .

Հենակներով վոսկոսե,
 Ուսին մի մազախ,

Սոքն եր շրջում ու թափում
կուղերը խաղաղ:

— Դռներդ բաց, ո՛վ հողի
Աշխատավոր խեղճ:

Միենույնն ե՛ր յերթիկից
Կմտնեմ ներս:—

Լուսամուտի՛ց կմտնեմ,

Վարից ու վերի՛ց,

Դռնատակի՛ց կմտնեմ,

Պատի ճեղքերի՛ց...

Յեղ մանուկ եր Սոփր ներս,

Վոր դուրս չգա ել հա՛ր...

«Հորովե՛լ, հորովե՛լ, հո՛ւ,

«Հո՛ւ, յե՛ղը փն...»:

«Որհնյա՛լ և Աստված»—

«Բարձրյա՛լ և Աստված»—

Մենեում եյի՛ր դու սովից՝

Աչքդ մեծում եր բաց:—

Յեղ վորդեպի դադադում

Չմնար աչքդ բաց—

Դնում եյին աչքերիդ

Մի կտոր հաց:

Չեր կշտանում սակայն քո

Աչքը հացով ախ՝

Յեղ քեզ թաղում եյին՝ բաց

Աչքերով անթարթ—

Յեղ շիրիմի վրա քո

Դրում եր ապա

Մահը՝ վտակբոս իր ձեռքով՝

Մի քանի բառ:

«Ասա հոգադործը հանդի,

Մանկալը չարքաւ,

Վոր մինչև մահ վատտակեց,

Բայց վո՛չ մի անգամ

Կուշտ չկերալ իր սրում,
Աչքը մնաց հացին,—
Յեւ մեռնելիս՝ դադադում՝
Սովից՝ աչքը բաց եր...»:

Հետո անձրեն եր թրջում
Վաղորդերդ վաղորդ,
Յեւ փռած դանդաղ լցնում
Խոնավ հողով,
Կշտանում եր մշտաբաց
Լիսպես աչքը քո...

«Որհնյա՛լ ե Աստված...»
«Բարձրյա՛լ ե Աստված...»
«Հորովե՛լ, հո՛...»

Գ.

Այս ամենը հիմա անցած ե:
Այս ամենը հիմա հեքյաթի յե նման,
Ինչպես ա՛րտն եր լինում հողմածե՛ծ,
Այդպես հորձանքը մեր մի ուր շաշեց
Յեւ արձատից սրկեց անխմատ
Այդ հորովելը հին—Յեւ հիմա՛
Հնչում ե յերգը մեր միասնական ու դաշն
Դաշտերում համայնական ու անեղբ,—
Ա՛յլ յերգով եք հիմա յեղնում դուք դաշտ
Ո՛վ անեղբ հերկերի սերմնացաննե՛ր...
Ձեզ համար հնչեց մի ուր
Մի ա՛յլ հորովել,—
Յեկավ սրով, հրով,
Կյանքը խոտվեց:
Յերկաթավո՛ր յեկավ,
Դռները թակեց,
Կարմիր զգեստ հագավ,
Կյանքը կրակեց:

Նա ալ նժույզ նստած
Համբավարե՛ր եր .
Յեկով ինքնալստա՜հ
Կարմիր Նոյեմբերի՛ն .
Քաղաքներից յեկով
Հեռու Հյուսիսի ,
Դեն շղթանց չարկամ ,
Հիմար Հիսուսին :

Յե՛վ Հիսուսի հեա այն
Մղլած ու գեղին—
Նա դաշտերից քչեց
Վոստիաներին հողի .

Կանգնեց՝ պողպատ հաղին ,
Հղոր ու անա՜հ,—
Յե՛վ Վարձրյայի՜ն տակից
Յեկով քահանան . . .

Ռեա Մոռլի հեաքից
Յեկով քահանան ,
Հողը խաչակնքեց ,
Վոր անբերբի մեա,—
Ուղեց վերջին անգամ
Կյանքը խռովել—
Յերդեց , արյունակամ ,
Մահվան հորովել . . .

Այդ վերջին յերդն եր նրա ,
Վերջին յե՛րդն եր .
Բնում խեղդեց նրան
Մեր ջղուտ ձեռքը .
Սրբեց նրանց աշխարհից ,
Մեր ջղուտ ձեռքը ,
Հիմա հերկի՛ր ու վարի՛ր
Քո անսահման հերկը . . .

Հիմա դաշտ եք յեկնում դուք լիստիրտ ,
Ո՛վ անեղր հերկերի սերմնացաննե՛ր ,

Հերկում եք ու վարում միասին

Ձեր դաշտերը անեղր:

Քչել եք դաշտերից արդեն

Շահագործող մարդուն,

Վաստիսն դժնի ու արնաքամ,

Յեւ Հերկում եք Հիմա դվարթուն

Ձեր Հերկը համայնական:—

Յեւ դուք գիտեք Հիմա՝ այս Հերկը,

Վոր մշակում եք արդ ու վարում միասին—

Ձեր լուսավոր կյանքի, ձեր Գալիքի Հե'րկն ե

Խնչպես իմ յերդը—յե'րդ ե այդ Գալիքի մասին:

Այդ Հերկը ձգվում ե անծայրածիր,

Մեր Հինավուրց Նորքից մինչև Խաղաղական:—

Բարձրացել ե այսոր մի հոյակապ Հնձի

Մեր անսահման յերկիրը՝ հագած պողպատ վահան:—

Այն մոխրե, այն նեղ ճամբեքի փոխարեն,

Ուր ճորնչում եր սայլը հնավանդ—

Հիմա ձգվում են լայն ճանապարհներ անվերջ

Սառուցյալից մինչև Յերևան:

Յեւ այդ անվերջ, այդ լայն ճանապարհներով,

Վորոնց ծայրը այսոր հասել ե Նորք—

Ընթանում են հանդուգն քայլերով

Մերմնացաններ՝ արե ու խնդուխյուն բերող:—

Ճանապարհով այդ մեծ ու անծայրածիր,

Դառն անցյալի հանդեպ անհողողող ու աններ

Այսոր յեկել եք դուք աննախընթաց Հնձի,

Ո՛վ գալիքի խիզախ սերմնացաններ...

Այս Հերկը—յե'րդ ե ե ընթացք, ե՛կ կամք ե ու հաղթանակ,

Յե՛ւ տքնաջան ներկա յե բեղմնավոր, ե՛կ արե ե դալիք,—

Այս Հերկը Հերկում ե որնիրուն մի անպարտելի բանակ,

Ուր յուրաքանչյուր անգործ—դասալի՛ք ե:—

Գաղաքներում ինչպես մեր փթխարի,

Գաղաքներում մեր նոր

Յեղնում են որը—որին

Հսկաներ յերկաթափար,—
Քաղաքներում ինչպես բազմաՀազար
Հարվածայինն և մեր Հաղթանակը հարթում—
Այլպես հարթում եք դուք
Ճանապարհը, ուղին սրբազան
Վազգու վսեմ մարդու...

Նսւյն հերին ենք մենք հերկում գրիչով ու մարմով—
Յեւ արտով, խօսով յերկաթե—
Հայոցքներում մեր թեժ, մեր դաշտերում տաթ,
Յեւ գրքերում մեր արդեն—
Նսւյն բերքն և բարձրանում ու հորդում,
Նսւյն յերգը յետանդով—
Յեւ բալսթիս նսւյն ձեռքն և առաջնորդում,
Նսւյն Ղեկավարն անդուլ—

Նա շարժում և քո ձեռքը, յերբ դու
Շողում ես սերմը դաշտում,
Նա հանքում քանդում և անդուլ:
Յերբ փորում և հարվածային վաշտը,—
Նա շարժում և ահա ե՛ւ իմ ձեռքը,
Վոր ձեզ հետ միասին յերգիս հաճախ ցանկեմ,
Վոր անշնչ բարձրանա իմ բերքը,
Իմ տողերի հերկը անեղր...
Վոր յերգերիս կտավը ձեր թելերից հինեմ,
Վոր լինեմ հնի դեմ աններ,—
Ո՛ր դաշտերի անխո՛նջ հարվածայիննե՛ր,
Համայնական հերկի սերմնացաննե՛ր...

Ս Թ Զ Ո Ր Յ Ա Ն

Լ Ի Կ Կ Ս Յ Ա Ն Ի Վ Ա Ր Ժ Ո Ւ Յ Ի Ն

ՄՈՒՔՆ ԵՐ, յերբ Մարդոն դուրս յեկա՞յ դարձարանի ա-
կումբից. դուրս յեկա՞յ մենակ, դժգոհ, թոնթորալով.

— Ո՛հ, յերբ պիտի ազատվեմ...

Փողոցը, ինչպես բոլոր քաղաքանայրի փողոցներն այդ ժա-
մին տմայի յեր և հեռագիր լուստերնելով լուսավորված. ամեն
մի յերկու լուստերի արանքում որորվում էր մի վախելուկ կիսա-
մութ։ Մարդոն բունց դատարկ մայթն ու քայլեց դժկամ։ Նա,
մոր սովորաբար փողոց յեննելիս, առանձին հող էր տանում ար-
տաքենի մասին, — այժմ տիրությունից ու բարկությունից մո-
ռացել էր գեղեցիկ յերևալու հողսը. քայլում էր առաջ թեք-
ված, հոնքերն իրոր բերած։ Յեթե ցերեկ լիներ և տղեր հա-
յկի—նա կարտապեր ծախտի, բերանի կնճիռներից և աչքերի
միջով արտահայտությունից։ Յրված՝ չէր նկատում և այն, մոր
ուղեկցուլը մնացել և ըստ՝ թաշկինակը բերանում, նման մի յե-
րախի, մոր շտիկից մեծ բան և կուլ տվել ու չի կարողանում
փակվել։

Հինդ որ էր՝ աշխատում էր նա N դարձարանի անգրագետ
բանմորների հետ և հինդ որ աշխատանքից հետո, տուն էր դառ-
նում այդ խոտքերը կրկնելով. «Ո՛հ, յերբ պիտի ազատվեմ»...
Մարդոն տահասարակ դժգոհ էր ուսուցչությունից. անիծում էր
այն որը, յերբ ընտրել էր այդ գասպարեղը և ներել չէր կա-
րողանում մորը, մոր թույլ լուկեց գտնանիկական կուրսերը դնա-
լու. «ինձնից հետացար—կտրած եմ»... և առանց քեզ չեմ կա-
րող, — կրկնել էր նա բոլոր յետասեր մայրերի նման։ Կար, ճիշտ
և, մոր անապահովությունը և իր ապրուստի խնդիրը... Ու
մնաց։ Այնուհետև դյուղից—գյուղ, դպրոցից—դպրոց... Հաղիվ
էր հախողել քաղաք դալ, — հիմա ևլ լիկկայան... Դեռ դյուղում՝

յերևակայում եր—կտեղափոխվի քաղաք, կպաշտոնավարի մի-
լսով դպրոցում, լսով ուսուցչական խմբի հետ... ու կթոթափի
իրենից դյուլդի փուլին, մենակության ձանձրույթը... Վեց-յոթ
տարի դյուլդում մնալով՝ նրան այնպես եր թվում, թե կտրվել
է աշխարհից, կոտորացել է, կորցրել է կանացիությունը. մի
խոսքով՝ մոռացել է այն բոլորը, ինչ ձեռք է բերել քաղաքում,
ուսանելիս... Ու սպասում եր, թե այդ բոլորը կրկին ձեռք կբե-
րի կիրթ ուսուցիչների շրջանում, թատրոններ, յերկույթներ ու
համերգներ հաճախելով, բայց այդ ամենի փոխարեն—լիկկայան,
անդրադեռ բանվորներ... Լուսրածնում նա զմղոհությամբ հրա-
ժարվեց, իհարկե: Ձենս այնպեղ չեմ կարող զնալ... Զմե քոցա-
տրեց, թե ինքը սովոր չի հասակավորների հետ պարապելու:
Նա սովոր է միայն մանուկների...

— Ընդհինի, — ժպտացել եր լուսրածվարը, — կսովորեք և մե-
ծերին:

— Վո՛ւ, չեմ կարող, — դյուլդը տարուբերել եր Մարդնու—
թնդրում եմ նշանակեք մի այլ տեղ, դպրոց:

— Մեր ազատ տեղերը լիկկայաններն են—յեղել եր պատաս-
խանք:—Յեթե չեք ցանկանում, այդ դեպքում ստիպված պիտի
լինենք նորից ձեզ դյուլդ ուղարկել:

Նորից դյուլդ... Այս հեռանկարն ավելի մոռալ թվաց Մար-
դոյին և նա անխռո գուրս քեկավ, մտածելով, վոր կրկին դյուլդ
զնալուց ավելի լավ է քաղաքը, թեկուզ լիկկայանում...

Յեղ այժմ հինգ ուր եր Ո դործարանի լիկկայանումն էր:
Նրան ահաճութուն պատճառողը վոչ թե այն եր, թե դործա-
րանը հետու չէ, համարյա քաղաքի նայրում, վոր ստիպված է
փոսքով զնալ—գուլ, այլ այն, վոր բանվորները, այդ, իր խոս-
քերով, առան, զմազով—միբուքով աշակերանները չեյին գրավում
նրան. թվում եր՝ վոչ ինքը կարող է նրանց հասկանալ և վոչ
նրանք իրեն: Նրանց հոնքերի տակից նայող հայացքներն ահ է-
յին աղգում նրան, թվում եր՝ փորձում են իրեն, թվում եր՝
ցանկատեր մի բան կա այդ հայացքներում: Ու վախենում եր
նայել նրանց. խի նայելիս՝ շփոթվում եր և խոսքի թելը կորց-
նում: Բոլոր հայացքներն այդպես չեյին, իհարկե. կային և
հանդիսա նայվածքներ, կային և բարեհոգի աչքեր... Բայց,
չգիտես ինչու, մեծ մասամբ Մարդոյին թվում էյին դրանք
ծանր, խորամանկ, ծածկամիտ... Այդ նկատելի չեր մտնալանդ

տառքին շարքում նստող մի ֆահել մաղմաղոտ բանվորի աչքն-
րում... Մարդոն տակափին չդիտեր նրանց անունները, և իր
համար նշան-անուններ եր դրեւ—«Յերկարը», «Ձեւորը»... Իսկ
այդ ֆահել մաղմաղոտ բանվորին նա կոչում եր «Բրդոտ»:

Մաքերով տարված՝ քայլում եր Մարդոն չփութ ու ցրիվ,
ու քամին, քաղաքի յերեկոյան քամին, վար փոշու վաշտեր եր
քշում փողոցներով, աղոտացնելով լապտերների լույսը,—զժվա-
րացնում եր նրա քայլերը, շրջադեմաւոր ծնկներին կպցնելով:
Յեւ այս հանդամանքը—քամին ու փոշին—կրկնապատկում, յե-
տապատկում եր նրա հուղումը:

Լիկկայանից ավելի հուղում եր նրան հիասթափությունը:
Ի՞նչ եր յերեակայել տարիներ շարունակ, ինչ դուրս յեկավ:
Մյուս կողմից՝ նրան հուղում եր շրջանը, քան պարագմունքը:
Պարտաւել, իհարկե, կարելի յեր—բանվորներն աշակերտներից
անհամեմատ հանգիստ եյին: Յերը նա խոսում եր—հանդիսա-
վոր լուսթյուն եր տիրում. յեթե մեկը հանկարծ ծիծաղում եր
կամ հաղում—դասկամը կարգի յեր հրավիրում. թվում եր՝ բո-
լորն եւ զլում եյին: Վոր չի կարելի ժամ կորցնել—պետք եւ միտք
լարել, բան սովորել, ուստի ավելորդ մի խոսք, անտեղի հաղ
կամ ծիծաղ—թուլացնում եւ՝ այդ լարումը... Մարդոյի առաջար-
կով ընտրել եյին դասկոմ, վորը հետևում եր դասերին, հաճա-
խումներին. հոգում եր սովորողների կարիքը — դիրք, տեա-
րակ... Այսինքն՝ նա դիմում եր տեղկոմին, և տեղկոմը ժամա-
նակին հասցնում եր բոլորը... Բայց կարգապահությունը չեր,
վոր պետք եր Մարդոյին. դա չեր մեղմում նրա տիրությունը:
Ընդհանրապէս, լիկկայանի միջավայրը, շրջանը, լուրսանը նրան
թվում եր անհրապույր, սառը, բթացնող... Յերեկաններին սո-
վորեցնելիս՝ նրանցից դեռ մի բան ժողորում եւ. յերեկանն աշ-
խույժ եւ, ժիր. նրա շարությունն անդամ հաճելի, դուրեկան
կողմեր ունի... Իսկ բանվորը, հասակավոր անդրադեմաւոր թը-
վում եր սառը, զժվար ըմբռնող, թվում եր յերբեմն հեղնում
են իրեն: Յերը նա, դրելու համար, ողում մկաններին վարժու-
թյուններ անել ավելց—ծիծաղեցին, իսկ յերը խոսեց թե ինչո՞ւ
յեն անդրադեմ մնացել—նրանք դա համարեցին հասկանալի ու
եյի ծիծաղեցին...

— Ո՛հ, յերը պիտի ազատվեմ,— կրկնեց Մարդոն, քաջներն
արագացնելով:

Այս բոլորից բացի՝ նրան դուր չէր գալիս մանավանդ ճերգաւորը, վորի աչքերը չէին յերևում հոնքերի տակ՝ մուկն ու խոր ընկած, իսկ գեմքի մազերը դուրս ելին գալիս ուղիղ աչքերի տակից և ոճիքից։ Նրա համառ նայվածքը միշտ շփոթում էր Մարգարին, իսկ խոր նստած աչքերում Մարգարն զգում էր ահադդու մի բան, ինչպէս յերևումս վախենում և ջրհորին նայել, այնպէս եւ Մարգարն վախենում էր նայել այդ ջրհորանման աչքերին... Յեղ առհասարակ նա շփոթվում էր իր աշակերտ բանվորների հայացքներից, հայացքներ, վոր համառորեն անեղում ելին իր վրա և վորոնց մեջ նա կիրք էր դրում և անհրաժեշտ մի բան։

— Ո՛հ, յերբ պիտի ազատվեմ,—տնքաց նա։

Հաղեղ արտասանել էր այդ խոսքը, յետեից հալ լսեց և փռանաձայն։ Ակոմա յետ նայեց, և լաղակերի լուսին մեջ տեսավ մի ողամարդ, վոր ուղիղ գալիս էր գնալի իրեն։

Յերկար փողոցն ամայի յեր, և մարդկային ալդ սև կերպարանքից բացի վոչ վոք չկար։

Մարգարի սիրաւ ծուլ յեղավ կրծքի տակ, և նա քայլերն արագացրեց վախեցած։

Յեկողը ճերգաւորն էր։

Քամին շարունակում և արբել փողոցն ու փոշին պատերովը տալ, և Մարգարն վոչ թե քայլում, այլ դրնթե վազում էր հալածված մի ահալոր մաքից, վոր ներշնչում են քաղաքանայրի ամայի փողոցները՝ իրենց մուկ արկաններով։ Նա դնում էր արագ ու նրա սիրաւ թվում էր վեր և թռչում, ցունքերը արտփում են։ Թվում էր յաղտերներն որորվում են ու տներն իրար են դալիս։ Իսկ քամին, վոր առաջ հուզում, ահաճություն էր պատճառում նրան—եւ չէր դդում։

Վորքան էր ճամբա կտրել—Մարգարն ինքն եւ չիմացալ, մեկ եւ այն լսեց, վոր կանչում են յետեից։

— Ընկե՛ր Մարգո, ընկե՛ր Մարգո...

Մարգարն շարունակում էր արագ ընթացքը. Մարգարն յետ չի նայում. իբրև թե վոչինչ չի լսում։

— Յետ եմ, ընկեր Մարգո, մի վախի...

Մի վախի՛... Մարգարի դիտով վազուց լսած փողոցային

պատմութիւններ են անցնում իրենց խափար վախճանով. ու նա բայցնրն արագացնում և կրկին, իբրև թէ չի լսում. նա դրեթէ վաղում և, զգալով միաժամանակ, վոր բերդատն—ի քայլերը մոտենում են իրեն: Ու մեկ ևլ բալորովին մոտիկ, հենց կողքից լսեց.

— Ընկե՛ր Մարդո, քեզ հետ դործ ունեմ. կարելի՞ ա:

Մարդոն ցնցվեց և ամօխջապեա սառը քրտինք զգաց ճակատին ու քունքերին: Գործ... Ի՞նչ դործ կարող և ունենալ սա այս միտմը, փողոցում: Յեթե դործ ուներ և յնթե այդ դործը կառկանելի չե—ինչո՞ւ ակումբում չապաց. ինչո՞ւ սպասեց բալորը ցրվեն, ինքը դուրս դա փողոց. վոր հետեւի իրեն. յնթե նրա մաքում վատ բռներ չկա: Ու Մարդոն հարցրեց չուշը պաշած.

— Ի՞նչ եք ուղում, ընկեր... ընկեր...

Մարդոն նրա անունը չգիտեր, բայց ուղում եր ցույց տալ, թե դիտի, բայց չի հիշում. և բերդատնը նրա հարցին պատասխանեց կարծ.

— Ուղում եմ, մի քիչ խոսեմ քեզ հետ...

Պատասխանը տարորինակ թվաց Մարդոյին և նրա սիրտն ալկի ահ ընկավ:

— Ինչի՞ մասին, — հարցրեց նա արագ:

— Յնպես ելի, ընկ. Մարդո:

Այս անգամ բերդատն—ի ձայնի մեջ Մարդոն զգաց քնքշանքի նոտաներ, և ուղ քնքշանքը դուր չեկավ նրան:

— Այսի՞նքն:

— Յնպես ելի: Մի բան եմ ուղում ասեմ:

— Ինչո՞ւ այնտեղ, ակումբում չեյիր ասում, — վրա բերեց Մարդոն դժգոհ:

— Տղերունց մոտ մի քիչ դժվար ա, մենակ լավ ա:

Մարդոն ելի քնքշանք զգաց նրա ձայնի մեջ և այդ քնքշանքը դարձյալ դուր չեկավ նրան. ուստի ձայնին խստութիւն տվեց:

— Ի՞նչ եք ուղում ասել, ընկեր...

Հուզումից նրա ձայնը գողում եր և նա ելի չեր կարողանում բերդատն յերևոին նայել:

— Ամենից առաջ, ընկ. Մարդո, ասա տե՛նամ՝ հեռո՞ւ յես ապրում, թե՞ մոտիկ:

— Ինչո՞ւ յեք հարցնում վոր, մեզ համար միևնույն չի, հետու թե մտախի:

— Ենպես ելի, ուղում եմ քեզ համար ոչեմ, հա՛մ կերթանք, հա՛մ կխոսենք. յեթե մտախի ես տպրում՝ կարճ կտանմ:

Մարգոն, մաքերով տարված, ինքն ել չիմացով ինչպես, արագ-արագ վրա տվեց հասցեն:

— Հա հետու ես, եղ լավ ա. խոսելով կերթանք,— ուրախացավ Վերդուրը:— Դու հո չե՞ս նեղանա, վոր հետզ պամ, ընկ. Մարգո:

Մարգոն կուղեր ասել զայն, կուղեր մերժել, բայց վախճնալով մերժումից վատ բան դուրս գա, դուցե ե լիկկայանում իմանան իր կողտուխյունը, «ինդրեմ», ասաց անտարբեր... Ու անմիջապես ավելացրեց բավական սառը.

— Լավ, ասեք տեսնեմ, ի՞նչ եք ուղում:

Վերդուրն խելույն չսկսեց. թվում եր մաքերը հավաքում ե. աշխատում ե համար խոսքեր դանել, խել հետո, յերբ սկսեց, սկսեց զղուշությամբ, հաղաղումներով, մտանելով:

— Դիտե՞ս ինչ, ընկ. Մարգո... Ենա ուղում եմ, դիտես, քեզանից մի թան խնդրեմ ե, հույս ունեմ, չես մերժի, հը՞... — Ի՞նչ,— չհամբերեց Մարգոն:

Վերդուրն խնդրանքը կարճ յեղավ: Նա դիտես, ոչեմ-կարգայլը համարում ե լավ բան, շատ կարևոր բան, բայց դա իր հերթին. կան, սակայն, ուրիշ բաներ ել, վոր նա չգիտի ե ուղում ե իմանալ, իսկ նա այնքա՞ն բան չգիտի... այնքա՞ն ե ընկերներից յետ մնացել... Նա ուղում ե, դիտես, շատ բան իմանալ, բայց հնար չկա, հա՛մ անդրադես ե, հա՛մ ել... Հասակով ե բանֆակ մտնելու համար... ե տհա նա խնդրում եր, վոր ընկ. Մարգոն, յեթե կարելի չե, իր աղաա ժամերին իր տանը միջանի բան սովորեցնի... որինակ, թվարանություն, զախարհի մասինք, այսինքն՝ ուղում ե իմանալ՝ ինչպես ե առաջ յեկել աշխարհը, մարդը, հետո դանադան հեղափոխությունների պատմություն... Այ, բացի դրադիտությունից, նա ուղում ե սովորել ե այս բաները, ու կարծում ե, վոր ընկ. Մարգոն չի մերժի... Նա, իհարկե, բոլորի համար կվարձատրի, թող ընկ. Մարգոն միամիտ մնա. նա հասկանում ե, վոր ընկ. Մարգոն զրազված ե, նրա ոտնիկը քիչ ե, բայց ինքը պատրաստ ե դրա համար իր ոտնիկը կիսել նրա հետ:

— Հը՛, ի՞նչ կասես, ընկ. Մարգո: Համո՞ղ ես...

Մարգոն դեռ չէր կարողանում ահից սթափվել. այդ բուրբ նրան թվում էր տարորինակ, անհավատալի այս մութ ամայի փողոցում ու դիտում դարձյալ այն միտքն էր դառնում, թե ինչո՞ւ այդ ամենին մասին Վերդտըն չառաջ անկումբում, ընկերների մոտ. ինչո՞ւ յն սպասել փողոցում տանելու. և չնայած բուրբ Մարգոյին թվում էր մութ, բայց և այնպես նա համաձայնեց.

— Ինչո՞ւ չե, կարելի՛ յն:

Իսկ յի՞րր կարող և գալ... Մարգոն դժվարանում և ժաժառակի մասին վերջ բան տեսել...

Նա տատանվում էր, բայց և այնպես յեղջ գտավ:

— Ժամանակի մասին յես կհայտնեմ, իսկ վարձի մասին՝ թողնեք: Այդ հետո:

Յեմ Վերդտըն ուրախ-ուրախ ճանապարհ դրեց նրան մինչև տուն, պատմելով դարձյալ, թե վերջան ցանկությունն և ունեցել սովորելու, բայց չի յնդել մեկը, մի հարմար մարդ, վոր դիմեր... Այժմ շատ հարախ և, վոր ընկ. Մարգոն իրենց մոտ և:

Մինչև տուն Մարգոն իմացավ, վոր Վերդտըն յերեսուն վեց տարեկան և և յերեք տարի յե՛ ինչ գլուղից յեկել և գործարան, վոր նրա կինը մեռել և յերեք տարի առաջ և վոր նա մտադիր և նորից ամուսնանալ, վորովհետև զառանց կնգա շատ դժվար առ:

Տան առաջ, յերր Մարգոն պատրաստվում էր բաժանվել, Վերդտըն ձեռք գինյորի նման ցունցին տարավ:

— Տեսութիւն, ընկ. Մարգո...:

Վերդտից բաժանվելով, Մարգոն իրեն թեթևացած դաց. նախկին ծանրությունը—վախ էր դա, թե վատ դացում լըջացավ, տեղի տալով մի հանդիսա տրամադրության. ճիշտ և, նա շատ վախեցավ ակերում, բայց այժմ իրեն շոյված էր զգում, վոր Վերդտըն այդքան կարևորություն տվեց իրեն. հետո՝ նա տխրան և ահաղղու չէր, ինչպես կարծել էր... Մարգո ցանկանում և սովորել, հասնել ընկերներին: Նա ծարավի յե դիտության... և ինչպես ինքն այդ չի նկատել, և նրա հայացքի. նայվածքի մեջ զգացել և վատ մտադրություններ... Բայց ի՞նչ իմանաս, գուցե այդ բոլորը լուկ խոսքեր են իր նպատակները բողբոջելու. թերևս այդ պատրվակով ուղում և մտերմանալ ի-

բեն, մտնել իր տունը... չե՞ վար մարդը ցանկանում է ամուսնանալ...

Այնանց կեղա դժար առ, քմեխմաղ տվեց Մարգոն:
— Ո՛ր, դժվար է մարդկանց հասկանալ...

Բերդոանն սկսեց դնալ-դնալ Մարգոյի մոտ, և Մարգոն, լիկ-կայանի աշխատանքներից դուրս, սկսեց պարտադրել նրա հետ: Առաջին օրը նա հետաքրքիր դիտեց Մարգոյի սենյակը, դրամ-դարակի ստեղծագործիչ զբոսը, պատերից կախված պատկերները—բոլորը մի խորադինն նայվածքով, ասես խուլարկութուն եր կատարում, կամ ուղում եր թախանջել նրանց խորքը: Ամենից յերկար կանգ առավ նա Մարգոյի լուսանկարի առջև և հարցրեց, թե յե՞րբ ե նկարվել: Ըսելով Վերկու տարի առաջ, այն կարծիքը հայտնեց, թե ընկ: Մարգոն բոլորովին չի փոխվել, այսօր ել զարաններն նման առ... Պարտադրանքներին նա իրեն պահում եր շատ ուշադիր: Թեև ցանկացել եր, իր ասելով, սովորել միայն ղթվարանութունն ու զաշխարհների մոտին, բայց խեղապես հետաքրքրվում եր ամեն ինչով, ամեն տեսակ ասարկանքով— հաճախ այնպիսի նյութերով, վոր հանրադիտակ պիտի լիներ մարդ նրա հարցաոթրութունը բավարարելու:

— Ինչո՞ւ տեղիացիք կղղում են ապրում...

— Սեղ ինչո՞ւ իրենց վաղրիկ կղղուց իշխում են ուրիշ տղերի:

— Ինչո՞ւ նեղերի մորթը սև ա...

Թեև աշուն եր, յերեկոները դով, հաճախ սառը, բայց Մարգոն պարտադրում եր նրա հետ սենյակի դուռն ու լուսամուտը բաց. ով ե իմանում՝ ի՞նչ կմտածեն հարևանները, յեթե դուռը ծածկած տեսնեն... Ինչպես իրեն, այնպես ել հարևաններին կարող եր տարբրինակ լիջալ, վոր բանվորն առանձին դասեր և սովորում. և նա դիտամբ զաշակերտին հարցներին պատասխանում եր հաճախ բարձրաձայն, վոր հարևանները լսեն, թե նա իրոք դատ և տալիս, իսկ զաշակերտն իր հարցերով յերբեմն նեղն եր դրում նրան, բայց Մարգոն աշխատում եր բավարարել ամեն կերպ. պատմում, բացատրում եր ինչ դիտեր, մնացածը հետաձգում եր վաղվան, վոր զբոսներին նայի... Սակայն միշտ ել մի թեթև կասկած կար սրտում, միշտ դժվարությամբ ու վախով եր նայում նրա մաղմղող յերեսին ու խոր ընկած աչքերին, չնայած վոր Բերդոանն ակնածանքով եր վերաբերվում նրան,

Համեմատելն լուսւմ եւ նրա բացատրութիւնները լսելիս: Նա-
զայիս եւ միշտ զործարանի հաղուստները փոխան, հաճախ նրա-
սում եւ նշանակած ժամից ամէլի. բայց զնայիս ներսդուքիւն
եւ խնդրում մի նայլածքով, վորը դարձյալ շփոթում եւ Մար-
գարին:

Մի ուր եւ, յերր դասը վերջացրել, պատրաստվում եւ զնալ
—նա խնդրեց, թէ մի ընկեր ունի, մի լաւ տղա—անունը Ան-
դրանիկ, նույնպէս ցանկանում եւ սովորել այն առաջկանները, ինչ
ինքն եւ սովորում: Հույս ունի, վոր ընկ. Մարգոն չի մերժի:
Մերժի՞լ... Ինչպէս զերդարինք, այնպէս եւ ընկերսը—Մարգոն
փախեցով մերժել. նա մտածեց.—մերժի՞ կենդանան, չմերժի՞
ինքը կհոգին յերկուսի հետ պարտադրով. բայց հետո մտռչեց,
թէ մի՞թէ միեւնոյն չի—մեկի հետ պարտադրած, թէ մի քանի-
սի... Միեւնոյնն ե—իւր ժամերը կորչում են. այն, ինչ անցնում
եւ զերդարին հետ—կարող եւ լսել եւ ընկերը: Մյուս կողմից՝ զու-
յն ամէլի լաւ լինի. յեթե հաշակերտները՝ լինեն յերկու, հա-
րեանները չեն կտակածի:

— Թող դա, —համաձայնեց Մարգոն:

Յեւ հետեյալ յերկուսն Անդրանիկը յեկամ՝ դիտարկը թէի
տակ դրած. պարզվեց, վոր նա եւ լիկկայանի ուշակերտներից
եւ, այժմ նա հաղնովել եւ ամէլի խնամքով, քան լիկկայանումն
եւ լինում: Դա եւ ջանել, կարճ բանովոր եւ. սմբապինդ ու-
սերով ու թեւերով. ձեռները լայն ելին, հաստ, կտակարով, մեկը
կիսեցիւր—կդառնար յերկուս, մտտներն եւ դժվարութեամբ ելին
ճաղվում: Առաջին խոյ դասին, յերր թվարանական զործողու-
թիւնն ողեսցին, նա հարցրեց.

— Սո հաշիվն, ընկեր Մարգո, շտեղծի՞ հեշտ կեղծի, թե
մտքով:

— Ամէլի լաւ եւ մտքով սովորեք, —խորհուրդ ամեց Մար-
գոն:

Անդրանիկը թեւ լաց, բայց կուղեր, վոր թվերը համբիւրի
հատիկներէ նման շոշափելի լինելին, վոր ուղած բոպեցին բըռ-
ներ—զումարեր, հաներ: Նույնպէս ցանկութիւնն ունեւ նա տա-
ռերի մասին:

— Սո անտեր տառերը մի քիչ մեծ ըլլեցին, մարդ բոնեւ, —
տապ նա մի ուրիշ անգամ:

Ինչպէս լիկկայանում, այնպէս եւ տանը հաշակերտներէ

պարզամտութիւնն ուսման մասին՝ զվարճութիւն եր պատճառում Մարդոյին, և մի տեսակ հաճույք կար այն բանում, վոր մեծահասակ մարդիկ տարրինակ դատողութիւններ էյին տալիս դրելու, սովորելու մասին: Լիկկայանում նրա զայակերտներից՝ տասնութը աղամարդ եր, վեցը կին. ավելի հետաքրքրութիւն էյին ցույց տալիս յերոտաարդները. աշխատում էյին վոչ մի որ չբացակայել, ուրախանում էյին, յերբ Մարդոն դրատախաղիկ մոտ եր կանչում իրենց. տիրում էյին, յերբ հերթ չեր հասնում դոս պատասխանելու կամ դրելու: Եւզ դա Մարդոյին թվում եր զվարճալի: Մանկացած հասակավորեն՝...

Այդպես էյին և Վերդոտն՝ ու Անդրանիկը. նրանք էլ ամեն որ ուզում էյին դոս պատասխանել և դրատախաղիկ մոտ գնալ: Իսկ դասերից հետո ուղեկցում էյին Մարդոյին գնալի տուն և ճանապարհին հարցեր տալիս ամենատարբեր նշութերի շուրջը. «Մ՞ի և Եղիստնը», «Ֆրանսական հեղափոխութիւնն ժամանակ բանվորները դարգէ՞տ են յեղել, թե՞ անդրադես», և քանի տուկոս են կաղմելը... «Մ՞նչ եր գրել Տալստոյը բանվորների մասին»... «Հովհաննէս Թումանյանը քանի՞ համալսարան և ավարտելը...» Եւրբ, հարցերն սղտալում էյին՝ հետաքրքրվում էյին համեստորեն իրենց առաջադիմութիւնը, բնդանակութիւններով. կարո՞ղ են վեց տմտւմ լալ գրել-կարդալ սովորել...

Մարդոն պատասխանում եր, վոր դա կախված եր նրանց յեանդից, բայց տեսնելով նրանց անբը գնալի ուսումը—կարծում ե, վոր կարող են... Վերդոտն՝ ու Անդրանիկը մոգևորվում էյին և դարձյալ հետաքրքրվում, ուզում էյին իմանալ շուտ սովորելու գաղտնիքները... Մարդոն նրանց հարցերին պատասխանում եր հաճախ ակամօս, անատրբեր, յերբմէն մտածելով, վոր նրանց հետաքրքրութիւնը հավանորեն միայն սովորելը չե, վոր նրանք, յերևի, հետին նպատակներ ունեն... Ինչու յեն այդքան սիրալիկ, պատրաստակամ... Ո՞ր, դժմար և մարդկանց հասկանալ...

Մի որ ևլ պատահեց անսպասելի մի բան:

Հանգստի որ եր. Մարդոն աննյակը կարգի յեր բերում, վոր հետո գնա դրոսանքի: Բայց գարնի կեսը հալիվ եր արեւ, վոր հանկարծ դուռը բացվեց, ավելի շուտ կիտարաց գոնից ներս մտան Վերդոտն՝ ու Անդրանիկը՝ յերկուսը միասին—մաքուր հագնված, հետները մի ծաղկեղուենջ, մի դարձանալի մեծ ծաղ-

կեփունջ՝ դույնդդույն ծաղիկներէց: Մաղկեփունջը բռնել եւ
բերդաբաշ, աշխտես խնամքով, դուռը, ինչպէս տանախէկներ
կրօնի մի թանգադին կտարօխդ իր: Նա թեւ յերեսն ածիլեր եւ,
բայց Հոնքերը եւ յերկար թերթերունքները դեմքին տալիս ելին
դարձաւ բրդոտ տեղ: Ներս մտնելով՝ նախ դուռն տվեց դար-
ժացած Մարդոյին, ապա յերկու քայլ անելով, ծաղկեփունջը
մէկնեց նրան:

— Ի՞նչ նեղութիւն եք քաշել,—ասաց Մարդոն կարմրած,
ծաղկեփունջը վերցնելով:—Ինչ կարիք կար, ընկերներ...

Պատասխանը, վոր տվեց բերդաբաշ, տվելի դարձացրեց
Մարդոյին. նա կարմրեց, դունաւովեց, անհարմարութիւն զգաց
նրա խոսքերէց: Յեւ ինչպէս եւ խոստում եւ այդ բերդաբաշ—
Քանի վոր ընկեր Մարդոն իր դիտութիւնն ու հանդատի ժամերը
չի խնայում (այդպէս եւ ասաց՝ «չի խնայում») իրենց, նրանք
մեծ բան չեն համարում մի ծաղկեփունջ:

— Քանի վոր դու ողնում ես, ընկեր Մարդո, վոր մենք
կրթվենք եւ դիտութիւնով կռնենք սոցիալիզմի համար...

Դարունակութիւնը Մարդոն լավ չլսեց. ծաղկեփունջը ձեռ-
քին, փոխն—փոխ նայում եւ նրան ու Անդրանիկին եւ դուռն, վոր
բերդաբաշ խոսքերը խլաւում են սիրտը, մի վերս հոսանք եւ անց-
նում կրծքի տակից, ու թվում եւ ինչ—վոր ստանութիւն եւ հալ-
վում այնպէս... Ո՞ր, այդ բերդաբաշն այնքան եւ կողմն ու ա-
հաղդու չէր, նրա խոսքերը պարզ էին, մտերմական... Խոսում
եւ տարօրինակ չեղանքով, միեւնոյն բառերը կրկնելով, պինդ
մեռել, տվելի շուտ բռնացքը, հանախ դեպի կուրծքը տանելով
ու հայացքը միշտ Մարդոյի յերեսին: Ու մինչ նա խոսում եւ—
Մարդոն առաջին անգամ համարձակ նայեց նրա աչքերին եւ դար-
ժացավ, վոր մինչեւ այժմ վախեցել եւ նրա դեմքին, աչքերին
նայելուց. նրա խոր, ջրհորանման աչքերում վոչ թե ցանկափ-
րութիւն կար, ինչպէս կարծել նր, այլ ընդհանրապէս, մի ան-
բացատրելի իմացականութիւն, տվելի շուտ մի համակրելի թա-
խիծ—անդրադետի, դիտութիւն ծարավ մարդու թախիծ, վոր
նման եւ ցավի: Իսկ Անդրանիկը... մինչ ընկերը խոսում եւ—
Անդրանիկը ժպտում եւ նրա կողքին կանգնած, եւ դժպր եւ
իմանալ ընկերով խոսքերից եւ ժպտում, թե Մարդոյի հուզմուն-
քի վրա: Ծիշան այն եր; սակայն, վոր նա եւ ցանկանում եւ
մի յերկու խոսք ասել, բայց վստահ չէր իր ուժերին. չգիտեր

կարճ է, թե մօզ: Յեղ յերբ Վերդարն վերջացրեց—Նրա դեմ-
քը ամբողջութամբ լուսավորվեց փայտով և նա ասաց միայն.

— Նղդես ա, ընկեր Մարգո... Ճիշտ ա...

Այնպես անակնկալ եր այդ բոլորը, վոր Մարգոն խոսք չդը-
տաւ ասելու. նույնիսկ հուզմունքից յերկար փամփուխ լիար-
դացած դասն սկսել, իսկ յերբ սկսեց՝ շփոթվում եր, ասելիքը
մոռանում... Տղաներն էլ շատ հարցեր չափին այդ որը. նրանք
բավականացան Հերթական դասով, և յերբ վերջացրին՝ Անդրա-
նիկը հայտնեց, վոր մի ընկեր ունեն, վորը նույնպես ցանկանում
է ուղարկել իրենց նման. և ուղում և դալ ընկեր Մարգոյի մաս...

— Անունն էլ Յերանոս ա,— ավելացրեց Անդրանիկը:— Դա-
րելի՞ ա:

Յերբ Մարգոն ավեց իր համաձայնությունը և աղերքը պատ-
րաստվեցին հեռանալու, Մարգոն նկատեց, թե ինչպես Անդրա-
նիկը, դարա դալիս, դրպանից մի ծրար հանեց ու դրեց սեղանի
վրա:

Դա ավելի շփոթեց Մարգոյին, քան ծաղկեխուռնը: Իսկ յերբ
նամակը բացեց—Նրա յերեսը տաքացավ և ձեռքերը կախ ընկան
կողքերին...

Ու այդ սրն ամբողջ գիշերը Մարգոյի քունը չտարավ. մոտ-
նում եր շարունակ Վերդարն խոսքերի վրա, նրա բերած ծաղ-
կեխուռնի և նրա ու ընկերով թողած ծրարի մասին և անվերջ
չրվում անկողնում. ողում եր իրեն անհանդիստ, անհարմար,
ամոթահար... Վերդարն իրեն վերադրեց բաներ, վոր չէր տ-
րել, մոգսովն անում չէր անցել... Ինքը պարտաւել եր ահամտ,
բայց նա այնպիսի խոսքերով ներկայացրեց իրեն... Վրուք նվեր-
ված եք մեզ... Դուք աշխատում եք մեր ապագայի համար...
Այս խոսքերը ճշում էյին Մարգոյին և թվում էյին հանդի-
մանության պես մի բան... Վրուք մեր սոցիալիզմը կառուցու-
նեցից մեկն եք, ընկեր Մարգո,— վերհիշում եր Մարգոն Վեր-
դարն խոսքերը, և անկողինը նրան թվում եր չոր, տախտակի
պես: Նա ամառում եր այդ խոսքերից: Ի՞նչ եր արել ինքը—գրե-
լիս վրչինչ... Մոլորեցնում եր զրել-կարդալ և բավարարում
եր նրանց հարցասիրությունը... բայց այդպիսի պատիվ,— յեր-
բեք չէր յերազում... Վրուք հեշտացնում եք մեր ճամբեն...
Իսկ ծրարը, ծրարը... Մարգոյի ձեռքն ալրվում եր թղթա-
դրամներին ձեռք տալուց և նա շարունակ մտածում ու չէր ի-
մանում ինչպես աղատվի դրանցից... Ի՞նչպես վերադարձնի...

Հետո սկսեց մտածել Յերանտի մասին, վորին ուզում էին բերել ընկերները: Ինչո՞ւ. ջուկ պարապել միայն յերեքի հետ. գուցե շատերը, բոլորը ցանկալի լինեն սովորելու... Ինչո՞ւ նույնը, ինչ սովորեցնում է յերկուսին, չսովորեցնի է շատերին, յիկկայանի բոլոր աշակերտներին՝ ջանի վոր, ինչպես յերեսն է, սովորելու պահանջը մեն է շատերի մեջ... ավելի չափ չե՞ պարապել բոլորի հետ...

Մտածում էր Մարդոն յերկար և նրա սիրտը տաղնապում էր մաքրելից. հիշում էր մեռած մորը, դուռը բաց անցրած միտքինակ որբը և այսպեւ ստաղին անգամ դիտակցում էր, վոր ինքն աշխատում է ապագայի համար, հասարակութուն համար, և վոր իր աշխատանքը նպատակ է մի մեն զործի, ինչպես Վերդոնը եր տեսնէ:

Նա քնեց միայն տապալուսան դեմ:

Իսկ հետեյալ որը յերեկոյան, յնրա գնաց պարապմունքի, նա հետը տարա՞վ Անդրանիկի թողած նրաբը և մի հաստատ վորոշում՝ բոլորին սովորեցնելու. այն, ինչ սովորեցնում էր Վերդոնը ու Անդրանիկին...

Բայց Վերդոնը չկար այդ սրը. չկար և Անդրանիկը: Նրա հարցին, Թե ինչո՞ւ չեն յեկել, մի փահել բանվոր պատասխանեց, Թե յերեկոյան հարմանային աշխատանք կա, դրադիմեւ են գործարանում:

— Յե՞րբ կգան ուրեմն:

— Յերեկ մի քանի որ կրացակայեն:

— Ինչո՞ւ, — զարմացա՞վ Մարդոն:

— Շատա՞ դործ կա: Յետ մնացած ցեխին բուքսերի յեն վերցրել:

Կրացակայե՞ն մի քանի որ... Ուրեմն ինքը դաս և թալու աշակերտներին կես մասին... Մարդոն անրացատրելի տխրութիւն զգաց: Նա տխրեց, ինչպես կարող է տխրել սակավամարդ դահլիճի առջեւ խողալու դատապարտված դերասան: Ղե՛ճ, ավելին: Ինչպես կարող է տխրել ընկերներից դրկված վաշտապետը:

Այդ որը նա դասն սկսեց ու շարունակեց անհանդիստ և անհանդիստ ել վերջացրեց:

— Իսկ վաղը բոլորդ կգաք, չե՞...

— Չե, — պատասխանեցին մի քանի ձայներ միասին:

— Ինչո՞ւ, — նորից անհանգստացալ Մարգոն :

— Նրա համար, վոր վաղվանից գործարանում շտու՛րմ աւստաջ յեկալ զասկոմ Վարդանը: — Ենպես վոր, ընկեր Մարգո, գուր տեղը, պիտի սսեմ, չգաք: Նա քանի որն ել հանգստացեք:

Յերբ խմացալ «շտու՛րմը» վեց որով ե—Մարգոն, մտխանակ ուրախանալու, վոր պարտապճունք չի լինի, դատարկութուն գդաց ժի տեսալ. իսկ յերբ լսեց, վոր այդ «շտու՛րմին» կամաւ—վոր մասնակցելու յեն ե բանվորների ընտանիքները, նա հայտարարեց.

— Այդ դեպքում՝ յես ել կդամ, բնկերներ...

ԱՂԱՏ ԳՇՑՈՒՆԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՅԵՐԿԻՐ

ՍԱՐՈՆ ՈՒ ՍԱՐՈՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Քանի՛-քանի՛ բորենիներ հնումս քեզ ծվատեցին,
Արնաշաղախ, ափերովդած, Դաշնակալուծ, հին Հայաստան.
Մայրսականչ գավակներիդ սպանեցին և ատեցին,
Իմ մահացած բնկերներես կարմիր արյան դին Հայաստան:

Հին որերում քանի՛ անգամ հոգևարբումս հեացիր,
Դու հնամյա յեղերամայր, ափեր, փռչի, մուր Հայաստան.
Մարմարակերտ պալատների դռների մոտ յերևացիր,
Քեզ հանեցին նրանք անուրդ և ծախվեցիր դուր, Հայաստան:

Յեվ խաբւլած խրճիթներում քանի՛ սրտեր ընդվզեցին—
Աղատ կյանքի, աշխատանքի, լույսի համար, սով Հայաստան.
Մովդերազեն հորդանները քանի՛-քանի՛ կյանք խզեցին—
Մայրսական կարմրագորշ գինատոնիդ, ով Հայաստան:

Խոր ծալքերիցը խավարի շողշողացիր և հուր դարձար,
Հրահանանչ ու լուսարձակ Խորհրդային վառ Հայաստան.
Պայքարների և արյունի վառողարույր նամպովն անցար,
Հեյ իմ ընկե՛ր, ջան իմ յուղա՛չ, իմ առվարիչ ալ Հայաստան:

Հիմի հայացքդ հեռանիստ, հիմի կուրծքդ աստղանշան,
Բարձրանում ես նոր դարերի պողոտայով վեր, Հայաստան.
Թշնամիներդ դավադիր թող դալարվեն ու թող Փշշան,
Հարվածը քո շեշտ սև հատու, դու անխորտակ լեռ Հայաստան:

Դու ողակումս ուշաբեհերի բանօրական մեծ շղթային,
Շարք ես կանգնել դու հալածար դրոհներում, նոր Հայաստան,
Դու հարազատ ու զինակից մեծ Միության Խորհրդային,
Յեղ լարել ես մկանդդ պիրկ, լենինական շող Հայաստան:

Յեղ թռչում են որերդ անքուն, կզան կրկին որերը բարկ,
Մեն մի թարթը ակընթարթիդ թռիչք է նոր, շեկ Հայաստան:
Աերթթռիչք բարձրանում ես միլիոնի հետ միլիոն մի հարկ,
Հին նայիրյան պատմության մեջ նոր արևի ծեղ Հայաստան:

Կանգնել ես դու բարձրանալիս և առնական թափ ու կամքով,
Բեռանակազմ, հարվածային, արշավատենչ, կուս Հայաստան:
Յես քեզ գովեմ շողեկանչով, ելեկարաշար շեշտ ու հանգով,
Իմ յերգերին խոյանք տվող Արևելքի գուռ Հայաստան:

Թող զոր նվաճող տեսներ մեզկ, հուսալքում և որորուն,
Յեղ Թող շարեն մշուշահուշ լալիան տողեր, մով Հայաստան:
Յես քեզ համար գովերդ դրեմ յերկաթաշաշ մեր որերում,
Դու իմ ընկե՛ր, դու իմ յուզա՛շ, իմ հույզերի ծով Հայաստան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՅԵՐԿՐԻ

1

Հայաստան յերկիր, մզմալանջ հնութ,
 Եջերը մաշված քրքրեցի ուշով,
 Եջերը դաժան, արյունոտ ու մութ,
 Դասակարգերի պատմություն հուշող:

Քրքրեցի ուշիմ անցքերդ շարան—
 Դարերիցը հին յերեկը մինչև,
 Նրանք թոցրին մտքերս տարան,
 Վարպես հետախույժ՝ դարերի միջև:

Ընկա պատմության լարերին թոսում —
 Հուշի, մշուշի, աստաղեկացանց,
 Ուր դեպ մոռացումն է արագ հոսում
 Դործերը նախկին բռնատենչ անձանց:

Յեզ միտքս վարպես սրտեն ուրու
 Մութին և նետել հայացքն իր համաս,
 Լարերին թոսում առաջ և սուրում,
 Անցած դրվագներ դիտելու համար:

Ուշագիր յեղա յես մտասուղված —
 Պատմադրերի դրքերում դրածին.
 Իրական դեմքեր՝ մշուշով հյուսված
 Մաքիս առջևիցն յեկան ու գնացին:

Մտքիս առջևիցն յեկան ու անցան
Բռնակալներ բիրա, վոճրապարտ, դերող —
Պատմադիրը հին կերտել և արձան
Նրանցից՝ աստծու, սրբի պատկերով:

Տեսա յես զուսոյ արքա և իշխան,
Ասպատակատենչ տերեր ամբոցում:
Իշխելու համար, բռնություն ինչքա՛ն,
Վայելքի համար մտրակ ու մրցում:

Մրցել են նրանք—իշխան ու արքան—
Մեկը մեկի հետ, յերկիրը յերկրի,
Թե յուրաքանչյուրն իրենցից վորքա՛ն
Ռամիկի վրա իշխի ու բերկրի:

Գրքերումը հին պատմադրերի—
Ռամիկն և հետւմ մերկ հողամասում.
Տերը թե ցանկա նրան կը ների,
Ուզի կմորթի, ինչպէս անասուն:

Վանքերումը ճոխ, զմբեթազգակ,
Որոր են հյուսել ռամիկի հողուն,
Վոր ամբոցներին չսպառնա վտանգ.
Վոր ազրի խոնարհ, չարքաչ ու տոկուն:

Մտքիս առջևովն առաջ են անցնում
Տարտամ դանդաժածներ ռամիկ ու դեղջուկ,
Պատմութեան եջին արցունք են հանձնում
Անցնում են առաջ հյուսմամբ ու խղճուկ:

Անցնում են դեռ նրանք հասարակ,
Նրա՛նք, ստեղծող վայելքի, բերքի,—
Արհեստավորներ ստրուկ ու սարակ
Դազդյահի, մուրճի, հողի ու հերկի:

Պատմութեան խորքիցը խորհրդավար
Հսում եմ ահա ձայներ տրտունջի,

Ինչպես անդունդիցը խոր ու խալար—
Պոռթկումի ճիշեր կիսախեղդ մունջի:
Ռամիկ—գեղջուկներն են իրավամերժ,
Վոր արձակում են ցատումի կանչեր:
Իսկ ասպատակող իշխողներն անվերջ
Ուզում են նրանց սանձել ու տանջել:

Ու մերթ հորդում և դանդաժը տարտամ
Քլելու հանդիստ ու մի կտոր հաց:
Դողում և մի պահ ամբողջ փարթամ
Փռում և շորս կողմ մահ ու կոտորած:

2

Ահա պատմության բեմի վրա մութ,
Տեսնում եմ իշխող կրուկներ կրկին,
Վոր նենգ ժպիտով, խոստումով հմուտ,
Յեկան չօքեցին այս յերկրի գրկին:

Հյուսիսարևակ արջաները դող,
Աստծու, խաչի և սիրո խոսքով,
Հայրենի բուռնցքի հեղ հրավերքով,
Դարձան այս յերկրի տերերը հսկող:

Հայաստան յերկիրը դրաստ և մի—
Հյուսիսարևակ արջայի համար,
Վորջան բեռ ուղի կրանա հիմի
Ուսջ կքչի դրստտին համառ:

Գյուղի լերկ մեջքին մտրակն և շաչում,
Մտրակ—հայրենի և ոտար ձեռքի:
Խաչն ու վաշխառուն խժռում են, ահում,
Տիրում են ջրտնող գյուղացու բերքին:

Յեվ շահադործող խորամանկ ցեցեր
Ծծում են անհաղ արյուն և ողի:
Շնչահեղձ գյուղի մեջքին են նստել

Ու տերն են դարձել փողի և հողի։
Դաղդյաճների մոտ և անող հանքում,
Յերկաթագծի յերկայնքումը ձիդ,
Բանվորներ ահա փռքաթիվ, անքուն,
Հյուսում են ցավի մի անծայր կծիկ։

Յեւ ըսվումը թե՛ անաս զրկանքի,
Դառնում են նրանք ողակներ ամուր
Շղթայի մի կուռ նոր դասակարգի,
Վոր խլրտում և աշխարհում հանուր։

3

Յերեկ եր, տեսա, վոր յեկավ դարձյալ
Ի խող մի բունցք ահ ու մավղերի։
Յերկիրը դարձավ ավերակ անծայր,
Յերկիր մի սովի, պոռնիկ հույզերի։

Յեկավ մի բունցք հին դասակարգի,
Դասակարգ—խայի, թալանի, Վոսկու։
Յերկիր մի հանված շուկա սակարկի,
Ի խողը—վոսկում, բանվորին—խոստում։

Նվում և գյուղը Հայաստան յերկրի,
Ինչպես բրդաթափ կիսախեղդ մի շուն։
Կա՞ մի պատմադիր, վոր գովքը յերգի,
Վժռվից ծով յերկիր—պատմության վիճում։

Բանվոր—գեղջուկի կոնակին հերթով
Հեծնում են Փարիզ, Նյու-Յորք և Հոմ։
Մեծդա յեն զարկում տոնական յերթով
Ինչ վոր մի աստված, հնամյա կրոն։

4

Կա՞նգ առ պատմություն դու հին դարերի,
Կա՞նգ առ հենց այստեղ, սահմանադժում։

Փա՛ռք քեզ պատմության զու վառ արևի,
Վոր մաքիս տփիր անմար հաղեցում:

Փա՛ռք քեզ դասակարգ իմ նոր ու քանդող,
Ննդամ պատմության յեռուն արդանդից:
Դի նոր աշխարհի կառուցման խանդով,
Յելար հանքերից, հյուղերից, հանդից:

Փա՛ռք քեզ դասակարգ, զու կոս իմ յերդում,
Յերգում կառուցման, քանդման տեմպերի:
Դու վոր ծառացար Հայաստան յերկրում,
Դրսւ՛ր փռեցիր Մեծ Հոկտեմբերի:

Փա՛ռք քեզ դասակարգ իմ նոր, առնակամ,
Վոր հուր փռեցիր հին պատմության մեջ:
Բացիր այս յերկրումը մերի, արնաքամ—
Դասակարգային պայքարի վառ եջ:

Պատմության եջումն տաջին անգամ
Պայքարի կարմիր վառ դրոշին փարված,
Վորպես մի բանակ վճռատենչ այնքան,
Թշնամուն տփիր մահացու հարված:

Փա՛ռք քեզ դասակարգ իմ բանվորական,
Դասակարգի դեմ մոլեղին ու հին
Դու փողոց յելար առաջին անդամ,
Բռնեցիր կովի վճռական ուղին:

Փա՛ռք քեզ ու փողջույն, լենինյան կուռ զե՛կ,
Մայիսյան կովի դորափար հմուտ,
Մեր զենքերն այժմ էլ նորից մենք կուղղենք
Դեպի թշնամու խրամները մութ:

Վողջույն քեզ, Մայի՛ս, կարմրադրոշ դրվա՛գ,
Հազար ինհարյուր քան թվական,
Դու նոր պատմության արյունով դրված,
Դու պատմության մեջ վառ եջ տեական:

Դու հերոսամարտ դրաճված ե վառ—
Դասակարգային անդի՛շում կովի:
Յե՛րգ իմ զովերգող, հնչի՛ր դու, թե առ,
Պայքարի հույզով ամենուր փռվի:
Հայաստան յերկիր իմ բանվորական,
Բացում եմ ահա նոր եջրդ փառքի,
Եջերըդ պայծառ Նոյեմբերական
Մի նոր պատմութ՛յան, նոր դասակարգի:

Հազար ինհարյուր քսան թվական:
Կարժիր Քսանինը Նոյեմբերի:
Փառք պանդխտճներին կուռ ու հրակամ,
Վորոնք այս յերկրին նոր որեր բերին:

Հոկտեմբերավառ Հայաստան յերկի՛ր,
Քրքրում եմ ահա եջերըդ ուշով,
Եջերըդ կովի, կառուցման, յերգի,—
Նոր դասակարգի պատմութ՛յան հուշող:

Ս Ա Ր Ո Ն Ե Ւ Մ Ա Ր Ո Ն

Գարուն եկաւ, Մարո՛ ջան, արեն ելաւ վառուն,
Բէջում են, յարո՛ ջան, սառն աղբյուրներն, առուն,
Մեր սրտերն ել, Մարո՛ ջան, վոնց վոր ծաղկած դարուն,
Ես թնչ անուշ ու վառ ես, ջան Սալեաթ՝ յերկիր:

Արեն եկաւ, Մարո՛ ջան, պաշեց դռը սարի,
Տրակաորըզ, յարո՛ ջան, քշիւր դեսը արի,
Թերզ քշտիր, Մարո՛ ջան, մեր արտերը վարի,
Ես թնչ անուշ ու վառ ես, ջան Սալեաթ՝ յերկիր:

Դարուն եկաւ, Մարո՛ ջան, ձները վողջ հալվան,
Մեր դաշտերը, յարո՛ ջան, ծաղկունքներով արվան,
Տրակաորներ, Մարո՛ ջան, կապած շարքով քարվան,
Ես թնչ անուշ ու վառ ես, ջան Սալեաթ՝ յերկիր:

Ջան կոմսոմոյ Մարո՛ ջան, արակաորըզ յերգեց,
Վազ տվեց զիւ, յարո՛ ջան, արտերը մեր հերկեց,
Արեն առաւ, Մարո՛ ջան, հողը վոսկով ներկեց,
Ես թնչ անուշ ու վառ ես, ջան Սալեաթ՝ յերկիր:

Ջահել ես դու, Մարո՛ ջան, վոնց վոր կարմիր խնձոր,
Ուխտառում ես, յարո՛ ջան, արտերումը հնձվոր,
Դու մեր գեղին, Մարո՛ ջան, արեւի շող վոնց վոր,
Ես թնչ անուշ ու վառ ես, ջան Սալեաթ՝ յերկիր:

Ջան կոմսոմոյ Մարո՛ ջան, քաղքումն ուտում առար,
Դու թանիցը, յարո՛ ջան, խոտով կացար, սառար,

Գեղը եկար, Սարո՛ ջան, տրակտորիստ դադար,
Ես ի՞նչ անուշ ու վառ ես, ջան Սափեաթ՝ յերկիր:

Մեր դյուզումը, Մարո՛ ջան, կինրաժին ես գտել,
Սաղ կանանցը, յարո՛ ջան, ժողովի՝ յես տարել,
Հին աղաթը, Մարո՛ ջան, վտանատակ ես արել,
Ես ի՞նչ անուշ ու վառ ես, ջան Սափեաթ՝ յերկիր:

Գեղխորհրդում, Սարո՛ ջան, նստել ես դու ժողով,
Յերեսրդ թուխ, յարո՛ ջան, արեղական շողով,
Կուլակները, Սարո՛ ջան, բռնվել են դողով,
Ես ի՞նչ անուշ ու վառ ես, ջան Սափեաթ՝ յերկիր:

Ա. Լ. Ա. Զ. Ա. Ն.

ԲԱՎԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.

ՀԱՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ահա իմ յերգերը, ի՞նչ հարուստ ես, քերթո՛ղ.
Փողոցներում ամեն՝ յեղնող վորմեր ու քար,
Մուրճի զվարթ համերգ, բաղկի համառ պայքար,
Մովածափալ կորով՝ հողաշերտը թերթո՛ղ:

Ահա իմ բերքերը. ի՞նչ հարուստ ես, քերթո՛ղ.
Մեր արտերում արձակ՝ ճերմակ վարդեր փթթուն,
Վասիկեկոհակ հասկեր, կոխած սահման ու թուժր,
Վե՛ր են յեղնում նազով, հյուսում յերգ ու ներբող:

Ահա իմ ձեռքերը. ի՞նչ հարուստ ես, քերթո՛ղ.
Նրանք քար են դնում այս վորմերին ամուր,
Նրանք հողից արծաթ ժպիտներ են քամում,
Մաքառում են վորպես անընկճելի կերտող:

Ինչ հարո՛ւստ ես, քերթո՛ղ...

Ա

Նա քանդել է այնքան՝ այս բույժ թունկներով,
 Եկվ անթափանց դիշեր, և թռչերի վառնում:
 Եկել է հարվածը ծանր, պղինձը՝ մահ՝ բերող-
 Ու տարիներ անցել ակրեթարթում:

Բերել է նա պայծառ ու խայտառղ դարուն,
 Եկվ ձմեռը ահա, իր քունքերից իջել
 Դահավթում է վար: Ջրերն իր վարարուն—
 Ափերից ներս քաշվել. ափում՝ տիղմ ու խիճեր:

Ահա հի՛ն մայերի պսակումն արծաթե—
 Բոցով դեռ ատկայծող յերկու առաղներ.
 Ու հասակն այն հին, վերելուն ու պարթև.
 Եկվ ծանր, և՛ դժվարին, նա կանդուն է պահել:

Բ

Եերբ վճռական ու գոռ կռիվներից հեռո—
 Հանքի վրա կարմիր դրոշակը յելավ,
 Նա հաղթությամբ դեռ տաք հրացանը նետեց
 Ու քլունդով դիմված հանքահորը գնաց:

Բաղմում քլունդների դրոշների ժամին—
 Նա իջնում էր համառ ու արշավում առաջ.
 Սակայն ձերությունը—ճերմակ այդ թշնամին,—
 Ըրժլտում էր նրան, չոր ափերումն առած:

Բանիսր ընկերները նրան տվին հանդիստ,
 Աշխատանքի շքանշան և հատուցում.
 Կարոտով ու թախծոս նա հեռացավ հանքից—
 Ձեռքին կարբիդի լամպ ու աչքերին՝ արցունք:

Յերկա՛ր տարիներ մոռացումի դիմաց
 Նա դուրդուրեց խանդով պառավին ու թոռան:
 Միտրինակ, գանդաղ ու ձանձրույթով հիմար—
 Առավոտներ յեկան և արեներ մեռան:

Ու համբիշով մաշեց տաղտկալի ցերեկը,
 Յեվ գիշերներ անքուն, իր հին բարձին կաթնած
 Գրքի եջեր մաշեց.
 Ապա խոր ժի խոհով անցյալը յետ բերեց
 Ու նրա հետ յեկավ:—

Նա ջանդել էր այնքա՛ն այն բութ թունելներով.
 Յեվ անթափանց գիշեր, և թոքերի վատնում.
 Յեղև էր հարվածը ծանր, պղինձը՝ մահ բերող,
 Ու տարիներ՝ անցնող տկրնթարթում:

Բերել էր նա պայծառ ու խայտացող դարուն,
 Յեվ ձմեռը ահա, իր քուռքերից իջել
 Գահավիժում և վար: Ջրերն իր վարարուն—
 Ախրերից ներս քաշվել:՝ ամուս՝ տիղմ ու խիներ:

Հնդամյակի մարտում հարձակում ու դրոհ,
 — Յերկրին մկա՛ն, մեռա՛ղ, մկա՛ն, մեռաղ տվե՛ք.
 Արագ առաջ սուրանք բոլոր դիրքերով,
 Յերկրին մեռաղ և պետք ու կառուցող թևեր:

Սակայն ընդհատում ե ձուլարանում ու հանքում,
Ծրագիրները կիսատ, հաղթանակը՝ թերի.
Քհաղանդ եւ տալիս բջիջն ու հանքկոմբ
Յեւ սյունյաղները թերթերի:

— Հաղթող ու վճռական դրոշների յեղենք,
Նո՛ր խրամներ տանենք, հասնենք նո՛ր դիրքերի.
Վարձա՛ն հարված ե պետք, ե դեռ վարձա՛ն ձեռներ,
Թող վոչ մի վտաք անբան չբղկեցրի:

— Ինձ եւն տաւ, պատա՛վ,—չոյեց ու վեր յելով,
Ասով քլունդն իր հին ե լամպը անլույս:
Հանքում վողջադուրանք ու խնդալթյուն յեղով,
Նոր դրոշներ յեղան հանքում:

2

Նա ունի դեռ այնքա՛ն բանկումներ պահած,
Մաշված մկաններով, բայց դեռ տոկուն մարտիկ.
Առե՛լ, արչավում ե իր բանակը ահա—
Արտադրական հաղթող մենամարտի:

ՅԵՐԳԵՐ ԳՐԿԱՍ ՇԱՅԱՐ ԻՆՆԱՐՑՈՒՐ ՏԵՐԵՍՈՒՆՏԵՐԿՈՒ
ԹՎԱԳԱՆԻ ՇՈԿՏԵՄԲԵՐ ՍՄԱՆՏԵՐԵՔԻ ԳԻՏԵՐԸ, ՅԵՐԲ
ՀԵՂԻՆԱԿԸ ԽՈՐՀՐԴԱՄԻՄ ԵՐ ԱՍՏՂԵՐԻ, ԱՌՈ ՅԵՎ
ՆՈՐ ԿՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Արեւ թափեց վառկա վարսերը,
Կապտեցին լեռները, կապտեց յեթերը:

Հովն իրիկնային՝ ծառերն և լիզում.
Վարձա՞ն ծաղիկներ յերկնի պարտիզում:

Վարձա՞ն մեխակներ, ճերմա՞կ, լուսեղեն,
Փթիթներ թրթուռն, հմայքներ, դեղեր:

Լուսինը՝ մաղնուլիա—բացեց թերթերը.
Ծաղկունքով լեցվեց կապույտ յեթերը:

Գիշերն և փռել ահնահառ լիտն:

Աստղերը՝ աչքեր ցուքերով վարար—
Ժպտում են նազով՝ սիրում են իրար:

Յեվ գիշերումն այս—պայծառ, աչաղեղ,
Մնում են վարքա՛ն սերեր ու յերգեր,
Վարքա՛ն թրթիւններ, վարդիւի՛ վանկեր:

Յեվ գիշերումն այս—ինչպիսի՛ լույսեր,
Ի՛նչպիսի հույզեր, ի՛նչ փթիթ, ի՛նչ սեր...

Քաղաքն և շողուն ծողերն իր հյուսել:

Սիրով դրեմ այս տաղը. սերը՝ մերն է,
Յերգը՝ մերը, յերգի ընկերներ՝
Սիրով լեցուն քաղաք, դյուռ, խրճիթ ու սրահ,
Լայտով ոծուն մեր յերկիր, յերգով հուրհրուն:

Սիրով կերտենք, մաշտունք. սերը՝ մերն է,
Յերգը՝ մերը, մարտի ընկերներ՝

Իշերն ե նայում միլիոն աչքերով,
Սարերի վրա—լուսնի կաթը սառ:
Այստեղ լուստուղ բանակ ու հերոս—
Ձորերն են ձևում, փչրում ժայռ ու սար:

Նոր հուն են դնում: Գիշերումն անդամ
Նոր ուղիներ են տեսնում լուսայի:
Մաքսումներումն այս հերոսական—
Ծնվում ե հույզի, լույսի նոր ալիք:
Վոդլո՛ւյն գիշերին ջերմ ու ցանկալի:

Այնտեղ՝ ժայռերն են փերթ-փերթ ծվատում,
Այստեղ՝ վորմերն են կոխում քար առ քար,
(Գիշերն և միլիոն աչքերով արթուն),
Շենքերն են յերկում—ցնծություն հաղած:

Հանում են հարկերը, պատում են ժայռերը-
Բայց այս—նոր կյանքն և սիրով պատարուն.
Հին զիւերները՝ վաղճւց այրել ենք,
Շողա՛ մեր զիւեր՝ աստղահուռ դարուն:

Յնձա՛ նոր քնար՝ հույզով վարարուն:

ԱՐԱՐԱՏԱՆ

Արարատի ժայռնդնն քարձուքննը—

Ք. Գ. Բայրոն

Արարատի ժնր կատարից

Դար և յնկն վայրկյանի ածս

Ու անցել:

Ա. Խաչատրյան

1

Արարատը պատում դաշտեր, պատում գետեր—
Վեր և նետել անրնկնկի հասակն իր սեղ,
Նորեն տեսել լեռներ ցածուն՝ չուրջն ու յետև,
Վորոնք իր դեմ, իր փառքին են պատկ հյուսել:

Դար և չափել, դար և զիպել այն վիթխարի
Հին կատարին. բայց նա անսարս ու համբարան,
Արարատյան դաշտում նետել ծանրը խորթսխ,
Լուրջ ու խորին, խոկումի մեջ նստել ատյան:

Լքած պատյան՝ սառ սուսերենք են ռաչել,
Մահն և անել և արյունը՝ հորչ. ու ատուտ:
Վերքեր առած քաղմություններ են հառաչել,
Փակել աչքեր ատյանի դեմ՝ նրա սառած:

Սուսեր առած արչավել և հայ իշխանք,
Պարսից լսանը, զնդապետը ուսուց ջուրի,
Քանի՜ տարի յերկիրն արել վտախ կոխան,
Թողել խոպան—արտերը մեր լուսածարիք:

Յեւ վիթխարի, իր հին դարի լերի բարձունքից,
Հորդ արցունքին ծիլաւ անհաղորդ,—նետել հասակ
Ծերունին այդ սար, դուռն յերկնում, ամպեր հանքին,
Մէր յերկունքին տկանատես,—կեցել և սառ:

Արարատյան դաշտում հիմա, արեն և վառ
Առել ծաղիւլ, հասել հյուղին, հողին, յերդին.
Կապույտ յերկինք, հասուն արտեր,—չեղ, վտակավարս,
Շուշան ու վարդ—պտակել են շեղջեր բերքի:

Զվարթ յերդից՝ շողկալութանն և շափշափում,
Ամեն ափում յերթը նրա՝ խինդ և վառում,
Տենչ և վառում, հողն և սաչում, հողն և ծափում՝
Յեւ ծրփծրփում—տկտկտումն առու—առու:

Կյանքն և յետում Արարատյան դաշտում ու մարտ,
Բերում և մահ—արշունքուշաւ մեր թշնամուն.
Միտհամուռ ջոկատներ են դրոշ,— համառ—
Դեմքերով վառ և մեջքերով ամբաստուր:

Հողն են քամում, ջուրն են նետում ժայռերն անդին,
Դաշին, հանդին—բերում դարուն, ծիւ ու բողբոջ,
Յեւ անհողդողդ, տակուն կամքով, ու յետանդի
Զարթով անթիվ,—դործով, փութքով յեղում ներքող:

Հին սարն՝ ամբողջ ներմակ հաղած, նախատով սեղ,
Այդից լուսե ծինչե խաղարը պատարուն—
Դիտում և լուռ հաղթանակի արշալ ու դենք,
Վար չի տեսել վա՛չ մի անդամ, վա՛չ մի դարում:

Պ Ե Յ Ձ Ա Ժ

Սիրելի Քրիստոսփոք Բնկովին:

Ա.

Ժայռերն ցցուն, մայլ կատարից—
Դիտում եմ ձեզից առաջօրը,
Յրվում ե մութը ծանրը կապարի,
Կապտում են լեռները, կապտում ե ողբ—

Յածում՝ ձորը խոր, միմն, ահակի,
Ու Ջանդիկի արծաթ մեջքը զեղեցիկ.
Հետևում թախծով կըքել ե լուխ—
Հին ու թևարեկ հայ յեկեղեցին:

Ջողում ե Ջանդուն յերդն արշալույսի,
Պարտեզներ դիարթ սաբսում են, ցնծում
Գունաթափ տրկար, զլուխրաց լուսին—
Մատիտ սարի դեմ խոտարհել ե ծունր:

Ասաղերն են մեռնում նվաղ վառքի պես,
Խամբում են վորպես ծաղիկներ աշնան.
Ասես չեն վայլի նրանք ել յերբեք,
Ասես հավիտյան մահով մի թռչնան:

Կապտում ե ողբ, լեռներն են կապտում
Սյուքը շոյում ե տերև ու ծաղիկ.

Ձանդուն իմ դրած յերգերն ե կարգում ,
Յեւ ունկնդրում եմ վանկերն իմ տաղի :

Բ

Դեմն Արարատյան դաշտավայրն ե լուռ ,
Մշուշում լուծված վորպես համր յերգ ,
Վորն արեղակի կրքերին հլու—
Ծնում ե բերկրանք , ցնծութիւն ու բերք :

Փռվել ե դաշտն այդ ու առել յերանդ ,
Վորպես պեյզաժը մեծ այն վարպետի ,
Վորտեղ փայլում ե դույնով հուրհրան—
Փռքրիկ թուփն անդամ ու տունկն իսկ հետին :

Այգիներ ահա հսկա կտավին ,
Պարտեզներ , ջրեր , կանաչներ դեռ կույս ,
Հալացքներ գերող հեռուններ ծալի ,
Փթթումով հղի կոկոններ ու դույն :

Պեյզաժումն այդ լի , վորպես աժդահա ,
Վորպես տիրակալ կամքովն իր արի ,
Վորպես դարերի անխորտակ վաճան ,
Վորպես փառքերի փառքը վիթխարի :

Վորպես դարերից յեկած զորավար ,
Պլատինից հսկա զրահներ կապած .
Շուրջն իր լեռների մի հսկա տվար—
Կեցել ե Մասիս սարը փառապանծ :

Գ

Ոծվում ե արծաթ հակառը լեռան ,
Վոսկի յե ցանվում քունքին տմպամած :
Վերջին աստղերն իսկ հուսահատ մեռան ,
Վերջին շողերով ցուրտ ու կարկամած :

Հակա սարն ահա գույներ ե տեսում,
Միածանածին շղարշներ շողշող:
Գույներ ե միտում, գույներ ե սպտում,
Մանիշակագույն ու բիլ մշուշում:

Վռակեծող, նրբին շղարշներ տես—
Լեւելի ծղկեններ կապույտ լազուրում,
Վարունք հեքիաթի նայաղների պես—
Դեպի յերազի ափերն են սուրում:

Լեռնադաշտարներն յերկնում են մայլով,
Մնվում ե որը խնդության, դեղի,
Մի թռչուն սուրաց զվարթ գայլալիով—
Ինչպես նեար սուր պոկված աղեղից:

Մնվում ե լույսը, ծնվում ե որը,
Յերգի, մաստակի որը խնդության,
Աբեն ե հնչում կյանքի շփոթը,
Յերգով ե ցնծում դաշտն Արարատյան:

Դ.

Ժայռերի ցցուն, մռայլ կատարից—
Դիտում եմ ծնվող առավոտը,
Դեմքս յետում ե կյանք մի վիթխարի,
Յնծությամբ, յերգով բերկրում ե ողբ:

Խմբեր են դնում դեպի դործարան,
Խմբեր են դառնում դործարանից տուն.
Նոր դրոշների ու փառքի ծաղավ—
Կյանքն են ստեղծում նրանք յեռանդուն:

Ուրիշ խմբեր են քայլում լույսի հետ,
Կոխելով հողը՝ ցողից քրքանած.
Արտերն են դնում ջինջ, կանաչահեր,
Ուր համայնական վաստակը ծնով:

Խմբեր են յնում, մաքաում, կում,
Խմբեր են զնում զբոհի, ստեղծման,
Իբեն իր վոսկի յերզերն և փում,
Յերկնում և հողը, անտառ ու ծմակ:

Յերկնում և հողը, յերկնում և մարդը,
Մարդը ստեղծող, հուժկու, կենարար,
Նա նոր աշխարհի վորմերն և բարդել,
Դեպի կատարը սուրում և արագ:

Ա Կ Ո Ս Ն Ե Ր

Ակոսները շար և շար,
Արար՝ ալեկոծ,
Յերջանկության սերմը շատ,
Ակոսները խոր:

Սահմանը հին աշխարհի
Պորախոր կիսենք,
Համայնական արանքի
Ակոսներով սև:

Ակոսները շար և շար,
Ակոսները շատ,
Գարուն պայծառ իմ շուշան,
Իմ սեր լուսաշաղ:

ՀԱՍԿԵՐ

Հասուն հասկերը սըլվում են, հասում,
Հասուն հասկերի վոսկեվարս կեսոր,
Բխտերը սիրս խոսք են փրսփսում,
Իրար են քսվում լուսն յերեսով:

Արևի ծննդան ծափում և վերից,
Մփում և ցորնի վոսկեղած ծովը,
Միլերի աղատ, նաղուն թնկերն—
Փարվում և դուլալ, զրդրդրուն հովը:

Յերեկկա ասարսուն, նվազ ցողիկը—
Նաղուն հասակով ու վոսկեվարսուն,
Տոկաց յերկունքին, յերալ հողից վեր—
Այսոր իր լուսն թեյն և վոլորում:

Հասուն հասկերը սըլվում են, հասում,
Հասուն հասկերի վոսկեվարս կեսոր,
Բխտերը սիրս խոսք են փրսփսում,
Իրար են քսվում լուսն յերեսով:

Ա Շ Ո Ւ Ն

Այգիներում՝ հաղինթ ու սաթ,
Արևը՝ հալած .

Այգիների պայծա՛ռ դուռան—
Յշուն զոսկելար :

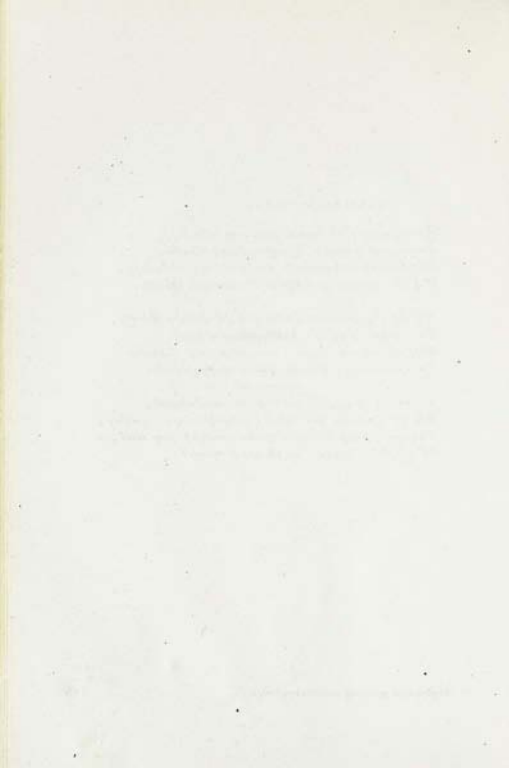
Վոչ կոկիծ , Վոչ լաղ
Յեղ Վոչ մի պալար :

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՅԵՐԿԻՐ

Յես պատմով եմ կրում շոնդալից անունդ,
 Քաղաքացի վորպես, վորպես վորդի հետին,
 Իմ յերգերի աշխարհն և զալիքնափայլ անհունըդ,
 Ո՛վ իմ յերկինք դու պերճ ու սրբազան զետին:

Ո՛վ իմ յերկինք դու պերճ, ո՛վ իմ յերկիր ցնծուն,
 Քո սլացիկ յերթով յերկինքները ճեղքող,
 Յերջանկության բերքն և առատությամբ հնձում—
 Քո ժողովուրդը վեհ ու մեծ ու հրաշագործ:

Քո ժողովուրդը վեհ ու մեծ ու բազմանդամ,
 Ո՛վ իմ յերկինք դու պերճ, խորախորհուրդ լազուր,
 Թող քո վառքի համար վորպես աստղեր շաղ տամ,—
 Իմ արյունը բոսոր, ու յերգերս բաղում:

Ն. ԶԱՐԵԱՆ

ՍԱԲՈՒԿԻՆՅԱՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

ՍԱՔՈ ՄԻԿԻՆՑԱՆ

Բռնեցե՛մ, փոխով Սաքո՛մ ինկադար...

Հ- Բ Ո Ւ Մ Ա Ն Ց Ա Ն

Կոլեկտիվ բերքի հսկա դեղի մոտ
 Պահակ և կանգնած Միկինյան Սաքոն :
 Լուսինը ծածկեց յերեսը ջրնոտ
 Վաթսուն մետրանոց ամպե վերմակով :
 Կորով խաղարում ճամբան քարքարոտ,
 Վոնց վոր քրքրված կանեփե չվան :
 Պաղարը ծածկեց անտառ և արոտ՝
 Միկին մետրանոց վերմակի նման :
 Կանգնած և Սաքոն արթուն պահապան
 Կոլեկտիվ բերքի յերկնաքեր սարին,
 Ու ծաղկում և լուռ գիշերն անխափան
 Ծրագիրն իրա մուխ՝ ու վիթխարի :
 Դեղի չորս բույրը, մոտիկ ու հեռու,
 Վխտում և գիշերն ինչպես թշնամի :
 Ու փափառելի շշուկ և բերում
 Մթնում ման յեկող գիշերվա քամին :
 Ո՞վ և գիշերվա այս խաղար ժամին,
 Թափառում դրսում զդուշ, ննդավոր...
 Ու մտաներն ամուր սեղմած հրացանին՝
 Ծրվում և Սաքոն գեղի չորս բույր :
 Ու հեռու կրկին կանգնած գեղի տակ՝
 Պաղարն և գիտում տաղնապախտով :

Գյուղն և դեմ ու դեմ հասկա, ալլանդակ
Խավարին ձուլված իր շարդախներով:

2

Նայում և Սաքոն անձև խավարին—
Ու խավարի մեջ նշմարում և նա
Իր տունը՝ շինած հին դյուղի ծայրին
Նոր թաղամասի պլանի վրա:
Փակ և: Լույս չկա լուսամուտներում:
Իր սիրուն Սաթոն զնայել ևր սար՝
Կոլխոզներմայում վոչխար կթելու,
Աշխար անելու մարդուն հավասար:
Ժպտում և Սաքոն... հարս և Սաքոն:
Ամբողջ իր կյանքում յեղել և հասող.
Յերազել և դուր սեփական մե կով,
Սեփական յեղներ, սեփական ռքալս...
Իր նոքարական ստոր վիճակից
Նա վեր բարձրացավ, դարձավ դրազետ:
Ու հենց վոր յեկավ Կարժիք բանակից
Կոլեկախի մասով մոր ու կնոջ հետ:
Դիմացավ բոլոր սուր ջամիներին,
Վոր յեկան, անցան կոլխոզի դիտով:
Աշխար շատ արավ և անցյալ տարի
Նոր տուն կառուցեց և զնեց մի կով:
Յեղ կովի համար խոտ քաղել Սաքոն,
Դիզել և՝ սիրուն իր քարն տան քով:
Ծեր նանն ու Սաթոն զնայել ևն սար,
Աշխար կն անում նրան հավասար:
Իսկ ինքը, Սաքոն, հսկում և արթուն
Կոլեկախի բերքի առաջին դեղին:
Ու յերիտասարդ տահակի սրտում,
Հրճվանք ու տաքնապ իրար ձուլվեցին:

3

Տաղնապախով կանգնած և Սաքոն
Յերկու դեղերի սահմանադուռ:

Կայծակը հեռւում իր շեկ մարակով
 Սարի վիթխարի կողմերն և ծեծում:
 Կողքին կոխուղի դեղն և սարի պես,
 Պահակն և Սաքոն այդ հսկա սարի:
 Իսկ հեռվից ուրիշ մի տուն ու մի դեղ
 Կանչում և նրան. ասում են արի...
 Արի աչք ամի, դող և մտել տուն,
 Մոլորված մողին քո խոտն և ուտում,
 Կուլակն և շրջում, վոր դեղդ վառի...
 Այսպես են կանչում նրան խաղարկից...
 Ձեռ դա, մի կանչի,—ասում և Սաքոն,
 Սիրտ մի սղատորի, պատիկ սատանա,
 Տես կանգնած և սա սարի հասակով...
 Իսկ ձեզ, թղուկնե՛ր, ո՞վ կմտենա:
 Բայց կոխուղի դեղն այրելու համար
 Կնարեն նրանք և՛ սիրտ, և՛ բնեղին...
 Ու կայծակն իրա խարաղանը վառ
 Խաղաղցեց միմում մեկի յերեսին:
 — Ո՞վ և դիչերով մոտենում դեղին,—
 Ձայն ավալ Սաքոն ամպի վորտաով:
 Փախչող քայլերի ձայներ լսիցին,
 Սովերեներ անցան չափառի մոտով:
 Սաքոն կատաղի յետևից վաղեց
 Ու դարձավ ելի... բան չի յերևում,
 Կայծակն այս անգամ դիչերը կիտեց
 Սաքոյի վոքերիկ դեղի վերևում:
 Ու խռովահույզ լսում և... ելի...
 Այն ով և սուլում... քամի՞ն և հիմար...
 Թե սե թշնամին նշան և տալիս
 Կուլեկախի դեղն այրելու համար:
 «Տաս զնգակ ունեմ, վորն եմ շարելու,
 Հապա թող դեղին մեկը մոտենա՞...»
 Սաքոն ինքնիրեն դաժանվում և շուռ
 Ու դեղի բուրբ շրջում և անահ:

4

Կայծա՞կն և արդյոք... նայի՞ր, տես, Սաքո...
 Կայծեր են թռչում... ի՞նչ և պատահել:

Ծուխ ե բարձրանում ահեղ հասակով...
Սաքո, քո փոքրիկ դեպն են հրդեհել:
Ու Սաքոն խայթված պոկ յեկավ տեղից՝
Վոնց վոր սարից վար սլորվող մի ժայռ...
Կաց, — մի ձայն արտում դռնաց կատաղի, —
Սպասիր, Սաքո, սպասիր... յե՛տ դառ...

Թվաց մի բուպե—կոլխողի դեղի
Հրդեհից արդեն յերկինքն ե շիկնել...
Ու խավարի մեջ, մութ, ժանտացեւոյ,
Վխտում են անթիվ հրդեհածիւղներ...

Յեւ դնդակահար դադանի նման
Նա մոնչալով յեռ վերադարձաւ

Ու հսկա դեղի շուրջը մանեման
Պտալեց ինչպես ահաւոր կայծակ:
Վոչ վոք շերեաց խարդախ խավարում
Բացի խավարից կույր ու անդյունան:
Դեզը կանգնած ե մենակ պապարյուն,
Մահն արհամարհող հսկայի նման.

Իսկ մի քիչ հեռու մութն ե պատուվել,
Վոճիւրն ե շնչում կեռգիւնբային:
Կայծերը ցրում, թոցնում ե վեր
Հրդեհների ուղեկից քամին:

— Հե՛յհե՛յ... ողնեցե՛ք... ողնեցե՛ք... ողնեցե՛ք... —

Կանչում ե Սաքոն վոնց վոր խելապար:

Բայց նրա կանչին իրրե պատասխան՝

Շներն են միայն հաջում ահարեկ:

— Ե՛յ... կոլխողնիկնե՛ր... ընկերնե՛ր... Ալե՛ք...

Կուլակներն այստեղ դեղ են հրդեհում:

Վառվում ե տունս, նոր տունս, հասեք...

Գոտում ե Սաքոն, գոչում ե... բայց ո՛ւմ...

Քամու, ամպերի աշլուկորոտում

Խլանում ե՝ սուր տաղնապը նրա,

Կրակում ե նա, դեպի դյուղ, ողում,

Կրակում ե նա հրդեհի վրա:

Վոչ վոք չի լսում... Այս ահեղ ժամին,

Յերբ ծառերի հեռ վիճում ե քամին,

Կայծակն և շողում պատուհանի մոտ,
 Ամպն և արաքում ահեղամորուս,—
 Քաղցր և ալդ հզոր աղմուկի ժամին
 Անկողնում քնել անխռով, խորունկ,
 Մոռանալ մի պահ, մոր սև թշնամին
 Շրջում և հիմա դռնի թխտում:
 Քաղցր և ալդ ժամին քնել՝ բեղարած
 Որիմ պայքարից ու աշխատանքից:
 — Հեյ՛հեյ՛յ... նեղում և Սաքոն յետ առաջ.
 Բայց գլուղը հեղում լուսւմ և հանդիստ:
 — Հեյ՛հեյ՛յ... Սաքոյի ձայնը խաղոտած
 Եկա և դարձնում գլուղի մոտ քամին,
 Անոտւմ ու զոռով փախցնում և դաշտ,
 Վոր շշտանի վաշ մի բարեկամի:

Ե

Վաշ վաք չի՞ լսում տաղնապրդ, Սաքո՛,
 Վաշ վաք չի՞ տեսնում տաղնապղ ահագին.
 Վառվում են աշնանդ գեղն ու տունը քո,
 Դու քարացել ես պոստում պահակի:
 Գուցե բոցն արդեն հարձակվել և ներս
 Կանաչ փեղկերից—վայրի կառվի պես,
 Ու պարզում իր թեժ, իր աղահ լեղում՝
 Քո հարսանիքի սնդուկ և լիզում...
 Բոցերը գուցե մաղլցում են վեր
 Ոձերի նման վալոր, կատաղի...
 Վաղուց են գուցե նրանք փաթաթվել
 Հաստ դերաններին քո առաստաղի:
 Վողժը կդառնա կրակի բաժին.
 Սեղան, մահճակալ, գորդ ու տեղաշոր,
 Վաշինչ կմնա պատերից բացի,
 Կդառնաս կրկին յետին չքովոր:
 Հերթը և, Սաքո, հատիր սղնաթյան,
 Սառականում և, տես, սրկա քամին,
 Յրիվ և տալիս կայծերը քո տան
 Թանձր խավարում դորձող թշնամին...

Ու Սաքոն կրկին պոկվելով արագ՝
 Թռչում և դեպի տունը սեփական,
 Բայց կանգ և առնում՝ քսան քայլ չարած՝
 Լսելով ներքին մի յերկաթե ձայն,
 Սպասի՛ր... լսի՛ր... լքում ևս, Սաքո...
 Դավաճանում ևս չո բրկադդին...
 Նա, մեր հրդեհեց դեղն ու տունը քո,
 Սպասում և դեռ մթնում դավադիր:
 Նա կրակ տվեց փոքրիկ դնդր քո,
 Վեր այս մեծը դու լքե՛ս, հեռանա՛ս...
 Բայց ո՞ւմն և դեղը կոլխոդի, Սաքո՛,
 Եկվ ո՞վ և այնտեղ մթնում դարանած:
 Եկվ նա կատաղի մի պատռյա արավ
 Հսկա դեպի շուրջն—ահեղ մենչոցով—
 Վոնց խոցված դադան մի վարսի ծարավ,—
 Բայց լուռ և... մթնում չի շարժվում մուշով,
 Հրդեհն և միայն պատռում անարդել
 Ամպոս դիչելվա մարադույրը մութ,
 Փոքրիկ խոտի դեղն արդեն նարակել,
 Բռնել և արդեն դուռ ու լուսամուկ:
 Ծախն և բարձրանում աղաղակի պես,
 Բոցերն են մայլթում նման ճիչերի:
 Անախրա Սաքոյին կանչում են տես,
 Առում են, Սաքո, ողնուլթյան արի...
 Մի՛ դնա, Սաքո,—մայնում և ելի,
 Մրտի խորքերից ուրիշ մի Սաքո—
 Թշնամին և ճշդ կանչում, ձայն տալիս,
 Վեր դու տոբոբնա, լքես պատր քո,
 Վառվում և այնտեղ մի թուռ խոտի դեղ,
 Դուցե և փոքրիկ տունը սեփական,
 Բայց այնտեղ, Սաքո, լեռնացել և, տես,
 Քո ընկերներն և չո աղաղան...
 Այստեղ և գիլվել չո բրկադդի
 Քրտինքը, կյանքը, տանջանքը ազնիվ,
 Այստեղ և, Սաքո, կոլխոդի պատիվն
 Ու հաղթանակը քո սոցիալիզմի...
 Հիշում և Սաքոն, կործեն յերադում,

Գարնանացանի որերը դաժան,
 Յերբ վոր կխաբաղց մարդ և անասուն
 Պայքարում եյին հողից անբաժան:
 Յեվ այդ պայքարի բերքը սրբազան
 Սարի պես այսօր դիզված և կալում:
 Մարդիկ վստահել, ընտրել են նրան՝
 Այս յերկնակառկար դեղին հսկելու:
 Սա ուժն է, Սաքո, քո բրկդադի,
 Սա սոցիալիզմի բերդն է յերկնահաս:
 Պաշտպանի՛ր, Սաքո, այսպիսի պատիւ
 Բիչ հերոսների համար և պահած:
 Թող տունըդ վառվի, Թող վրոնա քամին,
 Թող սիրտդ վառվի տանդդ բոցերում,
 Չափի, ամբանա, վոր չար թշնամին
 Նլ տեղ չդնի նրան խոցելու...
 Ու յերազում և Սաքոն խափարում
 Հաղթական ժպիտն ընկեր Սաալինի:
 «Տեսե՛ք, — կասի նա, — վա՛նց են պայքարում,
 Կոլխոզնիկն, ա՛հա, այսպես կլինի...»

6

— Հե՛յ-հե՛յ, ողնեցե՛ք... — կանչում և Սաքոն,
 Վերջին ճիչերով խապոտած բիլի...
 Մնացել և միայն յերեք զնդակով,
 Նլ ինչպե՛ս ողում իզուր արձակի:
 Ինչպե՛ս արձակի... շուրջը, դիշերում,
 Վխտում են անթիվ հրդեհաճիգներ,
 Ու լուցկի պահած՝ համառ համբերում,
 Վոր նա արձակի վերջին զնդակն ե՛լ
 Ու խելադարված նետվի դեպի տուն,
 Վոր սեփական տան կրակը մարի,
 Թողնի անպաշտպան ամայի դաշտում
 Այս կոլխոզական բերդը վիթխարի:
 Նայում և Սաքոն մարմող կսկիծով
 Իր տան բոցերին յերկինքը լիղող:
 Մի հարց և սրտում մորմոքում անձև

Վարակ՝դ և Սաքոն... այստե՛ղ, թե այնտեղ...
 Ախ, մինչև հիմա կար յերկե՛ս Սաքո,
 Մեկն այստեղ մնաց—էր պոստի վրա,
 Իսկ մեկը հիփանդ, խելադար Հաղով
 Սլացալ այնտեղ ու նետվեց կրակ...
 Այբլովում և նա իր տան բոցերով
 Ու մի քիչ հետո կղաղնա մոխիր...
 Իսկ սա կանգնած և դաժան ու հերոս,
 Ու դալն և նազրում ստոր վոստիկ:
 Ե՛յ... կայծակն էլի հրեղեն մատով
 Պատուեց վարազույրն անհուն խաղաբի,
 Մի սովեր անցալ շափարի մոտով.
 — Ո՛վ ես...—գորտաց Սաքոն,—մո՛տ արի...
 Բայց մարդը փախալ, ձուլվեց խաղաբին
 Ու չարագուշակ սուլեցին հեռվում...
 Չորում և Սաքոն սաղնապով արի
 Ու սուլոցներին նշան և բռնում:
 Վարտաց դեղակն ու կայծակն էլի
 Պատուեց զիշերովս դիմակն անթափանց:
 Տեսալ նա կրկին կուխողի կալի
 Շուրջը թուռ յեկող մի քանի մարդկանց:
 Հեռվում կայծ ու բոց էլի սաստկացան,
 Տունը փուլ յեկալ ճայթ ու վորտում,
 Ու չորս կողմ հաղար թրերի նման
 Կայծակները շեկ մութն են թրատում:
 Նորից և Սաքոն կրակում, դռում
 Ու տաղնապահույդ նետվում դեռ ու դեն...
 Վերջապես քամու, ամպի ժխորում
 Մանոթ ձայներ և լսում նա արդեն,
 — Սաքո՛... անաքա՛նդ... նոր տունդ վառվեց,
 Ի՞նչ ես քարացել, կանգնել դեղի մոտ...
 Մեկը կարեկից՝ միմում ձայն տվեց
 Ու հալաքվեցին ազերք վարանոտ:
 — Վառվեց...յես տեսա...վառվեց... Ի՞նչ անեմ...—
 Մղկտաց Սաքոն հողնած ու դաժան,—
 Տունըս վառելին իմ աչքերի դեմ...
 Եկվ յես չհասա տանս աղնության...

Ընկերներն ալդ նոր մեծ հերոսութեան
 Ասէի խոնարհման մտածում են լուռ:
 Նրանք արժանի խոսքեր չգտան
 Իրենց հերոսին փառարանելու:
 Միայն նախադասն զգուշ էմ էմաց
 Մի խիթարանքի մի քանի խոսքեր:
 — Սաքո՛, քա աղնիմ արարքի դիմաց
 Քեզ կտանք ե՛ տուն, ե՛ հազուատ, ե՛ կեր:
 — Ինձ,—պատասխանեց Սաքոն ծանրածայն,—
 Սիրտ ամբացնելու բաներ մի խոսի...
 Յեա նոր հասկացա ես զիշեր մի բան.
 Պաշտպանել եմ յեա խմբ՝—կոյիտղի՛նը:

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

Սողոմոն քեզ կյանք, իմ Յերեան
Քո արեին, հողին:
Կրկին ժպտում ե քո աչնան
Խարայաչ դեղեցկուհին:

Գանդուրներով արևարո՛ւյր,
Վողկույզներով իր թաղ.
Իր բերքերի բորբ հրապույրն
Ահա իմ դեմ հորդած:

Ահա անցնում եմ յես ելի
Ծանոթ փողոցներով՝
Նոր հույզերով, նոր սիրով լի,
Նոր խնդությամբ խոով:

Հանդիպումներ ջերմազորով,
Յեւ չա՛ր հանդիպումներ—
Լցնում են սիրտըս նոր կորով
Ու պայծառի նոր յեռ:

Յեւ յես դիտում եմ կառուցվող
Թաղամասերը քո—
Աչնան անափ շառլաշող
Մայրամուտի ներքո:

Այստեղ կանգնած ե նոր մի տուն՝
Շուրջն ավերակ ու հող:
Այնտեղ յեկնում ե հաստատուն
Մի նոր՝ յերկինք-քերող:

Այստեղ տներ կան կավակող
Տանիքներով տափակ.
Լի կարիքով, բամբասանքով,
Ժանդով—դարբան ու բակ:

Բայց յես մտքովն իմ անհամբեր
Թռչում եմ քիչ առաջ,
Տեսնում լրիվ Թաղամասեր,
Պողոտաներ քարած:

Տեսնում եմ յես, վոր անդադար
Այս որերից հետո
Դարձել ես դու վեհ, վորձաքար,
Մարմար ու տուֆ, բետոն:

Վոր ել վոչ մի յերիտասարդ,
Պոետ, թե պատ ներկող,
Ձի աղբի այս խարխուլ ու ցած
Տանիքների ներքո:

Յեզ աղջիկներ, չքեզ, հպարտ,
Պատանիներ ուրախ,
«Կառուչուկի» ասվալապապա
Պողոտայի վրա:

Մանուկների զվարթ լինջեր
Բուլվարներում կանաչ,
Նրանց դղում են սիրաջերմ
Ձթնաղաղեղ կանայք:

Յերբ չեն լինի նորքի, Կոնդի
Թաղերը զորչ ու չին :
Փողոցներում չի գնչառի
Սարտյալ գեղեցկուհին :

Յեվ վիճա՛լիմ այս յերաշում
Ծնդում են առհա՛վետ
Անհատական վերք ու ցատում
Այս չին շենքերի չեա :

Ու յես կրկին հողով յեռուն
Նեա՛վում եմ կյանքն անմար՝
Պայքարու՛յու և սիրելու
Յեվ ատելու համար :

Յես պայքարում յեղել եմ խիստ,
Նեա՛վել եմ միւս առաջ,
Ուստի հաճախ ուժմբն ե գլխիս
Պայթել մեծաշառաչ :

Հռհռացել ե թշնամին
Թումթի յորոտմունքից .
Վենդանի յեմ, մեկ էլ արի՞ք—
Ասել եմ յես հանդիստ :

Հռհռացել ե թշնամին,
Իսկ յես նրան—«չեմար»,
Այս մեծ դարբինն ե կոփում ինձ՝
Ամբացնելու համար :

Վոր յես նեա՛վեմ վողով ջլուս
Ծովն ալեկոծ կյանքի—
Պայքարելու և ատելու
Յեվ սիրելու կրկին :

Յեւ չղիւսայլած եմ քո գերող
Քո մեծ առարկային
Հաղարարութիւն արժատաներով
Ինչպէս հողում կաղնին :

Ու վերջան խիստ քամին փչե
Իմ անտառի վրա,
Մէջքան ուժդին կշառաչե
Յերդրս կռւում դրած :

Գուցե կոտորի մեկ-մեկ քամին
Ճշուղերըս կուռ և ինձ :
Իսկոյ արժատաներըս չի հանի
Իմ հարսդատ հողից :

Քանի վոր իմ հողն անհատակ
Քո՛ առարկան և մեծ,
Յեւ ինձ նոր ավյուն կտա
Նոր յերգ, ինչպէս տվեց :

Յեւ քեզ սիրում եմ, Յերևան,
Ինչպէս յերդիւն ուղին :
Ինձ կախարդում և քո աշխան
Թարսյաչ գեղեցկուհին :

Վ. ԽԱՐԱԳԵՆՑ

Ծ Ի Ր Ա Ն Ի Մ Ա Ռ

Ան գիշեր:

Դարնանային այն գիշերներէց, յերբ Թանճրացյալ իրակա-
նութիւնը և մանիշակազույն յերազը խառնվում են իրար, վո-
րովհետեւ բույրը, վոր բարձրանում է նոր ծլած խոտից և խըն-
ձարենու վարդազույն ծաղկից, նման է յերազում ալյակ-ալյակ
ծփացող Թափանցիկ քողերի բույրին:

Յեզ գիշերի ծոցը լցված է մրմունջներով:

Նոր բացվող ծաղիկների ձայնն է, պատուփող կոկոնների
քաղցրազույն ցափի ճիչը:

Կոկոնները ճնշքում են իրենց սրտերը, վորովհետեւ ստեղ-
ծագործութեան անդիմադրելի, անգուլթ և հեշտարորոք ցանկու-
թիւնը մահ է, անխուսափելի և անվախճան:

Յեզ յերկնքի կապույտ առվակներով, լուսակարկաչ և աստ-
ղաթրթիւ, հոսում է դովը, հոսում է աշխարհի և դարնան վրա:

Յեզ աշխարհի կտուրներից մեկի տակ, մարմարյա սեղանի
վրա, կանաչ լուսամփոփի տակ, բացված է մեծ մի գիրք: Այդ
գիրքի վրա հակած է գիտնականի դիւլիսը, վոր հողնած է և վորի
վրա ընկել է արդեն տինդերքի առաջին ձյունը: Հողնած է այդ
դիւլիսը, վորովհետեւ անսահման դժփար է վերծանել գիրքի յու-
րաքանչյուր հանգույցը, անսահման դժնդակ է իմանալ նրա խըր-
թին, խրթին ինչպես լույսը, քանդակի իմաստը, վորովհետեւ
յուրաքանչյուր տառն այդ մատյանի իմաստ է ինքնիրմով և
ընդհանուր կապակցութեան մեջ ու անսահմանորեն ստեղծիչ:
Այդ մատյանը հղացող դիւլիսն ինքը նման էր մայր յերկրազըն-
դին, տառա և սև մազերով, ինչպես մթին անտառները մայր

յերկրադնդի, ծանր եր այդ գլուխը, զայրութիւն, տանելութամբ, լուսով և սիրով լեցուն։ այդ մատյանում թափվեցին հանճարեղ մի կյանքի վողջ արյունը, մպիտը և նրա մոայլ խոհերի լուսավոր կաթիլները։

Յեվ կես դիշերին փակվում են դիտնականի թարթիչները, ինչպես մուշն և յոգում լեռնային կապույտ լճակի վրա։

Յեվ ուղեղը դադարում և դործելուց։

Յեվ յերբ ուղեղը դադարում և դործելուց՝ սիրան և զարթնում, վորովհետև յերբ իմացականությունը հոգնում և, սրտում սրինդներ են բարձրանում և սկսում են յերգել։ Այդ սրինդները յերգում են հիշատակը։

Յեվ յերբ սիրտը զարթնում և և սրինդները յերգում են՝ բացվում են և սրտի հին ծալքերը։

Յեվ բյուրավոր և բուրավետ են այդ ծալքերը։

Բուրավետ և մինչև անգամ հին մի մորմոռ, աղետար, և դառնակակիծ, վոր տակավին ծխում և ծալքերից մեկում։

Յեվ յուրաքանչյուր ծալքից բարձրանում և մի գեփյուռ և սփռվում և հին, բայց թարմ բույրերով։

Մի ծալքից ահա բարձրացավ վաղեմի զարնանավերջի սղոխը և յերգեց դալար դաշտում։

Ուղեղը վերանորոգվում և անվերջ, թափում և դուրս հինը ինչպես անպետք առարկաները սենյակից, բայց սրտի ծալքերը պահում են, անվթարորեն և դորովանջով, բոլոր հին հնչյունները, բոլոր թույրերն ու բոլոր բույրերը։ Զարմանալի յե սիրտը, նա քաղցրութամբ և յերանութամբ հիշում և մինչև անդամ մահը, վոր յեկավ հին մի որ, դրկեց իր սիրելուն և տալով յերբեք չվերադարձնելու անդուժ պայմանով։

Որորովում և դիշերը և որորում։

Մփում են սարերը, ծփծփում են ծառերը, պարտեզներում միտում և ծնուցիչ բերելանքը։

Հողը բացել և սիրտը, թափում և դուրս իր գույներն ու մեները, յերգում և և ինքը՝ դիշերային լուսթյունը, կարկաշում են առվակները, գլղում, վազում, վազում, վազում։

Վազում և և մարդկային սիրտը, արյունալիքը և տաք։

2

Կարոտագին և դողդոջուն ջերմութամբ բացվում և և բյուրավոր ծալքերից մի ուրիշը։

Աքնաեղ ընկած և ծիրանի ծառի յերկու տերև, տակա՞վին թարմ և զվարթ, տերևների տակին շուշանի պես սպիտակ մի ձևաք, վորի վրա կաթում են դիտնականի տաք արցունքները: Անուշխար սարսուռ և արցունքի տաքութիւնից և կենդանանում: Արցունքների տաքութիւնից սարսուռ ևն և տերևները և տառամ, և ահա նրա սրտի վրա բարձրանում և ամբողջ ծիրանի ծառը, սաղարթադեղ և զովաշունչ:

Կապույտ մշուշի միջից, ինչպես շուշանը դիշերի արգանդից, բացվում և մի չքնաղ աղջիկ, չքնաղ՝ ինչպես լուսաստղը պողպատին յերկնքում, դալիս, կոխում և դիտնականի սրտի վրա և փաթաթվում ծիրանի ծառի բունին, փաթաթվում և, ինչպես բաղնիք, ինչպես բոցը, ինչպես շողը: Նրա վճիտ աչքերում լայնանում և միջնամարային խաղաղ յերեկոն: Արևն արդեն թեգից սարերի յետև, բայց ծառի սաղարթների մեջ ծիրանները վառվեցին իբրև կանթեղներ, վառվեցին և աստղերը խոր յերկնքում: Վորո՞նք են աստղերը և վորո՞նք են ծիրանները: Նրանք շողում են, իբրև արևի փշրանքներ: Վաղուց մըթնել են սարերի կատարները և արևի շողերը դուրս են յեկել լեռնային կապույտ լճակի ջրերից: Մթնել և և պայծառ լճակը, կարծես դուրս և յեկել նրա ալիքներից մի մերկ աղջիկ՝ շուշանաշատ լանջով: Միջնամարային իրիկնային հովը շնկչնկում և և տարուբերում աղջկա ծամերը, ինչպես բոցը քամու առաջ: Բուրում և և ծամը և խոտը: Լուսնի սաղաթից ցուքերն ընկան խոտերի, յեղիպտացորենի սրածև տերևների վրա և արևածաղկի բաժակի մեջ: Լուսնկա դիշերում վառվում են ծիրանները և շողում են աղջկա աչքերը:

Հոտավետ և ամբողջ տիեզերքը:

Դիտնականի սրտի բուրբալուր ծալքերից այս մեկը դարձա՞վ մի ամբողջական դոշութիւն, իրական, շոշափելի և ներկա:

2

Յե՛վ բոցավառվեց հիշատակը, վերակենդանացա՛վ և վերածաղկեց վողջ անցյալը:

Զտված, մաքրված և այդ անցյալը, ինչպես վոսկին հողից և ստոր մեռածներից, զտված և ցավից, դառնակսկիծ մորմուռներից:

Ուռանող եր նա կայսրութիւն մայրաքաղաքում և մայրա-

քաղաք զնացել եր նա կայարության ամենահեռավոր ծայրամաս-
նից։ Ամբողջ ուսումնական տարին նա սովորում եր յնոսանդով և
հասիշտակությամբ, և կարոտով հիշում հին դյուղը, և յնոր
վերջանում եր ուսումնական տարին, նա թռչում եր զնացքի
միտ և գալիս դյուղ։

Յեւ մահ իջավ նա փոքրիկ քաղաքի յերկաթուղային կայա-
րանը։ Կայարանում մի մի բոլոր չուղեց կանգ առնել, նրա աչ-
քերը կարոտագին հառեցին դյուղի սարերին։ Դեռ կայարանում
գաշտերի բույրը լցվեց նրա ոնկունքները։ Դաշտում մոտոտո-
տում եր իր մանկությունը, մոտոտոտում հովից ու խոտի բույ-
րից հարբած։

Փոթորկվել եր յերիտասարդ ուսանողի և՛ սիրտը, և՛ միտ-
քը, կյանքը նրա համար մի ամենհի մորիկ եր և ինքը մոսկեթե
մի թռչուն։

Դաշտի հեռավոր բացերից մտնեց, յեկավ իրրե մարմնավոր
մի ելակ՝ նրա մանկությունը։ Սղոխի պես թեթև եր նա, աչ-
քանկությունը, կանաչ եր, ինչպես դժբուխտը, ժպտուն եր, ինչ-
պես ցողը լուսաբացին վարդի թերթի միտ, ձայնը կարկաչում
եր, ինչպես լեռնային աղբյուրը։ Դաշտից նա դաշտի բարձր խո-
տերի միջով մանկության հետ թե-թեխ։ Լուսաբացի ցողը, ինչ-
պես արցունքը մանուկների՝ թրջեց նրա կրունկներն ու ուսանա-
լական զգեստները։

Գլխավերևում կիվկիվի հյւսժուրեակն եր, կողքին՝ մանկու-
թյունը, մոտների տակ՝ մայր հողը, սրտում մի փոքրիկ աղ-
ջիկ, աշտերի միտ փոսիկներով, ճակատին՝ դաշտի ժողիտը և
արեղակի լույսը։

Բացավ նա թևերը, ուղում եր մողջը գլխի։ Թևերի մեջ
յերգեց հովը և անցավ։

Հասավ տուն։ Տան դռան տուֆ քլուջ ելին անում հավերը։
Աքաղաղը, բարձր և հպարտ, ձայն տվեց իր տիկիներին, տի-
կիները ցրվ յնկան։

Գամփուր կտուրից ցատկեց ներքև, փաթաթվեց նրան։ Համ-
բուրեց նա դամփուն անկեղծորեն, ջերմությամբ և գորովան-
քով։ Գամփուր հոտոտեց նրան, հոտից հարբած՝ նա բաց արավ
սպիտակ և սուր ատամները և մարդազույն շնդերը։

Մտավ նա տուն, համբուրեց մորը և հողարույր տատին,

թաղեց նա իր գլուխը նրանց կրծքներէ մեջ և հարբեց նրանց
ղղկաւորներէ հոտից :

Յոսեփին, հարցրին յերկար և մանրամասն, հետո նա հա-
նեց ճանապարհի շրերը, լվացվեց, սանրեց մազերը, հազաւ
ուսանողական բանկունը՝ դեղին և փայլուն կոճակներով :

Նա վաղեց տնից դուրս, յերբ յերեկոն դաշտից դեպի ա-
րեւն եր բարձրանում : Մթնշաղի վարդապուշտ ողում վռնկեփռէ
կար :

Յերա՞յ : Վոչ : Թանձրացյալ իրականություն :

Այն չքնաղ աղջիկը, կարմիր կուսն ուսին, աղբյուրից եր
վերադառնում : Իրիկնային շողերը վաթաթվել նշին նրա կրունկ-
ներին և ծամերին :

Վարդապուշտ՝ շող կար և նրա ճակատին :

Այդ չքնաղ աղջկան նա ճանաչում եր, ճանաչում եր և գո-
ղի բոլոր աղջիկներին, բայց նա պարել եր իր մանկության
հետ :

Յե՛վ նա կանչեց սրտագին .

— Արեհա՛տ . . .

Արեհատը յետեւ դարձաւ :

Ո՞վ կանչեց : Թերեւս այդ ձայնը հնչեց իր սրտում :

Բայց նա կանչնած ե Արեհատի դիմաց, ուսանողական գլե-
տը հագին, դեղին և փայլուն կոճակներով :

Արեհատը նիւար եր, մի քիչ տփուշտ և մի քիչ ել տխուր :
Բայց ահա ժպտում և նրա վողջ ելությունը, ժպտում և նրա վո-
ղորկ և վարդապուշտ թևը, թեթև աղվամազով, ինչպես դեղձը :
Ժպտում և նրա ձեռքը :

Վոչ վոք չի խոսում, բայց յերկուսն ել լսում են իրենց նա-
յածքների ձայնը : Յերիտասարդ ուսանողը նայում և նրա ճա-
կատին, և նրան թվում ե, վոր արևը, մայր մտնելուց հետո,
նորից բարձրացաւ սարի գլխին :

— Կուսն ի՞նձ տուր :

— Ձե՛ :

Ուսանողը վերցրեց կուսը և նրանք քայլեցին . Արեհատը խա-
յում եր կրծքին թափված ծամերի հյուսկենի հետ :

— Յե՞րբ ես յեկել :

— Այսօր : Բիշ առաջ :

Արեհատը ժպտաց՝ գլուխը թերելով : Պայծառացաւ յերեկոն
ուսանողի հոգում :

Մոտեցան տանը: Արևհասը վերցրեց կուժը և թռավ ներս-
կուժը դրեց անկյունը, ձեռքը տարավ կրծքին: Թպրտում եր
սիրտը:

— Աղջիկ', Արևհաս', ջուրն ո՞ւր մնաց:

— Այստեղ է, նանի':

Արևհասի ձայնը դողում եր:

— Աղջիկ', ի՞նչ եղավ:

Հաջորդ առավոտյան նրանք նորից հանդիպեցին, լուսնյան
մեջ նրանք լսեցին իրենց սրտերի տրոփյունը:

Ելի հանդիպեցին և նլի լսեցին:

Անցան արձակուրդային օրերը և ուսանողն անկյացավ դյու-
ղի հորիզոնից: Նրանից Արևհասի հոգում մնաց մի փողջրապույն
մորմոք, չհազեցված մի ծարավ և անոսահման ու ահավոր մի
անձկութուն:

— Աղջիկ', ես ին՞չ եղավ քեզ, — հարցրեց նանին:

— Վաճի՞նչ, նանի', — պտտասիրանեց Արևհասը՝ գտնելով ար-
ցունքները:

Յեւ յեկավ աշունը, վոսկեզնն և ցուրտ, յեկավ և ձմեռը,
սպիտակ և թափծոտ, քացվեց և դարունը, առվակները յերգե-
ցին սառցի տակ, սառցի տակից կանաչավառ մպտաց խոտը,
հալեցան և սառույցները, ծաղկեց խնձորենին, ծաղկեց և ծի-
րանի ծառը:

3.

— Յեկե՛լ և, յեկե՛լ և, — ձայնեցին դյուղի աղջիկները:

Արևհասը բնազդորեն, բնազդը սիրող աղջկա, դպաց, վոր
նա յե: Ձեռքերով սեղմեց կուրծքը, բայց սիրտը թռավ և ինքն
եւ թռավ կտուրը՝ սլացող սրտի յետեից: Պահվեց նա խիտ բու-
ղեղների միջև: Անսահման անհանգստութուն կար նրա հոգում,
անհանգստութուն, վոր ուրախութուն և պատանառում ջնջել
աղջկան: Թափուր ելին նրա թևերը, ուղում ելին լցվել:

— Աղջիկ', Արևհաս'...

Նորից նանիի տխուր ձայնը՝ միալար և անզույթ:

Արևհասի ուշքը դեպի աղբյուրն է, վոր դյուղի ծայրին
դրվալով դուրս և դալիս մուգ կապույտ քարի բացվածքից:

— Աղջիկ'...

Արևհասը մի անդք բաց տրավ խիտ բաղեղների մեջ և սկսեց

դիտել զեպի գլուղի աղբյուրը, աղբյուրը տանող փողոցը և փողոցի շարունակութիւնը կազմող արահետը:

— Աղջիկ՝...

Վաշինչ չի լսում Արեհատը, դիտում և նա անձկությամբ, հաղիվ սիրտը բռնած: Ահա նա այնտեղ և, արահետի ծայրին կանգնած, ուսանողական բանկոնը հաղին:

Արեհ սարի գլխին եր, վոսկեշալի և մեծ: Փայլում էին նրա կոճակները, փայլում եր նրա ճակատը և մթնշաղի հոյր տարուերում եր նրա մազերը:

Նախիրն իջավ սարից, բառաչները լցին դլուղի լուսթյունը: Նանին դիմաւորեց Վարդինչ, տարաւ դոմը:

Արեհատը սողոսկեց տանից դուրս: Նա հանդիպեց ուսանողին՝ նախիրի բարձրացրած փռու մշուշում, աղբյուրի մոտ: Ուսանողը բռնեց նրա թեւը, Արեհատը քնքշությամբ ազատեց թեւը, զեռ մութը չեր բարձրացել և կային ծակող աչքեր, բայց արյունակալից արեւը, ընկղմից սարի յետեւ, իրիկունը կտպույտ թեւերով բարձրացավ ձորից, քայլեց վողջ անասման դաշտով, պարածածկեց դլուղը և բարձրացավ սարը:

Իջան դիչերի կապույտ թեւերը, թանձրացան և սևացան:

Արեհատին պատել եր սարսուռը:

— Աղջիկ՝...

Ձուր եւ կանչում դու, նանի՛, զուր եւ կանչում քամուն, վոր յետ դառնա, զուր եւ խրատում ծաղիկը, վոր չբացվի, յերբ դարունն և հասնում, զուր եւ կաշկանդում սիրտը, վոր չբարախի, յերբ արյունը հորդում և, վարարում մարմնի զետի ափերը:

Նա բռնեց Արեհատի ձեռքը: Նրանք բարձրացան բարձր խտտերի, արեւածաղիկների, մարենինների, ալունների և մացառների միջից և կանգ առան սարի կշտին, ծիրանի ծառի տակ:

Սոսափում եր ծառը. բարձրացավ բոցադույն լուսինը, սպիտակեց և սկսեց լողալ կապույտ և խաղաղ ծովում:

Ծիրանի ծառի սաղարթներից մի քնար կախվեց և թրթռաց մեղմ: Իրիկնային թռչնունն և դաշայլում, թե՛ Արեհատի սիրտն և կանչում: Արյունն և յերգում, արյան քնարն և, վոր կախվել և ծիրանի ծառից: Ձով դիչերը ջերմացնում և սիրտը, ինչպես սառը զինուռ ուժալը՝ մարմինը: Սրտերը մոտենում են իրար, լցվում և ուսանողի թեւերի դատարկութիւնը և այրվում են նրա կրծքի աղվամազերը:

— Հորեղբայրն այգումն է, առփի ջուրն և շրջում գետի ցո-
րենի դաշտը,— շնչում և Արեհատը՝ աղջկա դուռնաթիւմը:

Ջահել տղան ժոյինչ չի լսում: Ծիրանի ծառը սոսափում
է, առուն յերգում, յերգում և Արեհատի սիրտը, նրա ծաղկա-
փոր զգեստի հոտը հարբեցրել և յերիտասարդ ուսանողի արյան
սահնակը ջին կաթիլը, նրա ուղեղում հրդեհ է, մեծ խաբույշ,
բոցավառվել և զոջ ճշութունը: Ո՞վ կարող և դիմացրել հա-
րեցած և հրդեհված արյան վաղճին:

Բայց Արեհատը թռչում և նրա դրկից, ժողում և, մոտե-
նում և առփին, ունկնդրում: Լսվում է, հեռից և խուլ, բահի
ձայնը, լիք խրվում և հողի մեջ: Արեհատի հորեղբայրը գնում և
ջրի հոսանքն ի վեր, գետի այգու խորքը: Այգու ծառուղիում
մուկ է: Վերադառնում և Արեհատը գդուշ և քնքուշ փայլերով,
ինչպես յեղնիկն անտառում, լցնում և ուսանողի դրկի դատար-
կությունը, ինչպես իրիկնային շաղը լցնում և աշխարհը:

— Արեհատ, չքնադ ես դու, տաք և հոտավետ:

Յեղ Արեհատն ափելի յե մտնում նրա սրտի մեջ: Յերկու
մատներով հղում և նա աղջկա թշերին, կարծես արյուն և կա-
թում թշերից: Աղջիկն ունկնդրում և հողի և իր արյան ձայ-
նին: Կուրծքն ուռչում է, ինչպես սպիտակ առաջատար ծովի
փրա: Ծիրանները կախված են նրանց գլխաքլերում: Արեհ վա-
ռեց նրանց իրեն կանթեղներ և թողեց իր յետև՝ իրեն խոշոր
կաթիլներ իր անհուն հրից:

— Բուրում և քո ծամը, Արեհատ, բուրում է, ինչպես խո-
տը, չողում և քո լանջը, Արեհատ, ինչպես Ժայռերը կաթնա-
մաքուր լուսնի, յերգում և քո սիրտը, Արեհատ, ինչպես մոս-
կյա առվակը կապույտ յերկնքում:

Մի ամպ սքողեց լուսինը:

Մթնեց ծառի հովանին:

Արեհատը սարսռում է, սարսռում և ջերմությանից, ափելի
և ափելի յե կնկվում ջահել տղայի հզոր թևերում, և քնքուշ,
մեղաքասշուս մուկը պարածածկում է յերկուսին ել:

Յեղ յերկուն ել ունկնդրում են հողի ձայնին:

— Յերգեցն՝ք ձեր արյունով, թո՛ղ կարկաչե ձեր սրտերի
ադրուրը, հողն եմ յես, դովացրե՛ք ինձ ձեր արյունով:

Նրանք փաթաթվել եյին իրար, ինչպես յերկու բոց, կարմիր
և ալրոդ, յերկու բոց, արևից պոկված:

Անվ կաթեց Արեհատի ուրախութեան արցունքը խոտի և հոգիի վրայ:

Տաք արցունքից դոխացալ է՛ խոտը, և՛ հողը:

Փշրվեց սաղարթներէջ կախված քնարը:

Լուսինը դուրս յեկալ ամպի տակից:

Մութը նոսրացալ, գիշերը դարձալ մի անհուն շղարշ՝ հյուսված կապույտ և արծաթ թելերով:

Մի վտոնածայն, խուլ և ծանր, անցնում և այդու յեղեր— քով: Անցնողի բաշը փայլում և լուսնի շողերի տակ, և լուսնի շողերի տակ մռայլ և նրա ճակատը: Մթին են և նրա հոնքերը: Նանին, ասներ, կանչում և անհանգիստ սրտով:

— Աղջիկ, աղջիկ...

Լուսթյուն:

Մանում և սենյակը, ձեռքով շոշափում և Արեհատի անկողինը: Ձկա:

Նանին չի իմանում, վոր նրա անկողինը խոտն և, կանաչ և թափշյա:

— Աղջիկ, աղջիկ...

Գար լուսթյուն:

Խոտովում և մայրական հոգին:

Բարձրանում և կտուրը, նայում լուսնին: Նրան թվում և, վոր լուսնին իբր ամուսնու, Արեհատի նահատակ հոր դանդն և, վոր թափառում և յերկնքում՝ անհանգիստ և տանջված, նայում և նա գիշերին, վորոնում և նրա դահճին: Պեղծ և վորրեայրի կնոջը թվում և, վոր թափառական դտնդը կշտամբում և իրեն, վոր չկարողացալ դտնել գիտիլ և թաղել, տալով նրան հափտենական հանգիստը:

— Աղջիկ, Արեհատ...

Արեհատի ծամերի մեջ գիշերվա հովն և խաղում, նանի՛, նրա սիրտը յերգում և, վորպես քնարը բնության, դնա՛, քնի՛ր, հանգիստ և անխոտ, աճում և քո աղջիկը, ինչպես բարդին առվի ափին, վարարում և նրա արյունը, ինչպես գետը դարնանը:

— Ահո՛... — ձայն և տալիս Արեհատի հորեղբայրն այգու պոնկին:

Լողում և լուսինը, ինչպես չիբի՛մ չղտած անհանգիստ դանդը:

Հորեղբայրն որորում և գլուխը, և բաշն ուսին, քայլում և առվի ափերով:

Նանին վայր և իջնում կտուրից արցունքն աչքերին:

— Աղջի՛կ, Արևհատ...

— Այստեղ եմ, նանի,— մայն և տալիս Արևհատն անկողնից: Նանին մտնում և ննջարանը, մոտենում և անկողնին, ձեռքը դնում Արևհատի ճակատին: Վտալում և ճակատը ջահել աղջկա:

— Աղջի՛կ, վո՞րտեղ եյիր:

Արևհատն ուզում և պահել ամեն ինչ իր սրտում, բայց սրտից բարձրացող մի ալիք խեղդում և նրա կոկորդը: Պետք և ասել ամեն ինչ, պետք և դադանիքը փոխադրել և մոր սիրտը: Թո՛ղ մոր սիրտը ևս հրճվի ու տանջվի:

— Նանի ջան,— սկսում և Արևհատը,— նա սիրուն և, ջահել և ուժեղ, նրա գեղին կոճակները փայլում եյին, ինչպես տարիմ—չտարիմի ծաղիկները, նրա ճակատը բարձր և և խելոք, նանի ջան, սիրում եմ յես նրան, ինչպես դու եյիր սիրում իմ հօրը:

— Աղջի, ամոթ և:

— Ամո՞թ, ինչո՞ւ, նանի ջան:

Նանին համբուրում և Արևհատին, վորպեսզի սրբի նրա յերեսից ամոթը, վոր վարդապույն և, և բռնելով նրա ձեռքից՝ դուրս և քաշում անկողնից, բերում և լուսամուտի առաջ և ցույց և տալիս նրան լուսինը:

— Հորդ գլուխն և, վոր թափառում և յերկնքում, գերեզման և վորո՞նում:

— Բո սերն և, նանի, վոր անհանգիստ և ալդպես, ջո սիրուն և, նանի ջան, վոր ման և դալիս մորերը, հանգերն ու յերկինքները և վորո՞նում և իր սերը:

Յե՛վ կես գիշերից հետո, լուսամուտից ներս ընկած տեղույն շողերի տակ թափում են մայր ու աղջիկ բուռ—բուռ արցունքներ՝ մեկն իր կորած, իսկ մյուսը նոր արշալուսված իր սիրահամար:

Այս անգամ Արևհատն ընկերացավ նրան՝ մինչև փոքրիկ քաղաքի յերկաթուղային կայարանը: Դաշտի ցորենի վոսկեղույն և տոռ հասկերը հասնում եյին մինչև Արևհատի կուրծքը:

Տխուր եր աղոխը, տխուր եյին առփի ափին կռացած ուռիները, տխուր եր և Արևհատի սիրտը, բայց ժպտում եյին նրա աչքերը, ինչպես դաշտում ափոված շողերը:

Ուսանողը բռնեց Արևհատի ձեռքը: Դողում եյին յերկուսն էլ, ինչպես հասկերը ցորեննի:

— Կվերադառնամ, այս տարի վերջին տարիս և, Արևհատ, Կվերադառնամ և դու կլինես իմ կինը:

Ջահել աղջիկը, լսելով նրան՝ փակեց աչքերը՝ բաց անելու համար ներքին աշխարհի մեջ և ունկնդրելու հավետ այն յերգը, զոր սրտում յերգում են բյուրավոր թռչուններ:

Հասան նրանք կայարանը:

Հնչեց զանգը:

Արևհատին թվաց, զոր թակաղն և աղաբարում հուղարկավոր թափոթին՝ շարժվել զեպի զերեզմանատուն: Վաղում են արցունքները, խոշոր և ջինջ, Արևհատի աշտերից, տխրում և հողին, ինչպես ժաշվան փոսի ափին, դադարում և բյուրավոր թռչունների յերգը:

Մի ծաղկավոր թաշկինակ ծածանվում և զնացքի լուսամուտից: Արևհատին թվում և, զոր իր վառվող սրտի բոցն և այդ:

Գնացքը շարժվում և, շարժվում և և Արևհատը զնացքի ուղղությամբ, հանկարծ զեմ և առնում յերկաթյա մի արդելակի, կուրծքն հենում և յերկաթներին և հառում և իր վառվող սրտի բոցին, զոր հետզհետե անեյանում և, յերբ զնացքը մտնում և անտառապատ կիրճը: Արևհատը լսում և զնացքի խուլ մոնչոցը ձորն ի վար:

Դատարկվում և փոքրիկ քաղաքի յերկաթուղային կայարանը, միայն մի աղջիկ, աշտերի վրա փոսիկներով, տխուր և արցունքոտ աչքերով, դեռ նայում և յերկաթյա դռերին, զորոնք զնալով մտնականում են իրար և կորսվում ահավոր կիրճի մեջ:

Բարձրանում և մթնշաղը, հեռավոր գյուղի վրա թափվում և վոսկի և վարդ, Արևհատը քայլում և ցորենի դաշտով՝ գլուխը կախ և արցունքոտ աչքերով:

— Աղջիկ՝ Արևհատ:

— Այստեղ եմ, նանի:

— Աղջիկ՝ ի՞նչ յեղավ:

— Գնա՛ց, նանի:

Կծկվեց նանիի սիրտը:

Վոչ վոք չի կարող զգալ ջահել աշջկա սիրո մորժոքը, վոր-
քան մայրը՝ սիրով ծնած նրան։

— Արեհատ, մեռնեմ քո լույս յերեսին, մեռնեմ յեռ քո
արև հասակին։

— Աշխարհը մութն է, նանի։

— Աշխարհը լույս է, իմ մեկ հատիկ, մեր սիրտն է մութ։

Փաթաթվում են իրար, մայր և աղջիկ, լաց են լինում՝ ջա-
նալով արցունքի լուսավոր կաթիլներով փարատել մութը սրտի։

6

Բայց մութը դնալով խորացավ, վորովհետև վրդովվեց աշ-
խարհի գիտադուլթյունը, վորտի հանվեցին միլիոնավոր աշխա-
տավոր բաղձուլթյուններ։ Տերերը քեցին նրանց արյունահեղ
և ահավոր ուղմի։

Ուսանողին ևս քաշեցին ուսանողական գրասեղաններից և
քեցին ուղմանակաւ։

Հիշեց Արեհատը.

— Կվերադառնամ, յերբ ծիրանի ծառի ձյունը թափվի յերկ-
րի վրա և սլափա դաշտերի դարձնալերջի սղոխը, —ասաց ու-
սանողը։

Յեւ յերբ թափվեց ծիրանի ծառի ձյունը յերկրի վրա և
դաշտերում սլափաց դարձնալերջի սղոխը, Արեհատը վաղեց
դաժնաւան փոքրիկ քաղաքի յերկաթուղային կայարանը և
սպասեց նրան։

Կայարանում պատեց նրան տարակուսանքը, մթին և անո-
րոշ, տարակուսանքը սիրող և տուրբվող աղջկա։ Այդ տարա-
կուսանքը մտղվեց շրջապատի բոլոր իրերից և սուղվեց նրա հո-
գու մեջ։

Նրա սիրտը թռավ դուրս, յերբ տնտառապատ և մթին լիբ-
ճի խորությունից և հեռավորությունից վրձնաց դնացքի շխ-
կը։ Արեհատի թևերը դատարկ եյին և տաք, և սպասում եյին
լցվելու, բայց դնացքը յնկավ և դնաց, բերեց բաղձուլթյուններ՝
աղմկուտ և փութկուտ, թափեց մթերքներ՝ աննախընթաց՝ դաժնա-
ւան փոքրիկ քաղաքի համար, և հեռացավ՝ տանելով այլ
բաղձուլթյուններ և այլ մթերքներ։

Դնացքներ նորից յեկան և նորից դնացին, բայց Արեհատի

սիրտը, կնկոված և տրտում՝ մնաց կայարանի յերկար ու սե-
րադղինները ստվերների տակ:

— Աղջիկ, ի՞նչ ևզալ,—հարց տվեց նանին անհանգիստ սը-
տով, յերբ արցունքաւ աչքերով, մտայլ և գլխիկոր՝ վերադար-
ձալ Արեհատը յերկաթուղային կայարանից:

— Ձեկալ, նանի,—պատասխանեց Արեհատը, և կործանվեց
նրա սիրտը՝ ինչպէս ջահալաւ գմբէթը յերկրաշարժից:

Մտայլ ելին նրա արցունքները և առաւ՝ ինչպէս դարձան
սարերից գաշտ վազող պղտոր հեղեղը:

— Աղջիկ, բեզ խտրեց:

— Ձե՛, նանի՛, չե՛:

— Բա ի՞նչ յնգալ, աղջիկ:

— Պատերազմ և, նանի՛:

Նանին չպատկերացրեց պատերազմը, դեռ պատերազմն ի-
րենց դյուղը չէր հասել իր վո՛չ մի հետեանքով, բայց մի քանի
ամիս հետո տարան և Արեհատի մորեղրորը:

Նանին լաց յնգալ իր մեկ հատիկ յեղրոր յետեից և զգաց,
վոր ուղղամանակաւ հետզհետե մոտենում ե իրենց խաղաղ և
նահապետական դյուղին: Շաքարը պակասեց, պակասեց և նազթը,
սպիտակ հացի տեղ յերեաց սև հացը, և ամեն մի փոստ դյուղ
հասնելուն՝ մի քանի տներում բարձրանում եր սրտամորմոք
լաց, վորովհետե գինփորական վարչությունը հաղորդած եր լի-
նում, թե քամաի այսինչին, այսինչ բարձունքի գլխերային հար-
ձակման ժամանակ, հայրենիքի համար, հերոսաբար սպանվեց
այսինչ դյուղի այսինչ յերիտասարդը:

Արեհատը կանգնում եր իրենց տան վերին սենյակի լուսա-
մուտի առաջ և լուռ արցունքներ թափում ուղղամանակաւից հա-
սած ամեն մի գծրափոտ լուրի առթիւ:

— Աղջիկ, ինչո՞ւ յես լաց լինում,—հարց եր տալիս նանին:

— Նանի՛, կոտորվում են բոլոր ջահելները,—պատասխանում
եր Արեհատը և բուռ-բուռ արցունքներ թափում նանի կրծքին:

Յեւ դյուղում գրեթէ վո՛չ մի տղամարդ չմնաց, այլ միայն
կուսցած ծերունիներ, բոլորը դնացին ուղղամանակաւ, պատերազ-
մը զնալով բոցավառվեց, կատաղությունն աճեց, մարդկային
կատաղությունը, վոր վո՛չ չափ ունի և վո՛չ սահման:

Դադարեց պատերազմը, բայց ուսանողը տուն չեկաւ, շրտանվեց իր հրացանից և կողքին կախված ձեռնառումբերից: Նա այժմ ուսանողական համադրեստի փոխարեն հաղին ուներ զորշինել, գլխին փափախ, վոտքերին պատաստուոված սապոզներ-նրա աչքերը փայլում էին ստեղծությամբ և մեծ առավոտի շողերով: Ապաստմբ դիմվորներէ հետ նա մտաւ կայսրության մայրաքաղաքը, մասնակցեց բերդերի և պալատների պաշարմանը:

Ձեռնառումբերից բարձրացած ծխի և աղմուկի, պայթող թնդանոթների ահալոր վորտի տակ, կուրծքը հենած մայրաքաղաքի փողոցի մի սրբատաշ քարի՝ նա արձակում եր դնդակը հին աշխարհի դեմ և հիշում, ջերմությամբ և խելահեղ դուր-դուրանքով, Արևհատին, վոր հին և խաղաղ դյուղում, ապաստւմ է իրեն լի հովտաքով և լի սիրով. ահա կղաղտորի և քաղաքացիական կռիւր, նորից կընա դավառական փոքրիկ քաղաքի յերկաթուղային կայարանը. նրան աշտակ կապասեն, աշխույժ և թարմազեղ, Արևհատը և մանկությունը, դաշտի միջով, մինչև դյուղը, նա կոստատի Արևհատի և մանկության հետ, կուրծքը կրանա լուսարացի լույսին և խոտի խելահեղ բուրմունքին, կհասնեն դյուղ, Արևհատի հետ կըրարմանան բլուրը, ծիրանի ծառի տակ, արևի ծիրանին կպարածանկի իրենց, սղոխը կերգի դաշտից, կերգի ամեն ինչ, կերգի մինչև անգամ ծիրանի փշացած կուտը, վոր այժմ ընկած և հողի վրա:

Ուսանողը սթափվեց յերաղից, վորովհետև թնդանոթները դուռում էին, հին դասակարգը վերջին ճիւղով պաշտպանում եր յերեք հարյուր տարի տիրած իր ամբոցներն ու ապարանքները, չէքելու դահերն ու վոսկյա պնակները, բայց պորփրուրն դաշ-լիճներն արդեն սկսեցին դղրդալ ծանրածանր վտանքի տակ, և դարավոր ցոփությունը տեղի տվեց նոր աշխարհի ստեղծարար աղմուկին:

Ուսանողը կես դէշերին, զորշ չինելը հաղին, հողնած և մրսած, նորից սկսեց յերազել—ահա նա քալում և մի տաք սիրտ, աշտակ կարկաշում և արյունը, վազում և մարմնի վարդազուն առունքով, կարծես արևի ծիրանի հորձանքն և, վոր թափալվում և մարմնի սահանքներից վար:

— Արևհատ...

Նա չի լսում իր ձայնի մասյլ արձագանգը, վոր յետ և դառնում մահվան սե պատերից, վորովհետև թնդանոթները դուռում են, հրացանները սուլում և հին աշխարհի փուլգման ահա-վոր անցումն և տիրում:

Վտնում և հյուսիսային քամին, մերկացած ծառերը վորոտում են ստանդամներից սուսը, կաղկանձում են հեռադաթները, բայց կտրվի պարախայնի սիրտը տալարվում և յերազի հրից, յերազն այն նոր աշխարհի, վորի ստեղծման համար նա դրկել և մահվան դարձիքը, յերազն այն աղջկա, վոր պիտի դիմավորի իրեն դավաճանի փոքրիկ քաղաքի յերկաթուղային կայարանում, յերազն այն չքնաղ աղջկա, վորի տաք արցունքը կաթեց չիթ առ չիթ՝ խոտի և հողի վրա, յերազն այն հեռավոր աղջկա, վորի սերը պիտի բժշկի սրտից սափոր առ սափոր, և, թերևս, հեռավոր յերկրի կրճերին ևս կլիառվի հնգաթև աստղը, ինչպես իր համբույրը նրա ճակատին:

8

Գաղաքացիական պատերազմը բռնկվեց և Արևհատի արևոտ յերկրում: Հրացանները սուլեցին և նահապետական դյուղի բարձունքներում: Վառքի եյին յնկել բոլոր դյուղացիները, վոր աղկ-լոր եյին և վորոնց մարմիններն այրվել եյին մարտկենրի հար-վածներից:

Յեզ, մի դիշեր, դյուղն ամբողջ դարթեց. թնդանոթները դուռում եյին սարի յետևում:

— Յեկա՞ն, սպիտակները յեկա՞ն, — ձայն տվին դյուղի բո-լոր ծայրերից:

Խուճապն սկսվեց:

Սպիտակները մթնշաղին դրափեցին դավաճանի փոքրիկ քաղաքի յերկաթուղային կայարանը և լցվեցին դաշտը: Ապստամբ դյուղացիները նահանջեցին դյուղից, դյուղի հյուսիսային լեռ-նաղթնայով ձգվեցին դեպի նոր դերձեր, իսկ սպիտակները խու-ժեցին դեպի դյուղը: Գյուղի բնակիչները ևս բարձրացան սա-րերը՝ ապստամբների յետևից: Արևհատը կանչեց.

— Նանի՛, ա՛խ, նանի՛, բոլորը դնացին, մենք մնացինք:

— Աղջի՛, մախ՛ դո՛մը, — արձագանգ տվեց նանին կիսախե-չագար վիճակում:

Արեհատը և նանին չկարողացան փախչել և մնացին դռն-
դռն:

Արեհատը մտալ դռը, փաթաթվեց Վարոյին: Վարոն
բառաչեց աղեկտուր:

Դրոտմ լսվեց ծանր վոտնաձայնների աղմուկ, միերի խըր-
խինջ, իսկ դռուդի հյուսիսային լեռնաշղթայից սուլում ելին
հրացանները:

Սպիտակները, դադադած և այլանդակված, բռնեցին դռն-
դռն մնացած պառավներին:

— Վո՞րտեղ են դռուդի ջահել աղջիկները:

— Գյուղում ջահել աղջիկ չկա, բոլորը փախան, — պատաս-
խանեցին մի քանի պառավներ:

Բայց նրանք պառավներին ապտակեցին և պահանջեցին ջա-
հել աղջիկ: Պառավներից մեկը, աղատելու համար իր հարա-
զատ ջահել աղջկան՝ մատնեց Արեհատին:

Յեւ սպիտակները մտան նանու տունը, խուզարկեցին սահն
մի անկյուն և կես դիշերից հետո գտան Արեհատին՝ Վարոյի
կողքին կուչ յեկած:

Ճչաց Արեհատը, աղեկտուր ձայնեց.

— Նանի՛, նանի՛...

Վոչ մի ձայն. մի դինվոր կողիտ ձեռքերով բռնել եր ար-
դեն նանի բերանը:

Քարացած մթից մղվեց անմեղության արյունը կաթիլ առ
կաթիլ, ստամները կրճատեցին մուսկլերից, յերկնքի բոլոր ստա-
ղերը դարձան ասուպ, թռան յերկնակամարից և խալարեց աչ-
խարհը:

Ասավոտյան, յերբ սարերից բարձրացաւ արևը, նրա սպի-
տակ շողերը թաթախվեցին արյան մեջ և արևն արյունակալ-
վեց:

Սպիտակ ջոկատները յերկարեցին դեպի լեռնաշղթան:

Նանին վաղեց դռը, գրկեց Արեհատի անշնչացած, այլան-
դակված և սպիտակ մարմինը և վողբաց խելազար ճչերով:

— Մեռնեմ քո լույս յերեսին, մեռնեմ քո արև հասակին:

Յեւ նանին լսեց, վոր դիակը պատասխան եր տալիս և ա-
սում:

— Աչխարհը մութն ե, նանի՛:

Փլվեց կապույտ և ջինջ յերկնակամարն Արեհատի շուշան-

ների վրա, պատուից նանու սիրտը և հոսեց մայրական արյունն ուղիս առ ուղիս :

Քամին վողորում էր սարերի լանջերի սոսիների մութ անտառներում, յուրաքանչյուր ասեղնածեւ տերեւ կարծես կաթում էր մուսլ արցունքներ, դաշտի բարձր խոտերն որորվում էին յետ ու առաջ, ծանր սիթմով, վորովհետեւ մահը, դուրս դալով մութ հովիտներից, թափառելով տափաստաններ, կոխտելով և ավերելով բնդարձակ և հարուստ պարտեզներ՝ յեկել էր և ահա՜ վոր կազկանծում էր դաշտում :

Բայց դարեանը ծաղկեց ծիրանի ծառը, հասավեա և սպիտակ, բեղմնավորվեցին ծաղիկները և ամառը վառվեցին վորպէս արևի կանթիղներ, առուններ կարկաչեցին բլուրներից վար, խոկ դաշտի կուրծքը՝ ոկսեց լցվեց աստղերով, յերբ աշնան սկզբին չողջագացին խաղողի հատիկները :

Կառախումբը մտավ հին ու մթին կիրճը, սուլեց սուր, բայց նրա արձագանգը վերադարձավ իրեն ահավոր վորոտ : Յեւ ահա կառախումբը, դուրս դալով կիրճից, սողոսկեց կանաչ դաշտերով և կանդ առաւ դալատական փոքրիկ քաղաքի յերկաթուղային կայարանում :

Յերկոյ յե. կայարանի ճակատին փայլում է կարմիր և հընդաթիւ տուղը : Կարմիր պարտիզանը ժպտաց և իջավ դնացից : Դրեթի ամեն ինչ փոխված է : Ամեն անգամ այդ կայարանն իջնելիս, նա հետն ունենում էր ուսանողական սրայուսակը, դրճեր, հալին ուսանողական զղեստներ՝ դեղին և փայլուն կոճակներով. այժմ՝ դորշ շինել, ուսից մի տուղրակ, տուղրակում մի կտոր սև հաց և մի քանի կտոր շաքար, մի կրուշկա՝ թեյի համար և ուշիւ վաշին :

Վո՛ւ վո՛ւ չի ճանաչում նրան : Անճկությամբ և սրտի տրոփունով չորս կողմն և նայում, վորոնում և Արևհատին. նա դիւր էր գրել, վոր դալիս և, ինչո՞ւ չկա Արևհատը, մի՞թէ ժամանակը փոխեց նրա սիրտը : Կարմիր պարտիզանին պաշարեց տարակուսանքը, մթի՛ն, թա՛ց : Նրա քայլերն ուղղվեցին դեպի գլուշ, վորտեղ փայլում էին Արևհատի աչքերը : Դաշտում վո՛ւ մի աղմուկ, միայն խոտն և հծծում մեղմիվ և քաղցր, բուրում են ծաղիկները, ինչպէս առաջ, յերկնակամարում աստղեր կան, կարծես ավելի առատ քան առաջ, թերեւ Արևհատի արցունքներն են, վոր կախվել են յերկնակամարից :

Գյուղին մօտենալիս՝ նրա տկանջին հասավ աղետարէ մի՝ մորմօքի վողբը։ Կին և վողբացողը, անտարակույս՝ մի մայր։ Զայնը դալիս և աղբյուրի գլխից։ Մօտենում և։ Աղբյուրը կարկաչում և, ինչպէս առաջ, նրա յերդը միօրինակ և և համիտանահան։ Աղբյուրին մօտիկ, մի քարի վրա նստած և մի կին, գրգռված մտղերով, աշխնդակված դեմքով, լաց և լինում և վողբում։ Կարմիր պարտիզանը մօտենում և խեղադար կնոջը, սիրտը թռչում և վանդակից, ծնկները դողում են և աչքերը մթնում։

— Նանի՛, — հաղիվ արտասանում և կարմիր պարտիզանը։

Յեղ յերբ աչքերի տեսողութիւնը վերստանում և, տեսնում և Արեհատի նանուն, վոր այսահարի նման վաղում և դեպի սարը. նա լիտնում և մարդկանցից։

Յերկները նա սարից վայր չի իջնում, վորպէսզի մարդկանց յերեսը չանանի, իսկ կես դէշերին, յերբ ամենակերպին կենդանի շունչն անդամ քաշվում և ծածօքի տակ, դալիս և դուռը, նստում և աղբյուրի գլխին և վողբում։

Կարմիր պարտիզանը քայլեց դուռամեջ, բաղկեց Արեհատի դուռը, բաց արին ոտար մարդիկ։

— Խնչ եք ուղում։

— Արեհատին։

— Արեհատը չկա, նրան սղծեցին և սպանեցին, նանը վաղէ և, բայց խեղադար...

Յեղ ուսանողը դուաց դանդիտի մթութիւնը, թացութիւնն ու ցրտութիւնը, վոր սուղվեց իր հոգու մեջ։

Գիշերը կուարի նման սևացավ և քարացավ։

Առավոտյան նա բարձրացավ սարի գլուխը, դրկեց ծիրանի ծառի բունը, համբուրեց ծառը, վորպէս լսնջերն Արեհատի, համբուրեց հողը, վորտեղ կաթմլ ևր Արեհատի արցունքը և, ստանց դուռ դռնալու՝ քայլեց դաշտի միջով դեպի գամատական լիճքիկ քաղաքի յերկաթուղային կայարանը։

Կառախումբը նորից մտավ կերճը, կարմիր պարտիզանը լսեց վորոտալից արձագանքը։ Սռաջին անգամն էր, վոր իրեն վո՛չ վո՛ք ճանաչարէ չէր դնում, նայեց դեպի կայարանը և չտեսավ իր համար բոցավառվող վո՛չ մի թաշկինակ։

Նա դնաց և ել չվերադարձավ։ Կոկիները դադարել ևյին, սկսվել ևր խաղաղության և պատմական նոր ստեղծագործության դարաշրջանը։ Կարմիր պարտիզանը նորից վերադարձավ

ուսանողական սեղանը և սկսեց վերժանել պատմությունը նոր տեսողութեամբ, բայց նա չէր եղբայրացիական կոխիներէ հրացանը, մաքրեց փայլեցրեց և կախեց գլխավերևում նա նրա վրա նայեց վոչ իրրև մահվան դործիք, այլ մի դործիք՝ վոր միացած իմացականութեան հետ՝ ստեղծեց նոր աշխարհը և պիտի ամբացնի այն:

9

Փակվեց սրտի ծալքը:

Լուսամփոփից արծաթ եր հոսում մարմարյա սեղանին և այն մասայանի վրա, վոր հեղաշրջեց դարը և փոխեց աշխարհի ընթացքը:

Գիտնականի սեղուեցներում տակափին բուրում և Արևհատի ծագկափսր դգեստի հոտը: Սրտի փակված ծալքի մեջ նորից մնացին ծիրանի ծառի յերկու տերև, անվթար և զվարթ, և շուշանի պեռ սպիտակ մի մեռք:

Վեր կացա՛վ գիտնականը, դնաց պատշտամբ:

Աստղագործը գլխը:

Հեռո՛ւ, հեռո՛ւ, բյուրավոր կապույտ սարերի և կանաչ դաշտերի յնտե բարձրանում և ծիրանի ծառը: Նրա կրծքից կախված են արևադույն ծիրանները, ինչպեռ աստղերը յերկնակամարից:

Հեռո՛ւ, հեռո՛ւ, բյուրավոր կապույտ սարերով և կանաչ դաշտերով վաղում և կտրկաշում են առվանները, վաղում ու դրնդում և և մարդկային սիրտը, արյունալիքը և տաք:

Յե՛վ վտակնհնչուն մի ձայն և թրթում ատավոտի բարձունքից:

Ո՞ւ՛յ և: Արևհատը: Վո՛չ:

Լուսարացի շաղում արտույտն և յերգում:

ԳԱԿՐԳԵՆ ՄԱՀԱՐԻ

ՎԵՐՋԻՆ ՄԱՅԻՍԸ

Խափարն իջալ ու թանձրացալ
Ու դաշտերում հին Շիրակի
Հոյքը սուլեց, կարծես անձայն,
Ու անհանդիստ, ու անհանդիստ:

Հոփլը սուլեց ձիւ ու դարձուր,
Այդ նա լոկց դափադարաբ...
Մեղը հիշեց ինչ-մոր արյուն,
Մշուսը՝ մահ, յերրորդը՝ մայր:

Վար նայեցին տատկերը մտռ
Արնոտ աչքով ու մահառիթ,
Վար նայեցին սառն ու համառ,
Ու թախիծով մի անասիկ:

Հետո լուսնի մահիկն յնլալ,
Վորպէս կոտորած վռակի մանդաղ,
Ջնդաց քնած յերկրի վրա,
Լույսով հեռու, սիրով հանդած:

Ու մայր մտալ մանդաղն ել այն,
Խափարն իջալ դաժան, մոլի,
Ծածկեց նրա թևերը լայն
Կայարանը Ալեք-պոլի:

Ալեք—դոչի կայարանում,
Գծերի վրա ստան ու անձայն,
Վարպես խոսող մի վարանում
Կանգնել և նա, վարպես արձան:

Ջրահաղատը յերկաթակող,
Ջարհուրելի, խափարամած,
Ջրահաղատը յերկաթափող,
Ջույզ գծերի վրա դամած,—

Վերջին բե'րդը յեղնող ուժի,
Վերջին պահուկը մայրիս,
Նա, վոր ճշաց մեր դրոշի
Ու մեր վերջին մարտի մասին:

Ու Շիրակի հին դաշտերում
Նա զրնդաց, զնդաց նորից,
Ու մոտ թվաց՝ ինչ—վոր հետու,
Ազատ թվաց՝ ինչ—վոր գերի:

Վազվա մասին նա զրնդաց,
Մեր հաղթական յերգի մասին,
Հնի մասին մահազնած
Ու մարմնացած մեր յերազի:

Յեզ այլ և, վոր տհա զարձած
Մի պաշարված զրահապատ,
Մեծ պայքարի հզոր արձան՝
Կանգնել և վեհ, նայում հպարտ:

... Ի՞նչ, վոր լուսնի մահիկը կույր
Մայր մտով մա'ռ արևմուտքում,—
Նա հայհոյեց դաժան ու խուլ,
Իսկ մյուսը յերգեց մտքում:

Ջրահաղատը նրանք մտան,
Կոմունարներն՝ հերոսական,
Կոմունարներն — Ալլահվերդյան,
Ղարիբջանյա՞ն, Մուսայեյյա՞ն:

Նրանք յեկան ու ծառացան,
Ու պարտվեցին նրանք անպարտ,
Մնաց միայն մի կայարան
Ու մի խոժոռ դրահապատ:

Մնաց դիշերը սևակնած,
Ու խաղարը դաժան, մոլի,
Ու խաղարում մանր քնած
Կայարանն Ալեք—պոլի:

.
.
.
.

Լուսարաց ե, ի՞նչ լուսարաց...
Լուսարացին, ժամի վեցին,
Կոժուճարներն հուսահատված,
Զրահապատով հանձնվեցին...

2

Սուլիշը ճչաց խուլ
Ու ձայնը հանդավ.
Գնացքն ե խրխուռւմ.
Գնացքը—դադադ:

— Գնա՛ցքը, դնա՛ցքը,
Գնացքը — խարխափ,
Գնացքը, դնացքը՝
Սարսափից փախած:

Այդ նրանց են տանում
Դեպի Եերևան,
Այդ նրանց են տանում,
Զկա վերադարձ.—

— Գնա՛ցքը, դնա՛ցքը,
Գնացքը խարխափ,

Գնա՛ցքը, զնա՛ցքը,
Սարսափով փախած:

Իսկ ժամերը չո՛ւ յեն,
Ժամերը՝ բաղե,
Գնացքը փնջո՛ւմ ե,
Անխ՛ յե հասել:

Գնա՛ցքը, զնա՛ցքը,
Գնա՛ցքը խարխափ,
Գնացքը տառա
Սարսափ ե փախած:

Գեանահար յեղով
Հեղափոխությունը,
— Արյունո՛ւմ մեխակ,
Հրամարս քո՛ւյր իմ:

Բայց կելնենք մենք նորից,
Կդարեկվենք կրկին,
Այս հին աշխարհի
Հիմքերի հիմքին:

Ու թե նորից պարտվեն
Մեր շարքերը տախով,
Կրարձրանան նորերը
Հերոսական:

Ա՛խ, մորսկա զազաղ,
Սահում ե զնացքը,
Ու նայում ե պաղ՝
Արնոտ իր աչքը—

Գնա՛ցքը, զնա՛ցքը,
Գնացքը—զազաղ,
Գնա՛ցքը, տառա
Սղախոր հաղած...

Ու գնում ե գնացքը :
Առաջ ե : Առաջ ե :
Զգում ե անխնայի
Միայն յերգը —

Վազոններում նստել են
Հացի, քեֆի,
Դաշնակցական պանծալի
Տղերքը :

Իսկ գինին ընտիր ե,
Ի՞նչ գինի, ի՞նչ գինի,
Ա՛խ, միեխոսրակա՛ն ե,
Լինի՛, լինի՛ —

Հո՛ւյ լինի, հո՛ւյ լինի,
Հայաստանն արշունի
Ծո՛ւյ լինի,
Ծո՛ւյ լինի...

Ու յերգում են նրանք,
Խմում են՝ ասես խելազար
Նրակում դաշտերի վրա,
Գյուղերի վրա հանդած...

4

Յեզ վորպես մթին, խորին մի չիրիմ,
Ետապը լուռ ե, լուռ ու լարված ե,
Տրվել են նրանք իրենց հուշերին,
Յեզ ապաստում են ինչ-վոր հարվածի :

Լոկ անիվների վաղքն ե անհանդիստ,
Լեզ անիվների յերգը միայնար,
Մերթ վորպես հանգերգ փոթորկուտ կյանքի,
Մերթ վորպես մահու դժվար մի դալար :

Գնա՛ցքը, դնա՛ցքը,
Սարսափով փախած :

Իսկ ժամերը չո՛ւ յեն,
Ժամերը՝ բազե,
Գնացքը փնջո՛ւմ և,
Անի՛ յե հասել :

Գնա՛ցքը, դնա՛ցքը,
Գնա՛ցքը խորխորտի,
Գնացքը ասեա
Սարսափ և փախած :

Գետնահար յեղով
Հեղափախութիւնը,
— Արյունո՛ւմ մեխակ,
Հրափարս քո՛ւյր իմ :

Բայց կենեմք մենք նորից,
Կդարեկենք կրկին,
Այս հին աշխարհի
Հիմքերի հիմքին :

Ու թե նորից պարտուեն
Մեր շարքերը սաւաղ,
Կբարձրանան նորերը
Հերսասկան :

Ա՛խ, վարակեա զաղաղ,
Սահում և դնացքը,
Ու նայում և պաղ՝
Արնոտ իր աչքը —

Գնա՛ցքը, դնա՛ցքը,
Գնացքը — զաղաղ,
Գնա՛ցքը, ասեա
Ողաչոր հաղած...

Ու դնում ե գնացքը :
 Առաջ ե : Առաջ ե :
 Զգում ե անխնայի
 Միալար յերգը —

Վաղոններում նստել են
 Հացի , ջեֆի ,
 Դաշնակցական պանծալի
 Տղերքը :

Իսկ զինն ընտիր ե ,
 Ի՞նչ զինի , ի՞նչ զինի ,
 Ա՛խ , մինիստրակա՛ն ե ,
 Լինի՛ , լինի՛ :—

Հո՛ւվ լինի , հո՛ւվ լինի ,
 Հայապաանն արյունի
 Մո՛ւվ լինի ,
 Մո՛ւվ լինի . . .

Ու յերգում են նրանք ,
 Թմում են՝ տես խելագար
 Կրակում դաշտերի վրա ,
 Գյուղերի վրա հանդամ . . .

4

Յեւ վարպետ մթին , խորին մի շիրիմ ,
 Ետապը լուռ ե , լուռ ու լարված ե ,
 Տրվել են նրանք իրենց հուշերին ,
 Յեւ սպասում են ինչ—վոր հարվածի :

Լսկ անխնայի վաղճն ե անհանգիստ ,
 Լսկ անխնայի յերգը միալար ,
 Մերթ վարպետ հանգերդ փոթորկոտ կյանքի ,
 Մերթ վարպետ մահու դժվար մի դալար :

Մեկը ծիծաղեց, միեկնց մյուսը,
Յերբորդը գրեց ինչ-վոր մութ տողեր,
Զորբորդը հիշեց արեւի լույսը,
Յեւ վայն, վոր տունը սողմամբ թողեց:

Իսկ նա բրնձեղ գլուխը հենած
Նեղ պատուհանի ստուն նաղերին,
Լուս մտածում ե—«Հիմա՞ր դու, հիմա՞ր,
Չճանաչեցիր քո բարեկամին:

Յերկիր արնաքամ, հետամնաց յերկիր,
Չճանաչեցիր քո բարեկամին,
Բայց միևնույն ե, դեռ կերպի, կերպի
Հեղախառնության յերկաթե քամին:

Ու խուլ՝ հասնում ե նրանց ականջին
Դանակ քաջերի հայ-հույր վայրագ...

Ողբ սղոցվեց սուլիչի կանչից:
Կանգնեց դնացքը—Յերեան, Յերեան:

5

Լույս ե շնչում քաղաքը մութ,
Կանգնել եր մի գնդին արեւ,
Ահա բանտը քաղաքամաս,
Պարսպապատ, մութ ու քարե:

Բերին նրանց, վորպէս զերի,
Վորպէս զերված զողերի խումբ.
Նրանց մթին, լուրթ աչքերից
Մահն եր նայում, վորպէս խլուրդ:

Դարբասները յերդեցին խուլ,
Ու փակվեցին ժանդատ ու ժանտ,
Ու հեռացավ արյունախում
Բանտապետը չարազուշակ:

Ետզազութ թո՛ւն Հայաստանի
Դեանաւարան չին հյուղերին,
Դաշտին, արտին, վոստաններին,
Այնններին ու հյուղերին:

6

... Եւրդէ՛ր, պոեւ, յերդէ՛ր դու,
Այն դիշերը յերդիւր,
Այն դիշերից եւ մութ
Իր հուշերը յերդիւր:

Վոչ մի, վոչ մի խաղար
Այնքան սե չի յեղել,
Վոչ մի դիշեր, այնքան մառ
Զի՛ յեղել, չի՛ յեղել:

Եւրդիւր ուչ այն դիշերվա
Քամին, դաժան քամին,
Փռչին՝ դեղին վերմակ,
Եւրդիւր—սառ մարմին:

Վոչ մի քամի՛ այնքան չար,
Եւրդիւրում չի՛ շառաչել,—

Պարսպի տակ մեկը ճշաց,
Պարսպի տակ մի շուն հաջեց...

7

.
.

Նստել ե բանտապետը
Մռայլ իր դրասենյակում,
Նստել ու նայում է
Անորոշ կնախ:

Կես գիշերը խփել է,
Նստել է նա գետ անջուռն,
Վարսնում է հրահանգը,
Բթին:

Այս գիշեր: Հենց այս գիշեր:
Ձգձգել չի կարելի.
Այս գիշեր՝ վերջացնել
Պետք է վերջապետ:—

Մտքերը խոնջում են,
Խոնջում էլի, էլի,—
Եւ թնչն է, ինչն է նրա
Ձեռները կապել...

Այս գիշեր: Հենց այս գիշեր...
Նվում է գրասում քամին:
Խնչ հետո, քամի՛ լինի,
Թեկուպ փոթորիկ:—

Յերեսւմ ե գաներում
Մութ գեժը տեղակալի,—
— Այստ՛ր: Վարս՛նց: Վարի՛ն...

— Մի կերպ: Այս: Առանձնացնել:
Յերեքին: Չորսին:
Անաղճուկ ճիւղն:
Կլարձատրվես:

Նայում ե տեղակալը՝
Ինչպես շունը վարսին,
— Անհաղ յեղեք: Յես...

— Մի՛ դռա:
Ո՞վ եր դռաց:
Ո՞, դուռն ախախ լինել...
Ասում ես վո՞չ վո՞չ,
Իսկ յես լսեցի...

Քամին և, քամին և
Բանալի մտայլ բաղում,
Քամին և բանտային
Դարպասները թակում:

Այդ քամին ևր յերգել
Դարերով իմ յերկրում
Իսկ յերկիրը մերկ ևր,
Յերկիրը հում:

Նրանց տարան դիչերով,
Գնացին նրանք:
Գիչեր ևր, դիչեր ևր
Իմ յերկրի վրա:

.
.
.
.

Առ խաղաղում այն որերի
Նրանք ընկան, չկան հիմի:

Առաջնոր թափեց թերթեր,
Բանալ, բանալ սղո՞ւմ ևր դեռ:

Ա. ԲԱԿԱՅԱՆ

ՍԵՎ ՑԵԼԵՐԻ ՍԵՐՄՆԱՅԱՆԸ

3 Եւ հարցնում եմ Այադին .

— Մեռե՞լ եւ այն վարադույրը...

— Մեռե՞լ եւ :

— Իսկ մա՞յրը...

— Մայրը դեռ համառում եւ :

Հետո բարձրանում եւ մի այլ վարադույր եւ յերևում են ուրեք շողերով մոռուղված Արաքսի տափարակը, տափնյա գեղնած յեղեղներով, վորոնք հազիվ որորվում են դեռի զոփից :

Այադի հետ հասնում ենք հեձած արտերի սահմանին եւ նրա տուն միայնակ շինարու տակ : Ընկերս սրբում եւ քրտնած հակատը եւ արևից այրված աչքերը դարձնում եւ մութ սաղարթի կողմը : Ճյուղերի վրա նստել են դեր սարյակներ եւ դաշտային դորշ ճանդուկներ : Նրանք անհանդուստանում են եւ թվում եւ, թե հարցնում են իրար, թե ի՞նչ մարդիկ ենք, հրացան չկա՞ մեր ձեռքին կամ քար չե՞նք առնի : Այդա հանդարտվում են, վորովհետեւ ծեր սարյակը հանդիմանում եւ նրանց անտեղի հուզմունքի համար : Այնուամենայնիվ թռչունները բարձրանում են վերևի ճյուղերի վրա : Նրանք կորչում են տերևների արանքում եւ չի դադարում թռչնային անհանդիստ զրույցը :

Շողից ու հողմությունից ծանրանում են իմ կոպերը եւ յերբ փակում եմ աչքերս, լսում եմ հաղարավոր դերանդիների խռչոց, նույնիսկ հասկերի վայր ընկնելը : Հետո սառականում եւ այդ խռչոցը, զով եւ լինում եւ լսում եմ բազմաթիվ նիղակների իրար դարկելը : Աղմկում են յեղեղները... Յերևի դեռի հունով լեռներից իջում եւ սառը հոսանքը :

Ապա մեկնվում եմ Այսազի կաղերն և աղմկող յեղեղների արանքից նայում Արարտաին: Յերևում և լեռան մուգ-կապույտ սավերը, վրան ձյունի նման սպիտակ ամպ: Յերբ որորվում և յեղեղներ, որորվում և և լեռան կապույտ սավերը, հաղիվ նշմարելի գողում և զագաթի սպիտակ ձյունը, վար ցուրտ ցալը և տալիս չիկացած ոգում:

Այս լիաթաք շնում եմ զոգը, վար իջնում և լեռան բարձր գագաթից, ամպի նման սպիտակ ձյուններից և այն կապույտ, ինձ համար հափխյան անհասանելի ամպերից...

Գետնի կափն արեից հաքել և, ինքն ճեղքներից բարձրանում և խանձված հողի բույր: Մի սարդ հյուսել և վտառայն ճեղքի վրա. ծղնոտի ծայրը մտանցնում եմ վտառայնին և հողի մթին խորքից գուրս և վազում քաղցած գազանը՝ բրդոտ մի սարդ և ամենի արագությունը պատյա և ահում վտակողուն թևերի վրա, անհամբեր փնտռելով վարսը:

Ծղնոտների արանքում մի սև բղկ գլխում և աղբի կլոր գունդը: Ահա նա, աղբակեր սկարաբեյը, այն բղկը, վորին յեղիպտացիք անվանում էին սրբազան, վորովհետև հաճատում էին, թե նա յե գլխում յերկրագունդը, ինչպես այս կլոր աղբը: Մի բույս նա սեխն և տալիս ծղնոտների մեջ, ապա աղբալիցի հետ գլորվում հողի ճեղքը:

Յես մտաներով արորում եմ կափը, ամենահին նյութը, վոր կա այս տափարակում: Բանի՜ վտաքեր, քանի՜ սմբակներ և անիմներ անցել են այս կափի վրայով, ինչքան և ծեծել ձյունը, և՛ հողմը, և՛ արևը, և՛ անձրևը:

Անձրևումը, հափխյան համառ կափ...

Ահա հեղում յերևում են աղբիների գորշ պարթուները և անների պատերը՝ կառուցված նույն հին կափից: Արևը խանձել և, քամին և անձրևը պոկել են պարթուների կառարները, մի տեղ փռա արել, մի տրիշ տեղ թողել սրածայր:

Նստել են կափի հին պատերն այս ընդարձակ դաշտում, ինչպես չորած ուղտեր: Նրանցից մեկը ցցել և զիջը, մյուսի միայն սապատն և յերևում, յերբորդը չոքել և առաջի վտաքերի վրա. կարծես հիմա պիտի իջնցնի և հետին վտաքերը:

Դնա մինչև հին Բարեկուն, երամների աշխարհը, մինչև Աղբ լիճը և Միջագետքի խանձված դաշտերը, ամեն տեղ կտեսնես այս բիրյիտկան կափը, մահարձանի պես մի չինար և սրբազան բղկներ:

Իսկ այս դաշտում ինչքան արագ են մահանում պարիսպ-ները, յերկաթե անիվները արտում են բրզոս ոտքերին և ար-գազանդ կալն ուռնանում և նոր սերմերով:

— Ահ՛ր կաց, Ավագ, զույն ընկա՛վ...:

Նրան անմիտում էյին Սեթ և վարովհասե Հայրը վազուց եր-մեռել, կոչում էյին մոր՝ Յերանուհու անունով՝ Յերանի տղա Սեթ և կամ՝ Յերանի Սեթ:

Կարճ եր Հասակը, թե բարձր, թափ եր մայնը, թե բարակ, և զխեղ՛ր նա սրինդ նվազել, սիրե՛լ եր նա մի աղջկա և հենց այդ շինարու տակ մեղ նման հանգստացե՛լ եր նա, յերբ վերա-դառնում եր Արաքսի ափերի արտերից — այդ բոլորն ինձ շա-վանդեց իմ ընկեր Ավագը, կամ դուցե և պատմեց, սակայն իմ հիշողության մեջ ժամանակը խուճացրեց այդ պատմության պայծառ զույնները: Յեվ հիմա, յերբ գրում եմ նրա մասին, վո-րին չեմ տեսել, յես իմ ընկերոջ պատմածից հիշում եմ այն, վոր Յերանի Սեթը Կյուլի ամենալավ սերմնացանն եր:

Այս կողմերում Արաքսը դարնանը յեղնում և իր ափերից, վարար ջրերը ափո՛ւմ են փռում լայն ասափարակի վրա և առափնյա յեղեղնուտները դառնում են կանաչ կղզիներ: Սերմնացանը ցա-նում և սերմը, յերբ հեռ են դնում ջրերը և գետնին նստում և թաց ափո՛ւմ: Նա հանում և վտաբերը, մինչև ծնկները վեր քա-լում և փայտյա կտոր պարանոցից կախ գնում և որոր և հավա-սար քայլերով: Գնում և և աջ մեռքով լիարուսն վերցնում ծանր հատիկները, վոր մի վայրկյան շողում են արևի տակ, ինչպես ճնշողուկների յերամբ և ծանրությամբ ընկնում հողի մեջ:

Ահա այդպիսի սերմնացանն եր Սեթը, հողի մշակ: Ուներ մի մայր, մի հին տնակ, յերկու բարդի, վորի կատարին աճեն աս-րի ծանոթ արագիլը նորոգում եր բունը և պատով Յերանի հա-մար բերում դարնան խնդություն, ինչպես մյուս արագիլները Կյուլի մնացած տների համար:

Յերբ արագիլը աղմուս հողերում ալլես զորա չեք բռնում, ուրեմն հեռ էյին դնացել Արաքսի ջրերը և ժամանակն եր, վոր Սեթը կտիեք կտոր, սերմ ցանք, իսկ մայրը յեղներ փորելու բակի մարդերը, վորոնց կեսը փշացնում էյին հարեանի հավե-րը: Իսկ սոխի մարդուն պատկում եր իր՝ Յերանի կատուն:

... Այս ամենապարզ պատժութիւնն է, ամենից հասկանալին: Գյուղը գաշնակների թիկունքում, գյուղում գաղանի պատարասութիւններ ապաստամբութեան, յերբ հարաջից արշավել կարժիբ հեծելապարբ: Ահի գիշերները, բռնութիւն, վախ, կողոպուտ: Գիշերներ, յերբ գեղի գիրքերն էլին քլում սովահար մի բաղմութիւն, յերբ գիրքերից հեռ էլին մտախումբ նրանք, վարձեր ուղում էլին քրտինք թափել հողի վրա, արտերը ջրել է ունենալ խաղաղութիւն իրենց խեղճ խրճիթներում:

Յերբ գյուղում հարաջից յանցին թնդանոթի տաղին վարտար, է նահանջող թշնամին յիս դարձրեց ձկերի գլուխը, թշնամութիւն թիկունքում պայթեց ապաստամբութիւնը, վարդես արձագանք աշն տաղին վարտար, վար խրճիթներին ամենաց պատարթիւն գաշնակցական դերութիւնից:

Արեւ եր, էլի արադիւններ կային է յուղտս վաշյով արել տակ շողում էր արգալանդ տիգր: Հանկարծ գնդակների տարափ տեղաց յեղեղնուտների կողմը, վարտեղ սպիտակ ճիւղփրների գեմ ամբողջ էլին մի խումբ ապաստմբ գյուղացիներ:

Անթր չոքեց աշն յինարու յետեր է վարտաց նրա հրացանը: Արշավող ձիավարների վախեցած յերամբ շող յեկավ, տալա նորից դունդ կաղմեցին է թաց հողերի վրայով ձկերը քշեցին գեղի միայնակ ծառը, վար սե սովերը նետել էր ամայի գողտտում:

Յերեկոյան կարմիր հեծելապարբ գյուղ մտալ:

Արայն մյուս տաղտա, յերբ յեկան է ծանր թնդանոթները, գաշտի բարակ արահետով, յեղեղնյա պատդարակի վրա, բնիկները տուն բերին սպանված սերմնացանի մարմինը: Նրա սրունքները մերկ էլին, մի կողքի վրա չորացած տիգմ եր է խանձված արշուն: Յերեում եր միայն սառած աչքը, վար նայում էր անշարժ, ինչպես գորշ ամպն անհունի խորքից...

Նա արնաքամ սողացել էր թաց հողերի վրայով գեղի յեղեղները, գեղի ջուրը, կոշտ մատներով չանդռել էր գետինը, ցեխտակ էր մատները է անդգայութեան մեջ ցեխտա մատներով սեղմել էր թրատված ուսը: Հետո յերեսն ի վայր թաղվել էր սառը հողում՝ վարդես վռնկհատ սերմ:

Յես նայում էլի մի ցածր դռնակի, վարի յետեր վո՛չ ձայն կար, վո՛չ շարժում: Արեմուտքին այնքան բարձր էլին յերեում բակի յերկու բարդիները:

— Յերան հորքուրը վո՛չ տղայի դիակը տեսա՛մ, վո՛չ թա-
ղումք: Յերը նրան հայտնում են, վոր ահա բերում են, նա ճշով
զուրա և վաղում, բայց մինչև չեմքը չի հասնում... Չորս որ
մնում և ուշաթափ: Ասում էյին, վոր կմեռնի...

2

Լեւոնային դուռներում այս շնոր կնամեմքը հին մարտի:
Կուտւրին կլինեք կլոր անցք, և տափակ մզաններով բարձր կայից
հարդի տաք շեղջերն արիւթ-արիւթ կմզանեյին ներս: Հետո անցքը
կփակեյին շոր ցախով և մի անտիրական շուն կմեռնէր հարդի
վրա, մարտի վերջին շունը կցնկներ վեց տղարինի լակոտ, վոր
հղիացել էր ցուրտ աշնանը, ցանկապատի տակ:

Այդպէս կլինեք լեւոնային դուռներում:

Այս շնոր յեղել և հարթափայրի դուռի յեղեցեցին: Հանել
են վարսաղույրը, սրբերի պատկերները: Դարբինը տարել և մկր-
տության քարե ավազանը և այժմ կարմրած խոփերը նետում և
ավազանի պզտոր ջրի մեջ: Մնացել են քարե յերեք աստիճան-
ները, վորով իջնում են զեանափոր ակումբը, յերկու պղնձյա
աշտանակները, վորոնցից կախում են նավթի լամպեր. մնացել
և յեղեցեյա կուտւրը և քահերի նման կախված յեղեցեցիքը, վոր
ճոճվում են, յերբ բացվում և դուռը: Ակումբի յեղեցեյա կուտ-
րի տակ տարում են հին աղամփիները, և յերբ դուրսը բուք և
լինում, նրանք ծվարում են մխից մզլած նիշերում, այնտեղ,
որ պահում էյին արծաթյա անոթները:

Նոր նկարներ են զարդարում քալտակ պատերը և հին կա-
մարների տակ հնչում են նոր խոսքեր: Այդ զեանահարկ շնո-
քում աղմկում են յերիտասարդ սերնդի զվարթածայն դրույց-
ները:

Դուան գլխին, քարի վրա առաջին տարին քանդակեցին մի
մուրճ և մի մանդաղ, ներքեւ՝ անպահույճ զրերով զրեցին.
«Եկեցե՛ք»: Այդ անդարդ քանդակից այժմ ցուլում և առաջին հա-
վատացողների սրբազան պարզությունը, այն անկրկնելի հապ-
քը, վոր ունի սկզբնական որերի անվարժ վոճը, յերբ նոր մար-
դը հնի թանձր խափարից թռչում և զեպի նոր արշալույս և ա-
ռաջին հետքերն և դրոշմում քարերի վրա, թղթերի վրա և պայ-
ծառ խնդությամբ սկսում և իր նոր եջը:

Առաջին դրոշները դառնում են սրբություն, հերոսներն ան-

մահանում են և դալիւս են նորոգ գոտաններ՝ նրանց և այն հե-
րոտական սրերի մեծարման յերգերով:

Եւթ ահա նոյեմբերըյան տոներին յեղեղնյա կառւածով այդ
ակումբում յեղալ մի սովորական դեպք:

Վտակ էլին բոլոր ճրագները և կամարների տակ դեռ մութ
եր: Նույնիսկ թվում էր, թէ ճրագների լույսից ավելի յեր
թանձրանում խափարը: Լուսավոր եր բեմը և բեմի լույսը հազիվ
եր հասնում առաջին շարքերին, վորտեղ փայտյա ցածր նստա-
րանների վրա իրար էլին սեղմվել կանուխ յեկած հանգիստան-
ները:

Դանակն անդադար բացվում էր, նոյեմբերյան բամին ներ-
եր փչում, որորվում էլին յեղեղները և ճրագների լույսը գողում
եր: Մարդիկ, վորոնք ներս էլին մտնում այդ դանակներով, իջ-
նում էլին քարե յերեք առաինաններով, նրանք կորչում էլին
մութի մեջ, յերևում էլին ծխախոտի կրակները, ինչպես դիչև-
րային լուսավոր րդեղներ: Հետո առաջանում էլին դեպի լույսը:

Աղջիկները զարդարում էլին բեմը: Խնչ կարող և լինել դաշ-
տերում, նոյեմբերյան սրերին... Դեղնավուն փշտաերե թփեր,
դեռ կանաչ մարկենու ճյուղեր և դաշտային արցանդեղներ, վո-
րոնք ծաղկում են ցրտերի հետ և միայնակ վայելում աշնան ա-
րևը: Աղջիկները զեղնավուն փշտաերե թփերից, մարկենու կա-
նաչ ճյուղերից և աշնան դաշտի ծաղիկներից հյուսել էլին մա-
նյակներ ու պատկներ, բամբակի բացված կնգուղները հազցրել
էլին պտակներին և այդ ամենը նկարների կարմիր յերիղների հետ
հյուսած՝ կախել պատերից:

Անկյունում դրոշներն էլին, վորոնք հսկումի էլին կանգնել
մի պարզ և արդեն կարմիրը մաշված դրոշակի, վորի վրա նույն
անդանույն մուրճն էր ու մանդաղը, ինչպես քանդակել էլին
դուան ճակատին: Այդ ապտտամբության առաջին դրոշակն էր,
վոր պարից դուստը, յերբ հարավից վորտաաց ապտտամբու-
թյան առաջին թնդանութը:

Դուռը բաց էլին անում, ներս եր մտնում նոյեմբերյան քա-
մին, որսովում էլին յեղեղները, նմաղում և ապա բռնկվում էր
ճրագների լույսը և ծփում էլին դրոշակները: Ինչպես հին դին-
վոր, վոր խանձվել և ահեղ մարտերում, ապտտամբության խա-
նացած դրոշակը կարծես մեղմ շշունջով ավանդում եր վտակ-
դոն նորերին այն պայծառ սրերի դաժան պարզությունը, յերբ

իրեն բարձրացրին հողի մշակները, վորպես փրկութեան փարոս
և ազատամբանութեան նշան, ինքը փողփողաց խրճիթներէ վրա,
լսեց զնոյնների մեռապաճայն աղմուկը, տեսաւ առաջին զահե-
րի արշաւնոս մարմինները և, յերբ պղծմէ փողերը հնչեցին թող-
ման նվաղը, խոնարհվեց նրանց զերեզմանների վրա:

Բեմի մարդկանց հետաքրքրութեան առարկան այն նոր վա-
րազույրն էր, վոր քաղաքից նվեր ելին բերել յերկու յերկտա-
սարդ բանփոր: Նրանք վերեկից ամբացրել էլին վարազույրը,
մնում էր, վոր ձգելին պարանը և վարազույրը ծալվեծալ իջ-
ներ: Սակայն այդ հանդիսավոր բոպէն թողել էլին վերջը, յերբ
կհալաքվելին բոլորը և իրենք, քաղաքից յեկած յերկտասարդ-
ները խոսք կառնելին վողջույնի և կասելին իրենց այդ, ինչպէս
և մյուս նվերներէ մասին:

Դռնակը նորից բացվեց, մեկը լուցկի վառեց քարե տափ-
ճանները շուսաւորելու և մի ամբողջ խումբ իրար հետեկց ներս
մտան: Լսվում էր ծանր կոշիկների դուրսու- ապա նրանք դուրս
յեկան մթնից և հանդիսականները նրանց մեջ տեսան մի անծա-
նոթ մարդու, վոր հասարակ չինել էր հաղել և ձմեռային զըլ-
խարկ: Նա խարխալելով էր զալիս, վորովհետեւ ներսի տաքից
զուրբէ յեր նստել ակնոցների հաստ ապակիներին:

Մյուսների հետ այդ մարդը բարձրացաւ բեմը և նրանք,
վորոնք զրուցում էլին կամարների տակ, առաջ յեկան և խիտ
նստեցին, այնպէս վոր վերջի շարքերը հաղիւ էլին նշմարվում:
Նա սրբեց ակնոցները և հետաքրքրութեամբ նայեց շուրջը: Ա-
զաւնիները լուսավոր բեմից և այդքան մարդկանց աղմուկից
անհանդիսա թպրտացին կուռքի տակ, մի քանիսը ճախքեցին
լուսերի և մարդկանց վրա, ապա կորան մութի մեջ:

Մարդը Ժպտա՞ց ազաւնիների թպրտոցի վրա, Թե՞ քերամու-
թյուն զգաց և հստակ ձայնով սկսեց իր պարզ գրույցը:

Լսե՞լ եք դուք այն արթուն խոսքը, վոր հոսում և, ինչպէս
խմաստուն գրույցը, յերբ առաջին վայրկյանից խոսողն իրեն և
բեռում բոլորի ուշադրութեանը, յերբ չկա ինքը խոսողը, իսկ
նրա ճշմարիտ մտքերը մուրճի նման հարվածում են և բաղխում
խոր դռներ, յերբ խոսքի մեջ կա անխորտակելի ճշմարտութեան,
վոր հարթում և իր ճանապարհն ուրիշների սրտում և ուղեղ-
ների մեջ, յերբեմն փայլում բարձր մտքերով և յերբեմն դար-
մացնում իրերի ու մարդկանց ճշգրիտ ճանաչողութեամբ:

Նա խոսում եր այնպես, կարծես պատմում եր միայն մեկին, այն սրտագին մտերմությամբ, վոր ունի պատմողը լսողի հանդեպ: Նա պատմում եր այն շարքա՛յ որերի մասին, վոր անգարձ անցել են, խաբերայության, ստի, շահագործման, հոգե-վոր ալլաւերման, ձեռի եր բռնությունների այն ժամանակների, յերբ սոյլ կար, ե՛ր սուր, ե՛ր բանա, ե՛ր կեղեքում: Յերբ պատմում եր այդ ժամանակներից, շատերը վերհիշում եյին պատկերներ, վորոնք անձնջևի գրո՛ւմ եյին դեւ շրանց հիշողության մեջ: Ով քաղց եր հիշում, ով վորդուն՝ վոր անվերադարձ գնաց պատերազմ, ով հիշում եր իր դառն ապրուստը, յերբ բաղկում եր ունեւորի դուռը ե ում մեջքի վրա խորապանի հետքերը ցափում եյին, վորպէս հին վերք:

Հետո նա դարձա՛յ ապստամբության որերին, իրեն միայն յելքը, իրեն հոյակապ թոխք դեպի աղաւթութունը, վորպէս միակ նանապարհը, վոր մարդուն հանց լուսավոր ամբ: Նա հիշատակեց ստեղծագործ աշխատանքը, յերբ անապատները հագնում են ջրից ե ուրախանում ե մարդն իր վոռազան դաշտաբա՛յ, յերբ ծուխ ե բարձրանում գործարանների ծխնելույցներից ե հերոսը գծվոր աշխատանքով հայում ու կոփում ե իր կամքը, վորպէս ամբակուս պողպատ:

Նա անապատելի վերջացրեց... Բոլորովին հանգիստ, առանց ձայնը բարձրացնելու: Մի վայրկյան լուռ մնացին, հետո բարձրացա՛յ ծափերի աղմուկը: Կարծես հազար-հազար աղապնիններ թպրտացին ու թափով նախքեցին:

Հնչեց յերդը, յեղա՛յ նվաղ, ապա նոր վողջույններ, դարձյալ զվարթ յերդ, դուրս յեկա՛յ այն յերթասարդ բանվորը ե խոսեց հախուռն ափյունով: Նա թվեց նվերները ե այդ վայրկյանին ծանրությամբ իջա՛յ նոր վարադույրը, վոր բերել եյին նրանք գյուղական ակումբի համար:

Զարմանքի ալիքը դնաց մինչեւ վերջին շարքերը:

Վարադույրի վրա ամբողջ հասակով նկարված եր մի վիթխարի սերմնացան, փայտե կոտը պարանոցից կախ, մինչեւ սրունքները բաց վոտքերով: Լույսի տակ շողում եյին այն վոտկեղուն հատիկները, վոր աջ ձեռքով նա շող եր տալիս արդա-վանդ ցելերի վրա:

— Յերանի Սեթն ե...

— Իսկ Սեթը...

— Աչքերը, աչքերը...

— Ես մեր հողերն են... Ահ, ևն դամիչները, ևն մեր լե-
ռը...

Գիտե՞ր այդ անհայտ նկարիչը Յերանի Սեթին և այս դու-
զը, նրանց հողերը, — զմիտք և ասել: Գուցե նրա համարձակ յե-
րեանկայութիւնն ապառ ճախրել և յերկնել եր այդ պատկերը,
վորայն ամենից հարմարը դուզական բնի համար:

Առաջին ապաւորութիւնը մնաց անջնջելի:

Թեթեւ ծիւղմ եր վարադույրը, սերմնացանը ծալում եր և
ներքեից այնպես եր թվում, կարծես քայլում և սերմնացանը, և
զետի գովից որորում և յեղեղնուսը: Իսկ խորքում կապույտ
մշուշի մեջ հաղիմ նշմարելի յերևում եր դուշը Արարատը, ինչ-
պես նոյեմբերյան պարզ գիշերներին յերևում և գյուղի կտուր-
ներից:

Յերկու կին, վորոնց ազգական եր պատավ Յերանը և նրա
նահատակ վորդին, ջերմ համատով բնդունեցին ամբողջի կար-
ծիքը, վոր իրոք վարադույրի վրա Յերանի Սեթն և: Նրանցից
մեկը վեր կացավ և վտարիկ ձեռքը մոտեցրեց սերմնացանի բո-
րիկ վտաքերին: Կարծես իր ձեռքի ջերմութիւնն ուզում եր հա-
զորդել անկենդան պատկերին, իբրև ջինջ սիրո նշան: Մյուսը, և
մի ուրիշ կին մեզմ հառաչեցին ու լաց յեղան մեռած սերմնացա-
նի համար:

Այդ գիշեր արցունքը սրբազորեց մի վոսկի առասպել:

Քանի Նոյեմբեր անցավ...

Ու դեռ մնում և այն հողաշեն աղումբը, յեղեղնայա կտու-
րով, և ծիւղմ և վարադույրը, և բոց աչքերով մի սերմնացան
ան հողերի վրա առատութիւնով շաղ և տալիս վոսկի հատիկ-
ներ:

Գալիս և արդեն խուլ մի պատում, յեղեղնայա ամիւր ձեռքին:
Սրբում և հատումը, դայրանում և աղամլիները վրա, յերբ նրանք
նստում են պղնձյա աշտանակների վրա, վոր դրված են վարա-
դույրի յերկու կողմը: Նա ամիւր և աղումբի բակը, ապա նո-
րից ներս և մտնում և մաքուր ձեռքով սրբում վարադույրի վո-
շին:

Յերբ վաչ վաք չի լինում ներսը, պատուի Յերանը հանդարտ
գրուցում է վարդու պատկերի հետ:

Հետո մայրը համբուրում է վարդու անկենդան ղառքերը:

Փողոցի անկյունում ինձ հանդիպում է իմ բնիկը Ավագը:
Յեւ հարցնում եմ նրան.

— Մեռ՞ւմ է այն վարդույրը...

— Մեռւմ է:

— Իսկ մե՞յրը...

— Մայրը դեռ հաժառում ե...

— Լավ է, վոր վաչ վաք չի փչրել աչդ առառակը:

Հետո Ավագն ինձ պատմում է նորութուններ դյուղից և
դյուղի մարդկանցից:

Փողոցով անցնում են մարդկանց զորառայաներ, լինում է
նոթադախտածրը և յեւ լսում եմ արնձև փողերի հաղթական յերգը:

Հետո իմ աչքի առաջ հասնում է մի հաղթանակած սերմնա-
ցան, վոր մեր սե ցեղերի վրա ցանում է վստիկհատ սերմեր:

Հ. ՆԱՐԵԾՆԵ

ԼՈՌՈՒ ԶՈՐԸ

Այն Լոսու ձորն է...

Հ. Ս. Ք. Ռ. Ս. Ս. Ս. Ս.

Այս Լոսու ձորն է... վոր այնպես սիրով
Յերգել է մի սր մեծ պուտը մեր.

Դեռ, թվում է, թե նրա հույզերով
Լի յեն այս ձորի այրերն ու ձերպեր...

Բայց դա մի պահ է, վոր բանաստեղծի

Դյուխիլ յերգերի պատրանքին հյու՝

Թուշում է հողիդ անսանձ, սլացիկ՝

Դեպի այն, ինչ վոր էլ յես չի դալու:

Մեր են անուններն սիրած պուտի,

Մեր է այն կյանքը ժպտախառ լացով,

Մեր են այրերի շաբերը հըտպիտ,

Սաքոյի դամբ՝ լի նենդ կանանցով...

Յրնդել են նրանք, մշուշում սահել,

Մնացել են լոկ այս ձորը, ժայռեր,

Փրփրած Դեմ-Բեգի գոշումը ահեղ

Յեմ բանաստեղծի յերգերը անմեղ:

Այս Լոսու ձորն է... ջրի յերգերով

Գալարվում են գույգ յերկաթե դժեր՝

Նետված Հյուսիսից մի ծանր ձեռքով,

Վոր մեր աշխարհի զանձերը հնձեն:

Բռնության ուժն է այս ուղին ձեւել,

Վերել վրայով Մուրիսը սուտի

Պիտի արչավեր դեպի Արեւելք՝

Նստելու նրա մտրակված ուսին:

Հենց այս յերկաթի շալ ու շառաչից՝

Թ՛վաց՝ պիտ յառօրի այս յերկրում մի ջաշ...
Բայց վախճանաց հուշոր անհուշա հառաչի,
Վառկու լծի տակ գյուղերը իջան...
Հիմա այս դժո՛ղ հոսում է մի ալլ,
Նորուզված կյանքի արյունը բոսոր...
Վաղջույն քեզ, դալի՛ք, պայծառ, հրափալլ,
Վաղջույն՝ ապագան կստուցող ախոր:

Այս Լուու ձորն է... Ժաշներն ահագին,
Վորպես հրականներ՝ վառները ձորում,
Պահում են իրենց անխոնջ քամակին
Լեռներին կրթթնած գյուղերը Լուու:
Հենց այս ժաշերից, տարիներ առաջ,
Ժաշերի վրա թառած գյուղացին
Բարերով ձորի այս համրան առաջ,
Առաջ ու կապեց մեծ, կարմիր գծին:

Այդ որից հետո հորդեց այս ձորով
Վերջին կռիվը աշխատող մարդու,
Հորդեց մեծ կամքը այս դույզ գծերով,
Վոր հին աշխարհի հիմքերն է քանդում:
Այս դույզ գծերը դնում են, հառնում
Հին Արևելյան դռան, ուր հողի
Յեւ մուրճի մարդը դիպում է ցափում՝
Մի նոր աշխարհի պոսթկումով հղի:

Այս Լուու ձորն է... այսակզ պղինձն է,
Պղինձը՝ ծուլված հողին և քարին,
Պղնձի համար մեր կամքը թրթնել,
Յեւել ենք ահա կրկին պայքարի:
Քանդում ենք ահա արգանդը հողի
Վոր թաղցրել է գանձերն իր հլու:
Խլում ենք, քամում պղինձը դեղին՝
Նոր աշխարհ, նոր կյանք վերածուլելու:
Ահա յեղնում է ծուխը կաթնադույն,
Զուլվում ամպերին՝ Լալվարի վրա
Հալվում է քարը, կրակ է թքում,
Մընվում պղինձը՝ հեղուկ և կրակ:

Քանդում ենք, չկա հանդիստ և անդորր,
Կյանքին արվում է նոր իմաստ ու ձև:
Դեռ յերեք, յերեք այսպիսի խանդով
Մարդը չի քանդել և չի կառուցել:

Այս Լուսու ձորն է... դեռը սրբունիաց
Նոր մարդու կամքով սկիտ կանդնի մի պահ
Ուռի, դալարովի, մի նոր հուն դառած՝
Հենց ժայռի միջով հասելու ապա:
Մարի արգանդում վոլորվելով նա,
Թունելի վոլորիկ կողերին բաղխվի,
Հսկա ոձի պես դուրս պիտի սողա՝
Մի ուրիշ ժայռի շրթունքից կախվի:
Քողովակներով սեղմված ամուր՝
Խոյանա պիտի կրկին դեպի վար,
Մինչև հին հունին հասնի շեշտասույր,
Նրանից արդեն կլինեն քամված
(Ստեղծող մարդու ձեռքով հզոր)
Անսպառ ուժեր և լույսեր զվարթ,
Այստեղ մի ձեռքով կանդնում և այսոր
Զորագետի մեծ կայանը հպարտ:

Այս Լուսու ձորն է... ուր Զորագետի
Մեծ ամբարտակն է, այս ժայռի վրա,
Մեծ մարտնչողի և առաջնորդի
Հրակա արձանը պիտի բարձրանա:
Պիտի բարձրանա Լենինը, նա, վոր
Հեղափոխության մեր հանճարն է մեծ՝
Պողպատե կամքով, վոր միջինամօր
Մարտնչողների ուժերը խմբեց
Եվ Հոկտեմբերյան կարմիր որերին
Տվեց բախտորոշ, վճռական դրոշ,
Հին կյանքը մատնեց կործանման հրին,
Վոր նորը ծնվի այդ կարմիր հրով:
Պիտի բարձրանա արձանը, վորպես
Պայքարի դրոշ, վորպես հաղթանակ,
Վոր նրա կռիվ նորեր դան հանդես,
Եվ կյանքն իր անհայտ դանձները բռնա:

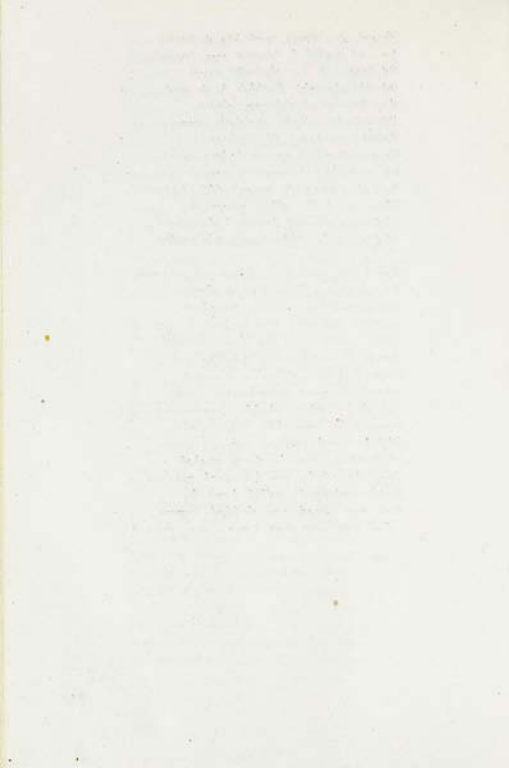
Այս Լուսու ձորն ե... շուտով այս ձորում
Անիվներ, փոկեր պիտի գրգրողան,
Հուժկու, հոյակապ այդ նոր թխորում՝
Փոխվի պատկերը վայրի բնության:
Ավելի չժեղ, չբժնաղ, գեղանի
Պիտի փայլվիլի դմուռխան անտառի,
Յերբ Զորագետը հաղարաչքանի
Այստեղ յերկրային տառները վատի:
Ժայռերը կախված անդունդի վրա՝
Չեն լինի մայլ չարքի սթեան,
Լուսով մոզոզված ջրում գիշերվա,
Յերբ նրանց խորհույզ զլուխն յերևա:
Վողջուն թեղ մարդու, նոր մարդու կռիվ,
Բնությանը փոխող, նոր իմաստ ծրնող,—
Դու լրացնում ես բնության թերին
Մարդու հոյակապ ասեղծադարձումով:

Այս Լուսու ձորն ե... քայլով տխտանի
Սյուները ձորից բարձրանում են վեր,
Հասնում աներին այն գյուղատառների,
Վար սեղ լեռների լանջին ե հեմվել:
Շուտով, ո՛ր, շուտով պիտի սյունե սյուն
Բարձրանան ձորից տառներ լույսի,
Անցնեն գյուղե-գյուղ, անցնեն անե-տուն,
Խնդությամբ լեցնեն ամեն տուն Է սիրտ:
Նա՛ վար թշնամուց քարե կարկուտով՝
Այս ձորը խլեց՝ դարկով մահացու,
Այս ձորից, ահա, կբառանա շուտով
Իր դարկի շանթը, լույսը՝ հատուցում:
Կբառանա լույսը, ուժը կբառանա,
Վար խոր ահաբի հին գյուղերն այս մաս,
Վար այս կռիվը լարվի, խառանա,
Վերջին թշնամին վերանա խաղա:

Այս Լուսու ձորն ե... մեր աչքի առաջ
Փոխվում են նրա անդունդները խուլ,
Ու փոխում ե նա մեր կյանքը արագ:

Ինչքան զոր արագ նրան ենք փոխում :
Նա, ով պղինձ է ձուլում այս ձորում ,
Ով հսկում է այս յերկաթե ուղին ,
Ով մեծ կայանի թունելին է փորում ,
Վոր Զորագետի բնթացքը փոխի ,
Ով աքնակ , վերե , լեռների ծոցում ,
Փաքրիկ արևերը ի մի հավաքած՝
Սոցիալիստական դուռն է կառուցում ,
Ով սակզծում է պաշտոն ապագան ,—
Կրքձքի տակ ունի , արյան մեջ , անհուն
Մերը՝ դալիքին , բնը՝ անցյալին ,
Յեմ աշտրվա մեջ ժանտն է մաշանում ,
Յեմ աշտրվա մեջ աճում՝ անձկային :

Այս Լուսու ձորն է... միայն մի անկյուն
Մեր խորհրդային լայնածիր յերկրում ,
Ուր բանակները համաս , աննրկուն
Համայն աշխարհի նոր բախտն են կրում :
Սեմն , սեմն տեղ , ուր մաս , հնգաթե
Աստղն է շողչողում է կարմիր դրոշ ,
Բռնկված են այս նոր ու մշտապես
Վերակառուցման ստաակացած հրով :
Այս յերկու գիծը , յերկիր Հայաստան ,
Կապում են հողդ Մեծ Հայրենիքին ,
Յեմ դու սակզծադորձ ուժերիդ փոստ՝
Կերտում ես այստեղ մասը դալիքի :
Հինը փլչում է , նոր կյանքն է ցրնծում .
Սահմանափորումն ամբլի խորն է ,
Քան այս ճեղքվածքը լեռների ծոցում ,
Քան այս անդունդը...այս Լուսու ձորն է :

Մ. ԱՐՄԵՆ

ՑԻԼԻՆԴՐԱՎՈՐ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԸ

Ինչքա՛ն պիտի դարձանան Քրանսխացիները, յերբ մի ուր
Փարիզում տեսնեն մեր բաշ-ղյառնեցի կոլլոգնիկ Սրբեյին,
արեւիները հազին, գլխի վրա մի ճրլղրլաւուն թաշկինակ, շորս
ծալքերը հանդույց արած:

Կամ ինչքա՛ն պիտի դարձանան շորադյալցիներն ու լոսե-
ցիները, յերբ իրենց ձորերում տեսնեն մի ցիլինդրա՛մբ յեմբու-
պացու, վոր յեկեկ և իր մշառկան բնակավայրը հաստատելու
այնտեղ: Յե՛մ ինչքա՛ն պիտի դարձանան նույն շորադյալցին,
կամ լոսեցին, յերբ տեղեկանան, վոր այդ ցիլինդրա՛մբը կոճու-
նիստ և:

Ի՛ դեպ՝ վո՛չ շորադյալցին կդարձանա, վո՛չ լոսեցին: Կա-
րող և դարձանալ միայն նա, ով առաջին անգամ և լինում Հա-
յաստանի այդ շրջաններում: Իսկ տեղական բնակիչները վաղուց
արդեն դադարել են դարձանալուց: Յիլինդրա՛մբը կոճունիստն
արդեն սովորական և գարձել նրանց համար:

Յիլինդրա՛մբը կոճունիստին յե՛ս հանդիպեցի Լոսում: Այն-
տեղ, ուր ամենից քիչ էյի սպասում նրան: Լեռներ, ձորեր,
անտառներ, վարար Զորադետը, վոշխարաշափ փափախներով
դժուղացիներ և հանկարծ՝ նա: Յիլինդրա՛մբը՝ ինչպե՛ս Յեմբու-
պայում և Ամերիկայում: Իսկ Քորհրդային Միութ՛յան մեջ՝ ա-
ռաջին ցիլինդրա՛մբը կոճունիստը:

Յերբ Լոսմա ձորով մոլորապառույտ գնում և գնացքը, նրան
ուղեկցում են ձորի յերկու կողմերում մերե խոյացած լեռնա-
շարքերը և սղոսր Դերեղը: Իսկ յերբ գնացքը կանդնում և Դո-

յաղերան կոչարանում և դու ներքև ես իջնում, քեզ դարձաց-
նում և թախիքի այն արագությունը, վորով յերևակայությունդ
սլանում և զեպի վեր, ձորը պարփակած լեռների կատարները:
Ի՞նչ կա արդյոք նրանց յետևում... Փոփո՞ւմ և այնտեղ մի հսկա
լեռնադաշտ, թե՛ նորից աշտիսի մի ձոր իր անդունդներն ու
կիրճերն և բացել... Գուցե այնտեղ, արևի առատ լույսով վո-
ղողված՝ նիրհում և մի անշարժ լին և նրա մակերեսի հարթ-
կապույտ հալելին իր մեջ արտացոլում և յերկինքն ու ամպե-
րը... Կամ շատ հնարավոր և, վոր այնտեղ, մեր աչքից հեռու,
անմատչելի լեռներով ողակված մի հովտում՝ սպրում և մի մեծ,
մեծ քաղաք և մենք դադափար անդամ լուենեք նրա մասին:
Յերևակայեցե՛ք՝ ծառերի ու կանաչի մեջ թաղված մի խկական
քաղաք, ուր արդեն մտվել և լայնատարած սոցիալիզմը...

Գլուխն անկարող և լուծել այս հարցերը խոսքը սլուականում
և մոտներին: Յեվ ահա ձեր մոտները ձեզ տանում են այնտեղ:
Դուք բարձրանում եք սարը: Լանջով անցնում և դիզպաղ ճանա-
պարհը: Ճանապարհ, վորը դնում և յերկար, յերկար, ապա մի
հարմար տեղում չրջադարձ կատարելով վերադառնում և յետ՝
ճանապարհի անցած մասին դուզահեռ նրանից հաղիվ հինգ մետր
բարձրության վրա: Հետո նույն մեով նա չրջադարձ և կատա-
րում գեպի յերրորդ դուզահեռ, հետո չորրորդ, և արդեն՝ ու-
վելի բարձր, ավելի բարձր... Տասնյակ դուզահեռ շարքերով,
մինչև լեռան դադաթը, բնկած և այդ ճանապարհը: Նա սալերի
համար և: Յուրդոնների: Նաև ավառների: Խոկ դու, վոր շտա-
պում ես, ուղում ես ժամ առաջ շինել վերևում, անտեսում ես
այդ, քո մոտերում նշելով ապագա ֆունկիուլյորի ճանապարհը:
Բրախիքը հոսում և ամբողջ մարմնիցդ և աչքերդ սկսում են
մթնել: Դու յետ ես դառնում՝ ներքև նայելու համար: Յերկա-
թույու կայարանն այնտեղ յերևում և լուցկու առախի չափ, խոկ
ոկյսերը՝ հեռադրայարների պես: Վա՛ր, վա՛ր, վա՛ր... Դու նրա-
տում ես հանդատանալու: Յեվ հենց այդ բողեյին, ճանապարհի
ամենամեծերի դուզահեռի վրա յերևում և մի ավառ: Արագ սլա-
նում և նա սպիտակ յերկդի վրայով և անհետանում: Բիշ հետո,
նա հայտնվում և յերկրորդ դուզահեռի վրա, — այս անգամ նա
յետ և դառնում: Անհետացավ: Ահա նորից նա՝ յերրորդ դուզա-
հեռի վրա: Կարծես խաղ և անում, — դնում և, հետո դալիս, ելի
յե դնում ու դալիս... Յերբ անցնում և մի քանի բողե, դու ար-

դեն լսում ես նրա բարեպետ Տոնգսը: Յեղ առաջին անգամ
քո վողջ կյանքում՝ դու յետև ես թողնում ավտոյին: Յերբ քիչ
հետո, նորից նայում ես վար, սպիտակավուն դուզահետից մեկի
վրա նետնում ես զննապարհների վոջիլը, վոր իրար յետևից
անցնելով դիզադները, ճղնում և հասնել քեզ: Դու բավարար-
ված ես: Ծիշտ և, հանգստությունն ավտոյում նստածների կող-
մըն և, բայց արագությունը քո կողմը: Յեղ զգում ես, թե ինչ-
պես քո ուղեկում միանում են հանգստություն և արագություն
բաները և արտահայտվում են մի բառով,—Փունիկույտր...

Հիասթափություն... Ախոռա՞ք... Լեռան բարձրում
դադանիքը լուծվում և շատ հասարակ ձևով: Այնտեղ վո՛չ լեռ-
նադաշտ կա, վո՛չ հովիտ, վո՛չ ջուր, վո՛չ քաղաք: Կա մի-մի
կտոր այդ բոլորից: Չկա սպասված տեսարանային միաձուլու-
թյունը: Լեռան վրա, բավական տեղ փռված և տափարակը, ապա
նա իջնում և զեպի մի ձոր և հովիտ, վորի միջով հոսում և Ձո-
րագետը: Այնտեղ կան մի քանի տասնյակ տախտակե շենքեր:
Ուրիշ վոջինչ: Համարյա նույնությամբ կրկնվում և Դերեաի և
նրա ձորի պեքտօր, սակայն այստեղ տեսարանն ավելի մեղմ և,
լեռները ցածր, ձորը լայն և հովտանման: Յեղ միայն զեսն և,
վոր ավելի վարար և ու ջրառատ:

Սակայն վորքան ել անակնկալ լինի տեսարանի զանհրա-
պույրը, այնուամենայնիվ, դու հանգիստ չունչ ես քաշում: Չե՞
վոր դու զուրա յեկար իր վայրենի զեղեցկությամբ քեզ խեղդող
ձորից և այժմ գտնվում ես բարձրում, լեռնային արևով վողող-
ված տափարակում... Այժմ քայլերդ զցում ես ավելի հանգիստ,
բայց ավտոյին այլևս չես հասնի... Արագ դնում ես զեպի այն
կողմը, ուր անհետացավ ամերիկացիների անվանած զննա-
պարհների վոջիլը: Քո շուրջդ ամենուր յերևում են լեռան
զաղաթներ, վորոնց վրա այժմ դու նայում ես վոչ թե ներքե-
վից, այլ իբրև հավասար մեկը... Հեռվում, Դերեզի ձորից այն
կողմ, տարածված և մի այլ լեռնաատան, իր տափարակներով
ու զաղաթներով: Նրանց և քո միջև այլևս դու չես տեսնում
Դերեզի ձորի մութ ճեղքը...

Կարո՞ղ ենք արդյոք մտքով անդամ անցկացնել, զոր այդպիսի վայրերում կարելի չե հանդիպել ցիլինդրավոր կոմունիստի։ Մեկին, սակայն, զոր շնայած իր ցիլինդրավոր լինելուն, չի յեկել Յեփրոպայից, այդ Խորհրդային Միության քաղաքացի չե, բանօրի եւ գյուղացու հարազատ զաւակ...

Յեւ դնում էյի ջրամբարն ու ամբարտակը դիտելու, յերբ հանկարծ դեմս յեկաւ նա։ Յեւ աչքերս արտեցի։ Իսկ մինչ այդ, ուղեկցողի ձայնն տկամնջիւ մտա տվեց իր բացատրութեանը.— Առաջին ցիլինդրավորը Խորհրդային Միության մեջ...

Ի գեպ, շատ հետաքրքիր է—Ի՞նչ պես է պատկերացնում բնիկացուք նրան... Սե Փրա՞կ, լաքած կոշիկներ, սպիտակ ձեռնոցներ, մոնոկլ, քրիտանիւմ ծաղիկը կոնկաւեզում, ձեռքին արո՞ս... Ներեցե՛ք։ Ցիլինդրավոր կոմունիստը՝ դա հենց ինքը Զորադեսն է, իր ջրամբարով եւ ամբարտակով...

Այո՛, Զորադեսը, յերկաթ ու բետոն հագած այդ կոմունիստը։ Նա տիրաւար նստել է ձորի մեջտեղում, նա իր հետ բերել է աշխատանք, յնոանդ, ապաղա լալ կյանքի հետանկարներ... Քանդելով վայրենի ձորի կուսութեանը, նա մտել է այնտեղ իբրեւ մի գեղեցկութեան, իբրեւ անձանոթ աշխարհի ճիճնոնակ, զոր յեկել է յերգելու գալիք որբեր եւ նրանց, զոր գետ պիտի դան։ Նա նոր մի կյանքի սաղմ է, զոր հեղափոխութեան հողմի թևերով բնկել է այս արգամանդ հողի ու ջրի վրա։ Յեւ տարբրեալ չէ, զոր կառուցող ինժեներները պատվում են նրա շուրջը կիսափակ աչքերով.—նրանք պատկերացնում են այն կյանքը, զոր շուտով պիտի փռի հսկայի այդ ուժով։

Իսկ ցիլինդրը... Արժե՞ խոսել նրա մասին։ Այդ առաջին փորձն է՝ ամբարտակը փոխարինել ցիլինդրով.— ցիլինդրաձև փակելով։ Յերկու վիթխարի շղթաներով կախված է ջրերի վրա յերկաթե զլանը։ Ճանկացած բոպելին նրան կարելի չե ներքև իջնել եւ փակել ջրի ճանապարհը։ Բանաւարկած հեղուկը կհոսի գետի ջրամբար եւ այնտեղից, թունելով գետի հիդրոկայանը... Վա՛յ մի հորձանք չի խորտակի կոմունիստական ցիլինդրին։ Զրի ուժեղ ճնշման ժամանակ՝ նա մի քիչ վեր կբարձրանա, իր տակից բաց թողնելով ջրի ափնորդ մասը։ Նրա յերկաթյա կրկնակի պատերը կզիմանան տարերքի ուժին եւ որեցոր ափնի կտարածվի ցիլինդրավոր կոմունիստի հռչակը։

Ամենահետաքրքիրն ու յուրահատուկը Զարգեստի՝ Հենց ապա ցիլինդրն է։ Մինչև վերջին դուլացին գիտե նրա մասին, վորք դեռ յերեկ այնպես ֆեռտիչացնում էր «տնհաղթ» Զորահետի-Ջրերի ուժը։

Հիմա աշխատանքներն արդեն տվարտվում են այնպեղ։ Հարյուրավոր բանփորներ, վորոնք ապրում էյին բանփորական ավանի տասնյակ տախտակե շենքերում, այժմ գնացել են մեր յերկրի ուրիշ անկյուններ, նույնպիսի Հերոսական աշխատանք կատարելու։ Այն վայրը, ուր յերեկ մըջնանոցի տպավորություն էր թողնում, այժմ լուռ է ու խաղաղ... Միայն յերկաթաբեռոն հսկան է կանգնած Ջրերի ճամբրեքի վրա...

Բանփորական ավանում նույնպես ամեն ինչ յուր է։ Մնացել են մի քանի տասնյակ մարդիկ։ Բայց դեռ յերեկ էր, վոր քրտնած փնշում էր կոտակառափի գործակաաարը Հարյուրավոր հաճախորդների ձեռքից, դժժում էր ճաշարանը Հարյուրավոր խոտակցության ձայներից, լեփ-լեցուն էր կինոն, յեռում էր սկումբրը, նորակառույց կանոնավոր փողոցներով դարթ գնում-դալիս էյին Հարյուրավորները...

Ուրախ էյին չըջակա դուլացիները։ Քաղաքը, —լայն կյանքը, —արդեն վտանակոխում է իրենց աշխարհը։ Մի քանի վերտփ վրայից նույնիսկ, խափար գիշերներին, յերեում էր լույսերի չողքը յերկնքի վրա։ Ժամանակավոր փոքրիկ երեկտրոկայանը պայծառ յույս էր տալիս շենքերին ու փողոցներին...

Իսկ հիմա՞... Իսկ հիմա՞, յերբ վերջացել են աշխատանքները և այլևս չոչ մի գործ չկա անելու... Հիմա, շուտով կհանգչեն երեկտրական կրակները, նորից մորթ կպարտւովի իր հափտենական խավարի մեջ և նորից կլինի մութ... ամայի... Կքանդեն տախտակե տասնյակ շենքերը, կտանեն, իսկ փողոցների վրա նորից կբուսնեն մացառներ ու խոտեր։ Մի տարուց հետո չոչ մի հետք չի մնա այն սրերից, յերբ այստեղ յեռում էր լիքը, լրիվ կյանքը։ Իրբև ապա սրերի հետք, դուցե կմնան տախտակե տների քարե հիմքերը և մեկ էլ աղբյուրը, վորի խողովակից ջուրը պիտի հոսի վոչ վոքի համար... Իսկ այնտեղ, յերկաթաբեռոն հսկայի հենց կողքին, միայն մի փոքրիկ տնակ պիտի լինի, ուր պիտի ապրեն պահակները...

Ուրիշ վոչինչ...

Տխուր և, բնթերցող, շատ տխուր...

Բայց աղջկեա չի լինելու: Բոլորովին:

Ինչո՞ւ քանզի, յերբ մի անգամ արդեն կատուցել ևս: Ինչո՞ւ յեա քաշել, յերբ մի անգամ արդեն վառանակութիւն ևս: Այլ կարելի արդյոք այնպէս անել, վոր վռչինչ չքանդվի, այլ բնդհատաակը, բանփորական տփանն աճի, մեծանա, ափելի բարեկարգվի, տախտակե անակներին փոխարինեն քարաշէն բաղձահարկ աները և իրար խաշածեւոյ, յերկար ու լայն տարածվեն բարձաթիւփ փողոցները:

Այլ կարելի արդյոք այնպէս անել, վոր այս վայրենի լանջերը ծածկվեն բնակարաններով, աղբիներով, մայթերով, աշտհատակներով և անընդհատ սարն ի վեր սողան ու ներքե իջնեն ֆունիկուլյորները: Հնարավոր չե՞ հենց այս ձորում տանել տեխնիկայի և քաղաքակրթութեան հաղթանակը, տարածելով մի քաղաք, ելեկտրականութեամբ, տիտներով, սաղիսոյով, հեռախոսով և մյուս բոլոր բարիքներով...

Հնարավոր և:

Յեթե տփարաւած յերկաթեւան հսկան բաղարար հիմք չի տալիս այդ անելու, ապա Հնարավոր և դանել մի այլ որչեկա: Եւ վայր որչեկար դանված և: Նրան կարելի չե տրտահարել մի բառով — Դաւոս:

Դաւոսը, — Եվեյցարիայի աշխարհահսկակ ամառանոց-կուրորտ-սանատորիան և: Ինչո՞ւ և այս ձորը Դաւոսից պահատ: Իր հիանալի անտառներով: Իր մաքուր ջրով: Իր հողաբաւոյր մեարերի բարձրութեամբ ծովի մակերեւոյթից: Իր լեռնային արեւով:

Անպայման ձորը մեծ հեռանկարներ ունի այս ուղղութեամբ: Բնութեան այս հիանալի անկյունը, ուր իրար այնքան մոտիկ հանդիպում են ձորն ու լեռնային լայն տափարակը, դաշտն ու սարը, դեռն ու անտառները, — անպայման կարող և դառնալ մի նոր Դաւոս բոլոր այլ Դաւոսների կողքին:

Հիմա հասկանալի չե՞, թե ինչու համար և կոմունիստը հողել իր մեհաղե ցիլինդրը կամ ինչու համար և այդ ցիլինդրավորը կոմունիստ: Իրոք վոր, նա սողմ և մի նոր, լայն կյանքի:

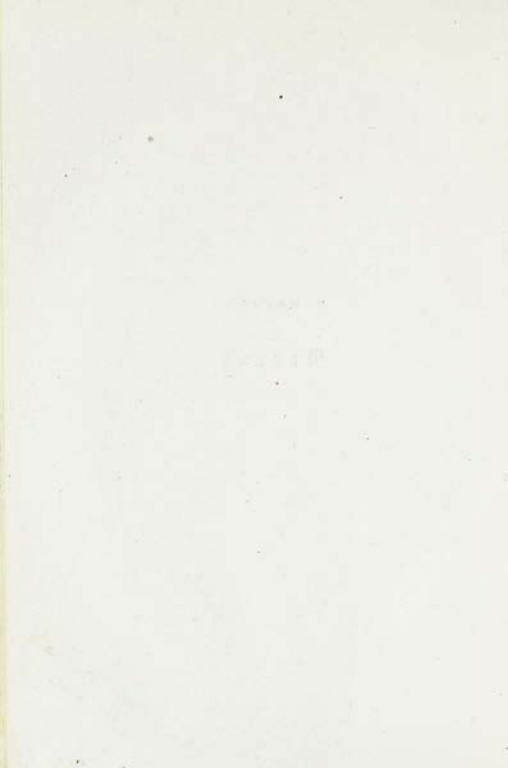
Արհաւիրքներն Դաւիթը նրա անուղղակի, կողմնակի սղուտն եւ իսկ ա՛յն, վոր բղխում ե հենց իր ֆունկցիաներից... Ձե՞ վոր նա կոչված ե ջրից հանելու լույս, տաքութիւն, շարժում, ձայն, կյանք՝ կարելի՞ չե պատկերացնել Ալլահվերդու ազապա պղնձա-ձուլարանը կամ Ղարաքիլիսայի քիմիական կոմբինատն առանց Զորադետի։ Նստած այն ձորում, այդ դէսը քանի՛-քանի՛ տեղ պիտի ստեղծի կյանքի, ուրախութիւն նոր վայրեր ե քո-նի՛-քանի՛ տեղ պիտի ցնցի իրենց դարաւոր սահմանափակու-թյունից դուստն Ղարաքիլիսաներին ե հսկայական թափով մղի նրանց առաջ՝ դէպի նոր սոցիալիստական կյանք...

Ղարաքիլիսայի քիմկոմբինատը՝ դա լինելու չե մեր գաշ-տերի ծծմալքը։ Դարերից ի վեր հյուծված մեր հողերը հաղե-նալու չեն նոր պարարտանյութերով։ Ահա թե ինչպէս ե ջուրը վերադառնում գաշտերին։ Զուրը վերածվելով ելեկտրականու-թյան, ապա պարարտանյութի, դնում ե նորից այնտեղ, ուր աճում են բամբակն ու խաղողը, ծխախոտն ու հացահատիկը։ Ինչպիսի՞ հորձանքով պիտի բարձրանան այդ բույսերը մեր հո-ղի վրա։ Եւ ուրեմն ի՞նչպէս չդարձանալ այն ուժի վրա, վորն անտառուտ, անձրևոտ Ղարաքիլիսան վերածում ե մեր հողերի ծծմալքին։ Յնցելով ամառանոց յեկած սրիվատելների զաւառա-կան անդորրը, նա կանգնելու չե հաղթական ե խրոխտ։ Մի՞թե այս ամառնը հանգստանալու համար Ղարաքիլիսա դնացող բան-վորները կարող են իրոք հանգստանալ, չեթե չտեսնեն հորիզոնի կապույտ ֆոնի վրա քիմկոմբինատի գործող ծխանների սիլուե-տը։ Այնտեղ, Ղարաքիլիսայում, ուր այնքան շատ ե բնությու-նը, այնտեղ պակասում ե ինդուստրիան, մեքենան։ Մի՞թե դա այնքան մեծ թերութիւնն չե, վորքան դործարանային այն քո-ղաքները, ուր բնութիւնը չի արտահայտվել դոնե մի քանի վտիտ ծառերով։

Հիմա հասկանալի՞ չե, թե ինչպիսի՞ հերոսական, ինչպիսի՞ վիթխարի աշխատանք եյին կատարում Զորադետի ձորում հար-վածային ենտուղիաստները։ Իդուր չե, վոր նրանց մասին ակ-նարկ դրելիս ձգտում ես պատմվածք դրելու, իսկ պատմվածք դրելիս՝ ստեղծելու մի մեծ, հսկա եպոս, հսկա դրամատի մա-սին նոր մարդկանց ու բնության, մարդկանց ու հետամնաց կյանքի միջև...

9. 00.00.00

η u z u 4 c

—Այ լեզուդ պատանձվի հա՛, ճայն տվեց
եմ կողմից վորակամ Ոսեփոս:

—Այ տղա, ինչի՞ ես կղպեա առում, ինչ մի
վնաս բան ու յերկարուդիմ:

Հ ո Վ Ե. Թ ու Վ ա ճ յ ա ճ

Ձեր հին ձորերով անցա յես, վարպե՛տ,
Տեսա ժայռեր ու քերձեր վիթխարի,
Անտառից փչող զեփյուռների հետ
Դե-Ֆեդը յերգով ալիք եր տալիս:
Տեսա լուսնի վորսկան Ոսեփին,
Ո՛ր, վորքան եր նա փոփոխվել, վարպե՛տ,
Դե-Ֆեդի զուլալ ջրերի ափին
Կանգնած եր նա իր ժանուկների հետ:
Այն հնամենի փափախն իր գլխին,
Հին տրեխները, վոր ուներ առաջ,
Բայց չեր անիծում նա յերկաթուղին:
Բռնել եր ձեռքին լապտերը կանաչ,
Վոր շողեքարչը սուլի համարձակ,
Դղրդան լոռում անտառ ու ձորեր.
Վորսկան Ոսեփի ահել կրծքի տակ
Այն հին սարսափը վազուց ե կորել:
Ձեր հին ձորերով անցա յես, վարպե՛տ,
Տեսա ժայռեր ու քերձեր վիթխարի,
Անտառից փչող զեփյուռների հետ
Դե-Ֆեդը յերգով ալիք եր տալիս:

1

Ունե՛ր նա աշխտեղ փայտաշեն մի տուն,
Մի աղջիկ ունե՛ր ու յերկու տղա.
Ռեւսերի վրա հսկում եր արթուն,

Դժի պահակ եր կոչումը նրա :
 Կարծիր ու կանաչ գրողներ ունեւր ,
 Կարծիր ու կանաչ լապտերներ սիրուն ,
 Շրջում եր նա միշտ դնով վար ու վեր ,
 Դնացքը գալիս՝ դրբոշ եր պահում :
 Դնացքը գալիս գրողում ելին
 Ու կենդանւում ձորերն ալդ ամա ,
 Յեմ կանաչ գրբոշ բռնած իր ձեռին՝
 Նա կանգնում եր մինչ դնացքն հետանա :
 Իսկ յերբ հոգնում եր կամ թե ձանձրանում ,
 Նստում եր զուլալ Դե-Բեդի սփին ,
 Դիտում եր՝ մութը վոնց և թանձրանում ,
 Ու ձորը կախում ամեն քարափից :
 Իրիկիտ մութում նստում եր նա լուռ ,
 Յերկինք եր յելնում լուսինն արծաթի ,
 Ու գեան եր թափում հստակ ու մաքուր
 Աստղերի կաթը կաթիլ առ կաթիլ :
 Ու թռչում ելին խոհերը նրա
 Մտաիկ ու հետու տարիներն անցած ,
 Կարձեա Դե-Բեդի ջրերի վրա
 Հին կաղնի լինեւ խոհուն կուցած :
 Կարձեա Դե-Բեդի ջրերի միջով
 Իր ջահել կյանքի սրերն են հստում ,
 Ու ալիքները քաղցր կարկաչով
 Իր սրափ հետ են գրուցում , խոսում :
 Բայց հանկարծ հեռիից փնչալով , խոթա
 Սուրում եր հսկա դնացքն արեաչ ,
 Նա վեր եր կենում , կանգնում դժի մոտ
 Բռնած իր ձեռքին լապտերը կանաչ :

2

Մութ եր այն դիշեր—վոչ աստղ , վոչ լուսին -
 Զորը լցված եր խափարով անհուն ,
 Փայտե խրճիթից ճրագի լույսի
 Յուրն եր կայծկլտում թանձր խափարում :
 Վորստում ելին ամպերն ահարկու ,
 Ճայթում , ճարճատում , գրողում ելին ,
 Կայծակն անհունի մեջքն եր մաքակում ,

Ու թնդում էյին ձորերը այն հին.
 Ու թնդում էյին ձորերն այն հին,
 Թափում եր առաա հորդ աեղատարափ,
 Յեւ անձրեւի տակ լվացվում էյին
 Ու ծեծվում էյին քերձեր ու քարափ:
 Գծի յերկայնքով, խափարում հեռու,
 Կանաչ մի լույս եր դեղերում անաչ,
 Մերթի կորչում եր նա ու մերթ յերևում,
 Յերևում սիրուն ասուպի նման:
 Գծի պաշտին եր, լապտերը ձեռին
 Հսկում եր աչա գիծը՝ վար ու վեր,
 Լապտերի լույսն եր փռում ակտերին,
 Իսկ անձրեր հորդ շափշափում եր դեռ:
 Իսկ ամպերը դեռ վարտում էյին,
 Ճայթում, ճարճատում, թնդում ահարկու,
 Մոռյլ անհունի ամպած կողերին
 Ահեղ կայծակն եր թափով մարակում:
 Բայց հանկարծ հնչեց ահեղ մի թնդյուն,
 Փուլ յնկան մթնում լեռների կարճես,
 Յերկիրը ցնցվեց, կարճես ընդերքում
 Վառողի հսկա ահեղ լեռ պայթեց:
 Ու արձապանքը ահեղ թնդյունի
 Անցավ ձորից ձոր, թնդաց լեռից լեռ,
 Ու կորավ խորքում հեռու անհունի,
 Իսկ անձրեր հորդ շափշափում եր դեռ:
 Վազում եր կանաչ լապտերը ձեռին
 Գծի պաշակը հուզված, ահարեկ.
 — Ասես ի՞նչ յեղավ հիմա դերին—
 Լուռ մամտում եր նա իր հողու հեռ:
 — Ասես ի՞նչ յեղավ...—Ու վազում եր նա
 Անձրեկից ծեծված, թրջված, ծանրացած,
 Բայց ներքին մի ուժ մղում եր նրան
 Գծի յերկայնքով՝ շտապ դեպի ցած:
 Վազում եր... Հանկարծ կանգ առավ սառած.
 Լապտերի կանաչ լույսի տակ աղոտ՝
 Ահադին մի ժայռ, լեռներից պոկված,
 Ընկած եր դժին, իր վրաների մոտ:

Լեւոնիւրից պոկւիմա՝ աշագին մի ժայռ,
 Մաշօման պէս դաժան նստած սեյւերին,
 Շուրջը ամայի քարափներ ու ծառ,
 Յեղ մթին գիշեր—վոչ տառազ, վոչ լուսին:
 — Հիմա ի՞նչ անի, գնացք պիտի դա—
 Ու կանգնած տեղը շփարեց աշով—
 Կգա ակները քարոյ՞ր կտա,
 Չորը կլցոյ՞ր արշունով, մահով:
 Ու թօաց նրան՝ գիշերով մթնում
 Հսկա գնացք և խորտակում աշա,
 Ու հազար գիեր Դե-մեդն ևն թափում,
 Որորում նրա ջրերի վրա:
 Բայց հանկարծ, ինչպէս կայծակը մթնում
 Փայտատակում ևր անտառ ու ձորեր,
 Լուսափոր մի խոհ շողաց իր մաքում,
 Իսկ անձրեր հորդ շափշափում ևր դեռ:
 Իսկ ամպերը դեռ վարտում էին,
 Ճայթում, ճարճատում, թնդում աշարկու:
 Մտայլ անհունի ամպած կողերին
 Ահեղ կայծակն ևր թափով մտրակում:
 Վաղեց նա գեպի խրճիթը իրա,
 Անձրիից ծեծված, հուղված, աշարեկ,
 Կարծես մաքերը խիզախ ու անաշ
 Մարանչում էին նրա հոգու հետ:

3

Նստած վախաւէն խրճիթի խորքում,
 Ծրագի լույսով դժգուշն ու աղոտ,
 Պատանի վորդին իր դասն ևր կարդում,
 Կուացած պառաւ իր մոր ծնկան մոտ:
 Յերկու փոքրերը—աղջիկ ու տղա,
 Նիրհում էին լուռ մի թախտի վրա,
 Իսկ պառաւ մայրը դողդոջ ու յերեր
 Լուռ կարկատում ևր շորերը իրա:
 Իսկ անձրերը դեռ ծեծում ևր դրսում,
 Մեծում ևր անվերջ ծածկ ու լուսամուտ:
 Դուռը հոնչաց, խրճիթի շեմքում

Բերեաց ծեր հոր կերպարանքը մութ :
 Ներս մտալ շտապ, վոնց յնքինից պոկված
 Անձրեւող ամպի կախված մի քուլա,
 Ծորերից ջուրը կաթկաթում եր ցած՝
 Փայտաշեն իր տան հատակէ վրա :
 — Գիրքդ թող, վորդի, դեռ Սանահին, —
 Ու մտեց շտապ մի կարմիր լապտեր, —
 Ասա՝ թող պետը դնացքը պահի՝
 Թե կայարանից դուրս չի յեկել դեռ :
 Մայրը սարսափեց. իսկ վորդին տրտում,
 Տեսնելով իր հոր դեմքը վշտահար,
 Վեր կացալ տեղից, անխոս, անծպտուն,
 Լապտերը առալ, բնկալ ճանապարհ :
 — Վեր հանիր դու ել յերեսաներին,
 Ծուռ արտ, կնիկ, ժամանակ չկա,
 Առգաշա ժայռ ե ընկել ուլտերին,
 Հիմա ուր վոր ե դնացքը կզա :
 Իսկ նա վառում եր կարմիր լապտերներ,
 Ու ինքըն իրեն շնջում ահով :
 — Կզա անները քարովը կտա,
 Զորը կըլցվի արյունով, մահով :

.
 Ռեւերի վրա յերկու մանուկներ,
 Զեռներին կարմիր լապտերներ պահած,
 Գնացքի ճամբին սպասում են դեռ,
 Հորդ անձրեւի տակ, քունները կտրած :
 Իսկ այնտեղ հեռվում, դժով դեպի վեր,
 Վազում ե արագ մի կարմիր կրակ :
 Ռեւերի վրա յերկու մանուկներ,
 Խափար ձորի մեջ, հորդ անձրեւի տակ :
 Իսկ ծնողները մարտնչում եյին
 Նրանցից ներքե, հսկա ժայռի հետ,
 Վոր մահի նման նստել դժերին,
 Համառում եր դեռ ու չէր դառնում յետ :
 Ռեւերի վրա յերկու մանուկներ,
 Զեռներին կարմիր լապտերներ պահած,
 Իսկ անձրեւը հորդ շափշափում եր դեռ,

Մեծութ, հեծեծութ, թրջութ եր նրանց :
Իսկ ամպերը դեռ վարտաւում էլին,
Ճայթում, ճարձատում, թնդում ահարկու,
Մասլ անհունի ամպած կողերին
Ահեղ կայծակն եր թափով մարտկում :

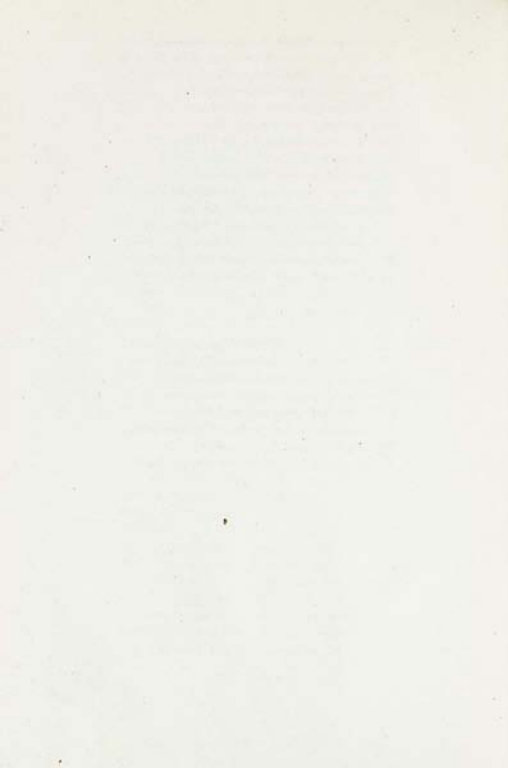
4

Հանկարծ գիշերօր մթնում ահեղի,
Վարպես վերափոր դադանի վառոց,
Կարծես մահադում սարսափներով լի,
Հնչեց զնացքի թախծոտ ծղրատց :
Ահով լցվեցին ձորերը կարծես,
Գնացքի կանչը կրկնվեց ահա,
Դողացին անոց թռչունների պես
Յերկու մանուկներ զծերի վրա :
— Ասես կարո՞ղ ե զնացքը պահի...
Ասես տեսնո՞ւմ ե լույսերը կարմիր...
Գծի պահակը յերկուդից, ահից
Կարծես մոտացավ անելիքը իր :
Իսկ դեմից հսկա վիշապի նման
Գնացքն եր ահա Փշլալով սողում,
Յեւ ահեղագոչ թնդյալնից նրա
Ապառաժներն ու ժայռերն են գողում :
Ու մտանում եր զույգ աչքերով վառ,
Ընթացքը նրա չեր դանդաղում դեռ,
Ու զծի վրա դիակի պես սառ
Դեռ կանգնած էլին յերկու մանուկներ :
Բայց ահա կարծես դանդաղում ե նա,
Շարժաթիկերը դառնում են կամաց,
Ու դալարվելով, սողալով ահա
Գծի վրայով նա սահում ե ցած :
Իսկ անձրեր հորդ շափշափում եր դեռ,
Իսկ ամպերը դեռ վարտաւում էլին,
Ու գողում էլին յերկու մանուկներ
Կարմիր լապտերներ բռնած ձեռներին :
Գնացքն ալելի դանդաղեց կարծես,

Եւ չունենր նախկին թափր սրընթաց,
 Ու հողնած, անքուն ուղևորի պես
 Կանդ տոտով կարժիր լույսերի զիմաց:
 Մեքենավարը քրտնած, ահաբեկ,
 Իր չողեքարչից շտապ թնափ ցած,
 Գծի պաշտելի ահել սրտի հետ
 Ահակի ձորը խնդությամբ թնդաց:
 Ու միին ձորի թանձր խափարում
 Մեքենավարը փաթաթվեց նրան,
 Յեւ չհաղձուքով լի, ջերմությամբ անհուն
 Նրանց շուրթերը միացան իրար:
 Իսկ տմպերը դեռ փորտում էյին,
 Իսկ անձրեր հորդ շափշափում էր դեռ,
 Ու կարժիր լապտեր բռնած ձեռներին՝
 Լուս նայում էյին յերկու մանուկներ:

Զեր հին ձորերով անցա յես, վարպե՛տ,
 Տեսա ժայռեր ու քերձեր վիթխարի,
 Անտառից փչող զեփյուռների հետ
 Դե-ճեղը յերզով ալիք եր տալիս:
 Տեսա Լոռեցի վարսկան Ոսեփին,
 Ո՛ր, փորքան էր նա փոփոխվել, վարպե՛տ,
 Դե-ճեղի գուլալ ջրերի ափին,
 Կանդնած էր նա իր մանուկների հետ:

Մ. ՄԱՆՎԵԼՅԱՆ

ՄԵՐ ՖԵՆՈՄԵՆԱԼԻ ՀԱՎԵՐԸ

Ֆելիզֆերելության հասնելն այնքան էլ հեշտ բան չկարծեք. ֆելիզֆերել դառնալու համար բաժանական չե գազան լինել, պետք է քրիստոնյա էլ լինել:

Դրա համար էլ հրեաները, թեկուզ միջից կրօնյան, ուսերից վեր ցատկեյին, ֆելիզֆերել չեյին դառնա:

Մեր ֆելիզֆերելն այդ փառքին և պատվին արժանացած հազմազյուս հայ գազան էր:

Կուպիտ, անկիրթ, ազա՛հ, դժու՛ծ, բացատական, էլ ի՛նչ ածականներ կուղեք տվեք, ոժտված էր. ինչեր չարա՛վ մինչև ֆելիզֆերել դառնալը: Յարական բանակում մի զարձվածք կար, վոր ասում էյին՝ тянется на фельдфебеля, իսկ тянутся на фельдфебеля—նշանակում է այդ նպատակին հասնելու համար վո՛չ մի բանի առաջ կանդ չառնել, անել ամենատմարդի արարքները, խիզճ—բան մի կողմ դնել. այդպիսիները, ասում էյին, հորն ու մորն էլ կծախեն: Յարական բանակում ամենից շատ դրանցից էյին վախենում և տառում:

Նոր—բայապետացի չիր, թե չգիտեմ վոր կողմերից: Բանակ վոր յեկա՛վ, ուսուերեն քիչ ու միչ խոսում էր, զրազեա էլ էր. մի տարում ավելի կատարելագործվեց և սխալ—մխալ դուրս էր տալիս, բայց այնքան համարձակ, վոր ամենալավ ուսաաղետը կնախանձեր նրա համարձակության և վստահության, սկի չեր էլ զգում, վոր սխալ էր խոսում, քչում, անցնում էր:

Բանի դեռ յեֆրեյտոր էր, վոչինչ, քիթը կախ էր, հենց վոր յերկու թելանի ունակը զարձա՛վ, պրծա՛վ. մի կատաղած չուն յա նա: Միտքը դրել էր ֆելիզֆերել դառնալ:

Շատ անասալված մարդ էր. բայց արի տես, թե ի՛նչ մոլեռանդ, աստվածալախ քրիստոնյա չիր, ամեն կիրականամուտ,

կիրառելի ժամ եր գնում, ծուներ գնում, համբուրում բոլոր սրբապատկերները: Ամեն անգամ հինգ հաա բարակ մի կապեկանոց մոմ եր առնում և անկում գանապան սրբապատկերների առջև, տարին յերեք անգամ հաղորդում: Յեկեղեցում այնքան բարի յեր, սուս ու փուս, կասեա սկի լեզու չկար բերանում, կոկորդում՝ ձայն: Յերկյուզածությամբ մի սրբից մյուսին եր անցնում, ինքն եւ սրբի նման, բայց մոր մտեր գործնոց եր գրնում՝ պրծար:

Այնպես եր մտել մաշտապետի աչքը, մոր եւ չեմ տաի. մեր մաշտապետը նրա անունով եր յերդում, հլու, հնազանդ, շաղաքորթ մեծերի մոտ, ստրուկ. դե', մեծերին եւ եղ և դուր գայիս: Մյուս մաշտի պեսերն ասում եյին իրենց Փելզֆերերներին—այ, որինակ մերցրեք եղ արմաշկայից: Լավ և, մոր Փելզֆերերությունը շատ չուշացավ, թե չե շատերի տունը կբանդեր: Ձգիտեյինք ուր փախչենք, մոր աչքին չբերանք, փրփուրը բերանից շաղ տալով դեա ու գեն եր մաղում ու ամեն գատարկ բանի համար ապտակ հասցնում, մա՛յ թե մեկին աչքից դցեր, պրծավ, լավ և հենց դեա իրա մեռքով իրա դերեղմանը փորի:

Հայհոյում եր, հայհոյում, մոր եւ չեմ կարող ասել, աշատակցին եւ կնախանձեր: Եղ տեսակ հայհոյանքներ կային, թե ինքն եր հնարում, չգիտեմ: Ռուսերեն հայհոյանքների պաշարը մոր վերջանում եր, անցնում եր հայերենի, դե', գրան վերջ չկար, ինչքա՞ն տեսա գիտեր: Ռուս աղաները դրանից շատ եյին նեղանում ու գծգռ իրար մեջ գանդառում: Հենպես և հայհոյում, մոր մարդ բան չի հասկանում հորով, թե՞ մորով բաշեց:

Վոր Փելզֆերել գարծավ, եւ հետը խոտալ չեր լինի, կաշվե տեմլակով թուրը կողքին, դեղին պատյանով ահաղին աստղը՝ ճանակը մյուս կողքին, ուսնոցների վրա յերկու մատ լայնությամբ դառ բաֆտա (галун), ենպես եր չիթը վեր ցցել, վոր ասել չեր լինի:

Խոհարարը մաի են լավ տեղից մի մեծ կտոր հատկապես կաթսան եր զցում նրա համար, յերբեմն եւ ամբողջ յեղան լեղուն: Գրեչիխայի կամ պչենոյի քաշովու մրա ենքան կոփի ճարպի խորխողի յուղ եր ամում, մոր քաշովին յուղի մեջ ճնշում եր, մենակ նայելուց մարդու սրտին եր տալիս, բայց նա հեչ, ուտում եր ու չաղանում, սկի եւ սրտին չեր տալիս: Ինչքան

տայրի հուսեր, չե՛ չկար, կշտանալ բան չգիտեր: Արաղն եւ ճաշի վրայից անդադար եւ, տղաները Հյուրասիրում ելին, թե տէրը վրանները քաղցր լինի: Ով Հայրենիքից բան եւ ստանում, վա՛յ թե նրան բաժին չհաներ, հում-հում կուտեր:

Ասեմ խելոք մարդ եւ, սուտ կլինի, բայց ենքան խորամանկ, տակեւտակ, մարպիկ, քսու, վոք խելոք մարդու տեղ եւ անց-նում. դե՛, ասենք եղ տեսակ խելքը մենակ Ֆելդֆերեկներէ մոտ չի խելքի տեղ անցնում:

Մեկ-մեկ եւ վոք քեֆը տեղն եւ լինում, ենպես եւ կակղում, կարծես մետաքսից եւ, ծիծաղում, կատակներ անում, սրա-նրա հետ կոխ բռնում. ենպես հասարակ ու պարզ, կասես սիւի Ֆելդֆերեկ չլինեւ, բայց դա շատ քիչ եւ պատահում, դատկից-զատիկ, նոր տարուց-նոր տարի, են եւ վոչ ամբողջ որով, չե՛, մի լույս եւ իջնում վրան, մի քիչ անց մեկ եւ տեսար ամպերը իրար գլխան, խառնովեցին, հրմշակելով մոռյլեցին պարզ չեւ-կրնքի ճակատը:

Դե, շատ յերկարացրի, հասկացաք, թե ի՞նչ պտույ եւ մեր Ֆելդֆերեկը: Հիմա կհարցնեք, թե եղ ի՞նչ հալեր են. ասեմ: Զինվորութեան վերջին տարին մեր վաշտը կարգադրութեան ստացաւ ն. զնալու պահակային ծառայութեան: Մենք պետք ե փոխելինք մեր զնդի Կարգ վաշտին:

1899 թ. հոկտեմբերի 15-ին հրաման յեկաւ, թե յերեք ուրում մեր վաշտը պատրաստվի ճանապարհվելու:

Վաշտապետը, կրասեր սպաները, Ֆելդֆերեկը, կապտենար-մուսք, ունեւերները բոլորն իրար անցան, շատ գործ կար, թե ինչ եւ սպասում մեղ ն.ում, չգիտենք, բայց բաւրա եւ ուրախ ենք, ասում են գործուղված վաշտի բանը լաւ ե, ծառայու-թյունը թեթեւ:

Ճեյահատուղում տենդային աշխատանք եւ տարվում, վաշ-տում նույնպես բոլոր զինվորներն զբաղված են, ճանապարհոր-դական կաթսաներն ափաղով ե կափիճով փայլեցնում են, դո-տինները սեւացնում, կարել, կարկատել, զնալուց առաջ զնդապե-տը անշուշտ կնայի մեր սեղուկները, ամեն բան պետք եւ կարգի լինեւ. մուշկրներէ կոճակները կարծես վոսկուց լինելին, այն-պես ելինք փայլեցրել:

17-ի յերեկոյան ստուգմանը՝ Ֆելդֆերեկը կարգաց հրամանը, 18-ի առաւոտոյան պատրաստ լինել զորանոցի բակում, ճանա-պարհվելու:

Առաջնայան ժամը 7-ն ել չկար, վոր թմբուկն սկսեց դուռալ, փողհարը դուրս դալու աղղանշան տվեց, թմբուկի ձայնի վրա բոլորն իրար խառնվեցին, սկսվեց աղմուկ ու իրարանցում:

Տառ բռնեց անց բալորս սարք ու պատրաստ դուրս յեկանք գործածցի բակը՝ անդուկներով և լրիվ ամուռնեցիալով:

Դիչ անց յեկան վաշտի կրտսեր սպաները, ապա վաշտապետը փողջուհնեց մեզ, մենք ել բարձրաձայն նրան առաջջու-
թյուն ցանկացանք: Հրամայելով ազատ լինել և նստոտել, ինքր սպաների հետ դնաց զնդի գրասենյակը:

Մեր Ֆելզֆերելը շատ տանական տեսք ուներ, կոշիկները փայլում էին հայելու նման, դեղին դոտին, տարճանակի բույ-
նը բոլորովին նոր էր, թրի գլխի և ծայրի պղնձե դեղին մա-
սերը, մուսկետի կոճակները կարծես վռսկուց էին ձուլված,
դեմքն ել կարմիր ու յուզոտ, ուրախ էր, քաղտը չէր իջնում
դեմքից, կատակներ էր անում սրա-նրա հետ...

Ինչքան ժամանակ էր անցել չդիտեմ, մեկ էլ սպաներից մե-
կը վազելով յեկավ և դես չհասած դուռաց.

— Շարքի՛...

Բոլորն իրար անցան, սպաններից հանեցինք հրացաններս և
շարքի մտանք:

— Հավասար...

Աղմուկը մի անդամից դադարեց: Հեռվում յերեսաց սպա-
յակույալ: Նրանցից առաջ յեկան դասակի սպաները և կանգնե-
ցին իրենց դասակների աջ թևին: Վաշտապետը վազեց աջ թևի
առաջին շարքի մոտ:

— Հավասար... գզա՛տ...

Յեվ թուրը հանած արագ քայլերով մոտեցավ զնդապետին
և թրով պատիվ բռնած գեկուցեց, վորից հետո զնդապետը փող-
ջուհնեց մեզ, շնորհալուրեց, անցավ շարքերի առաջից, նայեց մի
քանիսի սնդուկը, մի քանիսին հարց տվեց, բարի ճանապարհ-
մաղթեց, քահանան ել որհնեց մեր ճանապարհը, փողային յե-
րաժշտությունը լսեց, յերաժշտության միջից լսվեց մեր վաշ-
տապետի ձայնը և մենք շարժվեցինք դեպի յերկաթուղու կայա-
րանը:

Հետևյալ որը հասանք ն. և կայարանից անմանոթ փողոց-
ներով գնացինք դեպի մեր նոր գործածները. Կրչ վաշտը
կազմ ու պատրաստ սպասում էր մեզ բակում, մեր մոտենալուց

յերկու մաշտերն իրար պատիժ տվին, մեր վաշտի նշանակված պաշտկները դնացին փոխելու նրանց պաշտկներին. յերբ ամեն բան պատրաստ եր, նրանք ճանապարհ ընկան զեպի կայսրան, խոյ մենք ներս թափվեցինք զորանոցները:

Նույն մեր ֆելդֆերեյլը կարծես էլ են մարդը չեր, կնպես եր փոխվել, փոր էլ ճանաչել չեր լինի, մանավանդ մեզ, հայերիս հետ, մենք շատ եյինք զարմացել և վոչ մի կերպ չեյինք կարողանում բացատրել, թե ինչի՞ յե կզպես փոփոխել:

— Շան տղան փախենում և,—ասաց նրա համադրուղացի Սեդրակը, փորը մի հաղթանդամ, սե բեխերով, բեխերից էլ հաստ ունեքերով տղա յեր:

— Ինչի՞ց պիտի փախենա:

— Ինքը գիտի. ես տարին ա, պրծալ, ևստեղից փոր դնացինք, առն ենք դնալու, ծառայություններս վերջանում և, ֆելդֆերեյլությունն ևստեղ կմնա, են վախտ կտեսնենք ո՞վ և ֆելդֆերեյլը, յե՞ս, թե նա:

— Ա՛յ տղա, էդ ա, փոր կա,—կանչեցին ամեն կողմից:

— Բա ուրիշ էլ ի՞նչ, հայրաթ եզ ա...

Որերն անցնում եյին, վո՛չ վաշտապետը, վո՛չ վաշտի մյուս սպաները զուս չեյին անում, իրենցից մեծը չկար, վախենալու բան չունեյին, իրենց տվել եյին թղթախաղի ու խմելու, մենք էլ նրանցից պակաս չեյինք լողբություն անում: Մի որ վաշտիցը մի դասակ պաշակ և կանդնում, մյուս որը ջնով անցկացնում, պարապմունքի, գլնտալարժույթյան էլ ձեի համար եյինք զուրա զալիս, ջիշ տեղ գնում եյինք, մի յերկու վարժություն անում, ապա շոքանդ—պատկան՝ իրբ թե նշան դնել ենք սովորում, ունտերներն էլ խոսալով են դրազված: Թե բան և սպաներից մեկն ու մեկը յերևում եր, սկսում եյինք հրացանները չխկվեկացնել, թե զործի յննք: Ինչ ասեմ, շատ լափացալ մեր կյանքը, ուտելներս էլ չալ եր: Ուտում—խմում, ջնում եյինք, շարաթը յերկու—յերեք անգամ պաշակ եյինք կանդնում, ուրիշ գործ չունեյինք:

Եզ թերմաշ քաղաքումն էլ չլսված եփանություն եր. մարդու հավատալը չեր զալիս. մարտի դույզ չաղլիկ ճուտերը 15 կոպեկով եյին տալիս, ամեն մեկն ա՛յ ետքան: Կարադ, կաթ, մածուն, թեկույ շան ատաջն ածա, տանձ, խնձոր, ձմերուկ, սխիւր, շան մսի գին:

Մեր զորանոցի փողոցը դառել էր մի փառքիկ շուկա. առա-
կանայք ինչ առես բերում էին:

Ելի շատախառությունս բռնեց հավերի մառին մոտացաւ:
Լա՛վ, սկսեմ:

Մի որ պահանջանոցում աղաներից մեկը՝ թե աղերք յերեկ
խոհանոց էյի դնացել կարտաֆիլ մաքրելու. մեկ էլ տեսանք մեր
Ֆելզֆերելը ներս մտա՛վ հետեից էլ մի կնիկ, խախտը լիքը հա-
վեր. կինը ներս մտա՛վ թե չե բաց թողեց հավերն ու լուս աղա-
սում էր:

— Դո՛ււր, կփախչեն,—կանչեց Ֆելզֆերելը:

Վաճկեցի խոհանոցի զուուր փակեցի, հավերը կշկշարտ՛ գետ
ու գին բնկան:

Կնկանը վնարեց չգիտեմ ինչքան ու ճանապարհ՝ զցեց, ինքն
էլ մնաց խոհանոցի մեջտեղումը մոմի պես ցցված, կարծես ինքն
էլ չգիտեր, թե ինչո՞ւ ետքան հա՛վ ե տանէ:

Մոհաբարը, ոգնականը, մենք բոլոր կարտաֆիլ մաքրողներս
նրա մանկուց փախի էյինք կանգնել և լուս նրան էյինք նա-
յում:

— Նո՛ւ, ինչպե՞ս են, լա՛վ հավեր են,—գարձա՛վ նա խո-
հարարին, փորը շերտփր ձեռքին մնացել էր:

— Շատ լավերն են յերեսում: Ո՞ւմ համար եք տանէ:

— Ինչպե՞ս թե ո՛ւմ համար, հիմա՛ր, իհարկե՛ս, ինձ: Քո-
նիտո՛վ առան լինեմ հարս, փոք լա՛վ լինի:

— Ձեմ կարող տանէ, պարոն Ֆելզֆերել:

— Հը՛մ, գե՛տ խոհարար ես: Դուք ի՞նչ կատեք, ո՞վ կտաի:

— Հարս 25 կոպեկով,—ասաց մեկը, մյուսը թե՛ չե 30
կոպեկով:

— 25-ով եղպես հավեր կտա՞ն,—մեջ բնկա՛վ ոգնականը:

— Ձոս միք տա խնդներդ 5-ին 90 կոպեկ եմ տվել, մի
մանեթ էր ուղում շան կնիկը, չա՛փի, ինձ խաբելը հեշտ չի:

— Լա՛վ ե:

— Եթան ե:

— Ես ինչո՞ւ չե հավեր առնում,—մտածեցի յես, բայց պա-
տախան չգտա:

— Վարտե՛ղ ես պահելու,—կրկին գարձա՛վ նա խոհարա-
րին:

— Ի՞նչ կհրամայեք,—չանկանալով նրա առանդ հաջորդ
խոհարարը:

— Ասում եմ վորակե՞ղ ես պահելու :

— Զգիտեմ, պարոն ֆելդֆերեր :

— Սա ի՞նչ ծակ է :

— Սախ, կարտաֆիլ եմ պահում :

— Դուքս թափիր և հավերին ածա այդ սենյակը :

— Ախար...

— Լոխ'ր, գատողություններ չանել :

— Լսում եմ, պարոն ֆելդֆերեր :

Հավերն աճել ավել այդ փոքրիկ, մութ, խոհանոցին կպած սենյակը, դուռն էլ փակել ավել :

— Եթան եմ ասել չե՞, լավ հավեր են, չե՞ :

Խոհարարը գոմեց, մենք էլ համաձայնության ձայներ հանցինք :

— To-to, ópat :

Նա նայեց մեզ, նայեց շուրջը և բարձրաձայն հռնաց. մենք էլ շղիտներ ինչու քրքչացինք :

— Զգա՛ստ... Հացի, քաշովու ավելցուկները կաճեա՛տաջիները, ջուր էլ կզնես, լսա՛ւմ ես, —ասաց, շուտ յեկավ ու դնաց : Դուան մաս դուքս դալուց առաջ յես դարձավ, խիտո նայեց ու՝

— Թե մեկն ցւ մեկը կորել և կաշիդ կքերթեմ :

Նրա զնալուց հետո ծիծաղներս բռնեց :

— Սարտազվել և, —ասաց խոհարարը, նայելով նրա յետևիկից :

— Պարտալությունից հավեր և ուղում պահի :

— Ադա, չե, կովի, յեզան մսից զզվել և, սիրտը հավի միս և ուղել :

— Բա հինգը մի անդամի՞ց :

— Կամաց—կամաց կուտի :

— Բալժի հարսանիքի պարտադրություն և տեսում, ինչ վոր Մարֆուչկա յե գտել :

— Գյուղում կին ունի :

— Ինչ կա վոր, մեկն հոտեղ, մեկն ևնտեղ, ավել թիգեն վոր չի ծակի :

Վճռեցինք, վոր ֆելդֆերերը սրանից հետո ամեն որ հավով փրավ և ուտելու :

Մի քանի որ անց խոհարարից խմացանք, վոր էլի հավեր և տանի. մի քանի որ անց էլ հավերի թիվը 15-ի հասավ :

— Գծվել և, —մտածեցին գինյորները, —հավի ցավ և բռնել :

Ֆելիքսերսի չափերը խոհարարի համար կարգին դարդ ու
ցավ էյին դարձել: Ձեր խմանում ի՞նչ անի, դուռը փակում եր,
դռան տակից էյին դուրս դուրս: դռան տակն եր փակում՝ դռան
դիմի փոքրիկ լուսամուտից էյին ներս թափվում խոհանոց ու
փոսի տակ բնկնում, հարձակում քաշովու համար թրջած դրե-
շիխայի, պշենոյի դրա, կարատֆիլ, սոխ, կաշամբ կացահա-
րում: Բարկությանից ինչ մեռն բնկնում եր շարտում եր, մեկ
եւ վախենում, թե մեկն ու մեկին կկոչի, կստակի արի ու պա-
տասխան տուր, հետեւներից եր ընկնում, վոր հավարուն անի,
նրանք եւ դեռ ու դեն էյին թռչկոտում, ահաղին աղմուկով,
քիչ եր մեռն բուշչի ու քաշովու խթխթան յետման կաթսայի
մեջ բնկնեն: Եւ ֆելիքսերսի մեռքիցը չի պրծնի: Մի որ եւ ինչ-
քան ծակ ու ծակ կար քարով, փալատով ծածկեց, վոր եւ վոր
մի տեղից վո՛չ լույս, վո՛չ եւ ող թափանցի, քիչ անց փախեցավ,
վոր առանց ողի կստակոտեն, արագ սկսեց բանալ ամբողջում
ծակերը:

Գիշեր-ցերեկ եղ դարդն առել եր ջանը, եւ հանդիսա քուն
չուներ, յերազումն եւ հավեր եր տեսնում, դալիս մարդու պեռ-
հաւ խոսում էյին, թե՛ ֆելիքսերսին կատենք, վոր իրենց հեռ-
փառ և վարվում, մի խոսքով, մեր խեղճ խոհարարը, վոր բա-
փականին տուռդ աղա յնր, սկսել եր նիհարել. ախր մարդ վոր
չկարողանա քնի, նրա հարն ի՞նչ կլինի, աչքերը փակում եր
թե չե դալիս հավաքվում են գլխին կը՛չ, կը՛չ, կը՛չ...

Մի որ եւ յերազում տեսավ, վոր են մեծ բորչչի կաթսայի
մեջ ձու են անել, լցրել ու մի ուղտի չափ հով եւ թուխ և
նստել: Սարսափած վեր թռավ տեղիցը, քնաթաթախ փողեց,
վերցրեց մեծ շերտիւր, վոր հարձակվի եղ հսկա հովի վրա ու
քչի և մվերն եւ ջարդուխուր անի, թե չե, վոր մվից եղքան
ճուռ դուրս դա, իրեն եւ կուտեն. բայց հիշելով, վոր յերազ
ե տեսածը, յերեսը խաչակնքեց ու նստեց տեղի մեջ, եւ մինչեւ
լույս քնել չկարողացավ:

Ուտելու ինչքան ասեա բան եր ամում առաջները, բայց հա-
վերը քանի դեռում լղարում էյին, տխրում, նրանք եւ կարծես
դարդոտել էյին, վոր խոհարարն եղպեա մաշվում եւ Սոպեա
նստած անկողնում մտածումքի մեջ եր, մեկ եւ դուրսը բարձ-
րացրեց, մի քանի վայրկյան լուռ նայեց առջև և ուրախացած
վեր թռավ, սկսեց արագ հաղնվել, ճաշի համար մի քանի կար-

դադարություններ արա՞յ ոգնականին և ինքը դուրս յեկա՞յ խո-
հանոցից :

Դե՞ռ չուտ եր, մի քիչ դես ու դեն ընկա՞յ, դուրս յեկա՞յ
փողոց, մանրավաճառ կանայք սկսել եյին հալաքիւի, մի քանի-
սի հետ մի քիչ դյա՞վադություն արեց, վոր ժամանակն աննկա-
տելի անցնի, Ֆելդֆերելն ել դարձնի. մի քիչ ել բակում մշու-
տիկց ու դնաց :

Դուռը փակ եր : Բաղխեց և Ֆելդֆերելի ձայնի վրա ներս
մտա՞յ և պատի՞վ բռնած ձգձից նրա առաջ .

— Առողջություն եմ ցանկանում, պարոն Ֆելդֆերել :

— Հը՛, ի՞նչ կա, Բոնդարենկո, ի՞նչ ես ուզում :

— Ախրը, պարոն Ֆելդֆերել, էն հա՞վերը...

— Հը՛, ի՞նչ են յեղել, — դուստց նա տեղից վեր ցատկելո՞ւ :

— Բան ել ա չեն յեղել, — հետ-հետ դնալո՞ւ տասց խոհա-
րարը, շարունակելո՞ւ պատի՞վ բռնել :

— Ձեռքդ թո՛ղ և տաա ի՞նչ կա, թե հալերիս մեկի քիթն
արնել և, գերեզմանդ փորի՞ր :

— Ձե՛, բան չի յեղել, վողջ ու առողջ են, բայց...

— Ի՞նչ բայց :

— Ախր, պարոն Ֆելդֆերել, եդ մութ, նեղ տեղումն եդ-
քան հա՞յ փակված կղարեն, կոջլոտեն, ո՛ր, մի քանիսը ձվից
կտրվել են, կամաց-կամաց բոլորն ել կկտրվեն ձու անելուց,
պետք և բուհ տնել, թե չե կհիվանդանան, կստակոտեն, մեղա-
վորը յես կլինեմ :

— Բակում կկորչեն :

— Ինչի՞ն յեն կորչում : Ենչան պարտադ-տարա՞յ ման եկող
զինվորներ կան, մեկին նշանակեք թող հետեի :

— Молодец, молодец Բոնդարենկո, — աւաին խփելո՞ւ տասց
նա ուրախացած, եդ շատ լա՞յ տասցի՞ր, բայց ո՞ւմ նշանակենք :

— Քիչ կան, ինչ ե :

Ֆելդֆերելը մտածմունքների մեջ ընկա՞յ :

— Այ, հենց մեկն են ջհուղը, Մենդելսոնը. ուրիշ բանի պետք
չե, լողը և, բայց հա՞յ կարող և պահել, ինչ կա վոր :

— Հա՛, հա՛, հա՛, МОЛОДЕЦ Բոնդարենկո, լա՞յ դտար, են
ջհուղը, հա՛, շնորհակալ եմ :

Բոնդարենկոն ուրախացա՞յ, վոր Ֆելդֆերելը սիրալիկ և և
խրախուսված հարցրեց .

— Պարոն Ֆելդֆերել, ախր ինչի՞ր յեն պետք եղքան հափեր, վար լիող եք փչացնում, առնում:

— Նու, նու, ՅՐԱԿ, եղ քո խելքի բանը չի, հասը 15—17 կողեկով առնում եմ, 30—40 կողեկով կծախփի, քիչ մնաց, դնալու չենք, կժորթոտենք հեաներս կառնենք: Հացն ե՞ր պակաս թե քաշոփին, պետական է, թող ուտեն, խնայա՞ւմ ես, ի՞նչ եմ հենակ փչանքներով յերկու եղքան կողահի:

— Եիշտ եք հրամայում, բայց վար փախված մնան մեջները հիփանդաթյուն կրնինի. Այ տրծար- իրար հետեից կաստկոտեն: Մեր դյուզում մի անգամ հափի հիփանդաթյուն բնկով, հարյուր- ներով սատկեցին:

— Եիշտ ես տաւում, հա՛, անպատճառ մարդ կնշանակեմ, չնորհակալ եմ, Բոնդարենկո, վոր նախադուշացրիր:

— Рад стараться, պարոն Ֆելդֆերել:

— Վաչար պարապմունքի՞ յե:

— Այո՛, պարոն Ֆելդֆերել, բակումն է:

— Լավ, դեռ:

— Անողջություն եմ ցանկանում, պարոն Ֆելդֆերել, — բարձր դուռաց Բոնդարենկոն է գուրս յեկավ ուրախ արամա- դրության մեջ:

Նրա դնալուց հետո Ֆելդֆերելը դուռը բացեց և դուռաց.

— Վաչաի սրապահ ունտերին Ֆելդֆերելի մոտ:

Բիչ անց, վաչաի հերթադահը վաղելով, միաժամանակ ուղ- դելով զդետները, թրխկացրեց Ֆելդֆերելի դուռը, ներս մտավ և ձգվեց նրա առջև:

— Ի՞նչ կհրամայեք, պարոն Ֆելդֆերել:

— Ի՞նչ կա:

— Ամեն բան հաջողակ է, պարոն Ֆելդֆերել:

— Պարոնայք սպաներից չկա՞ն:

— Վո՛չ, պարոն Ֆելդֆերել:

— Վո՞ր դատակումն է են ՎՀուզը, ինչպե՞ս և անունը, են, են, են...

— Վո՞ր ջհուզը, պարոն Ֆելդֆերել:

— Են, են, ինչպե՞ս և են քառտի անունը, նոր միտս եր:

— Գոտոտ ջհուզ Մենդելսոնը:

— Հա, հա, Մենդելսոնը, վո՞ր դատակումն է:

— Չորրորդ, պարոն Ֆելդֆերել:

— Զորքո՞րդ գասակը պահակում ե՛:

— Վո՛չ, պարոն Փելզֆերել, պարապմունքի յե՛:

— Լավ, դնա՛:

Նրան նախապահ՝ զննուց հետո նա մի քիչ մուլ տվեց սենյակում, ապա կտխեց թուրը, տարանալը, դիտարկը մինչև ծածրակը քաշեց գլխին և հետևից դուռն ամուր շրխեացնելով դուրս յեկավ: Ենցավ նախասենյակը և սանդուխներով իջավ բակը:

— Զգա՛ստ,—կանչեց ուսուցիչներից մեկը՝ առաջինը նկատելով նրան: Զինվորները քարացան: Թեև միմիայն սպանների համար եր գդառս լինելու հրաման տրվում, բայց մեր Փելզֆերելը, յերբ սպանները չկան, պահանջում եր, վոր իրեն ել ինչպես սպանների պատիվ տան և ինքն ել սպանների նման բարձրաստի գոչում ե:

— Բարե՛վ, աղայք:

Իսկ յեթև հետվից նկատում եր սպաններից մեկի մատենալը, ձեացնում եր իրբ թև սովորեցնում եր բարեի պատասխանելը:

— Զորքորդ գասակի պեսն ինձ մոտ:

Զորքորդ գասակապեսը վազելով մոտեցավ:

— Բո գասակո՞ւմն և Մենդելսոնը:

— Այո՛, պարոն Փելզֆերել:

— Վորտե՞ղ և, պարապմունքի չե՞:

— Վո՛չ, պարոն Փելզֆերել, սենյակներն և մաքրում, հերթապահ ե՛:

— Ըաշից հետո նրա հետ կգաս ինձ մոտ:

— Լոտմ եմ, պարոն Փելզֆերել:

— Շարժանկել պարապմունքը,—տոաց ու արագ քայլերով գնաց դեպի փողոցի դուռը:

—

Ըաշից հետո գասակապեսի հետևից փոքրիկ, նիւար Մենդելսոնը կանդնեց Փելզֆերելի դուռն մոտ և սկսեց շտկել դուռին ու գդեսաը: Բաղիկեց դուռը:

— Մտի՛ր:

Նրանք ներս մտան:

— Պատիվ ունեմ ներհայանալու, պարոն Փելզֆերել:

— Ասատ՝ Մենդելսոն, բարե, ժպտալով դիմեց նա Մենդելսոնին:

— Առողջութիւն եմ ցածկանում, պարոն Ֆելդֆերել:

— Գլուխդ բարձր, կուրծքդ դուրս, գորգ, գորշ հագած-
քիւր, նու, դիւրբիս տես, կուչ ե յեկել վաջլոս հալի պես...
Կուզե՞ս տուն գնալ, Մենդելսոն:

— Վո՛չ, պարոն Ֆելդֆերել:

— Молодец... Այդպէս, դե ծիծաղիր, ոչ, ծիծաղիր:

Մենդելսոնը մեծ-մեծ ատամները, վոր ատանց այն ել չեւին
փակվում, մերկացրեց յերկու ատամնաշարը ե ասպուշի նման
հոհաց:

— Հալի միս սիրո՞ւմ ես, Մենդելսոն:

— Այո՛, պարոն Ֆելդֆերել:

— Ի՞նչ մեծ հալ վոր ատն կարո՞ղ ես մի անդամից խփշտել,
հա՞...

— Կարող եմ, պարոն Ֆելդֆերել:

— Молодец: Ի՞մ հալերը տեսե՞լ ես:

— Տեսել եմ, պարոն Ֆելդֆերել:

— Կուզե՞ս քեզ հալերի վրա հրամանատար կարգեմ:

— Զեր կամքն ե, պարոն Ֆելդֆերել:

— Այսօրվանից դու կլինես նրանց հրամանատարը, ուրիշ
վոչ մի դործի չդնել Մենդելսոնին, աղատում եմ ամեն տեսակ
աշխատանքից ու պարապմունքից, լսո՞ւմ ես, — զարձալ նա զա-
տակապեալին:

— Լսում եմ, պարոն Ֆելդֆերել:

— Հալերին կնայես ե ուրիշ վոչինչ: Լալ կկերակրես, հե-
տեւիւր, վոր չկորչեն, յեթե մեկը կորել ե, կաշիդ կքերթեմ, աչ-
քերդ կհանեմ, հատկացա՞ր:

— Հատկացա, պարոն Ֆելդֆերել, բայց յես...

— Վերջում, վոր գնալու լինենք մեկը, ամենաչաղը յեզին
կտամ հատկապես քեզ համար:

— Լսում եմ:

— 19-ը հաստ են, մեկն ել կտանեմ, վոր կլոր թիվ լինի:
Կարո՞ղ ես լալ պահել:

Մենդելսոնը կմկմաց, ուղեց բան տանել, լեղուն կապ ընկալ
ե վոչինչ չտաց:

— Կլինես վաշտի հաղապահ... Հալի հրամանատարը. հա՛,
հա՛, հա՛, հա՛: Ուրիշ դործի չդնել սրան, մարչ, գնացեք:

Մենդելսոնը յերկու տարվա դինսիր եր, թուլակաղմ, ծուլ-
խուսափում եր պարտադրուհեաներից և Ֆրիդրիկան աշխատանք-
ներից. առհասարակ չեր սիրում իրեն նեղութուն տալ:

Ծարաթ որերը, յերբ թնփով մաքրում եյին դորանոցի հա-
տակները, նա դնում, մանում եր ալտաքնոց, նստում և անք-
արնքալով սպասում մինչև դործը վերջացնեն, յերբ վերջացնում
եյին հատակ լվանալը, նա ել վերջացնում եր և քիթը վեր քա-
շելով բարձրանում ծակի վրայից և կոռիկով կարկատաններով
պատած շալվարը, դուրս եր դալիս ալդ ահադին հոտած, կեղ-
տառ, իրար՝ հետեից շարված ծակոտիներով արտաքնոցից, վորէ-
հորը յերբեք չեր մաքրվում և դարչահոտ դանդաժի յերեսին
նկույթի մեծությամբ վորդեր եյին լողում:

Ինչքան ծեծեցին, պատժեցին, բան դուրս չեկավ, դինսիր
չգառալ:

Յերեկոյան ընթրիքից հետո Ֆելդֆերելը, դասակապեալ և
Մենդելսոնը դնացին խոհանոց. մեկ-մեկ հաշվեցին հավերը և
հանձնեցին Մենդելսոնի խնամքին: Ֆելդֆերելը մի անգամ ել
սպանաց, վոր թաց տեղ կմնա Մենդելսոնից, յեթե մեկն ու
մեկը կորչի:

Մենդելսոնը մտամուր մնաց կանգնած հավանոցի փակ
դռան առջև:

— Պատիվ ունեմ ներկայանալու նորին գերազանցության
հովերի հրամանատարին. հինդն ածում են, յոթը նոր են կորվել
տծելուց, ութն ել վոջոտել են, աքաղաղ վոչ մի հառ: Մեծ-
չերեփը դիտից վեր բռնած պատիվ տալու ձևով Մենդելսոնի առ-
ջև ցցվեց խոհարար՝ Բոնդարենկոն, ղեկուցեց և հռհաց:

Մենդելսոնը հասկացավ ծաղրը, բայց չբարկացավ, բարե-
հոգությամբ ինքն ել ծիծաղեց, առանց հասկանալու, թե ինչի
վրա յն ծիծաղում:

— Ծիծաղիր, ծիծաղիր, իսկ յեթե վաղը մեկը կորել և կամ
սատկել, Ֆելդֆերելը քեզ Թլ կտատկացնի լվի պես, տեղդ ել չի
յերեալ:

Մենդելսոնի ծիծաղը միանգամից կտրվեց, դեմքը մի այն-
պիսի խղճալի արտահայտութուն ստացավ, վոր կատես հիմա
պիտի լալ:

— Не робей, не робей, земля наша, — ուսին խիելով տաաց
խոհարարը: — Մի վախենա, միայն զգաստ յեղիր, վոր չբռնեն,
չդողանան, թե չե բակից՝ ո՛ւր պիտի դնան:

Մենդելսոնի քունը կարվեց, տխրածակը փակվեց, գիշերը վեր եր կենում զնում տեսնի հո մարդ չի մտել, յերայում տեսնում եր, վոր բուրբը ստակոտել են, սարսափում վեր եր թրուշում տեղից: Են որվանից, վոր հափերի վրա հրամանատար դարձա՞յ, մի գիշեր կարգին չքնեց:

Առաջնաներն աշուրականչին հերթադուհը դարթեցնում եր: Մենդելսոնն առանց լվացվելու, վտաները քաշ տալով, հանապարհին կոճակները կոճկելով դնում եր հափերի մոտ, վորոնց աջնպես եր առում, վոր, յեթե Փելզֆերեյի վախը չլիներ, բուշտին էլ կխեղդեր, կթափեր, սկի միտն էլ չեր ուտի:

Հափերը բակ անելուց հետո հացի փշրանք, քաշովու մնացորդ ամում եր նրանց առջև և հետևում ինչպես քաղցած դայքերի նման վրա յեն պրծնում ու իրար հրելով, իրար բերանից խլելով ուղաճարար կուշ տալիս հացի մեծ կտորները: Մեկ էլ ահասար մեկն ու մեկը կուշ տալուց հացի չոր կտորը բկումն և մնացել ու քիչ և մնում խեղդվի, գլուխն առաջ ու յես շարժելով հիդ և անում կլանել: Մենդելսոնը վախեցած հետևում եր մինչև հափը մի կերպ կուշ եր տալիս ու ելի հարձակվում:

Ճիշտ և, առաջին որերը շատ տառապեց, բայց քանի դնում վախը նվազում եր, հափերն էլ ընտելանալով բակին՝ արտաքնոցից հեռու չեյին դնում, ինքն էլ պատի տակ փաթաթված շինելի մեջ ննջում եր: Առաջի որերը շատ դժվար եր, Մենդելսոնի հոգին հանում էյին, խոհանոցից հեռու յեր քշում, վախենում եր կորչեն: Խոհանոցի մոտ էյին դալիս, էլի վախենում եր, թափվում էյին խոհանոց ու խոհարարը դրա համար Մենդելսոնին եր հայհոյում, մի քանի անգամ էլ ահաղին շերեփով հասցրել և Մենդելսոնի քամակին: Ինչքան էլ աներես լինեն հափերը, էյի մի բան հատկանում են, խոհարարի նկատմ վառելափայտի կտորներից վախենում, շատ էլ մոտ չեյին դալիս, եղ նկատմ փայտերից մեծակ հափերը չեյին վախենում, Մենդելսոնը նրանոցից էլ շատ եր վախենում, մեկն ու մեկին կկտչի, կստեղի, ո՞վ և պատասխանատու, Մենդելսոնը:

Նախքան դուռը փակելը թառ յեկած հափերի վրա, մի քանի անգամ ստուգում եր, յերբեմն սխալվում ու սարսափած կրկին հաչվում ու ուրախ, վոր բուրբն իրենց տնից երևումն են, փակում եր հափանոցն ու ինքն էլ դնում ճնելու:

Մենդեկյանը տեսնելով, վոր առաջին սրերի վախն իդուր էր, վոր ենթան էլ դժվար բան չէ հալերի հրամանատարությունը, սկսել էր հաշտվել և նույնիսկ դո՛ւ լինել այդ մի քիչ պատասխանատու պաշտոնից:

Որերն արդեն ցրակ էյին, ձմեռը մոտենում էր, ինչ կլինի ձմեռը նրա դրությունը, Մենդեկյանն այդքան հետու չէր մտածում: День и ночь сутки прочь—մի օր գլորվեց, ասել և անցավ: Համաճեցի գուար, վոր փակում էր, էլ ուրիշ հոգս չուներ:

Մենդեկյանը բոլոր հավերին ճանաչում էր. մի քանիսին իրա սիրելիներին՝ փաղաքշական անուններով էր կանչում: Առաջնորդը հաշվում բաց էր թողնում, յերեկոյան հաշվում գուար փակում:

Այսօր առավոտյան հավերին բակն անելուց նկատեց, վոր մեկը չկա, ևն էլ նամենալավը, իրա սիրելի Քառույանը, ինչ պիտի յեղած լինի, յերեկ ննպես և գուար յեկել, վոր աչքին չի ընկել... Բա վոր կորած լինի... չէ՛, ինչի՞ պիտի կորչի... Բա վոր կորած չի՞, ինչի՞ չի յերևում... Հը՞... Նա ինչքան աչք անեց Քառույանին շտեսավ, չկար, բայց հույսը չէր կորում, մտածում էր մի տեղից դուրս կգա, չէր ուզում հավատալ, վոր կորած լինի, վախեցած աչքերով ամեն տեղ փնտռում էր, շարունակ դես ու դեն էր ընկնում եւր կորցրածի պես, թե կորած լինի պրծավ, ՓեղդՓեղդի ձեռքից չի պրծնի: Վոզը օրը մի կուր հաց չէր գրել բերանը, ի՞նչ պիտի անի, յեթե խեղապես կորած լինի. այդ մտքից անգամ սարսափում էր, ուր մնաց թե դեռ ՓեղդՓեղդին զնկուցի:

Սպասեց մի կերպ մինչև յերեկո, մինչև հավերը գան թառելու, բոլորը յեկան բացի Քառույանից. իրա սիրելին չկար: Մեկ մտածեց զնա զնկուցի, մեկ էլ սարսափած հրաժարվեց այդ մտքից, գլխից ձե՛ռք և վերցրել, ինչ և, մինչև առավոտ էլ սպասեմ, մտածեց նա ու վերմակը քաշեց գլխին:

Մյուս առավոտ չսպասեց, վոր հերթապահն իրեն զարթեցնի, չուտ վեր կացավ ու գնաց՝ դուցե մի տեղից դուրս գա. մարդու

բան չէր տեսնում, լուս տառապում էր. մեկ մասնեց, թե արի
փախչեմ, մեկ էլ թե՛ ինչ պիտի լինի, հո մի հափի համար չեն
մորթելու, դեռ գնեկուցեմ, մեկ էլ թե՛ չե, պետք չե... Բայ
վոր չես գտնում ինքը դա տառապի տեսնի, վոր պահես ե, ավելի վատ
կլինի: Անհոյակն չավերին փակելուց հետո սիրտ արեց խոհա-
բարին առաց, աղաչեց, վոր յեթե բռնել ե, կատակ ե արել, բո-
վական ե:

Խոհաբարը յերդում, ճաք-ճաք, թե խաբար չի, եղպես ե/
հատակ լինի՞:

Մենդելսոնը վերջնականապես համոզվելով, վոր կորել ե,
դողդողալով քայլերն ուղղեց դեպի Ֆելդֆելերի սենյակը, բայց
դռան մոտ յերկար մնաց կանգնած, չմտաւանալով բացիել/
դռուր:

Մտնել, թե՛ յետ դառնալ. այդ մաքրի մեջ էր, յերբ դր-
սից յեկավ Ֆելդֆելերը ե տեսնելով Մենդելսոնին դռան մոտ
դողալիս, ահեղ ձայնով վորոտաց.

— Մենդելսոն:

Այդ ձայնից Մենդելսոնը մեռելի նման դուռնալից ե չփախ-
ված յետ-յետ դնաց, իրեն այնքան կոտորեց, վոր անգամ մո-
ռացավ պատիվ տալ:

— Մենդելսոն...

Հտնականալով, վոր լավ լուրով չի յեկել՝ ավելի բարձր դո-
ռաց նս:

— Պարոն Ֆելդֆելեր, յես, յես...

— Ի՞նչ ե յեղել, շուտ առա, հիմանդութուն ե ընկել մե-
ջերին:

— Վո՛չ, պարոն Ֆելդֆելեր:

— Սասկաւե՞լ են:

— Վո՛չ, պարոն Ֆելդֆելեր:

— Դե ի՞նչ, կորե՞լ ե:

— Են չալ հափ...

— Չալ համբ ի՞նչ:

— Չկա:

— Ի՞նչպես թե չկա, ծախե՞լ ես, կերե՞լ ես:

— Վո՛չ, պարոն Ֆելդֆելեր:

— Ի՞նչ ես արել, շուտ խոստովանիր:

— Չգիտեմ:

— Չգիտե՞ս: Ա՛յ քեզ չգիտեմ: Մի շաշուն ապրանք դիպավ

Մենք եւստեմի աջ աշտին, աչքերից կայծեր թափվեցին, նա դեռ ուչքի ճիւղ չեկել՝ ժի ապտակ եւ դեպա՛վ մշտաւ աշտին ե քթից աբխանը շոտաց, դուռի՛ր շշմեց, Հեա—Հեա դնաց ու ընկա՛վ պատի տակ :

— Գետնի տակից ել լինի Հանիր. մեռիր, բայց դուրի: Անուշ եք արեւ, Համով եք, խոհարարի հետ, Հա՞, Հա՞, խոստովանվիր. Զուգի ունի, ջթիցդ. կհանեմ, փորտոթիգդ կթափեմ ու Համով դուրս կհանեմ: Վաղը պետք ե դատ ասես, թե դատք, թե չե դնա քո ձեռքով դերեզմանդ փորիր:

— Ի՞նչ, — ասաց ա. Կառապետը ներս գալով :

Մենդելսոնը մի քանի բազմ մնաց պատի տակ, ուզեց զեր
կենալ, բայց լսելով, զոր գուր կրկին ճոռաց, չհամարձակ-
վեց:

— Զհուդի մտութ, ինչո՞ւ յես վեր բնկել, կորիւ ու գտիւ,—
դուք կրկին չրկեաց, բայց դուան յետեկց լալում եր նրա վեց
հարկանի հայհոյանքները:

Մենդեկտանը մեր կացավ ու պատերից բռնելով ֆարչ յեկավ
մենչե իրա անկողինը, բնկավ նրա մրա զգեստներով և աղի-
յոքմ լազ յեղամ:

Լուր տարածվեց, զոր Ֆելչֆերելի հավերից մեկը կորել է, զոր Մենդելստոնն ե կերել, զոմանց թե՛ Մենդելստոնն աշպարհի բան չի տնի, անպայման խոհարարի բանը կլինի։ Բուրը խղճում էր Մենդելստոնին և աշխատում էր ին հույս տալ, զոր բան չի լինի, զոր աշխ. ծեծով ել կվերջանա, բայց Մենդելստոնը չէր մխիթարվում։ Հետեյալ որը, ասանց մի բան ուտելու ամբողջ որը թափառեց, ել ծակածուկ, քար-թուփ չմտաց, զոր չնայի Բացի Մենդելստոնից, պահակութունից ազատ մնացած վաշտի մյուս մասը՝ Ֆելչֆերելի կարդադուրսթյամբ, ամեն տեղ խուզարկեց՝ մի վորեն հեռը հայտարարելու, բայց ապարդյուն։

Ֆելդֆերելի հրամանով Մենդելսոնին под ранами կանգնեցրին : Որտա պատժով, վրի նշանակում և ամբողջ ամուսնից յուր օտարարեանովան, հրացանն ուսին յերկու ժամ զգաստ կանգնել, յերկու ժամ հանգստանալ, ելի յերկու ժամ կանգնել : Այդ պատիժը բաժակեան չնը, Ֆելդֆերելը մի ուրիշ բան ել հնարեց, Մենդելսոնի հայրենակիցներեց մեկին կարգեց, վրի հետեի, չլինի թե ազատ կանգնի, մի վրտից յեթե մյուսն եր փոխվում, պահակը կանգնում եր զզգաստ և Մենդելսոնը կրկին ձգվում եր ամբողջ հասակով՝ յարի պես :

Մենդելսոնը հազիվ էր կանգնում վրա՝ յոթ ծանրության տակ ծնկները ծալվում էին, յերեմն հրացանը բաժանվում էր ուրիշ և առաջ կախվում, ինչպես կոտորած ծառի ճյուղ։ Բայց «զգաստ» հրամանից սթափված կրկին ձգվում էր։

Մենդելսոնը մի անգամ յերկու մամ կանգնել, յերկու մամ հանդադարել էր և նորից պատրաստվում էր կանգնել, յերբ մի գինձոր շնչակաուր ներս մտավ, բարձրաձայն դուռալով։

— Հա՛վր, հա՛վր։

Բայորը վեր ցտակեցին տեղերից, ի՞նչ կա։

— Գտնվեց։

— Վորակ՞դ էր, ո՞վ դատավ։

Բայորն իրար անցան և խմբակցին լուր բերողի գլխին։

— Նստած էյի, մեկ էլ զբաղանքս մի բան ընկավ, նայե՛մ ժախորկայի տուփը չկա, դիտե՛մ, վոր հանել չէր կարելի, բայց տկամա ծակից նայեցի, տեսնե՛մ թե ուր ընկավ, բայց բան չկար, տակ էր արել, հանկարծ անկյունում տեսնում եմ Մենդելսոնի հա՛վը կուչ և յեկել, վրաի տակի վորդերը շարժվում են, նա էլ նրանց հետ սրորվում և, աչքերիս չհա՛վառացի, ավելի ուշագիւր նայեցի, տեսնե՛մ հա, հա՛վ և։

— Լավ և չի խեղդվել, եղ ինչպե՞ս և արատքնոցի ծակն բնկել։

— Ո՛վ գիտի։

Ունակերներից մեկը վազեց Փելզֆերելին գեկուցելու։

Մենդելսոնը, վոր պայուսակը պատրաստվում էր կապել մեջքին, աչքպես էլ մնաց քարացած, յսածին չէր հա՛վառում։ Շտապ յեկավ Փելզֆերելը։

— Ո՞վ և դտել։

— Յես, պարոն Փելզֆերել։

— Արատքնո՞ցն էր ընկել։

— Այո՛, պարոն Փելզֆերել։

Փելզֆերելը, նրա յետեից էլ ամբողջ մաշտը դնացին գետի սրտաքնոցը։

Մենդելսոնը մենակ մնալով, ընկավ պատուհանի փեղկի վրա և ուրախությունից սկսեց հոնդուր-հոնդուր լալ։

Տառը բոպե չէր անցել, վոր մեկ զինձոր վաղելով յեկավ թե՛ Մենդելսոն, չուտ վաղիւր, Փելզֆերելը կանչում և։

Մենդելստոնը սրբեց թեկնոյ աչքերը, քիթը վեր քաշեց և ուրոյնելով դնաց։

Նկատելով Մենդելստոնին, բոլորը միասերած կանչեցին։

— Մենդելստոն, հալո, հալո։

Ֆելիքսերէլը հասնաց, մոտ կանչեց և ուսերից բռնած կոստյւմից Մենդելստոնին նստի վրա—Մենդելստոն, տես ա՛յ, հալո, տեսնո՞ւմ ես։

Մենդելստոնն այնքան կոսացաւ, վոր քիթը քիչ եր մնում կաշի արտաքնացի կեղտոտ հատակին։ Կծու զարշահոտությանից ուղեց յետ քաշվել, բայց Ֆելիքսերէլը ուժեղ ձեռքը ագժում եր վիզը։

— Տեսա՞ր, ա՛յ, ա՛յ, դեպի ձախ, ձախ նայիր, հայրմն... Մենդելստոնը վերջապես նկատեց լալ հալին, վորն զգուշությամբ քայլում եր վարդերի վրա։

— Նո՛ւ, Մենդելստոն, հիմա ի՞նչ տեսնուց։

Մենդելստոնն ուղղվեց, կարծրած աչքերով նայեց՝ դեռ ուղեն, յերկու տնդամ փոշոտաց ու վեր քաշեց քիթը։ Բոլորը ծիծաղեցին։

— Դե, քաջերո,՝ ձեզանից ով կմտնի հորը... Միծաղը միանգամից ընդհատվեց, վոր վոք տեղից շարժվեց։

— Հայրենիքի՛, թագաւորի պաշտպաննե՛ր, ո՞վ կազատի խեղդովոյին։ Բոլորը լուռ են։

— Վախկոտնե՛ր,—արհամարհանքով կանչեց Ֆելիքսերէլը։

— Ինչո՞ւ յեք լուռ, յերբ իշխանաւորը հրամայում և, կրակ ու քուր ընկիր առանց դատադատությանների—Կրկին լուռ թյուն։

— Դե, Մենդելստոն, ապացուցիր այս վախկոտներին, վոր դու քաջ ես, հերոս։

Մենդելստոնը կանգնած եր, աչքերը ճաճապցնում և չեր հասկանում, թե ինչ են ուզում իրենից։

— Կապտենարմուս, մի թոկ հասցրու։

Կապտենարմուսը վազեց թոկի յետեից։

Մինչև նրա դալը, Ֆելիքսերէլի հրամանով արտաքնացի հատակի յերկու տախտակները պոկեցին։ Թոկը վոր բերին, առանց Մենդելստոնին հարցնելու, հրամայեց՝ թոկով կապել Մենդելստոնի կուան տակերից և ուժով հրեցին նրան դեպի արտաքնացի լայնացրած րացվածքը։ Մենդելստոնը լուռ եր, հանկարծ այն-

պիտի ահաւելի ձայնով ճշտաց ու բնկալ յերկու ծնկներէ վրա, վոր
դէպի ծակ մղողները մի փայրկյան կանդ տաան, արտաքնացի
կեղտոտ հատակի վրա ծնկաշոք քարէ դալով հասալ ֆելդֆել-
բելին, դրկեց նրա վրաները, և արտառկելով սկսեց աղաչել:
Վոր աղատի, վոր մեկի փոխարեն յերկու-յերեքը կտա, կդրի
տուն, վոր փող ուղարկեն:

— Հա՛, հա՛, հա՛, ինչի՞ց ևս վախենում, այ հիմար, ևս
ծակում չե՞ս մեալու կտալամ, բանիւր և խկուշն վեր կհանենք,
դե, դե, հիմարութեաններ մի անի:

Ձեռնելով Մենդելյանի աղաչանքներին, շնայելով նրա ար-
ցանքներին, ֆելդֆելբելի հրամանով նրան ուժով կախեցին հո-
րը: Բայտըր կուացած հորի վրա հեռւում ելին, թե ինչպէս Մեն-
դելյանն սրբովելով, յերբեմն արտաքնացի պատերին խփելով
իջնում էր: Յամից լսվում էր Մենդելյանի հասարհատ ճիշը, բայց
չուսող լսեց, վերեից ֆելդֆելբելի հրամաններն ելին լսվում:

— Մի քիչ աջ... հը... հայլան... քս կողմի թակը մի քիչ
ձգիր... քիչ ել... իջեցրեք... Ե՛հ, ջհուդի ուրա, հաղիվ եր
բանել... եղ ա, հա եղ ա, բանիր, բանիր... Ե՛լի դուխ, ելի բաց
թողեց... Մի քիչ ել... հերիք և, բանիր, բանեց, վեր հանեք,
վեր հանեք, շուտ, Մենդելյան, պինդ բանիր, բաց չթողնեա, վեր
քաշեք... շուտ, Մենդելյան... Յամից փոշ մի ձայն:

— Ուշքն անցել է:

— Ինչ ևս սարսաղ-մարսաղ դուրս տալիս, բարձրացրե՛ք:

Տղերքն արագ սկսեցին բարձրացնել թակը, քիչ եր մնա-
ցել, վոր ծակի բերանը հասներ, Մենդելյանի դուխը դեռ չէր
յերեւացել ծակից, վոր համը դուրս պրծալ և կշկշալով փախալ
բակ:

— Ուռտաա՛...

Ֆելդֆելբելը հռնաց:

Ահա և Մենդելյանի դուխը դուրս յեկալ ծակից՝ թույլ-
թույլ կախված ուսերի վրա, մեռելի նման դաւառա, ֆելդֆելբելը
նկատելով Մենդելյանի գրութեանը, չփութած ու վախեցած
կանչեց, — շուտ հանեք:

Նրան բարձրացրին և դցեցին հատակի վրա: Հաղիվ եր շըն-
չում, մինչև դռան կղկղանքի մեջ թաթախված, մոխրահամաշա-
ղույն դարչելի հեղուկը ծորում եր զգեստներից և հատակի վրա-

յից հոսելով ելի հորն եւ թափում։ Ժի քանի սպիտակ վորդեր
նրանից բնկնելով դալարում ելին հատակի վրա։

Մենդելսոնը կիսով չափ րացեց աչքերը, մի խորը շունչ
բաշեց՝ և ելի իսկույն փակեց։

— Մեռնում ե, կանչեց մեկը։

— Մենդելսոն, Մենդելսոն։

Մի քանի անգամ վախեցած ծայրով կանչեց Ֆելիքներէր և
սենեկով, վոր Մենդելսոնը չի պատասխանում, գլուխը կորցրած
դռնաց ահակի ծայրով։

— Բուժակ, շուտ, րակը տարեք։

Թեւերից բռնած րակը հանեցին և գցեցին հողի վրա։

Բուժակը րացեց կուրծք, ջուր սրտկեց դեմքին, մեկին լա-
ղցրեց նաշատիրի հետեից, ինքը չոքած նրա մոտ կեղտոտ թաշ-
կինակով հովհարում եր։

Մենդելսոնն առանց նաշատիրի ուշքի յեկավ։ Նստեց տեղը,
մի վայրկյան նաչեց տարածութեան մեջ, շրթունքները գողացին
և արցունքները մեծ կաթիլներով թափեցին աչքերից ու վոտ-
նաց մորթիով անասունի պէս, բռնեցքներով սկսեց հարձակել
գլխին, շանդատել դեմքը։

Մենք կարծում եյինք, թե խելագարվեց։

— Մենդելսոն, Մենդելսոն, ի՞նչ յեկավ քեզ, դե, դե, վեր-
ջացրու, ամոթ ե, գինձոր չե՞ս... Դե, հանդատացիր, յես քեզ
յեֆրեյտորութեան եմ տալու... Այ, կտեսնես, վաշտապետին
կղեկուցեմ, թե ինչ լավ գինձոր ե Մենդելսոն... Ատոված վկա,
հափտաա, վոր կանեմ... Թե մի շարաթից յեֆրեյտոր չլինես,
թքիր յերեսիս... Հանդատացիր... դե, ցարի գինձորին տես, կեկա
նման լաց ե լինում... Վեր կացրու... Կապտեմարմուս, նոր
զգեստներ տուր Մենդելսոնին, սպիտակեղեն բերեք... Բռնդա-
րենկո՛, խոզի դունչ, վորան՞դ ե խոհարարը...

— Այստեղ եմ, պարոն Ֆելիքներէլ։

— Տաք ջուր կա՞։

— Կա, պարոն Ֆելիքներէլ։

— Լողացնել, շորերը փոխել։

Մենդելսոնին մաքրեցին, շորերը փոխեցին և Ֆելիքներէլի
կարգադրութեամբ թեւերը մտած տարան անկողին դրին։ Ինքը՝
Ֆելիքներէլն ուժով յերեք զավաթ ողի լցրեց Մենդելսոնի կո-
կորդը։

Մենդեկյանը չմեռավ, բայց և՛ յերբեք, քանի ժեղ հետ եր,
չծիծաղեց, խուսափում էր ընկերներէից, վաչ վաքի հետ չէր խո-
սում, յուս կատարում էր ինչ հրամայում ելին:

Մի անգամ յես նրան տեսա, թաղնով և՛ Բաղնիկ Եր բակի հետախը
մի անկյունում և լաց եր լինում: ալ զվերախորանքը նա մինչև
տուն դնալը չմոռացավ: Տանն և՛ յերեի ամեն անգամ, յերբ հի-
շում եր, կարճրում և անիծում էր մեր ֆելդֆերելին ա. նրա
համբերին:

—

•

Ս. ՅԱՐՈՆԵՍԻ

ԼՈՌԵՏԻ ԱՎԱԳԸ

ՅԵՐԳ ՈՒԺԻ ՅԵՎ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹՅԱՆ

Ա երեւում թողած մի գմուխս անառ՝
Յեւ իջաւ Լոռու ձորն անդնդախոր։—
Ձորի ձախ ափին, խոյ ժայռերի տակ
Ալլազդերգին եր տարածվել ծխոտ։
Ձգված յերկնքի անհուն կապույտին՝
Վարակա ծխացող կոկո՛րդ վիթխարի,
Յից ծխաշանը մտայլ անդունդից
Հասնում, եր բարձր ժայռի կատարին։

Ներքեւում, վարը, զեափ դադադած
Ձայնն եր վորոտում միալար հանգով,
Յերկու ափերը նրա ծառապարդ
Պարուրվել եյին ծխի յերանդով,
Ու ծուխն այդ հանդարտ ձգվում եր լսին,
Նստում ջրերին, ծաղկալիւմ ձորում,
Հասնում, սլլվում գմուխս անտառին
Ու ցնդում անհուն յերկնքում Լոռու։

Անցնելով փայտե մի նեղ կամուրջից
Յեւա ձախ ափը։ Ու ծուխի միջով
Գնացի առաջ։ Այդ ծուխի միջից
Յերեւացին ինձ շաչող, շառաչող
Հնոցներ, վորոնք հրե, շիկամորթ
Վաղրերի նման ծառացած այնտեղ
Աշխատում եյին թաթերով ամուր
Իրենց վանդակի պատերը քանդել։

Մինչ մի անդամից քիթ ծակող մի հոտ
Մազալիկի շուրջն ու կլանեց ինձ :
Տաք խոցովակով ասիի նման հորդ
Հոսում եր դեղին հեղուկը—պղինձ :
Յեղ հերոսական կամքին յենթակա՝
Ձեռք եր առնում հեղուկը ջերմին—
Այնտեղ կարծես թե անշունչ առարկան
Շունչ եր ստանում, վազի ու մարմին :

Իսկ յես, ինչե՛ր եմ յերգել, ո՛ր, մարդի՛կ
Անձնական խոհեր ճղճիմ ու մա՛նր...
Թվացի յես ինձ մեղկ ու ուժանախի,
Յեղ այնպես տնձա՛ւկ, և այնպես հա՛մբ
Ո՛ւր է այն յերգը, վոր այս աշխարհի
Հուր դուրն ունենար, մուրճի շո՛րհով
Սրտերում շաչեր հղո՛ր, վիթխարի
Այս աշխատանքի հրեղեն թափով :

Յես խորհում եյի : Կարծես նա անսաց
Այս խոր ամոթիս ձայնը անապան .
Ու մտեցավ ինձ վիթխարահասակ
Հինավուրց ծանոթ Լոուցի հսկան :
Մտեցավ ծանոթ ինձ այն լեղենդար
Լայնալանջ մարդը, վորը հինգ թվից
Շատերի հետ այս գործարան մտավ
Թողած հովվական սարերն ու շի՛ն :

Ուղիղ հինգ թվից նա գործարանում
Պղինձ և ձուլում ուժովն իր անդուլ :
Ծծել և մո՛ւրը, տեսել և արյո՛ւն,
Ապրել և պայքար, քաղց ու գործադուլ :—
Յեղել և հետու, դաժան Սիրիբում,
Տարել աշխատա՛նքը տաժանելի—
Բայց մի կրա՛կ և ներսում հուրհուրում,
Վորը մինչ այսօր պահել և եյի :

Ճակատար, իստա՛յի հերի պես խոր,
Ակոսել նշին որերն անցյալի,
Քիչ վայր եր իջել աննկուն՝ անխանջ
Պարթևի հասակը նրա պանծալի:
Նրա հալացքը լցված եր հարցով,
Աչքերում նրա սուր, արծրվային—
Յեռ տեսնում եյի մութը հետաքող,—
Ու վաղվա որր շեկ արեային:

— Դու, վարպե՛տ Ավա՛ղ, շեռ փոխվել, նս՛ւյնն ես,
Ասացի ժպտով: Իսկ նա, նա ուղիղ
Կանգնեց դեմքս և ասաց.— Ե՛ր, դիտե՛ս,
Կրակն՝ ասում են, մնում և կոճղից:
Միտքս հասկացա՛ր... Լավ չհասկացա՛ր...
Ու ցնցեց ուշառ, ու իմ հալացքում
Փնտռում եր իրա միտքն իմաստաձայն,
Վորն ինձ ամսթի հուշով եր ներկում:

Կրակն՝ ասում են մնում և կոճղից:
Յեռ դեռ պի՛նդ եմ չառ, հին փոկո՛ր եմ յեռ...
Ապա թափ տալով ձեռքը մեռալի՝
Ասաց.— Մի խոսք եմ ասում հիմի՛ քեզ...
Դժար կսի՛վ և ես կյանքը համա՛ր...
Յերեկ՝ կսի՛վ եր թաղամորի դեմ,
Եսոր՝ կսի՛վ և պլանի համար,
Ես՝ դու հո գիտե՛ս, ավելի բարդ և:

Պատմե՛մ քեզ մի բան, լա՛վ չերխոստարդ,
Հինդ թվին, հատեղ, ես Այլահվերդում
Աշխատանք դառ: Դեռ տեղ չհասած՝
Մեր ես տղերքը արին դորձադուլ...
— Ա խալիս, դի՛նջ կացե՛ք... Եղ ի՞նչ եք անում,
Բա թաղամորի դեմ կելնե՞ն ըսկի...
— Ձե՛, վոր չե, տղերքը պահանջ են դնում,—
Եսքան հավելում, եսքան վարձադին:

Յես ել մեջն ընկա... Սարի շորանը
Խոժ բանձորի պես չկովեր պիտի...
Կապակներ յեկան... Վո՛նց ե քո բանը,
Ու հա՛յդա, մի քար մեկի ճակատին
Վոր չափեցի՝ թրճաց թամբից...
Շուրջկալեցին, պինդ ողակեցին մեզ,
Ինձ ել բռնեցին, քշեցին Սիրիւր,
Դե՛, դնա քաշիւր, թե վոր տղա յես...

Նա լռեց: Թ՛վաց վոր յես հինգ թ՛վին
Յեղեկ եմ աշտեղ... Յե՛վ ահա նրանք,—
Հոժ բանձորները յեղեկ են կովի
Կապակների դեմ բիրտ, աւհա՛վրած...
Շաշում են ոգում փողփողուն թրեր,
Թնդում ե ձորը շէկ զնդակներից՝
Վրա յեն տալիս քրտնաթոր ձիեր,
Հասնելով մինչև վերը ծերպերի:

Ու դեպի սարը փախչող մարդկանցից
Հնձում են արախ ցորենը վորպես.
Թնդում են վիհերն, ու ծերպերը ցից,—
Ընդերքը քանդող յերկրաշարժի պես:
Իսկ աշտեղ՝ անգոր դշուշացու հողում
Մոա՛յլ, արշուճոտ, դաժանարարո
Ցարի անողոք որենքն ե չոջում,
Լցված անկշիւ սարսափի հրով:

— Բայց մենք,—ասաց նա մի շեշտով արի,
Ծերմակ գլուխն իր բարձրացնելով վեր,—
Մենք չթուլացա՛նք, կովեցի՛նք նորից,
Յե՛վ կկովեյինք՝ քանի ցուրն իշխեր.
Քանի զնդակեր մեզ դորքը նրա,
Մենք կկովեյինք անձե՛րջ, անդադա՛ր,
Մինչև մեր վերջին կաթիլը արյան,
Մինչև՝ խլեյինք իրավունքն արդար...

Յե՛վ մենք խլեցինք: Ֆրոնտը հիմի
Ուրի՛շ Ֆրոնտ ե... Շա՛տ դժար Ֆրոնտ.

կոյում ես... Մեկ էլ յերևում են դեմք
Դժվարություններ... Ու նրանք, վարոնք
Սխալման եւ, յոգրը, կորոյ ու անկամ
Թուլամորթներ են — ծանրությունից եղ,
Սրահում՝ կոյի կրակը հանգած,
Դործի թունդ միտար նահանջում են յեւ:

Կյարտարներ են թերակատարում...
Տոկան ընկնում է ահռելի թափով:
Վերջը ժողով է բշտալ դամարում
Յեւ վարձը գնում էսորիս տեժողով:
Մարդը կոյով իր համբնն կհարթի:
Թերություններ կան, դժվարություն կա...
Բայց կա՞ մի բան, վոր մարդը չհաղթի
Թե վոր սխալ ունի հեղափոխական:

Յեւ պղում էյի ալը պայծառ դեմքի
Կամքը ահարկու... Մի վառ խնդություն
Հյուսում էր նրա ամեն մի խոսքին,
Հրե թելի տես ձգվում իմ սրտում —
Հասկանում էյի ալը հերոսական,
Պայքարող մարդու ալը պատգամը խիստ —
Կռել մեր այս վեհ, խնայուն ներկան
Կարելի չե լսել թափով անհանգիստ...

Ու սիրտը ձուլած բյուրերի կամքին,
Բյուրերի սրտին, բյուրերի ուժով
Մերուկ Ավաղը կոյում է կրկին
Պատանու նման, զվարթ աշխուժով.
Նրա բուլեիկ մեծ սիրտը արի
Տրտում է այս մեծ դործի համար,
Վորը նա կերտեց անցած վիթխարի
Յեւ այսոր մղվող մարտերում համառ,

Վարդես կոմանդիր, նրա խոսքը բարկ
Անցնում է վառվող հնոցից-հնոց,

Դառնում գրնդուն հարվածային զա'րկ,—
Իմաստուն վաստակ ու պատվի վեհ գործ .
Ահա' նա' անխոնջ իր հարվածային,
Ընկերների մեջ բյուրանո'ւն, հաղա'ր,—
Յերևում և դեռ վորպես հպարտ, հին,
Շատ ամպեր տեսած մի գիթխարի սար .

Յեվ հիմա այնտեղ, դեռ Ալլահվերդում
Հնոցը թեժ և, ու պղինձն առատ...
Յեվ դեռ մուրճերն են այնտեղ վորտում,
Յեվ դեռ Ավաղը հնոցի սուաջ
Կանգնել և հաստատ, վաթառն տարվա սեր,
Կրճքին կպցրած մի նշան, վորով
Հին կյանքում յերբեք դեռ չի' պատկզվել
Յեվ գո'չ մի արքա, և գո'չ մի հերոս...

Ահալաթիկ դրի՛չն իմ առան՝ թաթախան խինդո՛վ ցոլաթուրմ,
Դրի՛չ, վոր սրերըդնե՛ր և սրնդում և յերկնում և յերդե՛ր
ժարտական,
Յեռ, վարպետ Ուժի և Գեղեցկության կարմրաթի՛րու մի քուրմ՝
Յերգում եմ գունդադաւնդ այս յե՛րթը հաղթական:

Դուք յերկրիս չքնաղ աղջիկնե՛ր և դուք տղանե՛ր խնդուն,
Ո՛վ անընկճելի սերունդ ներկայի մեր արևափա՛ռ.
Շատաշում եք ինչպես շեփորները շէկ ու թնդում՝ ինչպես
Թմրուկներ թնդուն,
Յեւ ջալում դասա՛կ առ դասակ—ինչպես տեղահան անտառ:

Ջեր սմեն մեկի չուքի՛ հեռ՝ ջալում և կենսախինդ մի դարուն,
Ամե՛ն մի նաղանի՛ աղջիկ՝ հուլիսյան ամա՛ռ և հուրհուր,
Ամեն մի մկանուտ տղայի շնչե՛ղ թոքերում՝
Շնչում և մեր կյանքի շո՛նդը և ամբողջ մեր խե՛նդը վռսկե՛նուռ:

Դուք խինդի անսահման ծո՛վ եք և ուժի անցամա՛ջ ուկիա՛ն,
Յեւ ջալող արշալույս ներկայի, վոր դեպի դալի՛քն և դնում.
Դուք պաշտա՛ր եք, և յե՛րդ եք, և սե՛ր եք, և կյա՛նք,
Յեւ կյանքի սկի՛զր ու ընթա՛ցք անհատնում:

Յեւ յես նայելով ձեր յերթին՝ Ուժի՛ և Գեղեցկությա՛ն,
Խորհում եմ, վոր չե՛ն ունեցել այսքան վեհությա՛ն ու կի՛րք—
Յեւ վո՛չ վոլե՛մոյան խաղնե՛րը, վորից թնդում եր Հելլա՛դան,
Յեւ վո՛չ ևլ մո՛ւտքը կեսարի՛ հաղթական կամարի տակից:

Զեր զորասյուներէց ճերմակ՝ թնդում են քաղաքները մեր,
 Յեւ իսայտուն դյուղե՛րն հեռավոր և խլիբա դյուղե՛րը մոտիկ,
 Յեւ ամբողջ մի աննայր յերկիր՝ դառնում և Ուժ,
Գեղեցկության ու Սե՛ր:
 Յեւ կապում իր մեջքին կանա՛չ և կարմիր պտտի՛:

Դուլեցե՛ք, չքնա՛ղ տղջիկնե՛ր և դուք տղանե՛ր՝ զստա՜ն,
 Թող սարսի՛ անարդ թշնամին ձեր յերթից հզո՛ւր, տոճակա՛ն,
 Քանզի շողում և գալիքի հորիզոնը բյուրեղի՛ց հոտակ,
 Քանզի ձե՛րն և կյանքը, ձե՛րն և սերը և ձե՛րն և պայծա՛ւ
ապագան:

Վ. Վ. Մ. Մ. Մ. Մ. Մ.

ՈՂԱԿՈՒՄ

(Հասկում)

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՐԿՐՈՐԴ

Մասի, սե Քարերից շինված մի տուն, վրա ալիւլի շուտ քերդի յե նման: Նա կառուցված և կամբջակի վրա: Յերկու կողմից տարածվում են պետական մթերանոցները, վորոնց կառուրները մեկը մյուսից բարձրանալով, հասնում են մասյլ տանը: Ամբողջ այս շինությաններն ողակում և բարձր և հաստ մի պարիսպ: Տան ճակատին յերևում և ցուցանակ՝ «Ազգային խորհուրդ» մականգրությամբ: Տանիքի վրա ծածանվում և աղջային դրոշակ:

Նստած են՝ ՏԵՐՏԵՐԸ, ՄՈՍԵՍԸ, ԱՇՈՏԸ, ԱՍԼԱՆ ամին, ՄՇԵՍԻՆ, ՄԻ ՔԱՆԻ ԳՅՈՒՂԱՅԻՆԵՐ ու գրուցում են: ՎԱՐԺԱՊԵՏԸ կտուրին նստած, արևածաղիկ է չրքում, միևնույն ժամանակ ինչ-վոր յերգ մոմալով, նրա կնիպները բռնտելով քափում է գրուցողների վրա: ԶՈՈՒՇԸ (կադ) մի հաշվետետր ձեռին, դեկավարում է հարկահավաքը: Մքերանոցի մուտքի առաջ դրված է մի մեծ կշեռք: Գյուղացիները շուալները շալակած, զինվորների հարկադրամբով, հարկերը բերում ու հանձնում են ԶՈՈՒՇԻՆ: Մուրացկանները՝ կին ու յերեխաներ՝ կշեռքի շուրջը պըտտում ու կշեռքից քափված հացահատիկներն են հավաքում ուտում: Մի քանի յերեխա կտուրին վեգ են խաղում:

ՄԻՍԱԿ—(Քիչ հետո մի կնոջ ձեռքից բռնած, բերում է չուշի մաս) *Ձուռ, պերի...*

ՁՈՌԻՇ—(Նայում է նրան ու կնոջը) *Հի՞նչ պերի:*

ՄԻՍԱԿ—Ատեցիք լե՛զ՝ քնա Սառա աքորը տո՞նք...

ՁՈՌԻՇ—Հա...

ՄԻՍԱԿ—Հարկը: Ասեմս ոնի՞մ լեզ:

ՁՈՌԻՇ—Պա Սառա աքորը պերալ ըս հի՞նչ տնի՞մ... Յոր ունի՞մ չուսլը կոխի՞մ, կշոխի՞մ տնի՞մ ամբա՞րը... (Բուսրը ծիծաղում են):

ՄԻՍԱԿ—(Անկեղծ) Ախր ոնե՛ս լեզ, ա՛յ չուռ...

ՁՈՌԻՇ—Հո՞ւնջ թա ոնի՛ լեզ... Սախ արալը յեր ա կալալ՝ աղանձ ըրալ կերա՞լ... (Սառային հրաժայելով) Քնի ես սհաթիս քյունջ ու պոճախդ քրքրքանդ ըրա, չողան ողում ըս, ճարե պեր:

ՍԱՌԱ—(Խեղճ) Ասալած, յերկինք, դեաինք, կա լեզ... Ոնի՞մ լեզ, ա՛յ չուռ: Բա հըվատում չը՞ք...

ՁՈՌԻՇ—(Նայում է ցուցակին) 2 վուլ 30 դրվանքա... Ես ել մին պեն ա, լեր խոսըմ ը՞ս...

ՍԱՌԱ—Դե լեր ընար, հինչըմ տալմ... (Բանելով մի յերեխի ձեռք) Տեսնըմ չըս, լեր խոխոս ես թալած կյարին ա հվաթըմ ստո՞ւմ...

ՁՈՌԻՇ—Գյուղում չըմ... Իմ կործը չի... Մխակ... Հի՞նչ կործի յըս... Քնի տոնը քրքրքանդ ըրա պեր...

ՄԻՍԱԿ—(Անհամարձակ) *Ձուռ...* յես քնի՞մ ամբարի կործը տնի՞մ... Թող մին որիչը...

ՁՈՌԻՇ—Սարաղ (Մի գինվարի, վոր նոր յեկալ հարկ բերողի հետ) Արա, մին ըստեղ յեկ: (Զինվորը մտնում է) Ես կեղանը նհես քնի, տոնը, տեղը քրքրքանդ ըրա... 2 վուլ 30 դրվանքա կյարի բեր: Շո՛ւս:

ԶԻՆՎՈՐ—Աղի... յա՛լա...

ՍԱՌԱ—Դե յեկեք հը... յեկեք տոնա ել քընդեցեք, կերտններն ել տարեք... յեկեք (գնում է):

ՁՈՌԻՇ—(Բռնակալին) Դի՛ր կշոքին:

ԱՇՈՏ—Դորուտն ասա, Վարժապետ, Մելիք աղա՞ն ա մարդ ուղարկել Ռաշիդ բեգի մաս, թե՞ Ռաշիդն ա ուղարկել Մելիք

աղայի մաս: (Զրուցողները նայում են դեպի վեր՝ վարժապետին: Վարժապետը յերգը շարունակելով, գլուխը որորում է քաջասարար):

Ա. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Ուշիդ բն՞դն ա ըզարկա՞ւ: (Վարժապետը դարձյալ գլուխն որորում է):

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Մեկի՞ք աղա՞ն ե ըզարկաւ: (Վարժապետը դարձյալ գլուխն որորում է):

ԱՇՈՏ—Դե, ասա ե՞լի: Դրուստն ասա, թե աղնի՞վ մարդ ես:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Վաղ անցիր: Քե՛ն ա՛ղնի՞վ մարդ ես... Ձե՛, դու ես աղնի՞վ մարդ: Ասացի, ժողովում չե՞մ յեղեւ, չե՞մ իմանում:

ԱՇՈՏ—Եդ Վո՞նց ա, վոր բոլորը գիտեն, իսկ դու, խորհրդի քարասուղար ես, չես իմանում:

ՄՈՍԵՍ—Լավ, ուրիշ պենից խոսեցե՞ք... (Աչքով ե տնում վարժապետին) Վարժապետ, մին պատաս սեմիչկա տոր:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—(Սեմիչկա յն տալիս) Դա եղպես ա... Տինչե չիմանա, փորը կճաքի... (Ձեացնելով) Քնորհրդի ժողովը յե՞րբ ա... Քորհուրդը ի՞նչ վորոչեց... Քորհրդի բոլոր անդամները ձե՞ն տվին, թե չե՞ք... Դա բաժական ա յե... Յես ժողովում չե՞մ յեղեւ, չե՞մ իմանում, ասացի:

ԱՇՈՏ—Կուզես մի ասա, յես գիտեմ:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Հը՞...

ԱՇՈՏ—Մեկի՞քն ա սուրհանդակ ուղարկել, դեռ իրա սպիտակ ձին եւ նիւր ա տվել:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Թո՛ւ քու... (Թքում ե Մոսեսի գլխին):

ՄՈՍԵՍ—(Վրդավլած) Արա, ուռսի մատուչկա յը՞ս, չորփողի... Դե դեն անա եդ սեմիչկան ըլի... (Իրա սեմիչկան դեմ ե շարտում):

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Ես ե պրծա՞մ, Մոսես... պրծա՞մ:

Ա. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Սպիտակ ձին... Ասա մեղա յե յա յեկալ, պըրծա՞մ, քընեց ըլի...

ԱՇՈՏ—Ապա: Յերբ քեֆները տալիս ա, կատորում են խեղճ դեղացիներին, յերբ քեֆները չի տալիս, մեղա յեն գալիս բեղերի առաջ:

ՄՈՍԵՍ—Արա, քա սխառած ա... Հինչ արած...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—(Ծիծաղով) Սաղու, Մոսես:

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—(Մոսեսին) Ուրեմն զյուդ ա ըլի՞:

ՄՈՍԵՍ—Ձե՛մ ասի, դադնի՛ք ա...

ԱՍԼԱՆ—Աչի, վհաս չոնի: Թորքի պարեկամությունը լավ պնն ա:

ՄՇԵՑԻ—Յա՛... Թորքի խերն անիծած... Խայ քրիստոնէն թորքի խեռ բարեկամություն կենն՞:

ԱՍԼԱՆ—Խը՞ չընք անել: Թորքից ել լավ իտան կա աշխարհըմ՞... Ե՛, աթաղան, բարաղան թորք ղեղացին հայ շինականի հետ դադալ ա, հայ շինականի հետ ել կերալ: Բա են ժամանակները խե՞ չընք պարեկամություն ըրալ:

ՏԵՐՏԵՐ—Հայը թորքի հետ խնամություն չի արել: Աղջիկ չի տվի, աղջիկ չի առել:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—(Համղիմամորին) Տեր հայր... (Շարունակում է յերգիլ):

ԱՍԼԱՆ—Հա, եղ մինը դյուղ ա: Ամժա ասելա են ա, վեր թորք ղեղացին կյանքումը մեղ խայկնություն ըրած չի կա: Նդ մունք ընք... Ասինք հինչ մունք... Եղ դաշնակներն ըն, վեր խայկնություն քցեցին մեր մեջ:

ՄՇԵՑԻ—Դաշնակցութեն խայ աղղը ազատեց թորքի ճանկեն...

ԱՍԼԱՆ—Մաշալլա մարիֆատիդ... Յեա 70 տարի յա թորքերի մեջ ըմ ապրալ... Եղ հունց ա, վեր դու ինձ խելք ըս որ վերցընըմ...

ԱՇՈՏ—Ասա, Ասլան ամի, հասկացրու ես մարդկանցը:

ԱՍԼԱՆ—(Հարմարվում է նստած տեղը) Ե՛... 50—60 տարե յա, յեա չորան ըմ թորքերի նհետ... Դյուղում ը՞ք, ալ խալի, չորանը հի՞նչ պնն ա... Ասածու են ամենահալալ հացը չորանն ա ոտում... Գլերսովը վերցընկանչին տուա ըս կյամ, Տաթևվա են ցորտ քամուն դոչ տված, հարուրավեր վեխաւոր առաջը ըրած, քում ըս դիրա հե՛ սարերը... Արելը ծագելին նհետ են ամենաքաղցր Վարախն խերը՝ քեզ թորք չորանն ա առըմ... տապրակիցը հանըմ ա պանիր հացին մեծ թիգան, ծիծաղը իրխին քեզ առաջարկում... Մին շերիւն ասելով տասը զման ա տամ, տասը զման առնըմ... Բա ախր են քերվեն նհետ հի՞նչ թշնամություն ունիմ յեա, վեր ինձ կովցրեց նրա հետ: Հը՞...

ԱՇՈՏ—Դե, պատասխանը տուր, բարեկամ... (Մշեցիմ լուռ է):

ԱՍԼԱՆ—Հե՛յ, գիդի հա՛... Կյարունքը պեցվըմ ար թե չե, քո՛ վորնեն սար ին պցրանըմ... Ողտերի զնդուակները են ծո-

բերը զըզրգացնում ին... կաթնը, մածունը, յեղը, պանիրը բուրբուր... յեղին փութը 8 մանեթ, հինչքան ողումըս՝ կեր... Դե քյասիր-քուսուրս ել մին փութ ցորեն ինք տամ, մին մութալ պաներ առնում... յեղը ծլլում ար իրիսան...

ՄԵՆՅԻ—Բըքի եմ են ծլլացող յուղի վրան:

ԱՄԼԱՆ—(Խիստ քաղկացած) Դե թքե: Հը՛... Թքե, յետով ել թեքդ լողանե՛...:

ԱՇՈՏ—Կեցցե՛ս, Ասլան տմի, անշտ ես ասում...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Մալաղեց մշեցի, յես քո կողմն եմ: Հայր ստեղծ— վան ե թուրք կոտորելու համար:

ԱՄԼԱՆ—Բա մհենդ խե՞ յըք կլսիս խոնարում, ձե ըղարկում Ռաշիդ բեգին, հը՞:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Դեռ սպասիր, դուցե չենք ուղարկել:

ԱՄԼԱՆ—Աշտը մին պեն վեր գիղա վեչ, ասել չի:

ՄԻ ՔԱՆԻՍԸ—Դյուղ ա, աշի... անշտ ա...

ԱՄԼԱՆ—Դյուղ ա, բա չե՞: Ռաշիդ բեգին յիս անանչում չում...

Ասինք հինչ անանչում, նրա աղն ու հացը կերալ չում, վեր անանչում... Ամա ես կեղացի Հաշիմ քիրվին, Մոխտարին, Սալիդին, նրանց որիչ, նրանց անանչում չում... լուվ մարթիք ըն... Թող կյան, աստված վկա, թող կյան: Հալա նրանց կարտան ել քաշում չում... քու արեը, աղեր, քաշում չում...

2

ԱՆՈՒՇ—(Արագ մոտենում ե չուշիմ մի զինվորի ուղեկցությամբ) Հի՛նչ ըս ողում ինձանա, հորը՞ս կանչալ:

ԶՈՌՈՒՇ—(Յուցակիմ մայելով) 12 փութ ցորեն: Խե՞ չըս ուղարկում: Ուղում ըս կյանք դուռով պիրի՞նք:

ԱՆՈՒՇ—Յես ձեզ նհեա կործ չոնիմ: Տղաս փրոնտումն ա: Պեց թուղեցեք կյա իրա հաշիվները տեսնա: Յես կնեզ արմատ ըմ: Յես հաշիվ չում դյուղում:

ԶՈՌՈՒՇ—Կնեզարմատ ըս... ամա թուի ու թվանդ քս քրցը՞մ:

ԱՆՈՒՇ—Բա խե չում քցիլ: Տղաս ինձ տվեք, ցորենը ձեզ տամ: Աշխատող չկա ասանը: Բա նրա քյորվաթը հինչ ա՞ ուտելու: Տանը ըլած ըլածը 30 փութ ցորեն չկա, եղ հո՛ւնց ե վեր 12 փութը ձեզ պիտի տամ: Հա՞:

ԶՈՈՒՇ—Ջահլա մի տանիր: Որենքը դու կարիս քանդի՞ս: Դնի, քնի պեր:

ԶԻՆՎՈՐ—Դե, հայդա, աղի: (Բռնում ե նրա ձեռքը):

ԱՆՈՒՇ—Թող ձեռքըս: Ռեխին յեշի: Մին մարթ ել կարել չի ինձ ձեռք տա:

ԶՈՈՒՇ—Ենպես ձեռք կտամ, վեր հալա պուրթըդ ել կըկղի՞մ:

ԱՆՈՒՇ—Ի՞մ պուրթըս կըկղի՞ս, չոլախ չոն: Դու հալա մին ապասե ազատ փոռնախցը կյա, տես կլխիդ հինչ ըմ տընըմ:

ԶՈՈՒՇ—(Առաջացած) Յես ըմ չոլախ չո՞նը...

ԱՍԼԱՆ—Արա, ա չոռչ, հի՞նչ ըս չըբլարում եդ կնդանը: Դե դյուդ ա ասում ըլի: Սալգաթ մարթն ել նալող կտա՞...

ԶՈՈՒՇ—Դու խոռնվիլ մի, պոժալուստա...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Աղի, այ աղի: Ինչի յես իզուր տեղիցը դուխ ցա՝ վացնում: Որենքը կարո՞ղ ես փոխես: Դրա համար քեզ դես բանտ ել կընտացնեն:

ԱՆՈՒՇ—Տերտեր, դե դու ել խոսե ըլի՞: Բա ըստի պեն կընի՞: Բա մեր երեխերը սոված պիտի մընա՞ն:

ՏԵՐՏԵՐ—Որենքի դեմ խոսելը մեղք ա, քույրիկ: Դանի վոր պարտք ես, պիտի տաս:

ԱՍԼԱՆ—Հսկի ել պարտք չի: Պարտքատերը փոռնալումն ա: Կոչեք քող կյա, իրեն պարտքը ինքը տա:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Դու ել բան ասացիր: Իսկ յեթե կուլում աղանվի, ուրեմն Մելիք աղան իր ստանալիքը պիտի կուրցնի՞:

ԱՆՈՒՇ—Ձորանա լեղուդ, վեր ել կարիս՝ վեչ բրլըլում... Բա եդ խոսք ա, վեր ասում ըս: Տես, հալա հրժանչում ել չի, ծիծաղում ա... (Լաց ե լինում) Աստված խոսվ կենա գըլխիդ:

ԶՈՈՒՇ—(Նկատելով ռֆիցերմերին, շտապում ե) Դե չուա, չուա: Ժամանակ ա կորչում: (Զինվորին) Տար ե, հինչ ըս կաղնալ:

ԶԻՆՎՈՐ—Գնանք, աղի: (Անուշը լաց լինելով գնում ե):

ԱՐԱՄ—(Ներս ե մտնում Մարտինի հետ) Բա Արշուն աղա՞ յա... Նա փախախ ունի դլխի՞ն...

ՄԱՐՏԻՆ—Ուրեմն նա դե՞մ չի ելի Ռաչիդ բեգի դալուն:

ԱՐԱՄ—Բա Արշուն կարո՞ղ ա հայրիկին դեմ կանդնել: Նա նրա պոչն ա: Վոչ կամք ունի, վոչ համոզմունք:

ՄԱՐՏԻՆ—(Վնասկան) Վնաս չունի, մենք ինքներս կանենք: Կադըվի ռֆիցերները չեն կարող տանել ես բանը: Դու ա-

վելի լավ և դեռ խորհուրդ, տես ինչ պատասխան ա ուղարկում Ռաշիդը:

ԱՐԱՄ—Գնացի: Դու ելի անցիր:

ԱՐԱՄԸ բարձրացավ և ազգային խորհուրդ: ՄԱՐՏԻՆԸ շարունակում և ճանապարհը և աննհատում հակառակ կողմը: Մինչ տեղի յե ունենում այս խոսակցությունը, մի քանի գյուղացի վիճում են իրար հետ:

Ա. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Արա, բալլեիկը հայ չի և, հայ... ուստի ա:

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Շի՛ւ ըս, Մարկոս, չի՛ւ ըս: Ա՛յ, Ղարաբաղ լոխ հայերը բալլեիկ ըն՝ դեռալ, պրծալ: (Վարժապետը ծիծաղում է):

ՄՈՍԵՍ—Բալլեիկը ուստի ել ա, թորք ել ա, ֆուհուդ ել ա...

Հայը մենակ-դաշնակցական ա:

ԱՍԼԱՆ—Եդ ա փխ և...

ՄԵՆՅԻ—Ընչի՞, խայի կառավարութեն իրի՞ս ա:

ԱՍԼԱՆ—Փխ ա, փխ: Երմանիդան բաղ ուժաղ:

ՄԵՆՅԻ—Նի՞ս ուժաղ: Ետոր խամար աղատութեն ստացանք, վոր խայութեն մոռանա՞նք:

ԱՍԼԱՆ—Արա, շտեղ ա աղատությունը: Դաշնակդ յեկավ—չեկավ՝ կռիվ հա կռիվ... Թորքին նհեա կռիվ... Ռուսեն նհեա կռիվ... Վրացուն նհեա կռիվ... Արաղ ցանձմ ըս, տերը չըս... Կովդ կըթըմըս, տանձմ ա... Եդ շտեղ մնաց աղատությունը:

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Ախպեր, հային կառավարությունը ողորմ չըմ և, ողորմ... Եդ բալլեիկին յըրա հույս կար: Ամժա վեր հայերը խառնվեցին մուսուսուվեց՝ պրծալ: Ռուս ըմ ողորմ և... ուստի... բըլդը՞ն: Շեղ ուստի, քեթը ծոռ ուստի... Նա խերալ ժողովուրդ ա, մեծ ա... դահլմ ոնե... խոսք ու որենք ա հասկանձմ... Զխախ-դեղտի:

ՄԵՆՅԻ—Քեղ խայ ասողի խոր խոքին...

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Ձենդ կըտրե, քյոփոդլի: Վնայ, խայ... Ենա ըլի, վեր լխայ դաշնակը մեղ կըտրել տվալ, դանե-դոռնը քցից, լավ ըրա՞վ... Հունց ա՞... քնիդ կյամ ա՞, վեր քյուլփաթըդ հվաքած Մուշից յեկալ ըս ալխարիս ծերը, Թա հինչ ա, աղդ ըս ողորմ փրկի՞ս: (Ցույց և տալիս մուրացկան յերիխաներին) Ես ա ըլի՞ փրկած աղդ... Տես,

տես, քո քյոփողլի: Տես, սոված ու տկուր չազդդ թափած
կորեկ ա ոտում: Լա՞վ ե ես աղատությունը:

ԼԵՆԵՏԻ—Սա տանիկեն ու ուսանն լավ ա, բա:

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Սանըն դա դյալան յուրնի...

ԼԼԼԱՆ—Ըստեղ տանիկ չկա: Եդ մինը սկի ասել մեք, մեր ջա-
հել-ջուհուլի մետքն ել խառնել: Տանիկը Ստամբուլումն ա:
Կյալավ ուստին, դու սկի ել խարար չես: Ռուսը են չի ըրալ,
հինչ վեր դաշնակը:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Դու շատ ել խելքդ մի կորցնիր, Ասլան ամի: Բայ-
չիկը ուս ա չի: Բալլեիկը ավագակ ա: Ռուսի, թուրքի,
ջուհուլի ավագակները հավաքվել են, միացել ու ժողովրդին
վերտեղ պատահում, ենտեղ ել թալանում են:

ԱՇՈՏ—Սուտ ե: Եդ դաշնակներն են թալանում ժողովրդին:
Ա՞յ, սա յա թալանը: (Յուլյց ե տալիս հարկահավաք) Տե-
սեք: Ահա տեսեք, ա՞յ դեղացիք: Բա թալան չի ի՞նչ ա սա...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Դու լեղուդ շատ մի յերկարացնի: Բա խի՞ յես
Բաքուն թողել, փախել: Բանվոր մարդ ես, քո հայալ աշխա-
տանքովդ ապրող: Խի՞ չես միացել են բալլեիկներին մեջ...
Պոչդ խուզել են, հա՞:

ԱՇՈՏ—Յես չեմ փախել, յես յեկել եմ մեր դյուղը: Վոր ճանա-
պարհ լինի հենց եսոր յես կերթամ... Ի՞նչի պիտի փախ-
չեմ: Բանվորն ել բալլեիկից կփախչի՞:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Ձենդ կտրի՛, ձենդ կտրի... Ձլինի՞ ինքդ ել ես
բալլեիկ դառնել... Դու իմանո՞ւմ ես, թե բալլեիկները ին-
չե՞ր են արել Ղարաբաղում: Բուր դյուղերը քարուքանդ են
արել: Մտել են խեղճ դյուղացիների տները, ունեցած-չու-
նեցածը, մինչև վերջին լվացքի սապոնը թալանել, տան տի-
րոջն ել կացիններով մորթում ել, դեռ տներն ել կրակ տվել
ու անցել: Այ քեզ բալլեիկ: Ենպես չի՞, Մոսես:

ՄՈՍԵՍ—(Տարակուսելով) Ասում ըն... Հինչ ըմ դյուղում...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Վա՞յ...

ԱՇՈՏ—Եդ խորհուրդո՞ւմն են սովորեցրել, վոր ժողովուրդի մեջ
հնարովի հեքիաթներ պատմեք:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Դու իրավունք չունես աղալին խորհուրդը վիրա-
վորելու: Ի՞նչի՞, ես սուտ ագիտատար ա պահում բալլեիկ-
ների նմա՞ն... Խի մենք ծախված մարդիկ ե՞նք... (Յուրա-

հասունի բարկութեամբ) Դու ինչի՞նչ ես խոսում, պարոն Մա-
սես :

ՄՈՍԵՍ—Դե դու ել չինչ ըս դահլա տանքմ: Եղ ա փչըմըս ըլի
(Բոլորը ծիծաղում են):

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—(Ավելի բարկացած) Զն', դու ել պիտի խոսես...
Պարտավոր ես... Ճիշտ չե՞մ ասո՞ւմ, տերտեր:

ՏԵՐՏԵՐ—Իհարկե, ամեն ճի զրիստոնյայի պարտականութեան
ե չարիքի առաջը առնել...

ՄՈՍԵՍ—Զեռք քաշեցեք...

4

Ներս ե վագում ՀԱՐՈՒԹԸ: Նրա հետեից մի ԲԵՌՆԱԿԻՐ
մի չուալ շալախին:

ՀԱՐՈՒԹ—(Իր հորը՝ Ասլան ամուսն) Ա'պեր, ա'պեր: Յեկին տոն,
առանց հարցնելի կյարժուր չուալը չլըկեցին, ես ա պիբըմ
ըն... Հինչքան ասեցի, քնամ ապարտ կանչեմ, թողեցին
վեչ: Ա'յ, պիբըմ ըն:

ԱՍԼԱՆ—(Տեղից վեր կենալով, փայտը նսնելով գիմվորին) Արա
հե՛յ... Եղ չինչ ըս անըմ... Հինչ իրավունքով ես քեցալ
առնըս մտալ առանց ինձ: Վեր դիբ չուալը, գե վեր գիբ,
թա արուս չըս ողում: (Քաշում իջեցնում ե չուալը):

ԲԵՌՆԱԿԻՐ—Յալմ'չ... վիզս կտորեցիր:

ՋԻՆՎՈՐ—Վո՞նց ես համարձակվում պետական ապրանքին ձեռք
ես տալիս: (Մտախնում են չուալն ու փոշոտ Միսակը):

ՋՈՌԻՇ—Հինչ ա՞... Ելի չինչ ա պտահալ:

ԱՍԼԱՆ—Ձու ու դահլմար ա պտահալ, չուախ աղվես... ոտ ո-
րենք ա՞...

ՋՈՌԻՇ—(Վերապրված) Ազա, ազա... Միլիցը չի՞նչ ըլալ,
միլիցը: (Ասլանին) Եղ ի՞նձ ըս ասըմ հլուախ աղվես...

Մի բանիսը ծիծաղում են, մշուսները մարդիկ են կանչում քա-
մաշայի: Հետգետն գյուղացիներ են հավաքվում: Քիչ հետո յե-
քում ե Ասլանի մեծ վորդին՝ ԱՐՄԵՆԸ, հասարակ գիմվորի շո-
րերով: Իսկ Միլիճ աղայի մուսաֆից հետո արդեն բաղն ու
կտորները լցվում են գյուղացիները:

ԱՍԼԱՆ—Քեզ ըմ ասըմ, քյուփոզլի... Ես դու ըս կարգադրա՞յ...
Միլիք աղան խմնում ա՞ եղ մասին... Շուռ-չան փորդի...

Ինձ չորան Ասլանն կտանին... Չուսլը յոր կոնիմ, տերտակ
կլտիսդ շարդիմ...

ՉՈՌԻՇ—Ասեցի՞ք, լսեցի՞ք, այ ժողովուրդ... Միլիցը... Միլի-
ցը... Հոր ա՞ միլիցան... (Ղարաչուքյանն անելով, այս ու
այն կողմն է վազում ու հանկարծ հանդիպում Մելիք աղա-
յին, վարը գալիս է հոսերովի հետ: Չուսլի ձեռքը մարում է):

5

ՄԵԼԻՔ—(հոսերովի հետ մերս) Եդ ի՞նչ է պատահել, ի՞նչ դալ-
մադալ ա:

ՉՈՌԻՇ—Մելիք աղա, տեսնում ե՞ս չինչեր ա անում ես Ասլան
ամին: Ես խեղճ մարդիկը քնացել են իրանց պետական պար-
տականությունը կատարելու, սա ըստեղ գնունել ա, թե ձեր
ըսենցը-ընենցը... Թա ձեր մեծամի՞նչները թալանչիներ են...
Թա... Ես կառավարություն չի, ավաղակու՞թյուն ա...

ԱՍԼԱՆ—Սուտ ըս ասում, չուսլա չոն...

ՉՈՌԻՇ—Դե հը'... Հը'...

ԲՈԼՈՐԸ—Սուտ ա ասում, Մելիք աղա:

ՄԵԼԻՔ—Ասլան, ինչե՞ր ես խոսում... Իսկի հասկանո՞ւմ ես ա-
սած խոսքդ:

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Արա, նա ըսի պե՞ն ա ասալ, ղեր սոտ-սոտ
խարարներ ըս տա՞մ:

ՉՈՌԻՇ—Ասալ ա... և ել ասալ ե... և ել ասալ ա...

ԱՍԼԱՆ—Սոտ ա ասում, Մելիք աղա: Քնացալ ըն մեր տոն, տա-
նը մարդ չի իլալ. իրանց-իրանց շոկալ ըն նա չուսլը, շրլա-
կալ պերալ: Բա յես մեռած ե՞մ... Կարում չար ինձ ասար,
ղեր յես ել կյամ, իմ մեռածոյս իմ պարտքս տա՞մ, թե
պարտք ըմ քեզ...

ՄԵԼԻՔ—Ձե՞մ ասել, ղոր ժողովրդին նեղություն չտաք: Ձե՞մ
ասել, ղոր ամեն բան համաձայնությամբ կատարեք:

ԱՍԼԱՆ—Ողորմի՛ հարդ...

ՄԵԼԻՔ—Դու ել ավել-պակաս ինչի՞ ես խոսում, Ասլան: Ձե՞ն ի-
մանում, ղոր դրա ղերջը լալ չի լինի: Ձե՞ն իմանում, ինձ
ասած ծանր խոսքի տակիցը չես կարա դուրս դա...

ԱՐՄԵՆ—(Վոր մինչև եիմա հեռվից լուռ դիտում եր, հանկարծ
քաչում է դեպի կենտրոն) Կացեք, ինչո՞ւմն ա բանը: Ես
չուսլը ո՞վ ա բերել: Ո՞ւմ համար եք բերել:

ԶՈՌԻՇ—Հորեհաճա՛վաք ա, չե՞ս իմանում:

ԱՐՍԵՆ—Յեա իմ պետական հարկը տվել պրծել եմ: Յերկու անգամ եմ տվել. մեկը որենքով, մեկը անորեն կերպով: Բա սա ի՞նչ ա:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—(Միծաղով) Վա՛ր, սա պետական հարկ չի: Սա Մեկիք աղայի հասանելիքն ա: Զե՞ս իմանում:

ԱՐՍԵՆ—Յեա Մեկիք աղային պարաք չունիմ: (Մեխիքը սրում է հայացքը):

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Պա՛ք քու տունը չքանդվի, նրա հողի վրա յա բուսել ես ցորենը, չե՞:

ԱՐՍԵՆ—(Կտրուկ) Հողը նրանը չի: Թուրքերի թողած հողերը մնացել էյին անմշակ: Ես ցորենը թուրքի հողի վրա յա բուսել, թուրքին ել վարելահարկ կտամ: Ի՞նչ դուք ունի ետեղ Մեկիք աղան:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Վա՛ր... Բա դու չգիտե՞ս, Արսեն, վոր Մեկիք աղան պարլամենտի անդամ ա: Վոր թուրքերից խլած հողերը պարլամենտի անդամներին ա հանձնվա՞ծ:

ԱՐՍԵՆ—Ինչի՞... Ուրեմն պարլամենտը նրա համար տվե՛րեց թուրքերի գեղերը, վոր նրանց հողերը յուրացնի ու բաժանի իր անդամների մեջ... Լա՞սւմ եք, ա՛ր դեղացիք...

ՄԵԼԻՔ—(Զուսպ զայրույթով չռուշիմ) Միլիցիա կանչի՛ր ետեղ:

ԱՐՍԵՆ—Միլիցիան չի կարող ինձ ձեռք տա: Զո՛ւր ա, Մեկիք աղա: Յեա սաղլաթ մարդ ըմ... Թե վոր կովում սպանվիմ, ես հացը իմ ալեոր հերս ու պտտիկ յեղբայրս ալիտի ուտեն... Մեկ ա, ձեզ չեմ տա: (Թռչում ու կանգնում է չուալի վրա):

ԱՍԼԱՆ—(Զգալով դուրքյան լրջությունը) Զուր ըս խոսում, Արսեն ջան: Թող տանե... Աչքերը չարուքյունից վառվում ա, տեսնում չըս բա՞...

ԱՐՍԵՆ—Իմն ել ա վառվում, ապեր, ինչ անենք:

ՄԵԼԻՔ—(Աստալում է) Ա՛ր թե ինչ անես: (Մի պահ ընդհանուր լռություն):

ԱՐՍԵՆ—(Համկարծ քռչում է կտուրի վրա) Գեղացիք, սա թալան ա... Սա որենք չի... Սա կառավարություն չի... Բուլորիդ աշխատող ձեռքերը ֆրոնտումն են... Արյուն են թափում... Ո՞ւմ համար... Ինչի՞ համար... Հեա պահանջեցեք ձեր ապրանքը... Հեա խլեցեք ձեր որվա պատառը...

Մի ԲԱՆԻՍԸ—(Անվտան իրար մեջ) Ճիշտ ա ասում մարդը...
Հայրաթ քի...

ԶԱՅՆ—Ե՛, ինչ որի ընկանք...

ԿՆՈՋ ԶԱՅՆ—(Բարձր) Դուդ ա... Դուդ ա... Գյորգիքը տանը
սոված-տկուր են մնացել...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Ահա, մի միլից կանչեք, է՛...

ԱՐՍԵՆ—Գնդացիք, մենք արյուն ենք թափում, իսկ Մելիք ա-
ղայի յերևե աղան զենքերը կապած տանը քեֆ են անում...
Մենք արյուն ենք թափում, իսկ նրանք մեր կանանց հետ
լրբություն են անում...

ԶԱՅՆԵՐ—Ա՛յ թե հունց ըն սարքում դորձները...

— Հալա նախադա յա...

— Կառավարությունը պետք ա խլել մեռչիցը...

— Մեզ քաղցած են թողում,

— Թուրքերի հետ ըն դորձ բռնում...

— Մնացել ա ստիպեն, վոր իրար միտ ուտենք...

ԱՐՍԵՆ—Գնդացիք... Մենք արյուն ենք թափում, վոր Մելիք
աղայի ու Խոսրովների ամբարները լիքը, աղա՜հով մնան...
Մեր հացն ա եդ բուրբը... Մեր աշխատանքը...

ՄԵԼԻՔ—Ցրվեցե՛ք... (Միլիցիան յերևում է),

ԱՐՍԵՆ—Գնդացիք... Յեկեք... Պահեստը հասնոդ ա... Ձեր հա-
ցը հասնոդ ա... Եկեք հետ խեցեք...

ԶԱՅՆԵՐ—Ճիշտ ա...

— Գնանք, հետ խենք...

— Դե՛, չարժվիր...

— Քանզե՛ք ամբարը...

— Լավ ա վտանք պրծնենք...

— Դյուդ ա, վե՛չ մեդ, վե՛չ նրանց...

— Տո՛ւր, կոտորի... Բա՛ց արա... Քա՛նդի...

ԲՈՒՐՈՐԸ—Հայդե՛...

ԱՄԲՈՒՆ տարերային կերպով հարձակվում է սպանետի վրա:
ՄԵԼԻՔ ազամ քաչում է, կտրում ամբոխի առաջն ու կատաղի
վռնում:

ՄԵԼԻՔ—Կացե՛ք... (Ամբոխը փառնում է): Ո՞վ է համարձակվում
Մելիք աղայի հանդեպ մեն-ծալտուն հանել... Ուղում եք պա-
ժառ գցե՛ք պահե՛ստը... Պետական պահե՛ստը... (Մի քանի

մեշուկ իր ձեռքով դուրս է շարժում) Դե յակեք, վերցրեք,
հալաքեք տարեք... Ինչի՞նչ էք քարացել...

ԱՐՍԵՆ—Գեղացիք... Մի վախենաք... Յեկեք...

ԶԱՅՆԵՐ—(Մեկին) Արա, խե յըս կաղնալ...

— Շարժվի՛ր...

— Հայդե՛...

ԲՈՂՈՐԸ—Հայդե՛...

Նորից հարձակում։ Մի քանի միլիցիոներներ իսկույն շրջապա-
տում են ամբոխին։

ՄԵԼԻՔ—(Գազանացած) Ո՞վ ա համարձակվում բալլեիկի խոս-
քով շարժվել... Թող մտնենա... Թող մանալենք... Եստեղ
կեփոխադրենք Ֆրանսա... Դե, շարժվեք... (Լուսիքում) Ես
պահեստար իմը չի՛... Իմ ստանալիք բոլոր հարկերը յես նվի-
րել եմ բանակին... Սա բանակի համար ա հալաքվում...
Հալ լսեք, բանակի համար...

ԱՐՍԵՆ—Մի հավատաք, զեղացիք... Սո՛ւտ ե...

ՄԵԼԻՔ—Զե՛նդ... (Միլիցիոներներին) Տարե՛ք։

ՀԱՐՈՒԹ—Զե՛մ Թեղնի... Արուն կթափեմ, Մելիք աղա... Ախ-
պորս մեռք չտաք։

ՄԵԼԻՔ—Տարե՛ք...

ԱՍԼԱՆ—(Առաջանալով դեպի Մելիքը) Մելիք աղա, հինչ ըս
հոգեդ պրզպցրալ... Ես աղին հո՞ր ըս տանըմ... Զուալն ըս
պո՞ւմ... յեր կալ, չոռ ըրա... Գեղացին համարձակվում
լի տսի բալլեիդ զլիսին հոնք կաք, տրանալ ըս զահըմդ
պընըցըն՞մ... Ախր համիներությունն ել սահման անի...
Բուա՛, Մելիք աղա, բոլա՛...

ՄԵԼԻՔ—Հալ, Ասլան... Յես քու ջիդյարը ենպես զաղեմ, վոր
սարերն ընկած մաղերդ վետես... (Վստիկամներին) Յեր-
կու լաղոտին ել տարեք։

ԱՐՈՒԹ—(Մերկացնելով դանակը վստիկամի վրա) Զշարժվեք...
ՎՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐԻ ու յերկու յեղբայրների միջև համարյա կռիվ։
Վերջապես տառապ են ԱՐՍԵՆԻՆ ու ՀԱՐՈՒԹԻՆ

Ա. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—(Հուզված) Սա որենք չի, ա՛յ զեղացիք...
Յեկեք խարար զարկենք փրոնա... Իմաց անենք մեր տղոր-
քը...

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Խարար զարկենք... Ես կառավարություն
չի՛...

ՄԵԼԻՔ—Յրջեցե՛ք...

Ա. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Մին որ լեզուդ կկրճանա, Մեկիք աղա...

ՄԵԼԻՔ—Յրջեցե՛ք...

Բ. ԳՅՈՒՂԱՅԻ—Փրփրաբեր սկզբ կանենք, բաւական կպահանջ...

ԲՈՂՈՐԸ—Դու ա, բաւական կպահանջ... (Սարսափելի աղմուկ) :

ՄԵԼԻՔ—Մեկիք աղան դեռ չի մեռել... Յրջեցե՛ք... (Միլիցիաներն են) Կրա՛կ... (Ամբոյժը՝ կիմ ու յերթաւ, խուճապի մեջ ցրվում են զանազան կողմեր: Մի անկյունում կծկված մնացել են Ասլանն ու Միսակը) :

ՄԻՍԱԿ—(Լռութունից հետո, չգիտե ինչպես սփոփի Ասլանին: Անցնում է նրա մեկ աջ, մեկ ձախ կողմը. յերթեմն մտնում է քեի տակ, անկեղծ միտքաբարում է) Ասլան ամբ... Տառ ու բան ասե... Մեկիք աղին... Ըզաշանք ըրա... Նա կարող ա... Մարթ ա, չե՞...

ԱՍԼԱՆ—(Աղերսալի մտածում է Միլիքին) Մեկիք աղա... Արտենը ասես ճարքն ա... Բախչի ինձ... Տղա յա, տքացա՛վ... Խեղճը կարժմ չի... Ձա՛հի ա:

ՄԵԼԻՔ—Դու ել ես ջահէ՛լ...

ԱՍԼԱՆ—(Ծուռկ իջնելով) Ինձ փռեն, Մեկիք աղա... Նա ջահէ՛լ ա... Մեղք ա, վտանքըդ ջուր կանխմ—կխմիմ... Բախչի...

ՄԻՍԱԿ—(Քիչը վեր փաշելով, հագիւմ է զագում լացը) Ը՛տի... Ը՛տի... Ազաշանք արա... Մարթ ա, չե՞...

ԱՍԼԱՆ—Տանը մին չուալ ցորեն ա մնացալ, կքինիմ են ել կպահեմ... Տղորցա խնայի, Մեկիք աղա... Խնայեցե՛ք, Խոսրով, վարժապետ... Յես ճանչըմ ըմ քեզ, Մեկիք աղա: Խոսրով ծանոթ ա... Վախժմ ըմ, բախչի ինձ:

ՄԵԼԻՔ—(Համզիտ, սառը, յերկիմատ) Լա՛վ... Վեր կաց... Ամբ... ա...

ՄԻՍԱԿ—(Անշուք ուրախ, չգիտե ինչ անել, ինչ ասել) Տեսե՛ք... Ախր ասեցի... Մարթ ա չե՞... (Պտույտ է գալիս Միլիքի շուրջը, ուզում է համբուրել ձեռքը, բայց չի վստահանում) Մի... Մի... իք... (Ուրախ լաց է լինում) Յեր կաց, Արշան ամբ... յեր կաց...

ԱՍԼԱՆ—Ատուված աղերքդ պահի... Մինը ասաւ տեսնա... (Վտափ յն կանգնել) Դե, քինինք, Միսակ ջան... Շուտ ըրա քինինք... Չուալը պերինք...

ՄԻՍԱԿ—Հա, չուայր... Ես սհաթիս... յես... Յես կպերիմ...
Քնանք... Ծուռ ըրա, Ասլան ամի... (Ուրախ, արագ դուրս եմ
գնում) :

ՄԵԼԻՔ—65 տարեկան մարդ եմ, բայց ես գեղացուն հապես լըր-
բացած չեմ տեսել: Վարժապետ, անցիր սպարապետի մաս,
ասա Ասլանի բալլեիկ լակոտների մահապատիժը թող եջուց
անի: Ժողովրդի աչքի առաջ: Եդ բալլեիկներն չողջ պետք
և կարել էս շրջանից, բոլ յեղամ... Հենց եջուց, Ժողովրդի
աչքի առաջ... Թող իրենց եփած փլավը իրենք ուտին...
Հը՞, Խոսրով:

ԽՈՍՐՈՎ—Ստիպված ենք, իրենք են մեղավոր:

ՄԵԼԻՔ—Վաղիր, վարժապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ—Ես սհաթիս: (Դուրս է վազում):

6

ՄԵԼԻՔԸ դանդաղ ուզում է քարձրանալ սանդուխից վեր:

ԽՈՍՐՈՎ—(Ձգույշ և խորհրդավոր) Մեկիք աղա, եդ բանը պի-
տի անես: Յորենն ենքան շատ չի, ամժա վոչխար ու տա-
վարս կկորչի... Տեսնում ես ելի՞ գրութունն ինչպես ա:
Ես գեղացիները մեր գլխին մի քյայագ են խաղաղու: Քանի
ուշ չի, չոնի հետ խառնիր, հաշիվներն ել ինքըդ տես:

ՄԵԼԻՔ—Ձեռ հասկանում, Խոսրով, գանձարանում փող չկա:
Մի տժալա մթերքն ել ամբարված ա: Սպարապետը վոր
թամա, կգժվի:

ԽՈՍՐՈՎ—Բանն ինձ հասավ, գանձարանի փողը հատո՞վ: Ու-
րեմն յես տկլոր պիտի մնամ, ելի՞:

ՄԵԼԻՔ—Ծառ ա յե, շատ, չի լինի:

ԽՈՍՐՈՎ—Դե ել շատը վո՞րն ա: Քո տփածի տասը մասն ել չկա:
(Մոսեսը արագ մերս է գալիս):

ՄԵԼԻՔ—Լավ, մարդ ե դալիս: Կեսը հաշվիր, թող շուտ բերեն:
ԽՈՍՐՈՎ—Կէ՞սը:

ՄԵԼԻՔ—Դե, ել խոսելու տեղ չունես: (Մտնում է տուն):

ՄՈՍԵՍ—(Սանդուխից քարձրանալով) Խոսրով: (Մտածում
է): Լավ, զեզ կասեմ. նրա հետ խոսվիլ չի մհենդ:

ԽՈՍՐՈՎ—Վսաղում եմ, Մոսես:

ՄՈՍԵՍ—Կայ... Ես հինչ պե՞ն ա... Նոր ըմ դլխի բնդնըմ...

Ես հի՞նչ ասեց Մելիք աղան... Թե նվիրալ ա բանակին :
Ապրանքը նազդալ ա կառավարության յըրա՞ :
ԽՈՍՐՈՎ—Տեղյակ է՞մ, Մոսես, իրեն հարցրու :
ՄՈՍԵՍ—Ել հինչ հարցնի՞մ. պարզ ա ինձ համար... Ժողովուրդ—
դը նրա խոսքին հրվատաց, վնաս չոնե... ամժա իմ խելք :
կլիես ա հալա : Ելլա իրանը նազդից, մեկ թողից կողքան
յեղելի՞ս... Խե մունք մալ չունի՞նք :

ԽՈՍՐՈՎ—Այ մարդ, իրան ասա, ինչ ես իմ յախից կպել...
(Ուզում է գնալ) :

ԽՈՍԵՍ—Կաց, չա՞նդ ըս քընժմ : Իրան ասած, քեզ ասան մին
ա... Եկա մին դարարաղցի կողքո հասա մարթ ըմ... Ես
պենը կոլ չըմ տալ : Թա Մելիք աղան ու դու հարուստ բք :
Իմ դալվումս ել ահադին Ժողովուրդ կա... Տեսն՞ք հինչ :
ըրեն ցիրեկը... Խելքը կլիին կեղացին իմ կողմըն ա... Հա—
լա քի չաս խոսիք, են չքավեր չինականն ել ա իմ խոս—
քովը չարմվում... Հիշտեղ յես, ընդեղ ել նրանք... Եկա
դաշնակ-մաշնակ վիչ ճընանչըմ ըմ, վիչ ել վախում... Իմ
պոչս թողիլ չըմ կոխ տան... Եկա խորհուրդում քվեարկելու
չըմ, լավ իմանաք...

ԽՈՍՐՈՎ—Ախպեր, քո եչիդ հո՞վ ա գլուշ ասում...

ՄՈՍԵՍ—Ձե, չե... Դու խոսքը կաուր մի քցիր... Ես ա մին
խոսք ա, ասեցի, պըծի... Գնա խոսի նըհետը... Հա՞ հա,
չե՞ չե : Ինձ կարել չըս խափիս...

ԽՈՍՐՈՎ—Լավ, կխոսեմ :

ՄՈՍԵՍ—Եղպես... Մինչև եքուց կսպասիմ :

7

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—(Վագելով ներս) Սուրհանդակը յեկալ : Վարան՞դ
և Մելիք աղան : (Կանչում է) Մելիք աղա, Մելիք աղա :

ՄԵԼԻՔ—(Ներսից) Ո՞վ ա :

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Սուրհանդակը յեկալ, Մելիք աղա. սուրհանդակը
յեկալ :

ՄԵԼԻՔ—(Արագ դուրս է գալիս) Կամաց, ախմախ : Ի՞նչ ես գա—
ռում :

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—(Կտրված) Սուրհանդակը՝ ասում եմ :

ՄԵԼԻՔ—(Իջնում է) Ո՞ւր ա :

ՄՈՒՐ ՀԱՆԴԱԿ—(Շտապում է) Գալիս են: Մեկիք աղա: Ռաշիդ
բեգը հինգ աղալարներով դալիս են:

ՄԵԼԻՔ—Ա՛... (Բիշ լռում է) Պետք աս իմաց տալ սպարապե-
տին, տերտերին...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Իմաց եմ տվել: Պարոն Արտակն իսկույն կգա,
տերտերն էլ փեշերը բարձրացրած վազում աս:

ՄԵԼԻՔ—Պետք աս... Հա, վարժապետ, կարգադրի՞ր Թող մի յեր-
կու մոշխար մորթեն... (Ընդգծելով) զոնադ աս դալիս, Թող
տունը կարգի բերեն... (Վարժապետը գնաց): Քրտնեցի,
Խոսրով... Տես... Յերանի մերժեր շան վորդին, չգար...
Բանն ավելի կհեշտանար... Հիմի... Հիմի... դժվար աս...
Դժվար աս...

ՏԵՐՏԵՐ—(Ներս է գալիս) Վողջույն:

ԲՈԼՈՐԸ—Որհնյալ տեր:

ՄԵԼԻՔ—Դե... (Ուշքը հավաքելով) Տեր հայր, տաք-տաք ըն-
դունի՞ր: Որհներ իրեն ու իր ազգը... Տեսնե՞ք, ինչ ասա-
նում վերջը:

ՏԵՐՏԵՐ—Հալբաթ քի, Մեկիք աղա:

ՄՈՍԵՍ—Դե, յես գնացի:

ՄԵԼԻՔ—Ձե, չե, սպասի՞ր Մոսես... Խորհրդի անդամ ես, Թե՞
չե: Մարթուն պիտի ընդունել, չե՞:

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—(Իջնելով պատշգամբից) Ամեն ինչ պատրաստ աս,
Մեկիք աղա:

ԱՐՏԱԿԸ մի քանի սպաներով արագ ներս է գալիս:

բռնորը հագնված են լրիվ զինվորական զգեստներ:

ԱՐՏԱԿ—Բարի յերեկո, պարոններ,

ՄԵԼԻՔ—Ինքը չեկա՞վ ելի... Գոռոգ...

ԱՐՏԱԿ—Նա կգա, կհասնի: Խոսք տվեց: Նու, ձեզ մոտ կադ-
մակերպված է ընդունելությունը:

ՄԵԼԻՔ—Ի՞նչ ընդունելություն:

ԱՐՏԱԿ—Լորոջ ձևականություններ անհրաժեշտ են, պարոն-
ներ... Այսուամենայնիվ...

ՄԵԼԻՔ—Դե, իհարկե...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Յեկան...

Լռություն:

Ներս եմ գալիս յերկու դաշնակցական սպաներ. վերոնք առաջ-
նորդում են հյուրերին: Նրանց հաջորդում է ՌԱՇԻՎԻ ԲԵՂՆԻ մի
մալլայի, 5 աղալարների և յերկու նոգարների հետ: Վերջում
նույնպես յերկու դաշնակցական սպաներ:

ԱՐՏԱԿ—(Անմիջապես ծուկը է իջնում մալլայի առաջ) *Որհնե-
ցե՛ք, հայր սուրբ: Մեր բանակը միշտ էլ թուրք ժողովրդին
համարել և իր լավագույն զինակիցն ու բարեկամը:*

ՄՈԼԼԱՆ գարմանում, հետո քիչ շփոթվում է, բայց անմիջապես
հավաքելով իրեն, սկսում է ինչ-վոր աղոթքներ մրմնջող:

ՌԱՇԻՎ—(Որիմալ վերցնելով Արտակից, չոփում է տնյութի
առաջ) *Որհնեցե՛ք, տեր հայր: Հայ ժողովուրդը մեր ամե-
նալավ հարեանն և յեղեղ:*

ՏԵՐՏԵՐ—Աստված որհնի, վորդի: Բարով, հաղար բարե եք
յեկել... Մեր գլխի վրա տեղ ունեք... Մեր աչքի լույսի
պես կազահնք ձեզ... Աստված քեզ ուժ ու զորություն պար-
զեի... Թուրք կարուկ լինի թշնամու վրա, խոսքդ ազդե-
ցիկ՝ բանակում... Վտաքի յեւ, վորդի:

ԱՐՏԱԿ ու **ՌԱՇԻՎ** վտաքի յեն յեկնում: Առաջ են գալիս ՌԱ-
ՇԻՎ ու ՄԵԼԻՔԸ, համում են զենքերը և համդիսավոր մտա-
նում իրար ու համբարվում:

ՄԵԼԻՔ—Բարով ես յեկել, յեղբայր Ռաշիվ...

ՌԱՇԻՎ—Յեղբայրանանք, Մելիք աղա: Արշունակից յեղբայր
դառնանք: (Համբարվում են):

ՎԱՐԺԱՊԵՏԸ—Ուտա՛ւ... Ուտա՛ւ...

ԲՈԼՈՐԸ—Ուտա՛ւ... Ուտա՛ւ...

ՎԱՐԺԱՊԵՏ—Կեցցե՛ք թուրք ու հայ ժողովրդի բարեկամություն-
նը: Կեցցե՛ք Մելիք աղան և Ռաշիվ բեզը:

ԲՈԼՈՐԸ—Կեցցե՛ն... Կեցցե՛ն...

ՌԱՇԻՎ—(Նկատում է Մոսեսին) Ա՛... Մոսես քերթա, նեջա-
սա՛ն, քեֆն յա՛խի դըր: Վորտեղ ես եսքան ժամանակ...
Բա դու իմ լավ մուշտարին ես:

ՄՈՍԵՍ—Յախի յամ, բեզ: Արեւիդ համար բժ աղոթում: (Քայ-
լում են արդեն) Նեջա սըն բաջիլար, կարգաշար... Տառդ
վո՛նց ա, տառդ... Մի որ մի կյառնը բախշեց ինձ:

ՌԱՇԻՎ—Ա՛յ, չոխ սաղ ու, Մոսես քերթա: Բոլորն էլ լավ են...
Վողջ ու առողջ... Բարե են անում: Սարերում քիչ դժվար

ենք ապրում ձմեռը: Բայց վռչինչ, սովորել ենք արդեն: Դե՛, չիմա ասեք, համբերություն չունեմ, վորտե՛ղ են կանգնած բալչեիկները: Ինչքա՞ն ուժ ունեն: Բանի՞ թընդսոսթ և քանի՞ դինօսր: Զեր ուժերն ինչպե՛ս են: Ինչպե՛ս և հայ կարիճների արամադրություներ: Են՞րը և նշանակված ընդհանուր հարձակումը:

ՄԵԼԻՔ—Հենց քո դալուն ելինք սղասում, յեղբայր Ռաշիդ: Պետք և արագացնենք մեր հարձակումը, թե չե ժողովուրդը շատ անհանգիստ և, բալչեիկները դրդում են նրանց:

ՌԱՇԻՂ—(Զարմացած) Բալչեիկները: Ետեղ, թիկունքումն ել կա՞ն բալչեիկներ:

ՄՈՍՐՈՎ—Քյասիր—քյուսուրի մեջ մի քանի հոգի կան: Նրանք խոսնում են գյուղացիների միտքը:

ՌԱՇԻՂ—(Անհամբալտ) Բա չե՞ք ձերբակալում նրանց... Զե՛ք զնդակահարում:

ՄԵԼԻՔ—Ինչպե՛ս չե... Բա խնայո՞ւմ ենք: Հենց ետը մի քանի հոգու բռնեցինք: Վաղը ժողովրդի առաջ մահապատիժ ենք կատարելու... Թող աչքները վախենա... Թող ճանաչեն իրենց բարեկամն ու թշնամին:

ՌԱՇԻՂ—Լավ և, շատ լավ և: Պետք ա վճռական լինել: Պետք ա չխնայել... Մեղ մաս ել մի յերկու հոգի յերևացին... Իսկույն վերջ տվինք... Դրանց եղպես ա հարկավոր...

ԱՐՏԱԿ—Այդ բոլորի մասին հենց այսօր կխորհրդակցենք և համապատասխան վարչում կհանենք: Սպարապետն իսկույն կգա... Համեցեք ներս, Ռաշիդ բեդ, համեցեք պարոններ:

ՌԱՇԻՂ—Ետապենք, շտապենք, ժամանակ չկորցնենք:

ՄԵԼԻՔ—Համեցեք, յեղբայր Ռաշիդ: (Ներս եմ մտնում: Արտակիմ ծածուկ) Ետև արեք, Արտակ... Կոխի՛ր շուտ սկսեք... Թե մի որ ֆրանսից տուն ա վերադարձել ևս մարդը, մեծ արյունահեղություն կլինի...

ԱՐՏԱԿ—Դու քեզ հանդիստ պահիր, Մելիք աղա... Այդ մարդը չի վերադառնա...

ՄԵԼԻՔ—Դե, լավ... Ներս համեցե՛ք:

ԱՐՏԱԿԸ ՈՅԻՐ Ե ԳՆՈՒՄ: ՄԵԼԻՔԸ մեմակ և պատշգամբում: ԲՈՂՈՐԸ ՈՅԻՐ Ե ԳՆԱԳԵԼ: Մի պահ խորիւմ և, ուղղում և գեմֆերը և ձգվում:

ՄԻՍԱԿ—(Յերևում է մի անկյունից Ասլանի հետ) Ըստեղ ա...
Քինի... Վախել ճի՞ր... Քինի ասե... Թող հրամայի, ես
սհաթիս պեց կթողին:

ԱՍԼԱՆ—(Վախվիսելով մտռեմում է) Մեկի՞ք աղա... Բերի...
(Զի կարողանում շարունակել):

ՄԻՍԱԿ—(Ամմիջապես միջամտում է) Վո՞ր հրամայիս, Մեկի՞ք ա-
ղա, ես սհաթիս ել պեց կթողին...

ՄԵԼԻՔ—(Յերկիմաստ ու սուր) Եզուց... Եզուց... (Դուրս է
գնում):

ԱՍԼԱՆ—(Քարացած) Եջո՞ւց... Եջո՞ւց...

ՄԻՍԱԿ—Դու վախել ճի, Ասլան ամի... Թող եջուց աղատի...
Վնաս չոնի... Թող եջուց աղատի... Մարդ ա, չե՞...

Վ Ա Ր Ա Դ Ո Ւ Յ Ր

Ս Ի Ր Ա Ս

ԳԱՐՆԱՆ ԾԱՂԻԿՆԵՐ

Ո՛հ, ինչ ժողովուն և այդ կյանքը, ո՛հ, ինչպիսի կարոտ և դարձեցնում նա մարդու հոգում: Այդ կանաչին ավոզ ծառերը, այդ դժարիժ ու թուփուն թռչունները, նրանց զեղին բերաններով ձողակները, այդ մեղմիկ հովր, բուրբը, բուրբը խոսում են այն մասին, վար պետք և ասրել, ասրել ու ստեղծագործել: Ձե՞ վար ինքը կյանքն ստեղծագործություն և և ստեղծագործությունը կյանք, չե՞ վար մահն սկսում և այն պահից, յերբ դարձում և ստեղծագործությունը:

Յե՛վ Մարոն ուղում և ասրել, ասրել լիառաս կյանքով, ասրել շուշանների բուրմունքով, ասրել կյանքի դժարիժ դարկով...

... Մարոն իր փթիւմի շրջանն ասրող զեռահաս ասղիկ եր. նա որևոր, ժամեմամ փերթ-փերթ բացվում եր, ինչպես բացվում և վարդը վազորդյան ցողից հեռու:

Նա զպրոցի ավարտական խմբումն եր:

Այսօր առանձնապես պայծառ եր որը և արևի կենսատու հասաղայթները սփռվելով զպրոցի բակում համաբլամ յերևիսաների վրա՝ հյութավորել եր նրանց զեմքը դաշտում հասունացող ծաղիկների նման: Յերևիսաները դժարիժ աղմուկով լցրել էին շրջապատը: Թվում եր, թե մեղունների մի ամբողջ յերած եր արշավում զպրոցի բակով:

Մարոն նույնպես խառնվել եր յերևիսաներին. նրանց հետ միասին թռչկոտում եր ողակից ողակ, յերգում, ծիծաղում և զանազան խաղեր սարքում փոքրահասակների համար:

— Մուկ ու կատու, — հչաց յերևիսաների մի խումբ՝ տեսնելով Մարոյին: Մարոն անմիջապես փոքրիկներից մի կլոր շղթա

կազմեց, ինքը կանգնեց մեծտեղը և ապա մեկ-մեկ դուրս կան-
չելով փողերիկներին վարժեցնում եր նրանց նոր խաղը: Յեւ
եկատունները՝ զվարթ թոփչոփ չեւեւում եյին «մկան»՝ ցատկե-
լով ողակից ողակ:

Մարոն այսոր այնքան տարվեց խաղով, վոր մինչև անգամ
չլսեց զանգի ձայնը, և յերբ բակը բաժական դառարկվեց, նոր
միայն թողեց յերեսաններին և շտապեց դասարան, ուր արդեն
դասն սկսվել էր: Մարոն աղմուկով դուռը բացեց և ներս մտաւ:
Դասատուն մի խեթ հայացք նետեց Մարոյի վրա և շարունակեց
դասը:

Այսոր, սակայն, չնայած դպրոցի բակում իր հայտնաբերած
ուրախ տրամադրութեան, Մարոն ներքուստ անհանդիստ վիճա-
կումն էր: Առավոտից ինչ-վոր անձանոթ զղացում հուզում էր
նրան: Ի՞նչ էր այդ. նա դեռ չգիտեր, բայց զարմանալիորեն
չէր կարողանում կենտրոնանալ դասի վրա: Նույնիկ այն պո-
ւին, յերբ դասատուն, վոր նպատակ ուներ ստուգել, թե աչա-
կերտները վորքան են յուրացրել քերականական կանոնները՝ զար-
մով Մարոյին և իր խեթ հայացքը բեւեռելով ուղիղ նրա աչե-
րին, հարցրեց.

— Ի՞նչ կնշանակի չաղկապ...

Մարոն ծմբկտաց, գլուխը տարուրերեց. նա կարծես լավ
չէր լսել դասատույին, վորն այս անգամ քիչ բարկացած ասավ.

— Հապա մի չաղկապով նախադասութիւն տա:

Ինչու յեր հատկապես այսոր դասատուն նրան այդպես խեթ
նայում. Մարոն ինչ-վոր բան էր կասկածում, բայց միջ մի յեղ-
րակացութեան հանգել չէր կարող: Նա չէր սիրում միջ այդ
դասատույին, միջ էլ մանաւանդ նրա խոսակցութեան անհան-
տունը և այդ պատճառով էլ, վորպէսզի դասատուն իրենից ձեռ-
քաշի արհամարհանքով պատասխանեց նրա վերջին հարցին.

— Հողում տուեց չաղգամը:

Դասատուն քարկուծիւնից կապտում է. նա գիտեր, վոր
Մարոն այնքան էլ միամիտ չէ, վոր չարկապն ու չաղգամը
չտարբերի. նա էլ ինչ-վոր բան է կասկածում,—ինչո՞ւ յն այդ-
քիկն այդպես արհամարհանքով պատասխանում, և միջ մի յեղ-
րակացութեան չհանգելով ջղային շարժումներով մի քանի ան-
գամ հետ ու առաջ և շարժվում դասարանում և ոյնուամենայնիվ
խոսում:

— Մույլ, անպետք, արդեն ավարտում ես և դեռ չեզոքի տար-
բակում կանոնները չգիտես:

Մարոն յուռ և, բայց դդում և, վոր այդ որն այլևս դասա-
րանի մթնոլորտն անտանելի չե դառնում, մանավանդ, վոր դա-
սասույթի բարեկացած խոսքերից հետո դասարանում տիրում և մի
անշուղ լուսթյուն...

Յեվ այդ լուսթյունը խզվում և միայն այն ժամանակ, յերբ
դասը վերջանում և: Մարոն արտորոնք դուրս և յնշում: Փո-
ղպում, նա թեին դգալով մի մեղմ հպում՝ ցնցումով յետ և
դառնում. նրան հետևում եր իրենց խմբի աշակերտներից՝
Վարդգեսը:

Վարդգեսը տասնութամյա մի յերթասարդ եր, վառվռուն
դեմքով ու պայծառ աչքերով. նոր եր աղմամաղը պատել նրա
դեմքին. նրա լայն ճակատը ցույց եր տալիս աղայի խոհակա-
նությունը, և իրոք Վարդգեսն ամենաընդունակ աշակերտն եր,
և Մարոն հաճախ նրա ողնությամբ եր պատրաստում իր դա-
սերը:

— Լավ յարիր, — դարձավ Վարդգեսը Մարոյին:

— Ե՛հ, դու եւ — ի՞նչը լավ յարի:

— Այն, վոր դասին չպատասխանեցիր. այդ իսկի բանի նման
չե. մենք կարգապահության որինակ պիտի տանք:

— Յեա անկարգապահ եմ, — կտրուկ ասաց Մարոն:

— Ուրեմն քեզ պետք և կարգի բերել:

— Ո՞վ, դո՞ւ, — կրտսարհամարհական նայելով Վարդգեսին,
վրա բերեց Մարոն, — դու դնա քեզ կարգի բեր:

Վարդգեսը չնկատեցավ և չնկատելու դնելով նրա արհամար-
հանքն ասաց.

— Գնանք բանվորական տեղումը, այսօր բարձրաձայն ըն-
թերցանություն կադմակերպելու. հերթը մերն և:

— Զի՛, — նույն արհամարհանքով վրա բերեց Մարոն, —
դնում ես դնա. յես եդպես բանի գլուխ չունեմ:

Մինչ Վարդգեսը կուգեր նոր, համոզեցուցիչ խոսքեր ասել՝
հեռվից նկատեց իրենց մոտեցող յերկու անձնաւորության՝
մի կնոջ և մի աղամարդու: Մարոն առաջ. անցավ. Վարդգեսն
ախտասանքով նայեց Մարոյի յետևից, մի դայրացկոտ հայացք
դցեց կնոջ և աղամարդու վրա ու շտապեց ակումբ:

Կինը, վոր հագնել էր քսան և հինգ տարեկան եր, հագել եր կա-
պույտ շալից շրջադեհատ, վոտեքերին ունէր սև, պոպղուն տուֆ-

ասենի մասին, ինչ դուր ե գալիս յերիտասարդ աղջկան... և մի
որ ել նա հայտնեց, զոր Մարտն շատ ու շատ դուր ե յեկել
մի աղնիով յերիտասարդի, յերիտասարդ, զորն արդեն անուն ու
նի, զորը թատրոնում տաղին շարքումն ե նստում, կինոյում՝
սիկայում ե զոր այդ բոլորի հետ միասին կրճի տակ ունի
մի սիրտ, զոր բարախում ե միայն ու միայն Մարտի համար:
Անի Մարտն միջ սիրուց (նա չեր կարող չտեսած մարդուն սի-
րել), այլ հետաքրքրությունից տարված անոաց Սանիային, ու-
ղեցով անձամբ սուսկել, թե ինչպես են բարախում այդ արե-
րը... Այո՛, բարախում, լավ ե տալած, կարծես հենց այդպես
եյ գրում են մեղերում... Իհարկե... Ա՛յ, որինակ Վարդգեսն
անվերջ խոսում ե բարձրաձայն ընթերցանությունից, դասեր-
լավ պատրաստելուց, իսկ արտի արվեստի մասին բնավ ձայն
չի հանում...:

Անի հանդիպումից մի քանի րոպե հետո, Մարտն Սանիայի
ու Լեոնի հետ՝ նստած եյին Սանիայի սենյակում, այնտեղ դար-
ձյալ ինչ-որ բաներ խոսեցին, նուրբ ու քնքուշ բաներ... Զար-
մանայի աղա յեր այդ Լեոնը: Ահա՛, Մարտն ցանկանում եր պա-
նիր կարել, Լեոնը նույնիսկ այդտեղ կարողանում ե ներու-
թյուն մացնել. նա ձեռքը հանդարտ սահեցնում ե Մարտի մատ-
ների վրայով, զորով նա բռնել ե պանիր կարելու դանակը ե
չնշում...:

— Ո՛հ, չափազանց նուրբ են ձեր մատներն այդպիսի դորմի-
համար... Թույլ ալեք խնդրեմ, թույլ ալեք:

Ձե՛, այս արդեն չափազանց ե: Մարտն ժպտում ե, հեա-
շարտում Լեոնի ձեռքը ե դանակը հաստատ շարժելով՝ պանիրը
մի քանի մասի յե բաժանում՝ հետն ել խոսելով կարծես յուր-
ովի:

— Այդ աստիճանի նրբությունը կարող ե մարդու քաղցած
թուցնել:

— Ա՛հ, մի՛չ,—խոսքը փոխում ե Լեոնը,—յես այդ չեյի
կամենում... կուզեյի ասել, զոր դուք այնպիսի հմայք ունեք,
զոր ամեն ինչ ձեզ համար կուզեյի ինքս անել:

— Մի՞թե, դե զոր այդպես ե,—չաղակրատեց Մարտն,—յե-
կեք դուրս ե քերականության ու մաթեմատիկայի դասերն իմ
փախարեն պատասխանեցեք:

— Ուրեմն դուք չե՞ք սիրում այդ աստիճանները,—փրա բե-

ընց քննությամբ Լեոնը և առանց սպասելու նրա պատասխանին, ալիկացրեց, — վորպիսի՛ ճաշակ, վորպիսի՛ նուրբ զգացողություն։ Յեւ ինչ առարկաներ են դրանք, վոր մտցրել են զպրոց-նեքի ծրագրերում։

— Այո՛, ասացե՛ք խնդրեմ, — զլուխն որորելով ասաց Մարոն։

— Ա՛յ, յե՛րգ, պա՛ր, գրացիա... Նու ասենք դրահանությունը, — որանք պիտի լինեն, վոր պետք զան կյանքում, այնպես չե՞նք...

— Այո՛, այո՛, յերգ, պար, շա՛տ եմ սիրում, — հեղձեալն տարվելով խոսում եր Մարոն։

— Ի՞մ ճաշակի որիորդ եք, սքանչելի զուգադիպություն, — ասաց Լեոնն ու ալիկի մոտեցավ Մարոյին։

Սոնիան աշխատում եր չխանդարել նրանց և հաճախ փորկե պատճառով դուրս եր գնում սենյակից։

Յեւ զուգը տարվում եր յերանությամբ, փոկերովելով այն մտքից, վոր յերկուսն ել մի մտքի ու ճաշակի, մի սրտի ու զգացմունքի տեր են։

Այդպես եր հավաստիացնում Լեոնը... Մարոն ել կուգեր, վոր այդպես լինի։

Բ

Դիչերային ժամերին, յերբ քաղաքի կենտրոնական փողոցը հրավառվում եր՝ մի զույգ թևանցուկ անցնում եր ամբոխի միջով դեպի քաղաքի խորհրդավոր անկյունները և զավաղիւր մութի ծոցում նստելով մշտական հյուրընկալ քարին՝ շարունակում եր տարվել դեղումներով, վորոնք կկորչեյին համասփյուռ լույսերի տակ։

— Մարո, — զեղուն սրտի դալարումով հարցնում եր Լեոնը, — չե՞ս ուզում հավատալ, վոր աշխարհում ամենաշաղ բանը սիրելն և, այո՞։

— Դե ամեն բան ել լավն և, — ասում և Մարոն մեղմ փայլա-տով ու ճմլկտում ձևաքերը։

Լեոնը, սա՛յայն, ալիկի յե հավում նրան. ձեռքը կամաց-կամաց Մարոյի բազուկից սահեցնում և դեպի վեր ու ինչ—վոր փափսում։ Ապա բարձրացնելով նրա մերկ թեք դույշ հպում և շրթունքներին։

Մարտն սարսուռ և զգում այդ անսովոր յերևույթից, ցանկանում և ճշալ, հետ վանել իրենից Լեոնին և սակայն մի ինչ—վոր ներքին մղում նրան արգելում և։ Նա չի կարողանում դիմանալ, մարմինը կարծես փշաքաղվում և ու անդիտակցաբար սկսում և մեջքն ավելի ամուր հսկել Լեոնի թևին։ Վերջինս նոր համարձակություն ստանալով, այս անգամ դեմքը մոտեցնում և Մարոյին և տաք շնչով շրթունքները աղմում և նրա բերանին, վորն ամուր հսկած՝ կարծես արգելում և արտահայտել այն հուզումը, ինչ կուտակված և նրա ներսում՝ պատրաստ դուրս գալով։

Այս դուրս գալուն բնդարմացնում և Մարոյին և յերբ Լեոնն ուժ տալով նրան կամենում ևր բարձրացնել՝ նա դժվարությամբ ևր շարժում, վախենալով կորցնել նման յերևույթներին վկայ իր քարյա սառ հենարանը։

Լեոնը շարունակում և նորից անկապ, անորոշ, մեղմ շնչով Մարոյի ականջին փսփսալ հաղար անգամ արգեն տալած բառերը։ Բայց Մարոն լուռ և հիմա, կարծես ականջ և դնում իր սրտին, վոր անհանգիստ տրոփում և...

... Յեվ ահա այսոր տուն հասնելով Մարոն անմիջապես տնկողին մտավ. նրա ուղեղում սկսեց մտորվել ինչ—վոր նոր բան, անծանոթ զգացումն ավելի յեր հուզել նրան. նա յերկար դալարվեց, սակայն քունը համառում ևր մոտենալ նրա աչքերին։

Տեսնես ինչ բան և, —մտածում ևր նա, —վոր այդպես հուղում ու ցնցում և իր մարմինն ու վողջ ելությունը, յերբ Լեոնը մոտենում և իրեն, մտածում ևր Մարոն և չեր կարողանում հասկանալ։

Առավոտը զարթնեց նա դալուկ դեմքով, լվացվեց, ուղղվեց չայելու առաջ և նորից մեկնեց զպրոց։

Նա ամենաաշխույժ աշակերտուհին ևր։ Չնայած մի քանի առարկաներում թույլ, բայց և այնպես իր կայտառությամբ, վոր հատուկ և դեռ պատանեկական աշխուժությունը չկորցրած տղվան, իր ժպտուն ու անհոգ բնավորությամբ սիրելի յեր ամենքին։

Անծանոթ ևր նրան խորամանկ, գաղտնի արարքներ. իր կյանքի բոլոր յերևելներին հաղորդակից ելին բնկերուհիները, բայց այս մեկ բանը, վոր գիտեր ու ստեղծել ևր Սոնիան, նա չեր ուղում, չեր համարձակվում պատմել մեկ ուրիշին։ Այդ ևր յերեկ պատճառը, վոր նա հաճախ մոտաուղված ինչ—վոր խոր-

Հըրդածութիւններում անուշադիր եր դեպի դասերը և յերբեմնի
առույց ժպիտն ալլես չէր շտապումնում նրա այտերը, մանա-
վանդ, յերբ հանդիպում եր Վարդգեսի խորհրդավոր հայացքին:

Այսօր, սակայն, նա ավելի վառ եր արամադրված, ավելի
դժվար եր կենտրոնանում, ուստի և չկարողանալով ալլես մնայ
դարձում, դուրս յեկավ և ուղղակի գիմեց Սոնիայի բնակա-
րանը:

— Ինչ պատահել եմ այդ Լեոնին հանդիստ չեմ,—ասաց,—
չեմ կարողանում դասերիս հետեկ:

— Ե՛հ,—ասաց անհոգությամբ Սոնիան,—եւ ինչ դասիդ մա-
մանակն ե. են ե ավարտում ես ելի, ջահելութիւն ե, բարբիտ
եւ կպատահի,—ու. ասանց ալլես ուշադրութիւն դարձնելու
նրան՝ դուրս յեկավ սենյակից:

Մարոն, սակայն, հոգնած եր. Սոնիայի անհոգութիւնն ա-
վելի թուլացրեց իրեն, ուստի և ծուլ մեկնեց թախտին: Սո-
նիան վերադառնալով՝ Մարոյի բնդունած գիրքից ինչ-մոր բան
դուշակելով՝ հարցրեց.

— Հը՞, դույնդ տեղը չե, խո վառ չե՞ս:

— Ձե՛, քունս տանում ե,—ասաց Մարոն:

— Հա՞, հասկացա,—մրա բերեց Սոնիան խորամանկ ժպի-
տով,—իրիկունը շառ եք շուլուդ արել, հա՞:

— Ե՛հ, դե՛,—բարկացավ Մարոն,—եւ չթողնես նրան ինձ
մոտ դա:

— Քեզ մոտ չգա՞. հապա ո՞ւր գնա,—ասաց Սոնիան խորա-
մանկ քրքիջով,—խեղճ աղջիկ, դեռ խելքդ՝ բան չի հասնում,
քնի՛ր, քնի՛ր, ու մի լավ յերազ տես, հետո ամեն բան լավ կլի-
նի:

Եւ Մարոն ասանց ալլես ուշ դարձնելու, յերեսը շուս
ավեց ու աչքերը դոցեց:

Որվա վերջին պահն եր: Սոնիան ամուսնուն ճամբու գրեց,
մոր յեկել եր ճաշելու և ապա ուղղվելով հայկու տաճ՝ նստեց՝
ինչ-մոր գիրք ձեռքին:

Հայտնեց Լեոնը, մորը հանգարտ, խորհրդավոր մտեցեցով
բոնեց Սոնիայի ձեռքը և

— Հը՞, վո՞նց ես,—հարցրեց:

— Կա՛մ,—պատասխանեց Սոնիան,— մեր տղւ, գու. վո՞նց
եւ,—եւ աչքը ճտելով դեպի պառկած Մարոն ավելացրեց,—լավ
աղջիկ ե, չե՞:

— Հա՛, — Ժպտաց Լեոնը և ավելի ամուր սղմեց Սոնիայի
մէտքը :

— Ի՞նչ կտաս, վոր ես որ քեզ մենակ թողնեմ նրա հետ :

— Հոգի՛ս, — վրա բերեց նա մի լղիւրջ Ժպիտով ու աչքերն ա-
ղաճարար Սոնիայի դեմքն ի վեր շարժեցին :

— Դե, տեսնե՛նք, — ասաց Սոնիան փորձազետի տանով և
նստեցելով գլխարկը վերցրեց սենյակի բանալին, — եղ զո՛ւ, եղ
նի, ե՛ն, — շարունակեց նույնպիսի մի Ժպիտով նա ու ցույց տալով
քնած Մարոյին, դուրս յեկա՛յ, դու որ հետեից կողպելով :

Լեոնը մի րոպե սրտմեց, շոշափեց իրեն և ապա մի վրասու-
նով հարձակոյեց դեպի թախար, յետ քաշեց թեթև վերմակն
ու վախճառ շարժումներով սկսեց փայփայել Մարոյի դեմքը,
վորը ծմբկտալով տեղից վեր յեկա՛յ ու տեսնելով Լեոնին ապ-
շեց :

— Ո՛ւր և Սոնիան, — հարցրեց հապճեպով :

— Ի՞նչ ևս անում Սոնիան, յերբ յետ ալստեղ եմ, անդի՛նս,
— հարեց Լեոնը, — և դրկելով նրա իրանը գլուխն առա՛յ իր
կրծքին ու սկսեց աղաճարար համբուրել...

Մարոն լուսւմ եր. անձանիթ դողը վերստին պատել եր նրան.
նա մի վայրկյան ցանկացա՛յ աղատովել Լեոնի վա՛վաշառ դրկից,
ուժ ավեց թեւերին, բայց անապասելի այդ հարձակումը նրան
չմեցրել եր, ուստի և հեռո՛հեռ ավելի յեր թուլանում, ավելի
նոխալում և կարծես անբջանքի մեջ՝ յենթակա ինչ-՛վոր բռնակալ
կամքի, այլևս անդոր եր դառնում վորեւէ բնդգիմության...

Գ

Որերը դառնում եյին շարաթ, շարաթները՝ ամիս, սակայն
Մարոյի համար կարծես ամեն ինչ անշարժ եր. նա շատ հապա-
ղումներով եր հաճախում դպրոց, մանավանդ, վոր լեղվի ու
մաթեմատիկայի դասատուներն ել միանգամից յերես եյին դարձ-
րել նրանից՝ սպառնալով թողնել միևնույն դասարանում :

Մարոն հեռո՛հեռ աղտոացած եր տեսնում դպրոցն ավար-
տելու հույսերը, քանի վոր կորցրել եր դասերին հետեւելու իր
ստաջիկա աշխուժությունը : Մարոյի այդ փոփոխության համար
որտանց ափոսացին մի քանի դասատուներ, սակայն չփորձեցին
յմբռնել պատճառները :

Մեկամաղձոտ, հուզումնալից, աննիւտեմ, վերակրկնում եր

նա անցած դասերը՝ տարեվերջի քննությունները տալու նպատակով:

Յեւ մտաջին որը, յերբ մաթեմատիկայի քննությունն էր նշանակված, յերբ դասատուն ծանր-ծանր, նստարանից-նստարան անցնելով, թելադրում էր հանրահաշվական մի խնդիր, նոր Մարոն զգաց, վոր ինքն անընդունակ է այլևս կենտրոնանալ, լուրջ մտածել, մանավանդ, վոր այսոր առավոտվանից նա իրեն ավելի անհանդիստ էր զգում, սիրտը խառնում ու գլուխը դժժում էր և ինչ-վոր անորոշ զգացումներ չփոթելով իր ուղեղը՝ ակամայորեն զրգում էյին Սոնիայի դեմ:

Գրելով առաջագրված Փորձույան, յերբեմն նայում էր տեսարանին, թվերն ու տառերն էր ուղղում, լատինական Ձ-ի առաջ քաշելով համասարման նշանը գրում ա, Ե-ին՝ բ և տպա անհանդիստ ու ֆլադրդիտ արորում ճակատը:

Աշակերտները, սակայն, փափոցով՝ կբաժ նստարաններին՝ աշխատում էյին վճռել խնդիրը: Հանկարծ մի թեթև քոթոտց Մարոյին սթափեցրեց. նա նայեց չորս կողմը, վոտքերի մոտը, և տեսավ այնտեղ ծայմված թղթի մի կտոր. ուֆլեքսորեն կռնալով վերցրեց այն և նույն ուֆլեքսով բանալով սկսեց կարդալ... Թվեր, տառեր, էյի թվեր ու տառեր, վորից վոչինչ չբժրոնեց նա:

Դասատուն, վոր նկատել էր Մարոյի շարժումները, մոտեցավ և բարկացկոտ խլեց նրանից թղթի կտորը, ծանոթանալով բովանդակությանը՝ ջգային մի շարժումով պատռեց Մարոյի տետրակն ու փոքրիկ թղթի կտորը:

Մարոն այլայլված, մի շարժում արեց և սկսեց ապուշ-ապուշ նայել դասատույին, վորը գոռաց.

— Դադարեցե՛ք, նոր խնդիր եմ տալիս: Անդխտանե՛ր, ձեր շնորհքը խո կտրվել և, հիմա ել գրադված էք իրարից արտադրելով: Իսկ դո՛ւ, — դարձավ նա Մարոյին, — կարող ես գնալ. դեռ և պատրաստվիր, միենույն և չես փոխվելու:

Ընկերները բոլորը հայացքներն ուղղեցին դեպի Մարոն, նա ցանկացավ մի բոլակ բացատրել յեղելությունը, սակայն զգաց, վոր չպիտի կարողանա խոսել, այնքա՛ն հուզված էր նա, այն աստիճան կարճրել, չիկնել էր ամոթի զգացումից: Թերևս տառջին անգամն էր նա այդքան անողոքաբար ստորացվում, վորո՞ւմովում, վորը խառնվելով իր ներքին Ֆիզիկական թուլությանը՝ միանգամայն ուժասպառ արին նրան և նա գլխիկոր՝

գրքերն ու անարականքը թողնելով՝ Հաղիվ դուրս յելավ դասարանից :

Քայլերն ուղղեց դեպի Սոնիայի բնակարանը :

— Սոնիա, մեռնում եմ, — ասաց նվաղած ձայնով, — սիրտս խառնում է, ուլուխս դժժում է, իսկ զարոցի խայտառակութուններն ել մյուս կողմից : — Յե՛վ պատմեց անդի ունեցածը :

Սոնիան մոտեցավ, զրկեց նրան և ուլուխը շոյելով ասաց .

— Ըստ չկա, կանցնի, մեղ ել և պատահել . մէջ քանի որ համբերի, ամեն ինչ կանցնի :

— Հապա չա՛վարտե՞մ զարոցս :

— Դեռ ժամանակ շատ կա . ամառը կպարտպես :

Մարոն զգում էր, սակայն, վեր իր հետ ինչ-Վոր վատ բան և կտատարվում . սիրտը համախ եր անհանդիստ տրոփում, յերբևեթ բուժ ցավերը ցնցում եյին նրան և նա անճանճ հուզումներից դալարվելով՝

— Ո՛հ, Սոնիա, յես չե՛մ կարող աշտպես ապրել, մի նարարա...

Հաղիվ աչքանք կարողացավ արտասանել նա . հեկեկոցը խեղդեց կոկորդը, փղձկաց ու գտանապես սկսեց արտասվել...

Դ

Սոնիան, սակայն, հասկանում էր Մարոյի դուրթյունը, դուլակում նրա ցավը, միայն չէր ուղում հանկարծակիի բերել նրան՝ ասարժմ բուժականանալով մի քանի սփոփիչ խորհուրդներով :

Յե՛վ իրավ, Մարոն մի յերկու շաբաթից հետո իրեն ավելի հանդիստ էր զգում, ուստի և դարձյալ սկսել էր զիշերային դրոսանքները Լեոնի հետ :

Վերջինս շաբաթը մի քանի անգամ դալիս, վերցնում էր նրան Սոնիայի բնակարանից և կամ հատուկ ժամադրավայրում հանդիպելով, մեկնում դեպի նանսթ վայրերը պտույտի :

Մարոն կարծես հաշտվել էր արդեն նույն դասարանում մնալու մտքի հետ, ուստի և ամառային ամիսներին ցանկանում էր վարել անհող կյանք, իրեն տալով թեթև զվարճությունների, մանավանդ, վեր Լեոնը միշտ պատրաստակամ էր նրան ուղեկցելու դեպի իր ցանկացածը :

Յերեք ամիս էր անցել զույգի նանսթությունից :

Բացի այն որերից, յերբ Մարոյին պատոււմ եր մեկ անգամ արդեն նկատուած թուլութիւնը, նրանք յերեկոներն իրար հետ ելին:

Սոնիան չա՛տ բարեհաճ եր դեպի գույգը և հաճախ եր իր սենյակը արամաղբում նրանց, յորոնք իրենց բորբոքում յերկտասարդական հույզերի կայանն ելին դարձրել այն:

Սակայն որերը չեյին սպասում. յերբորդ ամիսը տեղի տվեց շորորոգին, սա ել հինգերորդին:

Մարոն այս վերջին ամսում զգալի փոփոխութիւն նկատեց իր մեջ: Կաղժիտեքն ել կարծես նույնը չէր, զեմքին ինչ-վոր բծեր ելին յերևում, կուրծքը հաճախ անհանդիստ տրոփում եր ու այնտեղ ինչ-վոր բան յես եր գալիս:

Երբեմնի թուլութիւնը վերստին պատեց նրան, այս անգամ ավելի վատ, ավելի տանջող, իսկ ցավերն աղետալի...

Նա յերեկոներն այլևս զրոսանքի չէր յեկում. մանավանդ, վոր Լևոնը նախ ուշ-ուշ, իսկ վերջին ամսում բոլորովին չէր յերևացել: Հեռացա՛յ քաղաքից, հրաժեշտ անգամ չտալով Մարոյին:

Ֆիզիկական ցավերն հալաաւարտեա տանջում ելին նաև նրա հոգին, դստն մտախոհութիւնները պաշարում ելին նրա ուղեղը... Ի՞նչ արեց ինքը, ո՞ւր հասա՛յ, ո՞ւմ հետ կտայեց իր կյանքը, ո՞ւր և նա. չե՞ վոր կարճատև այն վառ որերում տարված յերանությամբ, անձնատուր Լևոնի հրապույրներին՝ սպասում եր ավելի բախտավոր վախճանի. իսկ հիմա՞, հիմա...

Նա դնաց վերստին դեպի Սոնիան, նա յեր ստեղծել կտայր, նա յեր բորբոքել իր դեռ խակ զգացումներն այդ նոր կյանքի, նոր սպրումներէ համար:

— Սոնիա՛, ի՞նչ և լինելու իմ վերջը, — ասում և նա ապաշտկան տոնով:

— Վռչի՛նչ, ի՛նչ պիտի լինի, կտովորես:

— Ի՞նչը պիտի սովորեմ, մա չկա, իսկ յես հիվանդ, ցուփազար եմ դարձել...

— Հիւսի՛նք, հա՛, հա՛, հա՛, հիվա՛նդ. այս հիվանդութիւն չե՛, — և նա ձեռքը թեթեակի դրեց Մարոյի վորովայնին:

Նա մայր եր...

Նախապատրաստով՝ եր Մարոն այդ հայտնութիւնը, սակայն Սոնիայի՝ նման անհող, ու կարծես հեղձական արտահայտութիւնն այնպես ցնցեց ու կարճացրեց նրան, վոր նա մի

քանի՜ բազմաբանը կհասարաց, աչքերը շուտ հառեց նրա գեմ-
քին, մորը, սակայն, խորամանկ քեօթի՞մադ եր տալիս։

Ապա յերբ քիչ սթափվեց, նրա աչքերում ցոլաց բարկու-
թյան հուրը, ցանկացաւ մեր թռչել տեղից, բռնել Սոնիայի մա-
ղերից ու բացատրություն պահանջել, հետ ուղել իր առույդու-
թյունը, կամ գոնե ամոքիչ վերաբերմունք դեպի իր միճակը,
սակայն սրտի բարախումն ավելի արագացաւ ու նա չկարողա-
նալով իսկ տեղից չարժւիւ՜ն տալիս, կիսաուշաթափ դրու-
թյամբ հենվեց ակոսին...

96

Մտնեցաւ, իր վախճանին եր համեմատ իններորդ ամիսը...
Լեռնը չեւ յերեւում տլլես. Մարոյին գոնե չեւ հանգիպել...

Սակայն Մարոն այսօր առավոտվանից շատ անհանգիստ եր.
Սոնիայի յերբեմնի յերանափետ սենյակում ընկած թախտին ցա-
վատանջ հչում եր նա։

Մինչ այդ անձնեթ, Ծանր ու թժրեցուցիչ մի ցավ պատել
եր նրա վոյջ ելուքից, հետւմ եր, վնչում ինչպես պայտովոդ
տնապուն և անողնակա՞ն թափալում։

Նա մտաւ կանչեց Սոնիային, բռնեց նրա ձեռքերից ու լա-
ցակումած շնջաց։

— Սոնիա, փրկի՛ր, փրկի՛ր ինձ, այս ինչ անտանելի դրու-
թյուն և, ինչ գարհուրելի ցավ։— Երբեմնի թափում, աշխուժ
ու անհուգ Մարոն այնպիսի վոգորմելի կերպարանք եր ընդունել,
այնպես հուսահատակա՞ն ելին նրա շնչաբեր, վոր միայն խղ-
ճալ կարելի չեր։

Սոնիան սրտապնդեց նրան իր սովորական խոսքերով, այս
անգամ ավելացնելով.

— Մի քանի Ժամ ել և ամեն ինչ վերջացած կլինի. միայն
սո՛ւս, ամոթ և, թե չե կիմանան։

Ամո՞թ... այո՛ այն զգացումը, վոր ոտաբ մարդիկ կարող
են իմանալ նրա դրությունը՝ ստիպեց Մարոյին ավելի կծկվել՝
տապալիվելով իր ցավի մեջ խղճուկ հեկեկոցներով։

Երբեկոյանում եր։ Մարոյի բախտից Սոնիայի ամուսինն
այսօր բացակայում եր քաղաքից։

Դռները փակած՝ սենյակի առանձնության մեջ նա ընկած

մեջքին անջում եր' հիմանդի ծանր տնջոցով, աչքերը հասում եր վեր և տեսնելով դատարկ առաստաղն ու չոր պատերը, դալարվում եր և նորից շարունակում ավելի խորը—հուսահատ իր հեռոն ու հեկեկոցը:

Նա յերեսմն անհանդիստ նվլկավում եր տնջում, վեր կենում և ապա նորից պառկում ու վռտքերն անհանդիստ վեր վար բարձրացնում:

Անցում աշտպես մի յերկու ժամ...

Յեզ յերբ Մարոն ընդարմացան, կարծես մի խորը քնից դարձնելով, վորը թնթևացրել եր նրան,— Եկառեց ինչ-վոր բան, վորը սահում եր իր դեմքն ի վեր:

Նա կոպերը բարձրացրեց: Սոնիան ժպտաց, նորից շոյեց նրա դեմքը՝ ցույց տալով արյունոտ մի խանձարուր... Յեզ ապա անուշադիր՝ հռչոցով դռեց.

— Այ թե ի՞նչն եր քո ցավի պատճառը:

— Ի՞նչ,—ասաց հարցականով Մարոն և աչքերը բացեց,— ի՞նչ, ի՞նչ անեմ, ի՞նչ կարող եմ անել յես դրան:

Սոնիան շարունակում եր հռչալ. Մարոն չեր հասկանում իրեն անտեղի թվացող այդ ծիծաղի պատճառը: Սակայն նրա շփոթմունքն ավելի սաստկացավ, յերբ փոքրիկ մանուկն արձակեց իր թույլ ու նվաղկոտ ճիւղը՝ զգալ տալով իր գոյության մասին:

— Սա զեռ քեզ շատ ցավ կպատճառի,—ասաց անողորմաբար Սոնիան,—ցանկանո՞ւմ ես ազատ կյանք:

— Ազատ կյանք,—ճշաց Մարոն,—ո՞ւր և, ո՞ւր, տուր նորից ինձ իմ աշխուժությունը, իմ աղատությունը:

— Հանդի՛սաւ կաց. դու նորից նույնը կլինես. նորից նույն հրապուրիչ Մարոն:

Մարոն չեր հասկանում այդ խոսքերի իմաստը. միայն ավելի ու ավելի յեր հուզվում և անկապիչ դիտում Սոնիային, իրրե իր փրկության խարսխին:

Հանկարծ Սոնիայի աչքերը մի տարրրինակ փայլ ստացան, փոքից դարձուրեց Մարոն. նա արհամարհանքով վայր դրեց նաբաժին մանկանը:

— Սա յն քո աղատությունը կաշկանդողը:

Ասաց, մի վոտոյունով թռավ դեպի պահարանը՝ բացեց այն, և վերցնելով մի կտոր բամբակ շտապեց դեպի յերեսխան:

Վերադառնալիս դիրկն առաջ նրան իր խանձարուրով, վորն սկսել եր
ափելի բարձր ճշալ և իր վտակոտ մատներով բամբակի սեղմեց
նրա մատոցաշ բերանին։ Այդ բոպելին նա՝ Սոնիան նման եր այն
կախարհական հրեշուհուն, վորը դիշերները վորսի յե յեյնում
այնքան շարախնդաց ու մոլեղնորեն եյին վալլում նրա աչքե-
րը, վոր Մարոն զարհուրած դուխն ասիւրի մեջն առաջ, դոցեց
աչքերը, նվաղեց և սկսեց զառանցել։

Յեւ, սակայն, նորածնի փոքրիկ դեմքը շարունակում եր
ազաւազվել Սոնիայի մատների ճնշումից և հեղհեղ անլսելի
եյին դառնում արդեն խոկ նվազող ճշերը։

Յեւս մի փոքրիկ սղմում, ևս մի թույլ ճիւղ, սկրտաց և ա-
մեն ինչ վերջացած եր...

Զ

... Յեւ Մարոն ազատ կյանքի ասպարեզ մտաւ։ Ավելի
հսկողաւորաց եր նրա կեցվածքը, ափելի վորոշ նրա խոսքերը
և ափելի պարզ իր վարձուքը։

Այս բոլորը միանգամից չեղաւ. յերբ թուլացած ծնկներով,
զեռ չամբարոյնդով իրանով նա փողոց յիւսւ, ահամա ցանկու-
թյուն զգաց ծանոթմանալ որիս նորություններին և հակառակ
իր սովորության դրսում բանալով լրադիրը՝ իր դալուկ աչքե-
րը միայն այնքանը կարդացին։

Քրաղաքային մերձակա առվում զանվել և մի նորածին յե-
րեխայի դիակ՝ արշունաթաթախ և բերանը խծկված բամբա-
կով։ Քրեյական բաժինը կատարում և քննություն։

Կարգաց և մի վայրկյան յերեւոյեց. կարծես նորեն իրեն
պատում և յերեմնի թուլությունը. ահա՛, ահա՛ նա վայր կընկ-
նի ամենքի աչքի առաջ և զաղտնիքը կրացոյն։ Այս սարսափեց-
նող մաքից փոքր ինչ զգաստացաւ ու չփոթմունքով նայեց չրջա-
պատին. արդոք չնկատեցի՞ն, հո չմատնեց իրեն և արադ-ա-
րադ հեռացաւ՝ կորցնելու համար իր հետքը... չե՞ վոր հետա-
խուղում եյին...

Սոնիա՞ն. ո՛հ, Մարոն չա՛տ և պարտական նրան։

— Սիրելիս, — ասաց նա, յերբ Մարոն հայտնեց իր չփոթ-
մունքը, — յերիտասարդությունը սահում և, վայելի՛ր առանց
քաշվելու, առանց վախենալու, ո՞ւմ համար ևս պահում քո այդ
վառ հրապուրը, աչքերիդ կրակը, դեմքիդ բույրն ու ամբողջ

նազանքը, — վայելի՛ր. Սոնիան խանդաւ կանանցից չէ. նա
նույնիսկ չեղ ողնում ե...

Այս փոքրիկ դեպքն եր տեղի ունեցել է այնուհետեւ ամեն,
ամեն ինչ անցել եր մոռացութեան դիրկը...

... Ահա ահա է. Մարոն համարարան է դնում, սակայն
ինչն է հետաքրքրում նրան. ախտեղ և կուտակված ամբողջ ու-
սանող յերկրասարդութեանը. Մարոն շատերի հետ է, նրա
շրջապատը մենացել է, հետաքրքրվողներն ավելացել: Նստած
դասասեղանի դիմաց հաշվում է մեկ, յերկու, յերեք... մինչև
հինգը յերկրպագու. յե փոխել նա, հիմա ել մորոնումների մեջ
է ու, սակայն, սիրտը չի կաշում վոչ մեկին. այ, որինտեղ, ճիշտ
է, նա բարձրահասակ է, դուրեկան, հաճախ է քծնելով մոտե-
նում իրեն՝ առնա առաջնորդում, բայց թնթեւոյի է, բացի չ
պլլուս Ե-ից խելքն այլ բանի ընդունակ չէ...

Ու Մարոն ահա՛ մեկ շարքի է վարանում և վճիռ կայաց-
նել...

Այսօր, սակայն, վարարել են նրա հույզերը, նրա մոտ-
ժումներն այլ պատկեր ունեն: Նա վերհիշում է իր ամբողջ ան-
ցալը, հաշիվ տալիս իրեն... ահա՛, աշակերտական շարանճի
խաղերը... Վարդգեսը, դասերը և այդ բոլորից հետո Սոնիան,
Լեոնն իր քննող-չինժու. ժպտով... հո՛ւշ են միայն դրանք.
այո՞... նրա մկանները կծկվում են հանկարծ, աչքերը կկոց-
վում. հագա նորածի՛նը, քննութեանը... չե՞ վոր մի որ...
բայց ի՞նչ որ. չկա, չի լինի այդ որը:

Նա կարծես սրտայնդիկեց, սակայն վարարած զգացմունք-
ները չեյին հանդարտվում:

Ի՞նչ է ինքը, ո՞ւր է դիմում, վորտե՞ղ է իր կյանքը, ո՞ւր
մնացին իր աշակերտական վառ յերազները, — այս հարցերից
սարսեց իր մարմինը, փակեց աչքերը՝ աժաշկելով ինքն իր վրա
նայելուց:

Այո՛, ինքը մի թնթեւարար աղջիկ է գարձել, վորին ամեն-
քը մոտենում են իրրե զվարնութեան առարկայի, ոգտադործում
են ինչպես անհրաժեշտ խաղալիք ու յերբ հողնում՝ թողնում,
հեռանում են... և ինչո՞ւ յե այդպես, մի՞թե տանելի յե այդ
վիճակի շարունակութեանը, ո՞վ է իրեն մղում դեպի այդ կյան-
քը, վորից ամենքն աշխատում են հետու մնալ, — յեթե սովոր են
իշխել իրենց վրա. իշխե՞լ, այո՛, ո՞վ է իշխում, սակայն, իր

վրա, ո՞վ և մղում էրեն դեպի այդ առնական, անասնական կյանքը...

Այս մտածումն այնքան հուզեց նրան, վեր չկարողանալով գիմանալ, ձեռքերն ածուր խփեց գլխին և փղձկալով սկսեց արտասվել:

... Սակայն նա դառավ իրեն: Մինչ այդ անձանոթ մճռակա-նույթյամբ՝ համարձակ շարժվեց տեղից, շարախնդաց, մոլեղ-նեց աչքերը և դուրս յեկավ փողոց: Յերբ քիչ հեռացավ տանից.

— Մարո՛, — լսվեց մի յերաժշտական ձայն նրա յետևից:

Մարոն անուշադ իր շարունակեց ճամբան:

— Մարո՛, — կրկնեց նույն ձայնը:

Մարոն ակֆիլեքսիով շարժումով յետ դառնալով տեսավ ծա-նոթ աղաներից մեկին և անսպասելի նողկանք զգալով՝ արհա-մարհանքան թափ տվեց ձեռքը և.

— Գնա՛, — ասաց, — ճամանակ չունեմ:

Յերխոտաարդը մղոկեց, մոտեցավ, բռնեց Մարոյի թևից և ածուր հույ տալով.

— Ի՞նչ և պատահել, շատ թանգ ես ծախում քեզ, հա՛, — ասաց:

Այս խոսքերը խոցեցին Մարոյի սիրտն անհունապես. հա-զիվ դապելով իրեն, բիրերն ակնակապիճների մեջ շուտ տալով դուռաց.

— Կորե՛ր, լակո՛տ, թե չե քարը գլխիդ կշարդեմ, — և դու-րացող իրանով ծովեց դեպինը:

Յերխոտաարդը շփոթված շուրջը նայեց՝ անհարմար համա-րելով այլևս խոսելը՝ հեռացավ լուռ ու մունջ:

Մարոն թեթևացած սրտով շարունակեց ճամբան և հասնե-լով ծանոթ բնակարանն՝ առանց աղաարարության ներս մտավ:

— Սոնիա՛, — ասաց մրմունջով, բայց զսպված ատելու-թյամբ, — յես չեմ կարող այլևս ապրել այսպես:

— Ինչո՞ւ, Զա՛նս, — մի՞թե պակասել են կախարհերնդ, հա՞, — և ծիծաղեց իր ծանոթ, հեզնող ծիծաղով:

Կրակված Մարոյի հողին Սոնիան բորբոքում եր նոր թույ-նով: Ո՛հ, Մարոն ինչպես մինչև հիմա չի զղացել, — Ի՞նչ ստե-լի յե նրա ծիծաղը, ինչ ստելի նրա կեղծ խոսողներն ու լիքը գեմքը, և վորքա՞ն լրբենի...

— Բա՞վական և, — գոռաց Մարոն հեռցով, — բավական և

զահլեա սանեա թո կա՛վալենքնեքով. դահի՛ճ, ի՞նչ ե իժ դրու-
թյունը հիմա, հա՞... .

Նա կարմրեց, մայնր խղիկեց կոկորդում ե շկարողացա՛վ
այլևս շարունակել:

— Սո՛ւս, —ասաց Սոնիան բարկացկոտ, սակայն ծանր տո-
նով, — ի՞նչ ես ճշնդում, հողեմ գլուխդ. ի՞նչ ե, եղ. տղերքը քո
գարոցի լակոտ-լուկուսին չե՞ն հասնի... .

Մարոյի հուզմունքն ու բարկությունն ավելի սաստկացա՛վ.
նա նոր եր հասկանում Սոնիայի խոսքերի իմաստը, ուստի ա-
վելի բարձր դուռալով ասաց.

— Լո՛ի՛ր, անպատկառ, ինչեր ես խոսում, դարոցի ընկեր-
ներն ինձ մտերիմ ու հարադատ եյին, ինչպես վա՛շ վոք, տխու-
թյանս ե ուրախությանս անբաժան այդ մասնակիցների հետ յես
կապված եյի մաքուր, ընկերական, աղնիվ զգացումներով. իսկ
ի՞նչ ե քո գոված Լեոնը, քո գոված մյուս յերիտասարդները,
հա՞, ասա՛, դու ինձ ծախնցիր նրանց՝ խորտակելով իժ պա-
տիվն ու ամբողջ կյանքը. ահ դու անպատկառ:

Յե՛վ Մարոն կարծես հանդարտվեց. նա սրտի մաղձը թա-
փել եր արդեն, ուստի ե հաղթական, արհամարհոտ նայեց Սո-
նիային:

Անսպասելի այս բռնկումից Սոնիան նույնպես կատաղեց,
ցանկացա՛վ պատասխտունել, բայց սիրտ չարեց, վախենալով ա-
վելի բորբոքել Մարոյին:

Մարոն ինչ-վոր ծանր բեռից թեթևացած՝ վերջին արհա-
մարհանքն ժպտա՛լ նայեց նրան վրտից մինչև գլուխ:

— Դո՛ւ կաց, —ասաց սպառնալից ե նշանացի մի շարժու-
մով, ու դուռն ամուր շխկացնելով, դուրս յելա՛վ...

Ե

Նա ավելի յեռանդով կնիվրվեր իր պարապմունքներին՝ հա-
մալսարանի իսկական ուսանողուհի դառնալու համար, յեթե
այնպե՛ս շուտ չհոգներ...

Մի քանի ամսով թեթև կյանքը կամադուրկ ե ուժասպառ
եր արել Մարոյին: Այսօր առանձնապես նա չի կարողանում ամ-
փոփվել լուրջ դործ սկսելու համար. գլուխը դժժում ե, աչ-
քերը մթնում ու ծնկները կարծես հրաժարվում են մարմնի ծան-
րությունը կրելուց:

Ու յերբ իրիկագնմին նա քննվում եր բժշկի մոտ, նոր մի-
այն լամբանեց իր ընթացքի ամբողջ դարհուրանքը...

Համբրնեմաց դուրս յեկալ, նստեց փողոցի անկյունի քարե
նստարանին և կրկին անձնատուր յեղալ մտորումներին:

Յերբնմին առաջ ու թիւ Մարտն հիմա մի կնշտոտ փալատ
և, վորից կդարչեն ամենքը, կխուսափեն անգամ հարազատնե-
րը, չե՞ վոր բժիշկը պատվէրեց զդուշը լինել: Ի՞նչ կլինի իր
վիճակը, յեթե այս հայանի դառնա ընկերներին:

Նա ջղային կնկումներով խածում եր շրթունքներն՝ ար-
յունատելու տատնան. ինչո՞ւ այս վախճանն ունեցալ, ինչո՞ւ
ինքը դրկվում և կյանքին մասնակցելու իրաւունքից:

Վորքա՞ն դուրեկան եր վերջին շաբաթը համալսարանում.
նա հաճախում ու պարսպում եր որինակելի, նույնիսկ այն ըն-
կերները, վոր արհամարհել էին իրեն իր վարժունքի համար,
սկսած հարգանքի զգացում տաճելով՝ բռնվում էին լուրջ խո-
սակցության:

— Վո՛չ, — հանկարծ նա ձեռքը խփեց ճակատին ու վռտքի
յեկալ, — չե՞ վոր բժիշկը հույս տվեց, չե՞ վոր ինքն այլևս ճա-
նաչում և մարդկանց. ամօթը թուլությունն է, տե՛ս անշունչ
քարերն ու պատներն իսկ ծաղրում են իրեն: Մարտն այդքան
կամք կհայտարարի, նա կստիկա և այս ցաղին, ու այնուհետև...
նա կլինի որինակելի ուսանողուհի, նա ել չի համոզվի մոչ մի
Սոնիայի, կանենա իր սեփական կամքը, դատողությունը...
կյանքը կանչում և իրեն... Ի՞նչ վայելք կզղա Մարտն, յերբ
աշխատանքի հոգնությունը թրջի իր ճակատը, յերբ ինքը գեթ
փոքր չափով ոգնի շրջապատին, յերբ ընկերներն իրեն դործի
ընդունակ համարելով՝ աշխատանք հանձնարարեն... Մարտն
կհասնի դրան... Նա այնքան վաղևորվեց այս մտքերից, վոր
այլևս մոռացալ իր տկարությունը, — սկսեց ավելի արագ շրջել,
ավելի համարձակ նայելով շրջապատին:

Արտվյան փողոցը, ուր շրջում եր նա, կարելի չե Յերե-
վանի հասցենների սեղանը համարել. ամենքն այստեղ են գրոս-
նում, ամենքին այստեղ կարելի չե դառնել, ճանաչել նորեկը,
նույնիսկ վորտե՛լ անցորդների փոխհարաբերությունը, այնքան
հաճախ են նրանք հանդիպում իրար:

Մարտն դրսնում եր Արտվյանում՝ թե առած իրեն հաճելի
այդ զգացումներից, կարծես վորոնում եր մեկին՝ հաղորդակից

անելու իր մտքերին, — այնքան հրապուրիչ նշին թվում նրանք։ Միանց ավելի ուշադրությամբ դիտել անցորդներին, յերբ հաջորդ շրջադարձին նրա աչքին ընկավ մի յերիտասարդ։

Մարոն ակնապիշ նայեց, և վայրկենապես փոխվեց իր արտահայտությունը. միանգամից կորան իր բոլոր մտքերը, ամեն ինչ մոռալվեց դարձյալ ու արյունը կարծես գլուխն եր խփում... Նա ևս մի անգամ դիտեց յերիտասարդի կնքվածքը, գեմքը, շարժումները, — կարծես այդ բոլորն ինչ—վոր կապ են ունեցել իր անցյալի հետ. ահա փողկապը, վոր իջել և յերիտասարդի կրծքին, թվում և, թե Մարոն յերեկից շուտիկ և այն...

Ատամներն ավելի նշին սղծվում, մարմինը դուրս ակնեց հույսմունքից, ու նա ակամա առաջ անցավ։ Այո՛, լավ և նոր կյանքը, աշխատանքը, սակայն ինչո՞ւ համար այս խողը ծիծաղի իր վրա, ի՞նչ իրավունքով Մարոն պիտի հանդուրժի նրա նոր շահաստեղություններին. ու նա ասանց հաշիվ տալու իրեն, մոռեցավ՝ հայացքը բևեռելով յերիտասարդի աչքերին։ Վերջինս զգա՞ց, հասկացա՞վ արդյոք այդ նույնածքի իմաստը, հայանի չե, միայն նա մի քայլ առաջ անցավ ընկերներից և իր հայացքը հանցավորի վախկոտությամբ՝ կախ ընկավ Մարոյի հրացայտ աչքերից...

Այդ հանկարծական հանդիպումը մթազնեց Մարոյի ուղեղը. ինչ—վոր կույր զգացում նրան առաջ եր մղում, գեմքին սկսում եր դժադրվել կատաղության ու նողկանքի մի շաղախ, վորը նա հաղիվ զսպելով՝ ատամների տակից մոռաց.

— Աբի... միայն մի բոպե...

Յերիտասարդը ներքին հույսմունքով զներողություն տաաց ընկերներին և առաջ անցնելով, դողդոջուն ձեռքը պարզեց Մարոյին։

Մի բոպե լուռ քայլեցին։ Ակներև եր յերիտասարդի շարժումներից, վոր ինքն ել անպատրաստ եր այս հանդիպմանը և նա շուրս կողմն եր նայում, մաքում վորոնալով այդ անհարմար կացության յեկքը։

— Ո՛ւր նշեք, — բությունը խղեց Մարոն, — այդպե՞ս եք կատարում ձեր խոստումը, այո՞։ Ինչո՞ւ չեք խոսում, — մի քիչ ավելի բարձր, սակայն նույն զսպված կատաղությամբ շարունակեց նա, — մի՞թե մոռացության եք ավել մեր զգեսուչ սերը, չե՞ վոր այս սիրտը բոցավառ կարոտով ձեզ և սպասում։

Ակնեքն հեղձությամբ աստիճան աշտ բառերէի հետ Մարտն
մեռաք դրեց կրծքին, վորն անհանգիստ բարտխել էր սկսել։

Բերիտատարդը մանրիկ ժպտաց։

— Վո՛չ, — կմկմաց նա, — յես այդպէս... և նայելով Մարտ-
նի գալկացան գեմքին, սիրտ առավ ու խոսքը փոխելով, — յես
այդպէս չեմ հասկացել։

— Խո՛նչ, — հարցրեց Մարտն կարկամած։

— Այն, վա՛ր ստացի, — ասելիի սրտապնդվելով ասաց յերի-
տատարդը, — դուք ինչո՞ւ եք դրանից իդեալական յեղբակացո-
թյուններ հանել։

— Այո՛, — կմկմաց Մարտն, — և ի՞նչ տեսեմ, — մտմտաց իրեն,
— վաչկէնչ, — վնասեց, — ասելիքն տեսնեմ եւ, — ուստի եւ ինքն էլ խոս-
քը փոխեց աշտ անդամ ավելի ուրախ։

— Գոնե իբրեւ հին Ծանոթ այցելելէք. ի՞նչ եւ, կարծում
եյիք տխուր կանցնի։

— Ո՛հ, վո՛չ, — լեզու առավ յերիտատարդը, — վո՛չ, այդպէս
չեյի կարծում, պարտաւոր ժամանակ չկար։

— Այո՞, զե վոր այդպէս եւ, լսե՛վ. դեանք իմ ու քո մեռ-
բի՞մի մոտ։

Այս խոսքերն ասվեցին շոյանքով, բայց եւ կանացի վճռա-
կանությամբ, աչիպես, վոր մերժելու տեղիք չմնաց յերիտա-
տարդին։

Ու յերբ նրանք Սոնիայի սենյակի շէմքն եյին կոխում, Մա-
րտն աչնպիսի ժպիտ բնդունեց, վոր Սոնիան անհարմար համա-
րեց վերջին պատահարը հիշելու։ Նա, վոր փողոց գուրս գալու
պատրաստություն եր տեսնում, հյուրերին սիրաշահել սկսեց։

— Յես այսոր անչա՛փ ուրախ եմ, — շարունակ նույն կեղծ
տոնը դարձանելով ասաց Մարտն, — տեսնում եմ, Սոնիա, քո
գեմքն էլ եւ փայլում ուրախությունից մեր վաղեմի բարեկամի
այցելությամբ... բայց, Սոնիա, դու դիտես, վոր յես ասիլի
ուրախ եմ, յերբ մենակ եմ լինում ցանկացածիս հետ...

Այնքան համարձակ եր Մարտն, աչնքան վճռական իր ստա-
նը, վոր Սոնիան ավելորդ համարելով խոսելը։

— Վաղն անցի՛ր, — ասաց նշանացի յերիտատարդին ու գուրս
յելավ։

Վերջինս ապշած եր. Մարտնի ժպիտն ու արտահայտությու-
նը նրա մեջ ինչ-վոր մութ կասկած եյին առաջացնում, սակայն

նա դեռ չէր կարողանում ըմբռնել, թե ինչ է տեղի ունենում, ուստի չհամբերելով.

— Ի՞նչ ես ուզում, Մարո, — հարցրեց չփոթված:

— Վոյժի՛նչ, մի հուզվի՛ր, սիրելիս. միթե չդիտե՞ս, միթե չհասկացար, դու վոր այնքա՛ն շուտ եյիր հասկանում ինձ... Ի՞նչ անենք, վոր մի քիչ տարորինակ ե...

Ու Մարոն վրստնելով նստեց յերիտասարդի ննկներին և չոյն սկսեց նրա դեմքը: Տրտիւմ եր Մարոյի սիրտն ատելութեան կատաղութեանից, բայց հաստատ եր վճիռը, ուստի նա շոյում եր, դժվում այն դիւրը, վորին չէր վարանի իր վտտքերի տակը արորել: Երիտասարդը, չդիմանալով Մարոյի, ըստ իր կարծիքի, կրճատ շարժումներին՝ ասաց քանի մի փաղաքշական խոսքեր, և ժպտոն ավելի շաղվեց դեմքին, կկոցելով իր վաժաշոտ արտահայտութեանը...

... Երբ դուրս յեկան սենյակից, Մարոն սրտի անհուն դառնութեամբ, սակայն, թեթեացած հոգով դարձա՛յ դեպի յերիտասարդը.

— Դե՛ս, Լե՛ս, ել պետք չե՛ս, ինչպե՛ս չե՛ս ե՛մ անպետքացել քեզ...

Ը

Մի քանի անգամ Մարոն փորձեց շարունակել դեռ յերեք որ ատաջ կիտառ թողած՝ դրքի ընթերցումը, բայց կենտրոնանալ չկարողացա՛լ:

Հենց վոր նայում եր, դրքի տողերը շաղվում եյին աչքերին, վորորովում, գառնում մի սե զանդված ու նրանց միջից դլուխը ցցած նայում եր Լեւոնը... Նրա աչքերի վաժաշոտ արտահայտութեանը տեղի յեր ավել ինչ-վոր կատաղի փայլի, վորն այնպե՛ս հուզում եր Մարոյին... Նա փակում եր դիրքը, խոտնում հին տետրակները, թղթերը, մի բանով դբաղվելու, բայց ելի դժվարանում եր...

Ու ահա՛, յերբ վերջին անգամ նա քրքրեց թղթերի կապոցը, աչքին ընկա՛լ այն վաղուց հեռե պահած թերթի համարը... Բացեց մի անգամ արդեն իրեն այնքան հուզող լուրը և մի քանի անգամ կարդաց վերջին խոսքերը՝ «... քրեյական բաժինը կատարում է քննութեանը. ո՞ւմ քննեց, ի՞նչ արդյունք ավեց հետա-

խուզութիւնը, — մոռցի՛նք, — անշուշտ Մարտն շատ լաւ եւ նախա-
տեսել ապր։

Անձ դարձաւ շաղմուս եւ իր հայացքն ու աչս անդամ Սո-
նիայի յարախիճից աչքերն են հայնկլտում... նորածնի մահա-
մերձ հնոցի տակ...

Մարտն վեր թռա՛մ՝ մի հարկածով ամբողջ գրքերի ու թղթ-
թերթի կույտը խառնացրի՛մ թափեց հատակին եւ խնկարարի շար-
ժումներով սկսեց պատռել իր սենյակում...

Ի՞նչ արեց, ի՞նչ... մի՞թե թույլատրելի չէր իր վարժունքը
էկոնի հետ... ցանկացա՛մ հանցավորի՞ն պատժել... ա՛հ, թշմա-
սակտն, հաղթի՛ ելիր դուել ինքդ քեզ, հետամտել մի կանոնավոր
ընթացքի եւ ահա, վայրկենական մի կատաղութիւն ու ամեն ինչ
հողա ցնդեց... հանցավոր... հա՛-հա՛-հա՛... այնտեղ՝ Սոնիայի
մատներն արանքում՝ իր աչքերի առջեւ — սեփական արդանդի
նշումը... ընշահեղձ, առի՛ւն թափալի, իսկ ինքն հանցավոր
եւ պատժում... լա՛ւ է... ի՞նչ անել, դնալ ներողութիւն խընդ-
րել... բայց ի՞նչ ողուս, մի՞թե կարող եւ ուղղել արդեն կա-
տարված սխալը... վո՛ւչ, վո՛ւչ, նա այլևս անընդունակ եւ սեփա-
կան գառառութեան. պետք եւ ուղղի իր ընթացքը, ուղղի՛ եւ մի-
այն այնտեղ՝ ուղղի՛ն տանը... ի՞նչ իրավունքով պիտի թաղցնի,
ի՞նչ կերպով պիտի ողտավեա աշխատանք կատարի, յերբ իր
խղճին ուղղալիս բնա պիտի մնա ծանրացած... թող դնա՛, կոր-
չի եւ իր գործակիցը՝ Սոնիան... ահ այդ շարախիճից կինը...
նա դեռ շատ Մարտներ կարող եւ դժբախտացնել։

Վոչի՛նք, վոչինք չի կարող ողնել Մարտին հա՛վատարակչի-
կյանք սկսել, քան սեփական հանցանքի խոտտովանութիւնը, քան
չարիք նյութողին պատժելը... Մարտն կղի՛մանա աչք հարվա-
նին, քաղցր եւ իրեն դեթ վտըր չափով թեթևացած զգալ այն
ծանր վոճիւրից, վոր դործեց իր այնպե՛ս անկոչ աշխարհ յեկած
նորածնի հանդեպ... իսկ այնուհետեւ նա հա՛վատում եւ, վոր
կկարողանա դործի համար պիտանի լինել...

Այս մտախռովումը եւ նա շրջում Սոնիայի հետ Արտի-
յանում։ Վերջինս հպարտ քայլվածքով դնում եւ անցորդներին
եւ շուտ-շուտ ուղղում իր զղեստներն ու զլխարկի տակից ական-
ջին իջնող խոսքայիները։

Մարոն քաշում եր նրան գեպի վար, դեպի այն փողոցը, ուր տեղափոխված եր քրեյական բաժինը:

Նա այնքան եր կլանված իր մտքերով, վար չեր նկատում անցորդներին. դիպչում եր սրան-նրան՝ հասկերելով հաճախ Սոնիայի բարկությունը, և, սակայն, առաջ եր ընթանում: Սրտի խռրին ատելությամբ յերբեմն նայում եր Սոնիային ու քթի տակ ինչ-վոր մոմտում... Հա՛տ փափուկ ե մեծացել, խոսք չկա, այս սպիտակ դեմքին ու փափուկ ձևունքին անշուշտ չա՛տ անտանելի կթվաւ բանտի մոայլ առանձնարանը... ու նա շտապում եր, շտապեցնում Սոնիային:

Յե՛վ յերբ նրանք մտանցել եյին փողոցը կիսով նրբանցքին, մի ուն կերպարանք դուրս յեկավ ու դադարադդի չարժումներով նայեց նրանց:

Ելեկտրական վառ լույսը, սակայն, շուտ մտունեց նրան: Առաջինը Մարոն ճանաչեց... Լևոնն ե... այո՛, Մարոն կմտու՛նա կասի, կխոստովանի իր հանցանքը... նա յերեկ մոլորված, կուրացած եր... չե՞՞ վոր ինքը մեղավոր չեր, այնպես դրդունց նրա տեսքը, այնքան տանջանք եր ապրել, վոր այլ կերպ անընդունակ եր վարվել, քան իր տանջանքին նրան մասնակից անելուց: Ձի քաշվի, թեկուզ փողոցում կդուռ, վոր ա՛յ այս, ա՛յս զարգարուն կինն ե իրենց դժբախտության աղբյուրը և վո՛նչաց-նողն իրենց արգասիքը...

— Յուրա ե,—ասաց ահաճութամբ Սոնիան,— վերադառնանք տուն:

— Ձե՛, լավ ե դուքսը,—մոռաց Մարոն,—ցուրտը մարդու մոռացնել ե տալիս ամեն ինչ և ստիպում ե մտածել միայն տաքության մասին:—Ձե՛,—մոմտաց, ապա յուրովի,—և՛ տուն չես վերադառնա:

Այդ պահին Լևոնն իր ամբողջ հասակով ցցվեց նրանց առաջ:

— Վո՛չ միայն տաքության,—մոնչաց նա՝ կրկնելով Մարոնի խոսքերը,—այլևս պոռնկության մասին: Լե՛րբ:

— Լե՛րբ,—արձագանքեց Մարոն, կարծես հատկանալով նրա զայրույթի պատճառը,—ու մինչ պատրաստվում եր ստելու նրան իրեն հուզող մտքերը՝ դարհուրանքով հեռ քաշվեց նրա աչքերից, վորոնք վայլում եյին այնպես չարադուշակ ու մոլեղին... ինչպես Սոնիայինը, յերբ նա բամբակը ձեռքն եր առել...

Լևոնն իր խոսքի արձագանքն ընդունելով իբր փոխադարձ

Հայհայտնեք, ասկիլի եւ կրակիկեց ու ձեռքը վնասեալն ծոցը տա-
րալ...

Մարոն ահարեկ աչքերով միայն ելեկարաւան լուսից փայ-
լող ֆիննական դամակը նկատեց եւ իր սկանջին հասան.

— Փողոցայի՛ն, վարակ,—բառերը:

Ու մահացու գործիքը եւ մի շրջան գործնելով ոգւում ան-
փրեղ խոշոնում եր գեպի Մարոյի կուրծքը: Մարոն որհառաւան
մի նիչ արձակելով արագորեն հետ ընկրկեց: Ո՛հ, կյանքը,
կյանքը, գեպի վորը նա ձգտում եր՝ այնպէ՛ս խուսափում եր
նրանից... Կյանքը, կյանքն այժմ կախում եր այդ զարհուրելի
գործիքի նայրից, եւ Մարոն խելակորուս յետ ե փախչում... Դե-
պի ո՛ւր, գեպի կյանքը... Թերեւս, եւ այն պահին, յերբ ար-
գեն Լեոնը հասնում եր նրան, Մարոն հանկարծ իրեն շրջա-
փակված պղտց մի գույզ տալ բաղակներ ձեռք... Լեոնն այլևս
չնր յերեւում նրա աչքերին: Նրա փոխարեն Մարոն իր գեմքին
դգում եր մի քնքով շունչ, հանելի շունչ... Կյանքի շունչը: Նա
անգամ չհամարձակուից նայել, թե ում դրկումն ե ինքը, միայն
յերբ քիչ հետո քաղաքապահ միլիցիոները մոտեցալ գինաթափ
Լեոնի ուժիքից բռնած ե ցանկանում եր հարցաքննել Մարոյին.
Մարոն դլուխը շարժեց գեպի սարսափահար Սոնիան ե ատամ-
ների կրճատցով սասց.

— Նրա՛ն, կախաին մեղադրեք:

Թ

Յեղ հետզհետե փողոցը դատարկվում եր... Մարոն դեռ ան-
սառուղության ձեռք շրջափակված եր մնում անծանոթ բաղուկ-
ներում. յերբեմն նա թփրառում եր, ինչպես ուռկանն ընկած ձու-
կը, չիմանալով իր վիճակը: Ի՞նչ բաղուկներ եյին դրանք. ո՞ւմն
եր այդ քնքով, կենտալից շունչը... Նա վռչինչ չդիտեր, միայն
հետզհետե բնադդր նրան թելադրում եր, վոր ինքը գտնվում ե
հողատար կրծքի վրա, կուրծք, վորի բարախումբ հիմա արգեն
նա դգում եր. մի բարախում եր այդ, վորին նա Լինչ ուղ
տենչացել եր ու չնր գտել. նա համարյա աչքերը փակ տալ
եր շարժվում, ե յերբ Արտյանից ծովում եյին կից փողոցը.
նոր միայն Մարոն սիրա արեց, աչքերը բացեց ու տեսալ իրեն
փաղուց հետե ծանոթ մի գեմք:

Նրա հետ քայլում եր Վարդգեսը, յերբմին իր դպրոցական ընկերը:

Մարտի մարմնով վերստին սարսուռ անցավ. նա չկարողացավ յերկար նայել Վարդգեսի դեմքին, վորն այնպես համելի յեր այդ պահին, վորի աչքերում այնպիսի մեղմ հանդիմանութիւն ու այնպիսի ջերմ հոգացողութիւն եր պարուրված:

Մի պահ նրանք վարանոտ կանգնեցին: Ո՛ր դնալ. Մարոն այլևս լեղ չունի դնալու. նա վո՛չ ծնողների մոտ կարող ե դնալ և վո՛չ ել մի այլ սրտացալ ունի... Այնպես մենա՛կ զգաց այդ պահին նա իրեն, վոր քիչ եր մնում նորից դիմկա... Նա մի պահ նույնիսկ զղջաց, վոր ինքն այնքան արտասաց իր կյանքի համար... Ո՛ւմն եր պետք այն... Մի կյանք, վորից զարչում եր ինքը՝ Մարոն, այնքան անազորույն եր բժշկի և ապա Լեւոնն հայտարարութիւնը... Ո՛հ, ինչքան, ինչքան կուրենար նա, վոր նորից Վարդգեսն ասեր.

— Գնանք, Մարո, դնանք բանվորների համար բարձրանայն ընթերցանութիւն կադմակերպենք:

Սակայն Վարդգեսը լուռ ե. այդպիսի բան չի սուսւմ. նա ել վարանման մեջ ե. ո՛ր տանի Մարտին...

Դարձյալ լուռ վայրկյաններ:

Յեւ մահ, Վարդգեսը վնասկան մի շարժումով Մարտի թեւն առնում ե, և առաջնորդում դեպի իր սենյակը: Մարոն լուռ յենթարկվում ե. նրանք արդեն Վարդգեսի սենյակումն են. այնտեղ դրված ե մի մահճակալ, մի կոկիկ սեղան, աթոռ և ապա գրքերի մի պահարան: Մարոն խորը շնչում ե, սակայն դարձյալ չի կարողանում նայել Վարդգեսի աչքերին, վոր իսկ մի բառ արտասանել: Սակայն Մարոն վտառի վրա մնալ չի կարող, ծնկները թուացել են. նա խարխափումով հացիմ իրեն գցում ե աթոռին: Վարդգեսը հասկանում ե նրա դրութիւնը, ուտաի ե թեկից բռնելով առաջնորդում ե դեպի իր մահճակալը:

— Այստեղ հանգստացի՛ր, — շնչում ե նա:

Մարոն նախապաշարումով, նախապաշարում, վոր ստեղծել ե իր մեկ տարվա կյանքը, խորին վրդովմունքով գնում ե դեպի մահճակալը: Մի՞թե նորից չինն ե սկսվում, մի՞թե նորից Վարդգեսն ել Լեւոնն ու մյուսների պես պիտի մոտենա իրեն, մոտենա, ինչպես մոտենում են ընկած ու մատչելի կանանց. չե՞ վոր ինքն այդպիսին ե յեղել, չե՞ վոր այդ բանը լավ դիտե

Վարդգեսը, և ինքն ի՞նչ իրավունք ունի այլ բան սպասելու։ Ուզում և մի բան ասել Վարդգեսին, բայց լեզուն չի դուրում, խոսելու, արամադրութիւն չունի... Բայց չե՞ վոր անհրաժեշտ և մի բան ասել։ «Վարդգես», յես հիմանդ եմք—հա՞, այսպե՞ս, բայց ինչ կարիք կա... Ինքն այլևս կյանք չունի, շատ հետաքրքրելի և իրեն Վարդգեսի կյանքը... Յեւ Մարոն հոգնած ու հուսահատ բնկնում և մահճակալի վրա. Վարդգեսը մի պահ դուրս և դնում։ Մարոն կարծես բան և հասկանում և հանելով շրջադեպտան ու կոշիկները մտնում և անկողինը և մոտժումենբոյ մանրաբեռնիմած գլուխը խրում և փափուկ բարձի մեջ։ Ահա՛, վերստին դուրս բացվեց, Վարդգեսը յեկավ... Ահա՛, նա մտանում և Մարոյին... Մարոն ուզում և ճշալ... Վո՛չ, վո՛չ, նա այլևս այդ կյանքը չի ուզում... Բայց ճիշդ խեղդվում և նրա կոկորդում։ Վարդգեսն աթոռը քաշում, նստում և մահճակալի մոտ և ձեռքը դնում և Մարոյի ճակատին։ Ո՛հ, ինչ քնքուշ, ինչ խնամքոտ և այդ ձեռքը... Չարմանալի յե. Վարդգեսն այլևս վո՛չ մի շարժում չի անում... Նա ինչ—վոր բաներ և ասում. Մարոն լսում և, լսում, և հետզհետե պայծառանում և նրա մթադնած ուղեղը. Վարդգեսի ասածից նա միայն այս և հասկանում, վոր ինքը, Վարդգեսը դպրոցն ավարտելուց հետո առաջ և քաշվել աշխատանքի։ Նա իր աշխատանքով կապ ունի մանուկների հետ. նա կարող և հենց վաղն եւեթ միջնորդել, վոր Մարոյին աշխատանք տան. հենց այսօր ասին, վոր քաղաքի մանկապարտեղներից մեկը դաստիարակի կարիք ունի... Մարոն կերթա, կաշխատի աճող սերնդի, մանուկների շրջապատում և այնտեղ ամեն, ամեն ինչ, ինչ ինքն ապրել և մինչ այդ, կմոռանա և միանգամայն պիտանի մարդ կդառնա։

Ուրեմն այդպես, ուրեմն դեռ կյանքը Մարոյի համար վերջացած չէ... Այո՛, այո՛, մանուկների շրջապատում, չե՞ վոր դեռ Մարոն դպրոցում այնքան լավ եր դրադեցնում յերեխաներին։

Յեւ այս նոր հեռանկարն այնքան և վողեւորում Մարոյին, վոր նա այլևս մոռանում և իր հիմանդութիւնը, անհադուրդ լսում և Վարդգեսին, ունկնդրում նրա ձայնին, վոր այնքան յեբաժտական, այնքան դուրեկան և հնչում...

Վարդգեսն ամբողջ դիշեր արթուն պահապանի պես հսկում և Մարոյին, հաճախ ջուր և տալիս նրան և քնելու տեղ չունենալով շուսացնում և սեղանի վրա, ընթերցանությամբ։

Առաջնորդան Վարդգեսը Մարոյին առաջնորդում է մանկապարտեզ... Ահա՛, դարձյալ յերեխաների շարքերը, ահա՛, դարձյալ նրանց գլխարկ՝ ճովողյունը, ահա՛, դարձյալ Վուկ ու կատունը...

Յեւ խաղի ընթացքում հանկարծ Մարոն վերհիշում է իր վիճակը, իր հիվանդութիւնը... Ո՛հ, նա բնաւ, բնաւ իրավունք չունի յերեխաների հետ խաղալու... Դեռ վոչ վոք վոչինչ չգիտեմ. ահա՛ այսօր, վաղը կիմանան, վոք նա հիվանդ է և նրան կհեռացնեն, անպայման կհեռացնեն մանուկների շրջապատից... Ո՛հ, ինչ դաժան է դասավորվել իր կյանքի ընթացքը... Յեւ այս մտքից նա խելադար թափով դուրս է վազում մանկապարտեզից... Դալիս է, դարձյալ գտնում է Վարդգեսին և այս անգամ արդեն խոսում է.

— Վո՛չ, սիրելի Վարդգես, դու ցանկանում ես փրկել ինձ. բայց յես կորած եմ, կորած եմ այս կյանքի համար:

— Դու նոր ես միայն գտնված, — առում է ժպտով Վարդգեսը:

— Վո՛չ, հալատա, վոք յես կորած եմ:

— Վո՛չ, դու դարձյալ կամակորուքյուն ես անում:

— Ախ, դու չգիտես, թե բանն ինչումն է:

Յեւ գլուխն առնելով ափերի մեջ, Մարոն հայանում է սարսափելի իրողութիւնը... Մարոն վարակ է, վոք պետք է վռնչացվի, նա իրավունք չունի յերեխաների հետ խաղալ...

Վարդգեսը մի պահ ցնցվում է. բայց խելոյն եւթ գտնում է իրեն ու Մարոյին առաջնորդում է հիվանդանոց.

— Դու կրժչկվես այստեղ քո հիվանդութիւնից, իսկ հետո, աշխատանքի ընթացքում կրժչկվես քո արատներից... Հուսադրում է նրան Վարդգեսը:

Ժ

Դարուն է: Կրկին ժպտում է կյանքն ամենուրեք, կրկին դաշտում հասունանում են ծաղիկները և այդ ծաղիկների պես կայստու են մանուկները:

Մարոն հիվանդանոցի պատշգամբ է յեկել շնչելու դարձան

Թարմությունը: Նրա քնքուշ ու նուրբ դեմքը չունի այլևս նախկին չարանճի արտահայտութիւնը. նա այժմ խոհական և դարձել... նա մենակ էր, մենակ, և հարազատներից միջ միջ, միջ միջ նրան չէր այցելում... բոլորը յերևա էին դարձել նրանից, բայց միայն Վարդգեսն էր, միւր շարաթը յերկու անգամ կանոնափոր այցելում էր նրան, ամեն անգամ մորեւ բան բերելով հետը:

Մարտի հուլիսը դարձյալ վարարել են. նա շուտ-շուտ և նայում պատշգամբը՝ չիլի մեկ ուրիշն էլ զա... Նա ուզում և տարօրէի իր խոհերով... Յեզ նա վերադարձում և իր ամբողջ կյանքը... Այն պահը, յերբ ինքն այնպես զվարթ խաղում էր զընդունակ մանուկների հետ, ապա դասերը, շաղկապի ու շաղկամի պատմութիւնը, Լեռնը, Սոնիան, ապա նորից մանուկները, այս անգամ մանկապարտիզում... Ու Վարդգեսը... Սակայն հանկարծ նա ցնցվում է... Իսկ նորածինը, Սոնիայի մատները, բամբակը, քրեյական բաժնի ազարդչուն հետախուզութիւնը... Ո՛հ, մի՛ջ, մի՛ջ: Մարտն այլևս իրավունք չունի տարելու, շնչելու այդ կենսարար ոգը... Ո՛հ, ինչքան ջաղցր և կյանքը, և միաժամանակ ինչքան դաժան... Բայց ինչու յե այդպես... Ո՛հ, բախական և, Մարտն այլևս չի ուզում մանրամասնութիւնների մեջ մտնել. Վարդգեսն ուզում և փրկել նրան, բայց չէ՞ միւր չդիտե բոլորը... Նա չդիտե յերեխայի պատմութիւնը... Վո՛ւ, Մարտն չի կարող այլևս տարել, նա իրավունք չունի տարելու...

Նա ամէկի յե մոտենում հիվանդանոցի պատշգամբի ճաղերին. մի հայացքով չափում և փողոցը... Այո՛, բախական բարձր է... Մի մոտայուն դեպի ներքև և ամեն, ամեն ինչ վերջացած է... Այլևս ինքը միջ միջ, միջ միջ առջև չի կարժրի:

Յեզ մի պահ ինքնամոռացման մեջ ձեռքը սեղմում և ճաղին, մտաքը միւր և բարձրացնում, սակայն հենց այդ պահին փողոցում յերևում են շարք մանուկներ. նրանցից ամեն մեկը ձեռքում ունի մի ծաղկեփունջ, նրանց ընկերակցում և մի տղամարդ... Մարտն կանգնում է, և այն պահին, յերբ վերստին հայացքը հասնում է ներքև՝ հանդիպում և Վարդգեսի ժպտուն դեմքին... Մարտն չիոթված ձեռքերը յետ և քաշում ճաղերից... Դարձյալ նա, Վարդգեսը... դարձյալ նա, կյանքն և կանչում... Յեզ քիչ հետո պատշգամբ են բարձրանում Վարդգեսն ու

չորս մանուկները: Նրանք բոլորը միասին Մարոյին են պարզում իրենց գրկած ծաղկեփնջերը:

— Գարնան ծաղիկներ, —ասում են բոլորը միաբերան:

Մարոն ծաղիկների հետ միասին զգւում է մանուկներին... Նոր ու ուժեղ բուրմունքով, մինչև սրտի խորքը նա ծծում է ծաղիկների բույրը, մանուկների բույրը, կյանքի բույրը... Ո՛հ, ինչ ժպտուն է այդ կյանքը, ո՛հ, ինչպիսի կարոտ է դարձնցնում նա մարդու հոգում... Այդ բեղբոջող մանուկները, այդ բուրումնավետ ծաղիկները, այդ դեռ կյանքի սպասող կոկոնները, Մարոյի գլխավերևում՝ անեղր յեթերում թռչկոտող թռչունները, բոլորը, բոլորը միաբերան ազազակում են.

— Կյանք, դեպի կյանք, դեպի փթթող, բացվող ու ստեղծագործ կյանք: Մտեղծագործություն՝ նա կսպանի մահը:

Մարոն այլևս մոռացել է ամեն անպատահություն, ամեն, այն, ինչ խանդարել է նրա ընթացքը կյանքի մեջ, է նա յերանական զղացումով գլուխը յետ է դրում: Գարնան շողերի մեջ, դարձյալ վաղեմի որբի հրապույրով ու պայծառությամբ փայլում է նրա դեմքը, է այդ պայծառ շողերի մեջ նա տեսնում, զգում է այն ժպիտը, վորը շառագունել է Վարդգեսի դեմքը...

Ժպիտը, կյանքի ժպիտը, դարնան ծաղիկների պես հեռո՛հեռե՛ր փարթամանում, բացվում է ու կլանում է իր մեջ Մարոյին...

1. ՊԱՂԱՍՏԵԱՆ

ՀԵՐՈՍԻՆ

ԱՐՇԱԼՈՒՅՍԻ ՍԻՄՖՈՆԻԱՆ

Տեսա, հրացանը համարձակ ուսած,
Նման սրբնթաց մի հողմի հսկա,
Քայլում ես ահա դարերի դիմաց,
Լուսաճեմ հետքեր գրանիտի վրա...

Այդպես քայլեցիր և այն սրերին
Թշնամու դիմաց Արդինա ձորով
Արյունդ ներկեց արևի վոսկին,
Հետո ջրաղացում հոսեց կարկաշով:
Պարզելով ախոր ծածանվող դրոշ,
Անցել ես մեզ հեռ հաղթական յերթի,
Գրանիտի վրա հատու և վորոշ
Տրոփյունն և հնչում քայլող վրտներին...

Հպատակ քո մեհ, հղոր հայացքին,
Արևն և ախոր յերկնքից իջել,
Ինչպես սիրահար, վոսկիտով անդին՝
Համբույրով զուգթլ նակատդ ջահել:

Արևի ուտին համարձակ հենված
Նման սրբնթաց մի հողմի հսկա,
Քայլում ես ահա դարերի դիմաց
Լուսաճեմ հետքեր գրանիտի վրա...

Վորպես խարտյաչ մի հովվուհի,
Հազած վոսկի, հազած նարինջ,
Ներքե իջավ զեղեցկուհին,
Ներքե իջավ արևը ջինջ..

Ու լուսանեմ այդ քայլվածքից,
Շիկնեց հանկարծ սարը մոտիկ.
Նա քաղաքի քարե մեջքին,
Կապեց փայլուն, փայլուն դասի:

Յեզվ յերկինքն և կարծես պայթել
Բռնել մութը սև, արճիճե...
Վորքան շողուն ճառագայթներ
Վոստոստում են շարանճի:

Մերթ թառում են ծխնելույղին
Յերկնասլաց դորձարանի,
Մերթ քաղաքի թիկնեղ ուսին,
Նորակառույց և պատանի...

Իսկ քաղաքում ո՞վ էր յերգում,
Այնպես անուշ արշալույսին,
— Այն մուրճերն են զիլ համերգում
Հաղթ կառուցման մեծ հանգստին:

Ողում, վորպես մի ճովողյուն,
Հատու, զնդուն, մեղմ հնչյուններ,

Նոր տան հիմքն են դրում հողում
Եւ՛ ըրարժրացնում քարն սյուներ :

Տուֆն ե շիկնում հարվածներից ,
Եւրբ վարդապույն մեջքին հանկարծ
Մութնն ե իջնում թափով վերից ,
Նոր յերդ հյուսում , դեռ չը յերգված . . .

Ղեկավարն ե այս համերգի՝
Կասուցողը ջուտ , ուժեղ ,
Վորը քարն հաղթ լարերին
Թելադրում ե կաճքն անշեղ :

Եւ՛ անտոգոր այս համերգին
Ունկնդրում ե արեւ ջինջ ,
Ի՛նչ շիկահեր գեղեցկուհին ,
Հաղած զոսկի , հաղած նարինջ :

Մ. Ջ. Ե. Ե. Ե.

ԹԵՄԱԿԱՆԻ ԳԼԽԱՐԿՈՎ ԿՈՄՈՒՆԱՐԸ

«...Վորթն կտնանայի՜ք միշտ:
Իր քննականի գլխարկով»:
Ս. Ղ = գ ա ր յ ա ն (հիշողություն)

Ղարս:

1920 թիվ: Մայիս:

Ազդատամբություն:

Տարաժամության հեղեղներն ինչո՞ւ փորձեցին խղախության
բուցերը հանդցնել:

Ռազմահեղափոխական կոմիտեն ստիպվեց անցնել ինքնա-
պաշտպանության: Թողեց քաղաքը և բարձրացավ բերդը:

Ալեքսանդր 2—բզ ամբուսթյուն:

«Շատերի օգնությամբ» մեզ դավաճանեցին, անցան դաշնակնե-
րի կողմը»... —ասաց արագ քայլերով ներս մտնող յերիտասարդ
մի կոմունար, փոր գլխին թեմականի գլխարկ ուներ ծածկած:

— Վերջ... դաշնակների կողմը... — հանկարծ դառնալով
բացականչեց՝ պռանց ուսնոցների զինվորական զգեստով մի այլ
կոմունար, փոր ձեռքի գիտակով ամբուսթյան լուսանցքից քաղաքն
ևր հետազոտում:

Բուրբը, թեմականի գլխարկավորին դարձած, մի պահ քա-
րացան և հանկարծ կպան նրան աչքակա, ինչպես ցրված ասեղ-
ները մոտեցող մագնիսին:

Շրթունքները կծկվեցին: Կուրծքերը քիչ կորացան: Ընդհատ
լնչառուածներ: Բաց թանաքամանների պես անթարթ աչքեր: Լուռ-
թյուն:

— Միևնույն և, պիտի կռվենք մինչև վերջը, — ասաց թե-
մականի գլխարկովը, աջ ձեռքն ապասկելու նման թափ տալով
ողի մեջ:

Յնցվեցին բոլորը: Կրճքերն ուղղվեցին և նրա խոսքը, վոր-
պէս մեծացած արձագանք՝ կրկնվեց. «մինչև վերջ...»:

Բոլորն անհանդիստ՝ սկսեցին յերթեկեկ ընտարկյալներէ
պէս:

Ձկայի՞ն արդո՞ք տատանվողներ...

Ձինվորականը, այն, վոր դիտակ ուներ ձեռքին, գոռաց.

— Ձի՛ կարելի:

— Ի՞նչ չի կարելի, — կրկնեցին մի քանիսը:

— Ընկերներ, այստեղ մնալ չի՛ կարելի... պետք է շտա-
պել... Բերդի ամբուլթյուններն ինձ լավ ծանոթ են: Շտաբիւով
ամբուլթյունն ամենալավ մարտկոցային զինավորումն ու անդա-
դուլթյունն ունի, նրանք կարող են խաչաձև կրակով մեր ամ-
բուլթյունը վռնչացնել մի բուլետի մեջ:

— Առաջարկէ՞... կարճ... — ասաց ցածր ձայնով խեմակտնի
զլխարկովը, աջ ձեռքի բթամատովն ու ցուցամատովը ճակատը
չփելով ջղային և ժամանակ չտալով, վոր վտանդի յրջությունը,
բոլորից ներծծվելով՝ շփոթ ստեղծի:

— Առաջարկում եմ...

— Ասա, շուտ:

— Անցնել Բուկչիյեյի Փորտը. նա կարող է միայն մրցել
Շտաբիւովի հետ:

— Հեղկոմը փոխադրել Բուկչիյեյի Փորտը... արա՛դ, — կար-
գադրեց յերիտասարդն առանց վրդովման:

— Նո՛ւ, նո՛ւ, կամաց տղերք... առանց սիրտ պղտորելու...
Հանդիսու ու Հանդարու... ա՛յ, այդպէս... — ասաց շողեքարչի
մի ուս մեքենայար և իր անսպիտակելի ձեռներով վերցրեց
հրացանը:

— Քնանք, ընկերներ, բռնու՛չ, իմ յետեից, — ձայնեց մի
տանկահաշ շոֆեր:

Յնվ բոլորը փոխադրվեցին Բուկչիյեյի ամբուլթյունը:

Խորհրդավոր պայմաններում քաղաքից յեկող մեկը հայա-
նեց, վոր դանակները կաղմել են «Փրկության կոմիտէ»՝ պի-
մորական զիկտատուրայի իրավունքով... Այրայա՛ն... Վա՛հան
Խորենի՛... Այս բոլորը հայտնեց վորպէս հուսահատության
սերմնացան և դնաց: Նորից մի գիշեր:

Անստուգալթյունը կոծում է բոլորի սիրտը, կոծում է
դանդաղ, անշուկ... Բերդում ապաստանած կոճուհարները յուս

են։ Գիտեն, զաշնակները շրջապատում են իրենց... բայց ինչո՞ւ դու՛ր չեն տալիս... Վախենո՞ւմ են շատ զո՛ւհեր տալուց... :

Ուտելիք չկա... Առենք ախորժակ եւ չկա... բայց թե ծխելու մի բան չիենք... Վոչ վոք չի քնում :

Տենդային յարման մեջ նստած ե թեմականի գլխաւորով յերկատարդը : Խփում ե ուժգին նրա քունքի յերակը...

Մասժում ե քաղաքի մասին, վորի վրա յերեք որ առաջ կարմիր գրուշը ծածանվեց... Շունչը քաշում ե ներս, կարծես կուլ տալու համար այն վողեորությունը, վորով նա աշխատաւոր մասսային վտարի հանեց... կատաւարական շենքերի դրամով... զաշնակների ձերբակալում... Ալեքսով, Մուսայելյան... խիտ կարգադրություն՝ ձերբակալվածներին շփատելու մասին... Խփում ե յերակը քունքի, ժամացույցի պես...

Մատուցելիստների աշխուժացում... տանիկներից կաշաւված լինելու հակարուշիկյան ադիտացիա... պրովոկատոր սպաներ, խորված տանկաւայ զաղթականներ... խմբապետ Մացակ... Ռազմահեղափոխական շտաբի վրա հարձակում... Ինչո՞ւ ընկերներից մի քանիսը չփոթվեցին, խուճապի յենթարկվեցին... Ինքը պարտաւոր եր մնալ ե մնաց, հետո ի՞նչ... Ինչպե՞ս չկարողացաւ ամբոխին համոզել...

Սալահարող մուրճի պես խփում ե յերակը քունքի...

Ինչո՞ւ չեկաւ դրահաղնացքն Ալեքսովից... Ինչո՞ւ ազատ արձակեցինք ձերբակալված թշնամուն... Մեզ միացած գինվորները յենթարկվեցին զաշնակների պրովոկացիաներին... դենբուլ փրութով... Նահանգապետ կորզանով... Ի՞նչ անել... Ինչպե՞ս...

Յերակը քունքի խփում ե գերեզմանափորի քունդի պես...

— Զուր վո՞րտեղ ե լւովեց անկյունի մթության միջից տանկաւայ շոփերի ձայնը :

— Զո՞ւր :

— Հա, կարբուրատորս վառվաւ,— ե ձեռքով ցույց տվեց սիրտը :

— Զուր չկա, վաղո՞ւց ե պրծել,—ասաց մի հայն յերկատարի :

— Այդպե՞ս... Ի՞նչ ե քո կարծիքը. զաշնակ շանթորդիք քաղաքում մեր անեցոց բան արած կլինե՞ն...

— Ո՞վ գիտե :

— Այ աղա, կասեն Ալեքսիսը եւ զործեր վատ են:

— Ինչքան եւ վատ լինի, մեզ պես չի լինի: Չբա՛նապատար մերոնց ձեռքին ե:

— Ծիշտ ե, դրա՛նապատ մերոնց ձեռքն ե: Մերոնք կ՛աղ-
թեն:

Այդ միջոցին թեմականի գլխարկով յերիտասարդին մտնե-
ցաւ յերկաթգծի մի հին բանփոր... Կանգնեց ծառի արմատների
նման, ձեռքի մատներն ողի մեջ մի յերկու անգամ սեղմեց: Յե-
րիտասարդը թեմականի գլխարկը թեթե վեր բարձրացրեց ու
նրան նայեց շեշտակի: Բանփորի մտածողությունը հանկարծ
կառնեց մի վաղուցվա մտքից, պոկեց նրանից մի կտոր ե գլու-
խը թեքելով, ասաց.

— Լա՛վ չարինք, չե՞...

— Ի՞նչը:

— Գեղացոց մեջ, դադթականների մեջ մեր աշխատանքը...
քիչ եր... չա՛մտ քիչ...

— Քիչ եր:

— Հիմի ի՞նչ անենք...

— Ի՞նչ անենք:

— Ետեղ մնալ չի լինի... մեկ ե... ասանց հաց, ասանց
ջուր չենք գիմանա...

— Հա՛:

— Ի՞նչ հա... չենք գիմանա... ետեղ մնալ չի լինի:

— Մենք եւ չենք մնա...

Բոլորը գիտեցին, վոր չպետք ե մնալ, բայց ասաջին անգամ
ասելն եր դժվար:

Բաղմությունը նոսրանում եր... տատանվողները շատա-
ցան.

Կես դիշերն անց եր, յերբ վորոշվեց, վոր անհրաժեշտ ե
մեղքել սղակը ե անցնել Ալեքսիսը:

Ալեքսիսը բնկերներին միանալու հույսը կաղզուրեց նրանց:
Թվով 28 հոգի՝ բռնովեցին՝ մի մասը հրացաններով, փամ-
փուռներով, իսկ մյուս մասը ձեռքի սոււժերով: Գործը հաջող
դնաց:

Կոմունարները կարողացան պահակային պատնէշի թույլ
կողմերին հեշտությամբ խփել ե թռչել Չախմախ մալական դռա-
դի միջից դեպի Մադրա:

Դաշնակցական պահակների մեջ իրարանցում...

Խմբապետ Մացակը, վոր թուրք, մաշտկան և հայ դուռե-
րին ահ ու սարսափ եր ազդել, միջնահասակ և ջլուտ մի մարդ
եր։ Նա ման եր դալիս յերկու մատուղեր վրան կապած։ Նրա մոր-
թե փախախտ՝ դեմքից յերկու անգամ մեծ՝ իջած եր հոնքե-
րին, վարանց միացման կ'տն եր միայն յերևում, և վորը տալիս
եր նրա թուի կիցսած աշխերին խորամանկ ու դաժան մի ար-
տահայտութիւն։ Իր ծննդավայրի բնութիւնը և ուղղմիկի կյան-
քը նրա ծագկապեր դեմքին դրոշմել ելին արեւափառ ու հողմա-
հար խոտութիւն, վորը դաշնակցական զգեստականութեան մշու-
շտ խոտնիւնադանելի մեջ ստացել եր ծանրաբարձ լրջութիւն։
Նրա անվիճելի ինքնափտահութիւնը դալիս եր մի ներքին հա-
մառքից, արդարացնող՝ թալանն ու սպանութիւններն ալ շու-
լալերցի մարդու, վորը թեև կրթութիւն չուներ, բայց ոժտված
եր բնական խելքով, սեփականատիրութիւն և իշխանութեան
խորաբաժնաւ բնազդներով։ Նրա հետ գործ ունենալը հեշտ չեր։

Խմբապետ Մացակն ալ գիշեր չեր քնել։ Նա հարբած ել
չեր։ Ընդհակառակն, արշաւն համն ու հոտն եր դգացել և լցված
եր զիշատիչներին հատուկ անհանգստութեամբ։

Յերբ բուլլեիկները փախուստի լուրն առաջին անգամ հայտ-
նեցին շէշաբէնիքի փրկութեան կոմիտեիին, խմբապետ Մացա-
կը այնտեղ եր։ Նա կատաղութեամբ իր բռունցքը դեմ տվեց լրա-
բեր գինվորի քիթ ու պոռնկին և արնալիւս դետին շարունգ. և
դեռ մատուղերը քաշած կտպաներ նրան, յեթե կողքինները նրա
թեւը բռնած չլինեյին ժամանակին։

— Այ տղա, կոյտ Խեչո, մի յեկ բառեղ... — գոռաց նա իր
աղաներից մեկին։

— Ի՞նչ եք հրամայում, — ցցվեց ցածրահասակ, բայց յեղան
վզով Խեչոն։

— Եւ սրհաթիս ձեռ կվերցնես ու յալլա՛ Մադրա։ Կնճա—
վորիս, տերտերին կդանես ու կասես, են շանվորդի բուլլեիկ-
ները... յես նրանց... փախել են Մադրայի կողմը... Թող իր
աղերքանցը վերցնի ու թե չեն հասել, ճամբան կտրի, թե ան-
ցել են, յետներիցը հասնի... Յես ել իմ աղաներով դալիս եմ...
յալլա՛, թռի՛...

Յեմ իսկապես կոյտ Խեչոն թռալ ստատնի գնդակի պես։

— Այ տղա, Մխո, շուտ աղերքանց հալածի... Ձենդ կարի
բոսփյողի,—ասաց անկյունում նվաղող լրաբեր ղինփորին, վտար
վեր բարձրացրեց, վոր խփի, բայց շտապելով գուրս յիյով:

Մաղրայի տերտերը, բարձր հասակով, աշխույժ ու հոն-
դուղն տեսքով, միշտ կերած և միշտ ել մարսած մարդ էր, վորը
խուճկի ծխի հետ վառողի ծուխն ել էր սիրում: Հայոց յակեղե-
ցական պատմութեան մեջ վարդանաց պատերազմի Ղեկոնդ յե-
րեցի որինակը վոգեւորն էր նրան: Ճարի ժամանակ բանակում
ծառայող քահանա յեր յեղել, մասնակցել ուսմ-թուրքական պա-
տերազմին, իսկ գաշնակացկանների որոք ղենք էր հալածել,
բաժանել գեղի զոչաղներին և նրանց զլուխն անցած հաճախ
զլրեթ էր լուծել անարդ վստից, հարստացնելով գիրենց գյու-
ղը՝ տալարով, վոչխարով... վորոնց մեծ մասն իր տան բակն
էր լցրել իրբն գեղի արագան հովիվ և աշղլիտով շտապրել
եր գիւղն տերտերակնով տնային հոգսերը: Չուլում տերտեր
էր:

Այդ նույն ժամանակներում էր, վոր գյուղում զուրացող-
ները սովից ու թանգությունից ստիպված ելին իրենց հողը
ծախել մի փութ ալյուրի կամ կես փութ յուղի փոխարեն:

Յերբ կոյտն ինչոն կարճ ճամբով հասավ Մաղրա, տեր-
տերն իր ձիու թիմարովն էր դրողոված:

Ինչոյից իմացավ բուլեիկների փախստան լուրը և քիչ հե-
տ արդեն քահանան իր խմբով կամրջի ճամբան կտրել էր:

Կոմուլարները, վորոնք մինչ այդ կողմնակի սարալանջերով
էլին առաջացել, այժմ ստիպված ելին կամրջով անցնել:

Կամրջին մոտենալիս, զգուշացան և սկսեցին ցրված հեռու-
վորութեամբ առաջանալ:

Հանկարծ վորոտաց քահանայի ձայնը՝ —Անձնատուր քե-
զե՛ք... և ահաբեկելու համար՝ կրակեց ողի մեջ:

Կոմուլարներն իսկույն գետին փռվեցին: Մայիսյան թարմ
հողը, մայրական գորովոս գրկի նման վերմացրեց նրանց հոգ-
նատանջ մարմինները և թափ ու աշխույժ ներշնչեց:

— Ընկերներ՝, տվե՛ք այդ սեպղեկս առտանային, — գոռաց թեմակոնի գլխարկովը։

— Եւստակի կրակ, — հրամայեց գինգորական կոմունարը։

Յեւ Կոնփն սկսեց։

Հարճատեղին հրացանները։ Յերկու կողմից սուրում ելին գնդակները։ Կրակ, հող, քար խառնվեցին իրար։

Ռուս մեքենավարի շարանճի գնդակն անցավ հանդգնորեն կանգնած քահանայի սրունքների արանքից։ Տեր հայրս հեռ-հեռ գնաց՝ գուշեր թռած... Եստ վատ տեղից կիդվել էր շորը և թեթեւորեն խանձել էլին մաղմղուկներ։ Յերեցկիների լայնանիւտ պատկերանքը ներկայացավ նրա աչքին, ինչպես նաև Վադոյենց սիրունիկ հարսը, վորի մարդուն զոռով սալդատ եր ուղարկել տվել ինքը... Տեր, մեղա քեզ աստված...։

Մի քանի մատուղեթիտների վերքերից արյուն եր հոսում։

Տեր հայրը կարգադրեց։

— Ստատանան, շար Սաթեյելն և սղնում այս սրիկաներին, քաշվենք, տղերք։

Կոմունարների կզակը սաստկացավ դատակարգի ատելության ամբողջ թափով։

Մատուղեթիտներն իրենց շիթի ցանցի մեջ խճնված, շատ բան թողին՝ ձի, գնեքեր, փամփուշտներ ու փախան։

Կոմունարներն անցան կամուրջը։ Գրավեցին թշնամու թողոնը և շորից սարալանջով սկսեցին առաջանալ։

Այս կրակե մարդանքն անորինակ կերպով աշխուժացրեց կոմունարներին։ Ամեն մեկը քահանաների կյանքից անեկդոտներ սկսեցին պատմել, մանավանդ ուսմ մաշինիտաը...

Փախուստի մատնված քահանայի և տղերանց մեջ ամօթը կատաղության փոխվեց։ Նրանք, ինչպես բոլոր անհաջողությունների մամռնակ, պարտության պատճառներ և հանցավորներ ելին փնտռում։ Յուրաքանչյուրը մեկընդմիջում եր ուրիշի վրա։

— Դե լավ, վերջ տվե՛ք, — ասաց քահանան, — մենք նրանց հրաձեռքից բաց չենք թողնի... հիմի ուր վոր ե Մացակը կգտ իր խմբով։

Քայլո՛ւմ, քայլո՛ւմ, քայլո՛ւմ են կոմունարները... Աւեր-պոլի խորհրդային հողամասը վրաք ղենելու միտքը, գեպքերի

այս անորոշ խալաբում, տառնորդում և նրանց, ինչպես լուսա-
տու-կարժրավառ աստղ:

Նրանք քաղցած են ու անքուն:

Քայլո՛ւմ, քայլո՛ւմ, քայլո՛ւմ և կոմունարները խամրը...:

Մոտենում են մի կայարանի... և հանկարծ կրակոց:

Զախ թևից թեթև վիրավորվեց ուսու մաշինիստը, վոր այն-
քան ուրախ եր... Հիմի ել չտխրեց, պատռեց շապիկից մի մեծ
կտոր, փաթաթեց թևին, մի հարադատ ու մայրենի հայհոյանք
բաց թողնելով ծիծաղկոտ: Ո՞վքեր եյին կրակողները, չհաս-
կացվեց: Թեթև դիմադրությունից նրանք փախան, թողնելով
կոմունարների հողու մեջ ճանապարհի վտանգավորության և
զոհույնության զգացումի մաշող հետքեր:

Քայլո՛ւմ, քայլո՛ւմ, քայլո՛ւմ են կոմունարները...: Ման-
րանում են դենքերը, ծանրանում և տմեն իր... վոտները դիպ-
չում են խոնավ հողին և ավելի ծանր են վեր յելնում... Արևը
խտտում և նրանց աչքերը, կոպերն իրար են ժողկոտում և ուղում
են փակվել, փակվե՛լ... մի քանիսն արդեն դնում են փակ աչքե-
րով... քայլում են բնազդով... հանկարծ ցնցում, բացանում աչ-
քերը և նորից, նորից... քայլո՛ւմ, քայլո՛ւմ, քայլո՛ւմ են կո-
մունարները...

Արփաշայ դետակից պատասխիկներ յերևացին ցիր ու ցան...
Արևն արծաթազոծել և նրանց... տես նա մի մեծ հայելի յե-
ղած լինի, վորին, թշնամին նահանջի ժամանակ, մոլեղնությամբ
ջարդել, փշրել և ցրել և տվել... Նրանք փայլում են, փայ-
լում պլորոքեն...

Յերևաց Արգինե գյուղը:

Մտնե՛լ, թե կողքովն անցնել ու շարունակել ճանապարհը...

Կոմունարներին նշարնեցին մի քանի դողդոջ գյուղացի...
Նրանց հայացքները տարտաթ են և ինչքա՛ն ահ ու սարսափ են
կուտակված նրանց աչքերում:

Կոմունարներից մի քանիսն առաջ անցան: Մոտեցան գյու-
ղացոց:

— Բարո՛վ:

— Հաղար բարի:

— Ալեքսյուից ի՞նչ լուր ունեք:

— Բոլշևիկներ կան:

— Ես գեղի՞ցն եմ:

— Հրամանք ես :

— Ահա մոտ հիմի ի՞նչ գլատ ե :

— Մե՛րը :

— Դուք ո՞ւմ կողմն եք :

— Դե մենք ի՞նչ...

— Արագ՞ր եք :

— Հրամանք ես :

— Խորհուրդ ունե՞ք :

— Հա՛ :

— Վարակ՞դ ե :

— Դե մեր խորհուրդն են ա, մոր մեղք ենք... քյասիր մարդ ենք... դատ չունենք...

— Ուրեմն ետեղ արդեն խորհրդայի՞ն հոդ ե :

— Հա՛, հա՛...

Յեվ դյուզացիները կասկածոտ ու շտապ հեռացան մարդկանցից, մորոնք դենք ունեյին, փամփուշաներ, և հոգոտ ու գզգզված գեմքեր ու հաղուտաներ :

Հարց ու փորձ անող կոմունարներն ուրախ վերադարձան խմբի մոտ :

— Ընկերնե՛ր, արդեն գտնվում ենք խորհրդային հողամասում :

Դեմքերն ուրախությունից լայնացան : Շատերը թողին հրացանները և կոնակի վրա պտակեցին խելույն : Յերկաթզծի հին վարպետը, մոր լավ եր հետևել զեղացոյ, դռաց :

— Ի՞նչ եք անում, վե՛ր կացեք : Պետք և լինել զգույշ... վե՛ր կացեք...

Բայց բոլորը հողնած կյին, անասելի հողնած և շատերի քայքայված մարմինն ալլեւ շեր յենթարկվում մոշ մի տուղջ դատողության... Յեվ անասականի վե՛ն սկսվեց :

Թեմականի գլխարկովը վճռեց.

— Վե՛ր կացեք, ընկերներ... այդ դյուզացիներն, իրոք, կարող են ձեզանից վախեցած լինել... նրանք ուղղակի փախան ձեզանից... ա՛յ, քիչ հեռուն ջրաղաց և յերևում... դնանք այնտեղ, ելի կհարցնենք և յեթե հանդատանալ և, այնտեղ կհանդրատանաք :

Պատկոզները ջարդատված վոսկորներով, ճվկոտուն, ճիզ ու

Հանձնով հաղիմ կարողացան վեր կենալ: Քայլո՞ւմ, նորի՞ց են-
քայլո՞ւմ կոմունարները...

Նրանց քայլերն առավել դժվարությամբ են առաջ դնում:
Որորովու՞մ են մարմինները: Այն փոքր հանդիսաւ, վոր տվեցին
չատենն իրենց, կարծես շարշարանքների և հողմության հանրա-
պօւժարի վերջին գիծը լինե՞ր, վորի վրա ավելացնել թեկուզ հոգ-
նության ամենափոքր նիւ՝ չեյին կարողանում: Այդ նկատեցին
գինյորական կոմունարը, ուստի մաշինիստը, յերկաթգծի հին
բանվորը և թեմականի գլխարկովը: Այս վերջինն աչքերը հեռուն
սևեռեց և ասաց.

— Նպատակ ունեցողը յերեք պիտի շահագասանա՝ մինչև
հասնի իր նպատակին:

Պե՛տք և վոր քայլե՛ն, քայլե՛ն կոմունարները...

Ռուս մաշինիստն դառց դրության ծանրությունը: Կաշվե
բաճկոնի տակից վիրավոր թեւ դուրս հանեց... վերքի վրա
կապված շապիկի կտորն ամբողջութեամբ կարմրել էր... բարձ-
րացրեց թեւ և դուռաց ծիծաղկոտ.

— Տղե՛րք, ը՛հը՛... ես ձեզ կարմիր դրոշակ... հաստատ
քայլերով առա՛ջ... դեպի ջրաղաց:

Կարմրեցին բոլորը, դառաւացան, քայլեցին արագ, սկսեցին
գրեթե վազել:

Հասան ջրաղաց:

Դատարկ էր: Ամայի: Վաշ վոք չկար:

Չկային անգամ այն դուղացիները, վորոնց խոտերից ու
դեմքերից վոչինչ: Կտրելի չեղա՞վ հասկանալ:

Այս անգամ շատ-շատերը փռվեցին գետին, շնչակտուր, ու-
ժասպառ:

Արդո՞ք գտնվում էյին խորհրդային հոգաժառու՞մ...

Բացարձակ սուտն անգամ, վոր կարող էր հանգստի հույս
տալ, անվիճելի ճշմարտութիւն պիտի թվար... և նրանք, վո-
րոնք ճանապարհը շարունակել պիտի ուղեյին՝ գիջեցին:

— Անհրաժեշտ և պահակ կարգել, — ասաց գինյորական կո-
մունարը:

— Թող բոլորը քնեն, դու ել քնի՛ր, տուր քո դիտակն ինձ...
յես չեմ քնելու: Դու ել քնի՛ր, — դարձա՞վ ուստի մեքենավարին
թեմականի գլխարկովը:

— Զե՛... վերաքին ցափը չի թողնում, — ցիտածա՛ր առարկեց
մեքենավարը և դառնալով տանկահաշ շոֆերին։

— Իսկ դո՞ւ... —

— Հասն էլ կդիմանա, արխային կաց... —

Արդեն բոլորը քնել էին։ Ի՞նչ քուէ։ Նրանք միանգամից
անշարժացան։

Արթուն մնացողները դնեցին ջրադացի շուրջը, հետո անվի
կողքին, քարի վրա նստեցին։

— Լավ և բնությունը... — ասաց ուսուր, նայելով շորս կող-
մը... — մեզ մոտ սա՛րկեր չկան, տափաստան, աչքդ կտրածին չափ
տափաստան... ետևդ ջրերն էլ են գիժ... մեզ մոտ ասեռ ամեն
ինչ ավելի խաղաղ է... —

— Բայց ավելի խորը, — ավելացրեց թեմականի գլխավորը։

— Յեղե՛լ ես մեր կողմերում։

— Դժբախտաբար, վոչ... կարգացել եմ... Անցյալ տարի
ուզում էի անցնել, Թիֆլիսից չթողին։

— Ինչո՞ւ էլիք ուզում գնալ։

— Ինչո՞ւ... սովորելու... յես յերազել եմ տեսնել հեղա-
փախական Մոսկվան, Պետրոգրադը, զործարաններ, բանվոր-
ներ... Լենինին։ Յես սիրում եմ ասադերի գիտությունը... յես
յերազել եմ տեսնել աստղադիտարաններ. նրանց բարդ գիտակ-
ներից նայել աստղերին, մոլորակներին, Մարսին, Լուսնին...
Հասկանո՞ւմ ես ինձ... յես ուսերեն վատ եմ խոսում, բայց
վոչի։

— Թիֆլիսից ո՞վ չթողեց քեզ։ Մենչեթկեն՞բը։

— Զե՛, մերոնք։ Ուղարկեցին հետ, Հայաստան։

— Մերոնք խելոք են վարվել։

— Դե, իհարկե, կուսակցությունը գիտե... ասենք մեկ է...
հասել է ժամը... կլնաջախենք դաշնակներին... Բազմից հետո
նրանք չեն դիմանա. մի յերկու ամիս և կընամ Ռուսաստան։

— Իսկ թե քեզ Հայաստանի Մովնարկամի նախագահ նշա-
նակե՞ն... — ասաց տանկահաշ շոֆերը քծծիծաղով։

— Վոչ մի նարկոմ... յես դեռ չառ քիչ բան գիտեմ...
դնալու յեմ սովորելու։

— Ի՞նչ ես սովորելու, — նորից շարունակեց ուսուր։

— Գիտութիւններ... այն բոլորը, ինչ վոր պետք է հեղափոխականին :

— Առայժմ հեղափոխականին պետք է Զախձախել դաշնակիւն, սալիտակիւն, մենչեիկիւն... իսկ դրա համար առանց ասողերի ել կարելի չէ յոյա դնալ :

— Առայժմ, այո՛, բայց հեղափոխականն իրավունք չունի մենակ այսորով մասին խորհելու... կգա Խորհրդային իշխանութիւնը՝ դու, յես, բոլորս կլծվենք շինարար աշխատանքի, այն ժամանակ սոցիալիզմը նվաճելու հետ միասին բնութիւնը նվաճելը նույնքան կարեւոր կլինի: Կփոխվեն կուլի ձեւերը, կուսակցութեան անհրաժեշտ կլինեն ուրիշ տեսակի մարդիկ... գիտուն... հասկան՞ում ես... դե յես ուսերեն մատ եմ խտում, բայց մոլինչ... յերգիր մի ուսերեն յերգ...

Дайте мне волю

Я научу вас свободе любить

— Տո՛ւ, մաշինի ծուխ կերեալ հեռուն... եզ դիտակ տուր ինձ, — ասաց հանկարծ շոֆերը և մոտքի կանգնելով սկսեց հեռուն դիտել :

— Պլաստիկան փչացրիր, — նկատեց ուսան անմիջապէս և նույնպէս մոտքի յեկավ :

Թեմականի գլխարկովը խլեց դիտակը, նայեց ուշադիր և դուստց :

— Յերկու բեռնատար ավտո յե դալիս՝ մեջը մատուցերիստներ... դարթեցնե՛լ բոլորին :

Ո՛ր, ամենադժգոյն այդ դարթեցնելը յեղաւ :

Մի քանիսը, մոլինչ, վտանգը բնազդով զգացին և ցատկեցին իսկույն... Իսկ շատերի մոտքերից քաշելն ել շեր ողնում : Վտանք ցնցվում էյին քնի մեջ, ջղապար ձայներ հանում, գրգռու ծամածուում դեմքերը, — հայհոյում և նորից ձգվում :

Զարթեցնողներն ստիպված յեղան մի կողմ Թողնել քնքշութիւնները : Մինչև բոլորը վեր կացան, մինչև հասկացան բանի էյութիւնը, բեռնատարները բավականին մոտեցել էյին : Պարզ յերևում եր... մատուցերիստներ էյին 70-ից ավելի, գլխավորութեամբ խմբապետ Մացակի, Զելիմ-խանի, Մուրադ-խանի : Ճանապարհին նրանց միացել եր Մաղրայի հայտնի տերտերը : Զբաղացի մօտ, կամրջին մօտեցած, նրանք հրացանային և գնդաջրային կատաղի կրակ բաց արին :

կամուճարները կատարելապես աթափվել էին :

— Կամուճը պահել մեր կրակի տակ, — հրաման ավելց գին-
փորական կամուճար :

Ահմեդ կրակը յերկու կողմից :

Մասուդերխաների մի խումբ առանց վախի զորմեց անցնել
կամուճը. բայց իզուր... Կամուճարների զնդակներն անողորմ
էին... Մի զանիսը փրափորված բնկան ջուրը : Ծիծաղաշարժ
այս ակտորանից կատաղեց ինքը՝ Մաջակը և հայհույսով իր
աղերանց առաջն բնկա՛վ՝ անցնելու համար կամուճը :

Շոֆերի հրացանն իրար վրա հայթեց : Մաջակը յերկու
փոքրից փրափորվեց :

— Մալազեց... — իրա հաստի ուռու մաշինիտի գովասանքը
շոֆերին՝ մի հույժ մայրենի և փաղաքշիչ հայհույսով :

Դրա՛-դա՛-գա՛-գա՛... դրա՛-դա՛-գա՛-գա՛ :

Կատաղեց զաշնակների զնդացիներ...

— Այ թե այդ զնդացիքն ի՞մ ձեռքը կլինեն... յես ձեզ ցույց
կաայի, — ասաց թեմականի գլխարկով... Հիշեց հատկապես
զնդացիքի գործածությանը ծանոթանալու համար զաշնակցական
բանակում աճիռ ու կետվա իր ռառայությունը... Իսկ այժմ...
Նրա աչքերն անորինակ փայլեցին և մնաց հառաջակույ :

— Փամփուշտ :

— Փամփուշտ հացքե՛ք :

— Փամփուշտ հացքե՛ք :

Դրա՛-դա՛-գա՛-գա՛... դրա՛-դա՛-գա՛-գա՛ :

Դադաղել և թշնամու զնդացիներ...

— Գնդակները խնայել, նշան բռնել անփրկալ, — ավելց գին-
փորական կամուճարի հրամանը :

Դրա՛-դա՛-գա՛-գա՛... դրա՛-դա՛-գա՛-գա՛ :

Մուրկանել և զաշնակների զնդացիներ...

Հանկարծ լուցին կամուճարների հրացանները :

Մասուդերխաները շփոթվեցին մի պահ... Ինչո՞ւ... սկսե-
ցին առաջանալ զդույշ :

Լուս են կամուճարների հրացանները :

Լավեց թեմականի գլխարկով կամուճարի աներեր ձայնը...

— Անձնատուր չե՛նք լինի, յերբե՛ք... պատրաստվե՛ք կովել
ձեռքի ուսմբերով... չրջապատե՛լ զնդացիներ... առա՛ջ :

Յե՛վ նրանք, զորոնք ձեռքի ուսմբեր ունեյին, միանդամից

նեալեցին զեպի թշնամին: Ամենից առաջ նեալեց չենց ինքը՝
թեմականի գլխարկովը:

Գնդացիքն իրաւ վրա ծակեց նրա կրծքի ներքնամասը...
Ընկալ ուռաի վերաւորը թևի վրա...

Կարող ե մարդս իմանալ, թե այդ բոպեյին ինչ պղաց նրա
մայրը:

Ռուսը նրան քարշ տալով փոխադրեց ջրաղաց և աշտակ
պառկեցնելուց հետո, իսկույն դուրս փաղեց կատաղած առյուծի
նման...

Դրուժյուժը ծանրացավ:

Երջակա դուռչերից զինված կույակներն կսեցին սղնության
հասնել մաուզերիսաներին: Կոխիք դարձալ ա՛հհի, կոմունար-
ները մեռէին ուսմբերն արձակուժ եյին հսկաւ-հսկաւ, աչք-
աչքի: Վերափորներ, մահացու ընկնողներ...

Ընկալ ուռա մաշինիտը, տանկաճայ չոֆերը, ելի, ելի,
ելի... կոմունարների մի մասը պրափել էր իշխող բարձունք-
ներից մինը... Կրակում եյին ամենավերջին փամփուշտները:
Նրանք հնարավորություն տվին մի փոքր խուժը ընկերներին նա-
հանջելու, իսկ իրենք անփամփուշտ հրացաններով ընկան թշնա-
մու մեռքը:

Դաշնակներն անցան կամուրջը:

Ջրաղացումն էր ընկած յերիտասարդ կոմունարը: Նա մի
անգամ միայն աչքերը կիսարաց արեց, նորից նրա գեմքին նկար-
վեց իր անբաժանելի ժպիտը... Զուր ուղեց և հետո ընկալ զա-
ռանցանքի մեջ.—վոչինչ... կանցնի... Մոսկվա կերթամ, կա-
վորեմ... հասկանո՞ւմ ես... վառ եմ խոստում ուռանքն... բայց
վաչ... ինչ էն... նին...: Ձեռքը ջրածգորեն կարկառվեց, դի-
պալ գլխին, ընկալ թեմականի գլխարկը և...

Քահանայի առաջնորդությամբ մաուզերիսաների խուժքը
նրա մտով: Ջրաղացի մթության մեջ գալլանման փայլեցին
նրանց աչքերը: Յերը մի քիչ ընտելացան մթին, տեսան յերի-
տասարդ կոմունարին ընկած անդդա...

— Ծտեղ և չան վորդին, ահա!:

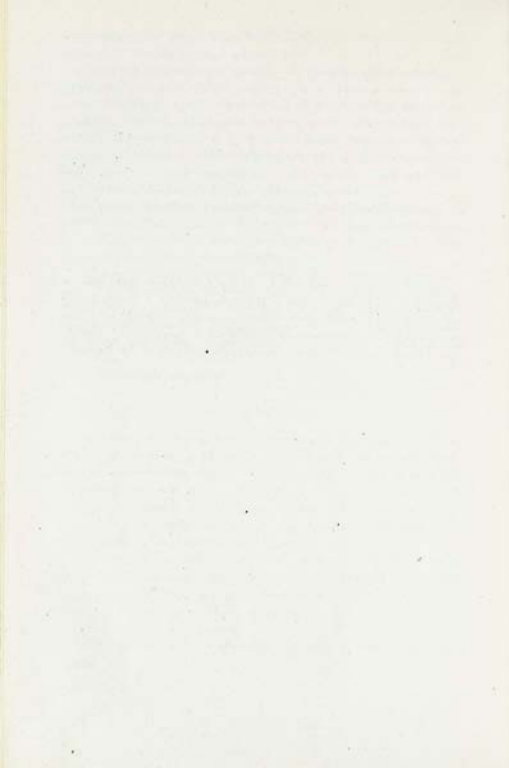
Կոացավ, վերցրեց թեմականի գլխարկը և թքելով նրա վրա
սոսց:

— Թ'ա՛... Սուրբ Եջմիածնեա Հայ ու ջրով մեծացած սրկա-
կա, գալմա՛ան, ո՛՛՛... Զախջախեցեք նրա գլուխը :

Տաանշակ մատուղերներ և սվիններ տվարտեցին իրենց նախ-
նիքը, տաանապտախկ անշնչացեկաւ Համար անշունչ մարմինը
թեմականի գլխարկով աշն կոմունարին, վորի աչքերում վառ-
վում էր անշիջելի հուրը բանվոր մարդկանց պայծառ դալիքի,
վորի կուսակցական կամքն աննկուն էր և հեղափոխական հավա-
սար՝ տնտեսան, վորը մեր յերկրի ժանդաթանդ որերին իբր Ապար-
տաակ խեղտիեց, բնդհատական պաշտարեց, իբր ապատամբ հա-
ռացում... վորի մատուղ առախկը աղնվորեն բարախեց ամեն աղ-
ղի աշխատող մարդկանց բարեքի Համար և վորն իր մահով վսե-
մ որեն անմահացում :

Տաան և հինգ տարի անցել և աշտճ որերիցն աշն վառ և
հերոսական : Մեծ նայեմբերն և յեկել հաղթական և կորհրդային
նոր Յերեսանում, զոսական վոճով, տուֆից Արթիկյան, կա
կարմրակերտ տաղաղխաարան, վոր Փոնն և կաղմում ժի գրանի-
տյա խեղտի տրճանի՝ վրան փորագրված—Ղուկաս Ղուկասյան :

Վ Ե Յ Գ Ե Բ

Յ Ե Ր Գ

ԿԿԱՆՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՆՈՐՆԵՐԻ ՄԵԿՆՈՒՄԻՑ ՀԵՏՈ

Յեկեւի եյիք պատմելու
 Ձեր դորձերի մասին մեծ,
 Պաշարների ձեր փայլուն՝
 Ուրմադի՛նք տալու մեզ:

Կոստի եյիք անպաճույճ,—
 Պարզ, խմատուն, անարվեստ,
 Խորհուրդների բազմաճյուղ
 Դուք նոր ճյուղե՛ր կենսապետ:

Դուք ասացիք, վոր յերեկ
 Մեթ եր, մայլի, արյունոտ,
 Բեղել էք դուք խեղճ ու մերկ,
 Հացի, լույսի միշտ կարո՛տ...

Բայց մեկնել է այդ յերեկն
 Ու մեկնում է ամեն ժամ,
 Ձի՛ դառնալու նա յերբեք,
 Ինչպէս արքան այն դաժան:

Բարձրանում են վորմ ու պատ...
 Վորպէս հզոր, կուս բազուկ՝
 Լազուր յերկնում՝ լուսապար
 Յիճնելուցներբ բազում

Խոյանո՛ւմ են որեցոր...
Ձեղ համա՛ր եք դուք չիմա
Քրտինք թափում լուսածոր՝
Ուրախությամբ անուհման:

Բ

Դուք պատմեցիք, Վոր արգեն
Տներ-ուռեք ըսպիտակ,
Ունեք դրքեր ու վարդեր,
Իշխանությո՛ւն հողատար...

Լի՛ յե ձեր սիրտը հավետ.
Մի նոր ուժո՛վ եք լցված,
Յե՛վ յերբ բացվի արփավետ
Որբ շողուն, շաղաթաց—

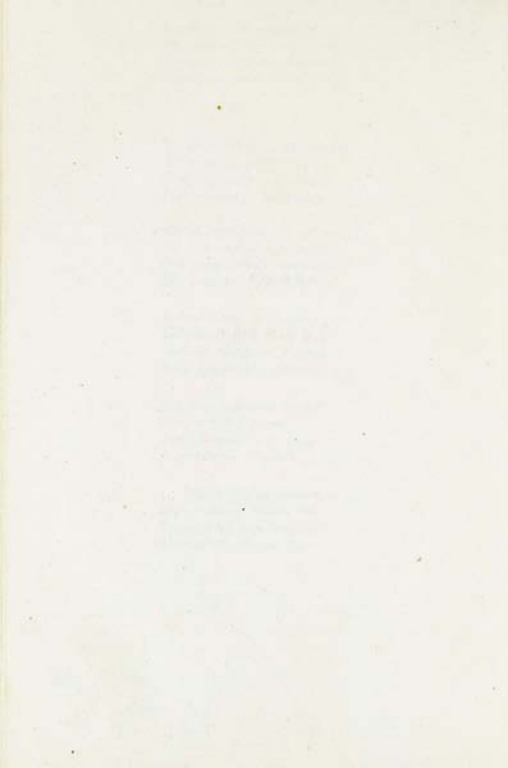
Հանուն հացի ու բերքի,
Հա՛ռն կանգի նորատի,
Հանուն պայծառ Գալիքի՝
Դուք կշարժվե՛ք վերստին...

Յե՛վ մեր Աշխարհը կերգի՛,
Կերգեն ջրերը խլչան,
Համայնական ծով բերքի
Պարտեղները կխշա՛ն:

... Կրկին կըլաք պատմելու
Ձեր դորձերի մասին մեծ,
Պայքարների ձեր փայլուն
Ուրվագ՛իծը տալու մեզ:

ԱՐԱՔՍ

ԳՈՒԴՈԿԸ

Ձրնդում ե շուրջդ պղնձի յերգը... գիղիշները զղղում են, մեքենաները՝ սուլում... փռվում ե շուրջդ պղնձի յերգը: Յերգ՝ աչրոյ հալոցքի պես ծորում ե ակաճիներին մեջ ու մեկնն շառաշում, թափ տայիս միտքդ, մկաններդ...—զղում ես աչրոցք, տոթ՝—պղնձի ձուլարանն ե:

Հնոցի մեջ գալարվում ե պղնձի արնաղույն դանդաժը. մի փունջ քաղուկներ յերկար շերտներով քաշում են հալոցքը հնոցի յերախից: Զուլրոյները՝ մի պարսիկ, մի հույն ու մի հայ՝ իշխում են անդուսդ գանդաժին:

Ահմեդն ու Ղուկը կրակե հեղուկը լցնում են կաղապարներն մեջ—շիջում ե հեղուկն ու կարծր կտորներ դառնում, իսկ հույն բանփորը՝ Վառիլը, դատարկում ե կաղապարներ:

Պրոլլում են կարծրած, քրտնած գեմքերը, պլպլում են նրանց կաշվե դադնոցները, իսկ փռոններին կրում են փայտե մաշիկներ:

Ահմեդի կառփե գլխարկը հնոցի կախարիչի պես աժուր նրստել ե գլխին, փորի տակից ձգվում ե սեւաչք, մկանոտ պրոֆիլը. շեկ յերեսով հայ բանփորն ավելի յե շիկացել ու փռվում ե փարդի նման: Նա մերթ շարտում ե կառփե գլխարկն ու աչքի տակից նայում Ահմեդին. Ահմեդն ուժով քաշում ե հալոցքն ու րդափում:

— Հայա՛ն, ս՛ւր ես շարտում, ավելի կշռես...

Ղուկը հանցափոր յերեխի պես կռանում ե ու նորից ծածկում գլխարկը:

Նրան թվում ե ե՛ւ թեթեւ, ե՛ւ աչրոդ աչդ կառփե գլխարկը, իսկ փափախը, փոր նոր եր ցած դրել գլխից, ե՛ւ ծանր եր, ե՛ւ հով.—մառնում եր Ղուկն ու յեր հասկանում, թե ինչո՞ւ Ահմեդն իսկի շեր նեղվում...

Վասիլը նրանցից հասակավոր եր ու նրանցից կարճահասակ կարծես հենց այդպես էլ պիտի լիներ, վոր շատ չկոկեր մեջքը կաղապարների վրա. նա արագութեամբ շարտում եր պղնձի քառակուսի կտորները:

Սուլոցներ, դղղոցներ, սուլոցներ ծնվում են աշխատանքի մեջ ու պահպանում աշխատանքի շտիր:

Բանում են մի փունջ քաղուկներ, պղինձը դարսվում է. Ղուկը մերթ ուշանում է Ամեդից ու խանդարում աշխատանքի շտիր. Ամեդն անհանգստանում է ու յերբեմն բնդհատում լուծութունը.

— Հը', թեղ քաշիր, հալոցքը մեր կնիկն ա, մեր սիրեկանը... հը, մուղիր, Ղուկ, սիրեկանիդ պաշ արա:

— Ի՞նչ սիրեկան, ի՞նչ կնիկ... փնթփնթում է Ղուկն ու պիտարկը շարտում. նա չի նայում Ամեդին, վախենում է այրել ձեռքը կամ վոտքը:

Ղուկը վաղուց չէ, վոր զցել է գերանդին, յերբեմն կարծում է գերանդիի կոթն է ձեռքում, դրա համար խանդարում է աշխատանքի շտիրն ու նկատողութունն է ստանում Ամեդից: Զմեռվանից է բանում ձուլարանում, իսկ այժմ ամառ է, մի կողմից առթ է, մյուս կողմից՝ փեշն է դոռում:

— Զեռքերս վառվում են, յերեսս վառվում է, բայց վոտքերս պինդ են կանգնած—վոնց վոր մորս կաթն եմ ուտում, ենպես եմ սովորել կրակի հետ բանել,—ասում է Ամեդն ու հալոցքը դատարկում կաղապարների մեջ, պղնձի քառակուսի կտորները շտանում են ու դարսվում իրար վրա:

— Ո՛Ք, մեր ցուրտ ազդրուրը հասեղ դուրս դար, վո՞նց կուլ կտայի,—ասաց Ղուկն ու ելի կոացավ ծածկեց գլխարկը:

— Հայվան, պարտաճանաչ բանի, ժամանակ եղ փախցնում դդակիդ վրա,—բղավեց Ամեդը:

— Ասել եմ հա... փնթփնթաց Ղուկը, շերտիւր հալոցքի մեջ թաղելով. նրա քթածերից քրտինք եր ձորում:

— Տո, սրտով բանի, իմանում ենք, վոր մերն ա, սիրեկան պղինձը, դավոդը, փեշը, իմանում ենք, վոր մերն ա... Ամեդի խոժոռ հայացքը դեմ տաւով Ղուկի հայացքին:

Ղուկը հնազանդ շշնջաց.

— Իմանում եմ, Ամեդ:

— Հը՛մ,—ժպտաց Վասիլն ու պղնձի կտորը շարտեց կաղապարից, պղնձանման յերեսս պլպլաց:

— Ահմեդ, ազխտացիա ես տանում մեր գառակարգի մարդի հետ, հըամ թեկերը կարծրացել չեն ու սիրտը բոշ ա... մի քանի բուպե լոնց ու ելի շրթունքները յետ գնացին, դեմքը պլպլաց.

— Իմանում ես, Ղուկ, ջանալ, սրտով բանի, գիկտատուրը մերն ա...

— Իմանում եմ, — պատասխանեց Ղուկն ավելի կարճրելով: Ձմեռվանից նրանց հետ եր, մի փնչի առաջ, մի ալխատանքի մեջ, ձմեռվանից լսում եր նրանց, մերթ համարում եր Ղուկն ու վաստ ելին թվում Վասիլն ու Ահմեդը, մերթ ձուլվում եր նրանց մաքին ու պղնձի տնրաժան մասի պես, պղնձի հետ բաձնում:

— Իմ մազերն ես գործումն ա սպիտակել, պղինձն իմ մերն ա, ինձ ենքան ա վառել, յերբ իրեն հնազանդ չեմ բանել, — հասակեց Վասիլը վերջին խոսքերի հետ:

Վերթային են բանում, մտածում եր Ղուկը, բոստանս ջրելու յե, Նադոն չի կարող, քորփա երեխի տեր աշ: Հանկարծ թիկունքը ցնցվեց, զգաց, վոր չի բանում: Ահմեդը նայում եր նրան, յերկու մկաններ ալտերի վրա բորբոքված.

— Թեկերդ բանեցրու, Ղուկ, գեռ գուգուկը չի յեղել...

— Վա՛խ, Ահմեդ, միտքս գնացել եր, — ասաց Ղուկն ու քթանակերը լայնացնելով, քաշեց հալոցքը: Ե՛րեկտատուր ե... Նադոն սպասում ե, բոստանս ջրելու յե՜ս. այնքան շատ ու դժգոյար թվացին այդ մաքերը Ղուկին:

Գուգուկը բանեց. գավոզների շլացող գուգուկը: Ամեն տեղ մարդը, մեքենան լսում են այդ յերդը: Յերկար ու հանդիսա՝ վոր շաչում ե գուգուկն ու հրավիրում սմենայի:

Վերջին շերտներն ել գատարկեցին ու գաղար առան, Վասիլը պղնձի կտորը դեն շարեց.

— Դեռ ընկերներիդ մոտ ու ազխտացիա տար, վոր իրենք մերն են, մեր հիմքերում պինդ դարսվեն... — ասաց ու ծիծաղելով դուրս յեկավ կաղապարների շարքից:

— Պղնձն ել ահանջ ունի՞, — հարցրեց Ղուկը յերեսը սրբելով:

— Մեղանից ել սուր ականջ ունի, — լրջորեն ասաց Վասիլը, — ասաջ բուրժույներն ելին դրա ականջից բռնել ու իրենց հիմքերն ելին տաքացնում, հիմա մենք ենք ականջից բռնել ու բանեցնում ենք մեր սեփական գործի համար:

Ղուկը լուս լուս եր և տրորում քրանած յերեսը. ամենից շատ ու ամենից հեշտ, նա հասկանում եր Վասիլի ու Ահմեդի ասածները, իսկ յնքն չեր հասկանում, հարցնում եր նորից ու մի քանի անգամ. այժմ նա լավ չեր հասկանում.

— Ո՞վ ասաց, ի՞նչը, — հարցրեց նա:

— Յեա քեզ եմ ասում, ինձ նման մերոնք են ասում, այսինքն՝ մեր դատակարարն ե ասում ելի, լավ հասկացիր, պրոկտորը... — ասաց Վասիլը համոզված ու դիտուն մարդու պես խոհեմ:

Փոխարինող բանվորները հաղնում ելին աշխատանքի դղեստները, բարեւում իրար ու հաջորդում մեկը մյուսին:

Ահմեդն արդեն լվացվել եր ու սրբում եր յերեսը, Վասիլն էլ սկսեց լվացվել. Ղուկն ավելորդ եր համարում լվացվել ու տեղում հեռ-առաջ եր դնում:

— Տո՛ւ, լվացվի ելի, հո փողով չի, — բղավեց Ահմեդը մեկըին հրելով:

Ղուկն ուղեց համառել, բայց յերբ տեսավ Ահմեդի մաքուր ձեռքերը, գլուխը խոնարհեց ու ինքն էլ սկսեց լվացվել, չնրբ ուղում եր սրովել իր շորերով՝ Վասիլը դեմ արեց սրբիչի մի ծալքը:

— Սրբիչները կեղտաւ են ու քիչ, պետք է բողբոջել դորձարկում, — ասաց Վասիլը:

«Է՛նի բոստան չորացավ. Նազան թթվել ա... ակամջից բռնում ենք... ի՞նչ, ի՞նչ — նեղվում եր Ղուկը, հարցնում ինքն իրեն ու հանկարծ ուրախացավ. զոգնեմի, քաշ տուր մեյդան, մեր սեփական դործի համար...»: Նա սկսեց քալել, իր մաքերով զրաղված, չեր զգում տաքություն, չեր տեսնում այն ընկերներին, վորոնք բռնում ելին նաչն փելի տուֆ՝ իրեն փոխարեն:

— Սպասի՛ր, Ղուկ, ի՞նչ ես վրադում, դնանք քաղաքապետներ, տե՛ս, Վասիլն էլ ե դալիս — ասաց Ահմեդը նրա քեից քաշելով:

Մի քանի վայրկյան Ղուկը լուս եր, ապա գլուխը քարելով պատասխանեց.

— Ձեմ, յեա դեղն եմ դնում:

— Աբի, սոփորիք, թե ինչպես ենք հեղափոխություն անում, — ասաց Վասիլը ծխամորճը վառելով:

— Եգուց, — պատասխանեց Ղուկը տարակուսած հայացքով:

— Ղուկ, սիրտդ գեղբի տունն ա, գեղբի մեկ չի,—ասաց նրա յեռեկից Ահմեդը:

Զափուղների լուսերը վառվեցին, իրիկուն եր: Բանափորները խմբվել էին տեղումրի ասաջ ու ծխում էին, գրուցում, հանդիսանում:

Դիգլենները գրգում էին, մեքենաները՝ սուլում, էլի աշխատանք եր ամեն տեղ ու էլի պղնձի յերդ:

Նրանց դուռը յերեք վերտա հեռավորության վրա յեր. ամեն սմենայից հետո Ղուկը դնում եր ու հետեյալ որը վերադառնում:

Նազոն, Ղուկի կնիք, յերեխին գրկած՝ դիմավորում եր նրան ու պատմում եր իրենց բառանից, հափից, ցիփից, յերբեմն ել կամսածալի կամ գլուղխարհդի նախադաշի դործերից:

— Վեր կաց, Ղուկաս, վեր կաց,—ասավտար վաղ դարձեցնում Նազոն:

— Գուզս'կը, հը', Ահմեդը, հը'...—վեր թռավ տեղից Ղուկն ու արարում եր աշխերը:

— Ի՞նչ գուզս'կ, վեր կաց բառանք ջրի,—քրթմնջաց Նազոն:

— Յեռ հենց իմացա դավադունն եմ, փեշի սաքսությունը վրտա տվեց:

Ղուկը, յերբ հետեյալ աստվար վեր եր կենում ու բառանի դորնին յինում, հաշվում եր կարտոֆիլի թիվերը, յեթե դուդալուն էլին յինում, հաշւոյում եր Նազոյին ու բահը յեռեկից չարտում: Վերջերս մի քանի թուփ հաշվում եր ու յեռ կանդնում, աշմ բահը խրեց մի թիփ ու դուխը խոնարհեց:

Նազոն դարձանում եր, վար չի կրկնվում Ղուկի հին սովորությունն ու հաշւոյանց չի թափում:

— Ա՛յ Ղուկաս, եդ ինչի՞ն ես շշմած,—հարցրեց նա և ուրախ և անհանդիսա:

— Ա՛խր, Նազո, մի վտտա ետեկ ա, մի վտտա կնուկ ա, դուխա ճաքում ա յերկու տեսակ մաքերից:

— Գու էլ կնուկի մաքին ի՞նչ ես մատմում, մենակ կստեղծ մաքին մատմի, ես ա մերը...

— Սո՛ւա, կամաց, են էլ ա մերը,—աչքերը վոլորեց Ղուկը, բահին կաթնելով:

— Դե՛, ասա ննտեղ ել ես առն ու տեղ դասել, վայ իմ գլխին, — լացաւ հումեց Նազոն։

— Սո՛ւս, հարկանություն մի անի, հասկացիր, վոր դա՛մո՛ղի մասին եմ խոսում։

Ղուկը ջրում եր բոստանն ու շեր խոսում, շեր նայում Նազոյի վրա, վոր զետնին նստած՝ կերակրում եր յերեխին։

«Նազոն ել իսկի չի իմանում, թե ի՞նչպե՛ս ետքան մեծ հեղափոխություն յեղա՞յ, իսկ յես ելի՛ մի բան գիտեմ, ելի իմանում եմ, Նազոն հենց իմանում ա դա՛մողն ուրիշինն ա...» — մտածում եր Ղուկը։

— Այ Ղուկաս, ինչի՞ չես խոսում, — հարցրեց Նազոն, — թե սիրտդ կարժե՞լ ա կեղանից ու յերեխից, մի անդամից ոտա։

Ղուկը գլուխ բարձրացրեց։

— Նազո, դու չես իմանում։

— Ի՞նչ...

— Շատ բան, են, վոր յես հիմի մտածում եմ. բա իսկի չես հարցնում, թե ինչի՞ ա դա՛մողները մերր, ինչի՞ դուրսդուր՝ հուրդը կա։

— Վո՞նց թե ինչիցն ա, — մտաւ մտնելից Նազոն ու կմկմաց, — նրանից ա, վոր եղ թափուր ա, ելի...

— Այ, տեսնո՞ւմ ես, չես իմանում, — բնդհատեց Ղուկը։

— Վա՛յ, Ղուկաս, ջուրը կապ՛կել ա, մտիկ չես առլիս, — րդա՞վեց Նազոն։

— Ել չեմ կարում բոստանում բանել, սիրտս ճաքում ա, Ահմեդից ու Վասիլից յետ եմ մնում, Նազո, ասա, կամ ետեղ, կամ ննտեղ։

— Ղուկաս, վոնց վոր լա՛վացել ես ու վոնց վոր վտտացել ես... — ասաց Նազոն խեղճացած ձայնով։ Ղուկը նայեց արեւին, բա՛ւր գցեց։

— Ժամանակն ա՞, — հարցրեց Նազոն։

— Վախենում եմ դուդուկը լինի, հո բոստան չի՞, վոր յերր ուղենամ ջուրը մեջը կապեմ. հարձածք ա, իրան դորձն ա ուղում, ականջից բռնում ենք...

«Ղուկոյի ուշքը զեպի գուդոկն ա, Ղուկասի սիրտը տան վրա չի, բա՛ւր չի շարտում, չի հայհոյում, ե՛՛ լա՛վացել ա, ե՛՛ վա՛տացել» — յերեխին գրկած, որորվում եր Նազոն՝ Ղուկի յետեից նայելով։

Դիպելները դադում են, մեքենաները սուչում, նրանց մեջ քաջութիւն է շատաշուք ժողովրդ:

Ղուկը մոտացել է բոստանն ու Նազոյին, հիմի ժողով է, բանվորներ, բանվորներ ու զաւթի հարցեր... Նստել է ժողովում ու անհանդիսա է, ինքն էլ հարցեր ունի:

Դորենարիւմի նախագահը գնկուցել է ու ծխում է. բանվորները հերթի յեն գրում խոսելու համար:

— Պղինձ ենք ուզում, շատ պղինձ ինչի՞ չեն հանձնարից հանում, ինչքան դեմքի տակ կա, բա ինժեներները չե՞ն խմանում— մենք, բանվորներս, խմանում ենք, միտ պղինձ շատ ունենք: Դործը ծառաներ կան, թո՛ղ իմ ընկեր բանվորներն էլ խոսեն,— շատաշուք մի բանվոր շատաշուքած յերեսով:

— Խփի՛ր, տո՛ւր, եղպես հա,—ասում էյին ամեն կողմից:

— Խփի՛ր, տո՛ւր,—ասում էր Ղուկն ամենքի հետ ու ամենքի հետ հուզված:

Վասիլն էր խոսում.

— Իմ սիրտը ցավում ա, իմ քրտինքն ա հոսել: Ինչի՞ համար ինժեներին դրկեցիք Մոսկով, մի ամիս նստեց, հազարներով փող ծախեց ու մի անպետք մաշին բերեց, միտ ա, թե չե—մեզ միտա ա, իրան ոգուա, կընկան մոզնի շորեր բերեց, յես ասում եմ պետք ա դրանց միջ տալ...

— Հերթն Ահմեդինն է,—ղանդահարեց ժողովի նախագահը:

— Մենք էլ ենք ուզում մարդավարի ապրել, բանվորական չենքի համար փող են տվել, ընչի՞ չկա. ինչի՞ համար եղբան ծախսեր են անում, ինժեներների աներում վաննաներ սարքում, համա մենք հանրակացարանում խաչ ենք դառնում: Սրբիչներ չունենք, հա կարելի՞ չե կապլ աննել, մենք ուզում ենք մարդավարի յերեսներով գնալ քաղաքապետներ...:

Բանվորները ծափահարեցին:

— Մենք ուզում ենք մաքուր մեռներով գնալ քաղաքապետներ,—բղավեց անդից Ղուկը:

— Յես ուզում եմ խոսք...—բղավեց նորից, բայց արդեն մի ուրիշ բանվոր էր խոսում:

— Յլի ցավեր, մեր ոտնիկները շատ են ուշացնում, պետք ա իրա ժամանակին տան,—բանվորներն աղմկեցին—ճիշտ է, ուշացնում են:

— Հետո, ընկերներ,— շարունակեց բանվորը,—մեր բան-

վորենքի ցափն եւ շատ աշատերը պարագլուխներին շնն մնում, բանում են Հենց մենակ ունիկի համար, տուն են փախչում իրենց կնիկներին մոտ...

Նորից ժողովը շատաչեց: Ղուկը փելի նման վառվում երամեն կողմից զոգվում եյին—ովքե՞ր են:

— Այ, թեկուղ Ղուկը,—մտար մեկնեց բանվորը Հենց կողքին նստած Ղուկի մօտ:

Վոնց վոր մութնեքով խփեցին Ղուկի ուղեղին:

Եվ ար ասում եյի Նադոյին, վոր մտածում եյի, ետքան բանվորենքի մեջ խաշտառակ Ղուկը, թոււ Հատաչում եր Ղուկը, շշմած գլուխն ակներին մեջ գրած: Միայն ինչ—վոր աղմուկ եր լսում, ինչ—վոր շատաչ ուղեղի մեջ:

Ահմեղը պաշտպանեց Ղուկին.

— Հիմա նա եղպես չի, մասնակցում ա, գիտակից ա դատում:

Բնկերներ, մեղավոր եմ, բոստան կա, Նադոն ե ննուկ. մասնակցում եմ Հիմի, յես գուղուկը շնն թողնելու—խորասուղվել եր Ղուկը, յերբ Ահմեղը թեկից զաչեց:

— Վեր կաց, Ղուկ, թեղ պաշտպանեցի, տեսա՞ր դործարկածին վոնց հուպ տվինք:

Գլուխը բարձրացրեց Ղուկն ու մեղավոր յերեխի պես սեղմվեց Ահմեղի կողքին: Ժողովը վերջացել եր, բանվորները ցրվում եյին:

Գիշեր եր, գալուցներին լույսերը խաղարկող հալացքներով յննում եյին Ղուկի սիրտը:

Ղուկը հաշտվածն պես մի մեքենայից մի ուրիշ մեքենայի մոտ եր կանգնում, ե ուղում եր դնուլ ե չեր ուզում:

Մեքենաները յերգում եյին անընդհատ Ղուկ-Ղո՛ւկ, Ղո՛ւկ...

Են՛ի դնում եր, ե՛ չեր կնում, Ղուկն սրբութում եր գլուխի համբին:

— Ղուկառ, ո՞ւր ե կապացդ,—հարցրեց Նադոն, յերբ Ղուկն սրբովելով ասուն մոտով:

— Հարաթ թողել եմ ժողովում:

— Մի սր եւ գլուխդ կթոյնես,—նկատեց Նադոն նեղացած չէլտով:

— Եթ որ ել գլուխս... — Կրկնեց Ղուկն ու պատկեց տեղի վրա :

— Բանփորները մարդ են կտրատում, թե վոր սխալմունք ու յինում չու գործն առաջ չի գնում, բանփորները մարդ են կտրատում՝ ել գործարկումին, ել ինձեներին, հետո ել ինձ... ինձ... :

— Ղուկաս, թեղ ի՞նչ ա պատահել, ամեն բան ել խոտում ես, գու. ել հո մոլորվ չե՞ս արել... — Հարցրեց Նազոն :

— Էբ՛ա, — մտապ Ղուկը, մոլորվ արեցինք, գու. ես տառն, մոլորվ արեցինք — ինձ կոպան, համ բոսաանչի յեմ, համ բանփոր, ինձ, Նազո... :

— Բեգինեց բան չեմ հասկանում, Ղուկս, գու. ել իրենց կրտչելիք ելի, — ասաց Նազոն միանգամայն դռ՝ իր պատասխանից ու շարունակեց — Ղուկաս, վաղ ասեք մի քանի թխտկաններ առնեմ :

— Ե՛հ, ինչի՞ ա պետք, ուրիշ բան ասա : Նազո, յես ու. դու. դեռ շատ բան չլիտներ... հիշեց մոլորվ, շատաչեց ուղեղն ու բեց :

— Ղուկաս, գու. խելքդ կորցրել ես, դնացիք դախտը, վոր վաղ աշխատես, հիմնի ուրիշ-ուրիշ բաներ ետ խոսնում :

— Նազո՛, գու. ինձ վրա մի ծիծաղի. կա՛մ պուշուկը, կա՛մ բոսաանը, կա՛մ թխտկանը, կա՛մ պղինձը — ասա՛, մի ծիծաղի :

Էբիցեց Ահմեդին ու Վասիլին հնացի տառն բանելիս, ինչպես տառնին անգամ չխոսեց նրանց հետ ու շարեց Վասիլին, վորովհետև բարեկանում եր իրեն վրա ու Ղուկին սաար ժպտում — հետաքանց, բանեց պղնձի հետ, Ահմեդի, Վասիլի հետ ու. ինքն ել նրանց պես մտապ ու նրանց սիրեց :

— Վա՛չ պուշուկն եմ հասկանում, վա՛չ պղինձը, ե՛լ լավացել ես ե՛լ վատացել — յերկար լսելուց հետո ասաց Նազոն :

Առաջապա վաղ Ղուկը վորում եր կարասնիլի բուկը. Նազոն մնում եր գործադրել, Նազոն ստիպել եր. Ղուկը գանգաղ եր շարժվում ե գեմքը գաւնտա եր :

— Ե՛հ, ի՞նչ ես կամաց մտնի տալիս, Նազո, վանց վոր ինձ մարթում ես. բահա տառն չի գնում. սիրտս, Նազո, հաղվում ա ու թաղա գալիրի մեջ ա ընկնում — Վասիլն ու. Ահմեդը մտնի են տալիս, բոսաանն աչքիս չի յերեսում... :

— Ես՛չ, չա՛չ, — ասաց Նազոն ծուրսերն :

Ղուկը բահը ցած դրեց.

— Յեա գնում եմ...

— Ո՞ւր ես վաճառում, գուղտկիզ ժամանակը չի, կարտոֆիլի բուկը տուր վերջացրու:

— Ձե՛, Նազո, գուղտկիզ գուռում ա, պղինձը սիրտս քաշում ա...

— Ղուկաս, խելքի արի, բոստանդ, յերեխեն:

Ղուկը համբուրեց յերեխին ու արագ, շատ արագ ձանապարհվեց դեպի գործը:

— Ղուկի ուշքը դեպի գուղտկն ա, մեզ վրա չի,—արտասովում եր Նազոն:

Ծուխ եր բարձրանում արուբաներից, ամենքն ամեն տեղից կանչում էյին՝ Ղո՛ւկ, Ղո՛ւկ, յեկ, Ղո՛ւկ, չխկչխկում էյին այդ միայնար յերգը...

Դեռ շատ շուտ եր, դեռ գուղտկը չեր բանել, ամենա չկար— Ղուկը գնաց հանրակացարան: Ահմեղը հանդատանում եր:

— Ինչո՞ւ շուտ յեկար,—հարցրեց նա դարձացած:

Ղուկը ձեռքը դրեց Ահմեղի ուսին:—Տանն ե՛լ չեմ կարող նստել, սիրտս հալոցք ա, թաղա զալիքի մեջ ա ընկնում, գուղտկին եմ մագնել:

Ահմեղը խառաց.—վոր ասում եմ պղինձը մեր սիրեկանն ա՞—դե նստիր, Ղուկ:

Գուղտկը բանեց. պղնձի յերգը բանուկ հնչեց ու հոսեց յերանների մեջ:

Ահմեղն ու Ղուկը բարձրացրին իրենց թեքերն ու գնացին նիստարինելու հոգնածներին:

Հնչում եր ամեն տեղ գուղտկը, թե՛ մարդը, թե՛ մեքենան շատ էյին այդ յերգը:

LFU.28U. 40215f

ԳՆ'ԴԱՅՐՈՐԴ ՍՐԱՊԸ

Ապստամբության պարտությանից անցել էր ընդամենը վեց տը, բայց թիում էր, ինչ մարդիկ արդեն մոռացել են դարձան հորդ անձրեւները, կտրկաշող ջրերը և արեւը, մոր յերեւում և կամերաների նոր լուսամուտներից:

Մրապն արթնացավ առաջին կանուխ, յերբ նոր էր սկսել պայծառանալ արեւելքը: Մյուս կամերաներից դեռ լսվում էին ընկերների տնջոցները: Նա մեկ-յերկու ժամից ավելի չէր քնել գիշերը, դեռ չէին հանգստացել նրա մարմնի անդամները յերեկ-միտ խռտանդումներից: Այսպես ուրեմն, ապրելու չէ նա միայն այսօր, միայն առաջուրից մինչև ուշ յերեկո:

Ի՞նչ բան և յեղել կյանքը: Մրապը մտածում և այլ մասին և չի կարողանում պատասխան գտնել, իսկ նա ուզում և պատասխան գտնել, անպայման գտնել: Նա բռնում և քնած ընկերոջ կողքին, արթնացնում նրան ու հարցնում տխրությամբ.

— Վանո:

— Հա՛:

— Վանո, մենք ի՞նչ խեղ տեսանք աշխարհից...

Ընկերը հասկանում և նրա տրամադրությունը և ուզում և վարեն բանով թեթևացնել այն ծանրությունը, մոր նստում և մահվան դատապարտված բոլոր մարդկանց սրտին, բայց ասելու մոռնի չի գտնում:

Բայց, կարծես թե այնուամենայնիվ Մրապի կյանքում յեղել են բազմաբաներ, մոր մոռանալ նա չի կարող: Եվ նա հիշում և այն սրը, որը, բազմաբան էր այն գիշերվա պատրանքի պես, և նրա պես էլ արագ անցավ, մոր էլ չվերադառնա:

Նրա կյանքի ամենաերջանիկ օրն էր դա: Թվում էր, թե յերբեք իր սիրտը լցված չի յեղել այդքան ուրախությամբ, և

վոչ մի գիշեր այնքան քաղցր չի թվացել, ինչպես անցած գիշերը: Ամուսնութեան առաջին որն եր դա. այդ որն առաջին անգամ եր նա աշխատանքի ժամանակ տանը մնացել: Համբուրում եր նա ջահել կնոջ արնի պես կարմիր ալուերը, համբուրում, համբուրում:

— Գինաս, Թառլան, վոր հազար տարի ել համբուրեմ, իմ սիրտը չհովնա... —ասաց նա ուղիղ նայելով նրա աչքերին, և յերբ կինը թեթևորեն ժպտաց ու ամթխածութեամբ կախեց գլուխը, նա բռնեց այդ գլուխն ու սեղմեց իր կրծքին:

Քիչ հետո թեկերը դնելով Սրապի գույդ ուտերին, ջահել կինը տխրութեամբ շնչաց.

— Սրապ, իմ սիրտ շատ տխուր ա...

Նույն որն իրիկնադեմին, յերբ իր կնոջ հետ նա դուրս եր նայում տան բաց դռնից, բակով կէկէալով, սարսափած փախան հովերը և լավեց ձեռքի դոփշուն:

— Դուրս արի, շան վորդի! — հայհոյեցին գրպից ձեռքորները, — մեր յեղբայրներին կնդտիք թուրքերն են տարե, գու ևս տեղ քո կնչա խեա խանաք կենեա, խա՛մ...

Յեզ նա կնոջից բաժանվեց հենց այդ որը, բաժանվեց այնպիսի տխրութեամբ, վոր կարող ես զգալ, հասկանալ, բայց նկատառել յերբեք չես կարող:

Մի ամբողջ տարի յեր անցել: Արդեն կանաչել էյին լեռները. մի որ իրիկնադեմին նա պոստի վրա կանդնած տխուր հայացքով նայում եր արտերին, վոր փռվել էյին կանաչ ծովի պես: Արտերն որորվում էյին անուշ ծղանձով, վոր նման ե մարդու արտում արթնացող կարտի զգացումի. նա նայում եր արտերի կանաչներին և մտածում. տեսնես կինս չի՞ նայում կանաչ արտերին, չի՞ մտածում իմ մասին: Հիշում եր նա. ճիշտ այդպիսի դարնան որ եր. իրիկնադեմ, յերբ ինքը բաժանվեց նրանից:

Արևը դնալով մայր եր մտնում. կարմիր հառադայթների տակ դեղնեկանում էյին կանաչ արտերը, լեռները. հեռվից այլնչի քաղցր եր լսվում առվակի խոխոջը, քան յերբեք: Նա յերկար մտածում եր, ապա հանկարծ սթափվելով նայեց շուրջը և սկզբում դանդաղ, ապա արագ քայլերով հեռացավ պոստից: Վաղում եր նա քաղցր ծղանձով որորվող արտերի միջով, վաղում եր առանց յետ նայելու:

Իսկ յերկու ամիս հետո կրկին բռնեցին նրան, վորպէս դատաւիք նեմի յենթարկեցին և կրկին նախատարան:

Յերկու տարի հետո նա արդեն զնդացրորդ եր դարձել, բայց դատնությամբ եր լցված նրա սիրտը բռնակալների զեմ նա պատարաստ եր հետ դարձնել զնդացիբի փողը, հնձել բոլոր աղաներին ու խմբապետներին, վորոնց ատում եր ամբողջ հողով: Հաճախ նա մտերիմների անանջին փախում եր.

— Ա՛խ, մարդ եղանց պուլիստով չոխա՞, թափա իրաբ փրեն...

Յեւ մի քանի ամիս հետո նա հանկարծ իրեն տեսավ աղքատամբների շարքում, մյուսների հետ միասին պոկոտեց աղաների ուսողիբներն ու դարձավ ամենախիղախ աղատամբը բոլոր զինվորների մեջ: Նա ինքն եւ չիմացով, թե ինչպէս կատարվեց այդ բոլորը, նա չգիտեր, թե ինչպէս, վորտեղից սկսեց աղքատամբությունը և պակե ուր և զնալու, բայց կոչում եր «Մաքսիմ» զնդացիբով և կոչում այնպէս սրտանց, ինչպէս յերբեք չեր կոչել:

Կովի վերջին որն եր: Նրան դրել եյին նախաւ աջ թևում: Գնդացրային ուժեղ կրակով նա պետք և աղահովեր աջ թևի հեծյալների հարձակումը թշնամիների վրա և ձախ թևի հետեւյալների տաղիսաղացումը: Աղատամբության յոթերորդ որն եր, վերջին ու վնասկան կովի որը, բայց յերբեք Սրապն այդ քան տխուր չեր յեղել: Նա նայում եր աջ թևի հեծյալների հրամանատարին, վոր զաշնակցական նախկին աղա յեր, նայում եր հետաւոր Ուլ-Թափայի կողմը, ուր բռնել եյին զաշնակցական զորքերը, նայում եր «Մաքսիմ» զնդացիբին և համակվում անբացատրելի մի զգացումով: Կարողանալով վերջապէս հաշիւ տալ իրեն, նա դանդաղորեն մտեցավ Բեդլարին, մեկին այն զինվորներից, վորը Ղարանխուում տաղինը միացավ աղատամբներին և այսոր նշանակված եր կովի աջ թևում:

— Բեդլար, քե մե բան պըտի ըսեմ, —ասաց նա կասկածանքով:

— Ի՞նչ, —պատասխանեց Բեդլարը վախվիսելով:

— Վայ թե Հայկ Գրիգորյանը փախի զաշնակների կողմ, ախր նա ընդոցից եր...

Բեդլարը վռչինչ չպատասխանեց ու լուռ հեռացավ նրանից:

Սրապը մի րոպե չէմած կանգնել եր, ապա սթափվեց և մի անդամ ել ստուգեց ղեղացրի ժապավենները:

Հետվից յերևաց սև ձիավորը՝ դանդուր մազերը տված քամուն: Նա հասավ աջ թևին, մոտեցավ հրամանատարին, ինչ վոր բաներ հարցրեց, հրամանատարն ել ինչ-վոր բաներ ղեկուցեց և ձիավորը ձիու գլուխը թեքեց դեպի Սրապը:

— Վո՞նց են զորքերդ, Սրապ,—հարցրեց ձիավորը:

Հարցը վայրկենապես փոխեց Սրապի տրամադրությանը, ցրեց կասկածներն ու լցրեց բարձր վողեորությամբ:

— Լավ են, ընկեր Սարուխանյան:

— Պատրաստվո՞ւմ ես հաղթելու:

— Ըմալ կրվկրվցումս Վաքսիմ՝ պուլիմոսս, վոր քո քեֆդա, ընկեր Սարուխանյան...

— Կեցցե՛ս, Սրապ:

Ձիավորը ձին քչեց դեպի ձախ թևը, նևախ պես առաջ եր ուրում սև ձին և քամին խաղացնում եր նրա սև բաշը:

Բոպեններն անցնում եյին: Լավեց առաջին կրակոցն Ուշթափայի կողմից: Թշնամին եր հարձակման գիմում: Մի քանի րոպե հետո կարճացավ թշնամիներին բաժանող սարածությունը յերկու կողմից: Սերկու կողմից ել լավում եյին միայն հրացանների և ղեղացիների կրակոցներ: Սրապը կրակում եր արագ վորքան կարող եր: Այն րոպեյին, յերբ նա նոր ժապավեններ եր լցնում, լավեց հո՛ւռուան. նա գլուխը վեր բարձրացրեց և տեսավ, վոր աջ թևի հրամանատարն ու Բեդլարը հուռայով առաջ են ղնում: Առաջին պահին նա վոչինչ չհասկացավ: Հարձակո՞ւմ ե: Բայց ինչո՞ւ հրաման չկա: Հանկարծ նա առամները կրճտեց և Ֆլաց նրանց արանքով:

— Բեդլար, դու ել, խա՞... Վայ յես քո մերը...

Նա կրակեց լցրած ժապավենը թշնամու կողմն անցնողների վրա, թշնամու առաջ յեկող զորքերի վրա, լցրեց նոր ժապավեն, բայց արգեն ուչ եր: Աջ թևը դափմանությանից լքվել եր, ավելի դորեղ եր թշնամու կրակը, սակայն Սրապը կրակեց մինչև զերի ընկնելը: Բարկությանից արցունքներ եյին ցատում նրա աչքերից: Այդ րոպեյից հետո նա վոչինչ չեր հիշում: Նա զգաց, թե ինչ ե կատարվել իր հետ միայն յերկրորդ ուրը, բանտում, յերբ ցավերն ուշքի բերին նրան: Թվում եր, թե Չարդվել եյին մարմնի բոլոր անդամները: Իսկ մի աչքը պարկի պես ուռել եր հրացանի կոթի հարվածից:

Յեւթ ահա վեցերորդ որն է, ինչ նա բնկած է բանտի խցում։
Վազն ալլես նա չի մտածելու վո՛չ կնոջ մասին վո՛չ էլ արտերի
մասին, մորտեք խոսքան են մնացել, վո՛չ էլ այն մասին, թե
ինքն ինչ պիտե՞ս և տեսել աշխարհից։ Ժամանակն անցնում էր
անասելի ծանրությամբ։

Արևը դուրս չեկավ լնտան յետևից։ Թվում էր, թե յերբեք
արևն ալյուքան կարմիր ու գեղեցիկ չի յեղել։ Նա մոտեցավ նեղ
յուսամուտին ու դուրս նայեց։

— Վանո, արևն իմալ կարմիր ա ետք,—ասաց նա ինքնա-
մոտացության մեջ— վաղ յես էլ ես արևը չեմ տեսնի...

Վանոն դարձյալ լուեց, քիչ հեռու Սրապը կրկին դիմեց նրան,
և աջակես, մոր կարծես թե ինքն իր հետ էր խոսում։

— Ասում եմ գարունն ա, Վանո, ծաղիկներն անուշ հոտ ներս
կլցվի։

Յերկար լուսթյունից հեռու նա կրկին ավելացրեց.

— Վանո, յես կմտնիմ, դուք որ սաղ մնաք, իմ տեղյակ
էլ ծաղիկների հոտ տանք, մոր ետևդից էլ աղատվեք, մի մեծ
փունջ էլ սարքեք, բարեք տվեք իմ կնկան, բեք Սրապի կողմից
նվեր ա, Սրապն ա խրկել...

Քիչ հեռու մյուս կամերաններից լսվեցին սովորական նվազն
ու բաժակահառերը։ Դա բանասարկված ապստամբների ճշոր
քնքն էր։ Ծխախոտի թուղթը սանրի վրա գրած, նվաղում էյին
նրանք մորեկ ու բախ յեղանակ և մածնաթանի բաժակներն իրար
խփելով, բաժակահառեր էյին ասում հեղափոխության մասին։
Ալյուքես էյին անում, յերբ պետք էր կրկին հեղափոխական ա-
րիություն ներշնչել մեռնելու զնացող ընկերոջը։

Ծանրությամբ անցավ բանասյին որը և ավելի ծանրու-
թյամբ նստեց դիշերը։

Աւշ գիշերին կամերայից դուրս հանեցին նրան։

— Բուլչիկի պես պահիր քեզ, Սրապ,—ներշնչեց ընկերը։

— Իմ անունը Բեդլար չե,—կարճ պատասխանեց Սրապը։
Յեւթ ընկերները գրկախառնվեցին, մինչև սփնտով կաթափեցնե-
լին նրանց։

Պատշգամբում, յերբ բռնեցին նրան և սկսեցին աչքերը կա-
պել, մի անտույտ սարսուռ անցավ նրա մարմնով։ Ալլես չկա-
րողանալով ակրասկետի իրեն, նա սկսեց բարձրաձայն հայհոյել.

— Ավաղակներ... ավաղակի կառավարություն... ըներ...
աշխարհք մեղի չըմես, մեղի չան նրման կատակցուն...

Զինվորները բռնութեամբ կապեցին նրա աչքերը և բերանը՝ թաշկինակներ սղմեցին, վոր չրդավի. այդ պահին մոտեցաւ տերտերը և հաստ ավետարանը դրեց նրա փակւած բերանին։

— Համբուրիք սուրբ գիրքը, որհնայլ յեղնիտ, վոր հոգիդ արքայութեանը կընա...

Մրապը կատաղած, վտառի ուժեղ մի հարվածով ախպես խփեց տերտերին, վոր նա պատշգամբից աստիճաններով դուրս վեց մինչև դեռին և թափվեցին ավետարանի ձիթոտ թերթերն ու քամու հետ բակից դուրս թռան...

Մրապին ներքև իջեցրին և սվինների մեջ առած դուրս տարան բակից։ Իսկ վերևում բանտարկյալների բոլոր կամերաներից լսվում էին ձնտերնացիոնալիս վոզելունը հնչյունները։

Մրապի թևերը պարանով ամուր կապված էին մեջքին, հաստ շորով ամուր կապել էին աչքերը, քայլում էր նա սվինների ցույց տված ուղղութեամբ, վտրոնց կողքերով խփում էին նրա կողերին. քայլում էր յերկար ու չդիտեր, թե մոտեցող վեպի ուր են տանում իրեն, վոր փոսում են թաղելու։ Հոգնել էին արդեն նրա վտտները, հաղիվ էր նա առաջ շարժվում։ Համկարծ մոտքը քարին կպավ և վայր ընկավ նա։ Ուղեկցող զինորներն ողնեցին նրան կրկին վտառի յեղնելու։

— Սպանեք ելի, ել ո՞ւր եք տանում, — ասաց նա զինվորներին։ Բայց նրանցից վոչ մեկը վոչինչ չպատասխանեց։ Ամբողջ ժամանակ այդ մարդիկ լուռ էին շրջապատի քարերի տես։

— Վախենում եք մե՞ն լսվի, — կրկին խոսեց Մրապը, — մի վախեցեք, դոր ել տանեք, աղյամանցի պուլիմոտչիկ Մրապի սպանելու մեն Բայազետ ել կհասնի, Յերևան ել, հլա կերթա Ռուսաստան ել կհասնի...

Դեռ խոսքը չվերջացրած, նրա ծոծրակին իջավ հրացանի կոթի ուժեղ հարվածը և թափով առաջ նետեց նրան։ Յեմ հենց այդ բոպելին ել կանգնեցրին նրան, բաց արին աչքերը։ Քաղաքից շատ էին հեռացել։ Արդեն բացվում էր լույսը, նշմարվում էին հեռավոր լեռների սիլուետները։

— Ասա ինչ վոր ուղում ես, — գիմեց նրան փափախավոր զինվորների ղեկավարը։

— Սպանեք, ել բոլ ա... — պատասխանեց Մրապը։

— Դե՛, տերտեր, շուտ երա, — դարձավ փափախավորը տերտերին։ Տերտերը մոտեցավ մահապարտին և այս անգամ յերկ-

շատութեամբ ավետարանը պարզեց դեպի նա։ Յերբ ավետարանը դեռ չէր մտնեցվել նրա շրթունքներին, տերտերը ցած դլորվեց Արապի գլխի ուժեղ հարվածից ու ընկավ այն փոսը, վորում մի քանի բոպե հետո պետք է թաղվեր մահապարտը։

Լավեց դեկտօր փափախալորի հայհոյանքը։

— Տո գարկեք ե՛ր, ետոր խոր աստված...։

Յեւ լավեցին յերկու կրակոցներ։ Սրապը դեռ յերեւում էր վտակների վրա։

— Դռչաւ թող ընկնի, եղոր խոր մեռել...։

Յեւ գինիորների հրացանների կոթերը պարզվեցին դեպի նա։ Փոսից դուրս դալով, դադադած մոտեցավ նաև տերտերը և հաստ ավետարանով հրեց նրան փոսը։

Մեջքի վրա թրմփոցով նա փոսն ընկավ։

Հեռվում կարծրում էր արեւելքը, բացվում էր մայիսյան արեւոս արշալույսը։ Սրապը հալածելով վերջին ուժերը, մի քիչ բարձրացավ տեղից և վերջին անգամ բացելով աչքերը՝ նայեց հեռուն, դեպի Դիլիջանի լեռները։ Կարծես թե մահացողի վերջին հայացքը թափանցեց հեռու լեռներից եւ այն կողմ, մինչև Բաղու, նրանից եւ հեռու՝ մինչև Ռուսաստանի անափ դաշտերը։ Վերջին անգամ նայեց նա, փակեց աչքերը և ընկավ մեջքի վրա։ Զինվորներն ու քահանան սկսեցին քարեր նետել մահացողի վրա։ Առաջին ծանր քարի հարվածից նա կրկին շարժեց տեղում, կրկին մեջքը կարեց դետնից, բաց ու խուփ արեց բերանը և խորը շնչելով յուսարացի ողջ, ելի հետ ընկավ մեջքի վրա։ Այս անգամ արդեն մեռած էր նա, բայց թվում էր, թե վերջին անգամ նա ուղում էր շնչել դարձած ծաղիկների բույրը...։

Ամբոցի պատշգամբում շատաւ ու անփուլիմ յեւ մատիտով գրի յեւ տնում այս պատմութեան վերջին տողը և ծալում եւ տեսարակս։ Ի՞մ ուղեկիցներն սպասում են ինձ, նրանք պատրաստվել են նոր բաներ պատմելու, իսկ յեւ թվում է, թե այլևս յոկ չեւ կարող։ Հուշում ե ինձ մի մարդու կյանքի պատմութեանը, վորին չեւ տեսել յերբեք։ Յեւ հեռուն եւ նայում հեռմինի ամբոցի պատշգամբից դեպի ձախ և իմ առաջ տարածվում է կանաչ մի հարթութեան։ Այդ հարթութեան միջով հոսում են յոռների սասարաններից զոխող աղբյուրների ջրերը, վորոնք խառնվելով

իրւար, վարար դեռ են դառնում: Գետը հոսում և հարթությունում և դնում և թափվելու արտասուքի պես հատակ լիճք: Կարծես լեռներից մինչև լիճը սողում և անծայր, կապույտ մի գոտի, իսկ վերևում կապույտ յերկինքն և, անհուն լազուրը և փայլում և դարձան արեղակը...

— Ներս մտնենք կամերաները տեսնելու, — հրավիրում են ինձ իմ ուղեկիցները:

Ներս ենք մտնում, առաջ շարժվում ամբողջ ձնադ միջանցքով ու կանգնում ենք մեծ կողպեքով փակված մի դռան առաջ: Մտաւայողները բաց են անում դռան ու ներս հրավիրում մեզ: Փոքրիկ խուց և դա, լուսնի վրէժի լուսամուտ, լցված և ձյունի նման սև, թանձր մութով: Պոնավ ու ստոն ուղի առաջին ալիքը ծանրությամբ ձնում և կուրծքը:

— Սա ընկեր Սարուխանյանի կարցերն և առաջին որվա չարչարանքներից հետո այստեղ են նետել նրան...

Անցնում ենք յերկրորդ կամերան: Սա ունի մի նեղ լուսամուտ, վորից լույսի փոքրիկ շերտ և ներս ընկնում: Իմ ուղեկիցները շարունակում են պատմել:

— Կարցերից հետո ընկեր Սարուխանյանին այստեղ բերեցին, իսկ մեղ բանտարկել էյին կողքի կամերում: Բանտարկության յերրորդ որը կլուսնիկ Տիգրանի միջոցով, վորը դրամով դայթակղվելու թուլություն ուներ, յես այստեղ տեսա ընկեր Սարուխանյանին: Նա ա՛յ, այստեղ ընկած եր թախտի վրա, իսկ յես ներս մտա ու կանգնեցի դռան մոտ, ա՛յ, այստեղ: Նա յերբ նկատեց ինձ, հաղիվ կարողացավ դեմքը դեպի ինձ թնքել, ամբողջ մարմնով տեղից շարժվել նա չնր կարողանում: Դաշնակները ծեծնելով ջարդել էյին նրա թևերն ու վրաքերը, սև արյունը չորացել եր նրա պոկոտված մաղերի արմատներին, նրա գեղեցիկ դեմքը ջարդոտվել եր ու ալլանդակվել: Թախտի վրա ընկած եր վրէժ Թև Հովհաննես Սարուխանյանը, այլ նրա փչրված լուսկների կույտը:

Յես կանգնեմ էյի այստեղ, դռան մոտ և խոսել չեյի կարողանում: Քիչ հետո նա նայեց ինձ վրա և հաղիվ կարողացավ թույլ մայնով ասել:

— Տղերքին ասա, Գարսևան, վոր մենք չենք պարտվել... մենք հաղթելու յենք...

Վերջացնում և իմ ուղեկիցն ու մենք բոլորս լուռ մենք:

— Հա՛, առաջ եք ինձ, — հարցնում եմ յետ—խակ լինել յեղամի
Բեդլարի վերջը։

— Բեդլարին իրենք, գաշնակներն սպանեցին, մորալեռ պրո-
փակատորի, մոր մեկ մեր կողմն եր անցնում, մեկ՝ նրանց։ Ա-
ռում են, վերջին բուրեյին նա իր մաս ե կանչել զաշխին և ինչ-
մոր բան փափապել նրա սկանջին, վերջին մատնությամբ մաշից
սպառփելու հույսով։

— Ահա այստեղ ել նստած եր Սրապը...

Մենք մտնում ենք Սրապի կամերան և խոսելու մղին չենք
դռնում մո՛չ յետ և մո՛չ ել իմ ուղեկիցները։ Ամեն ինչ նրա մա-
սին առվան է։ Յետ ներքին գողով մտնելում եմ նեղ լուսա-
մուտին, մոր գուշո և նայում գեպի կանաչ լեռները և մորան-
դից առաջնորդները յերևում և կարմրող արեւելքը։ Յետ կանգնում
եմ լուսամուտի առաջ, փակում աչքերս և տեսնում ամ Սրապին,
խիզախ ու աներկյուղ յերիտասարդ հաղադարձին, տեսնում եմ
կարմրալոս գլուղացի աղջկան, մոր սուպանց նրան, սպանց և
սլլեռ յերբեք չտեսով. յետ տեսնում եմ, թե ինչպես նա կրծքին
և սեղմում ճաղկեմուռնը, կարծնլով, թե Սրապն ինքն և այդ
ճաղկեմուռնն ուղարկել իրեն։

Իսկ կամերայի նեղ լուսամուտից իմ գնեքին խփում և զար-
նան իմարմ, կենտրար սղը։ Յեվ... կրկին բուրում են ճաղկե-
ները...

Կ Ե Զ Ե Զ Զ Զ

ՎԱՐԴԱԳՈՒՅՆ ՔԱՂԱՔԻ ԲՆԱԿԻԶԸ

Ասորդադույն քաղաքի բնակիչներից շատերն ելին սպասում նրան, վորին յերկաթուղին բերեց մի որ, տախտակն մեծ արկղի մեջ դրված: Արկղի վրա ինչ-վոր ոտաբ գրեւ կային, վորոնք շէնքը կարողացան կարդալ վարդադույն քաղաքում:

Եւր Հանքախոր Տեփանը, քարհանքներից՝ բլուրների նկշարահաններով կամաց իջալ ներքև:

Իրիկուներ քարծրածուս էր Մանթաշու ձորից ու կախվում բլուրների հանդույցում կասուցված վարդադույն վոքերիկ քաղաքի ու կայարանի վրա: Իսկ հեռվում, իրիկնային մութուշուսի մեջ՝ բլուրների ուսերին զնվում ելին քարհանքերը, ալիլի հետու՝ քանդված վանքի շէնքն ստվերն ու նրա դիմաց՝ հին գյուղը, ուր ուսիերի պես մանր շէնքերը հենվել ելին իրար ու կախվել բլուրների շրթերի վրա:

Գլխաքաշ գնում էր Տեփանը, արծաթի պես բեղերի միջից հանդարտ փշելալ յերկար չիրուխի ծուխը: Մի քանի տեղ կուսնալով նա անցալ գատարկ վաղոնների տակից ու քայլեց նորից պեպի յերկաթուղու վերջին փակուղին, ուր քաց վաղոններից մեկի վրա պես դրված էր տախտակն արկղը, վորի մեջ տեղավորված էր քար կարող մեքենան:

Տեփանն արկղի տախտակների նեղ ճեղքերից նայեց ներս, փնթինթաց մի քիչ ու հետո նորից վերադարձալ, ինչ-վոր քանից զգոհ:

Իրիկնային առաջին կապույտ լույսերը վառվեցին հեռվում, բլուրների վրա՝ քարհանքերի, քաղաքի ու կայանի վրա:

Զիրուխի պէնք բուք մատուլ հանդցրեց նա, հետո չիրուխը խրեց դոտու մեջ ու կանգնեց քաղաքի ամենավերջին յերկհարկանի շէնքի անկյունում, ուր բլուրների գիղգաղներով իջնում

եյին վաղանեակներն նեղ դժերն ու խաչվում յերկաթուղու
ռելսերին:

Մուկ պատի վրա՝ շախմատի տախտակի քառակուսիներն պես
փայլում էյին լաշն պատուհանների ապիտակ ապակիները: Գնա-
նից քիչ բարձր պատուհանների մեկից ներս նայեց Տեփանը,
սեղանի յետևում տեսավ Հանգիմի քարտուղար Սիմոնին, վար-
մի վրաջը դրել էր տարուբեակի վրա ու ծնկին հենված ծխե-
լով, ինչ-վոր մի բանի մասին պատմում էր մի քանի ֆահել
Հանքափորի: Իսկ ներսից յերևացին զրտնած ապակուն կպած
Տեփանի խուճուճ բեխերը, տափակ քիթն ու հաստ շրթունք-
ները:

Տեփանը քայեց դեպի դուռը, ճանապարհին շարունակ մրտ-
մտալով տախտակն արկղի մեջ դրված մեքենայի մասին:

Իսկ հեռվում, բլուրների վրա՝ Հանքերում դեռ վտավում
էյին լուսները:

Սիմոնը վտաքն իջեցրեց տարուբեակից ու վտանց կիսատ
ձխախտոր:

— Այ, քսան թվին աշխատում էյի Ռուսատտան՝ Հանքե-
րում. թշնամին Հուպ էր տվել, յերկրին քարածուխ էր պետք.
Համա ինչքան վոր Հանքափոր վարպետ կար հրացան վերցրած
կռիվ դնացին: Հանջը կանգնելու յեր, մի որ էլ բռնացրի մեր
Իվանին—վոնց թե՛ պոտի աշխատեմ վրուրովի վրա. նա Հանքի
տվեց, թե չես կարող, Հանքչի տղա յեր, յես էլ թե՛ չե կկա-
րենամ. ախր վաղանեակի էյի: Սկսեցի աշխատել, ինձ հեռ էլ
ուրիշները: Առաջի մի յերկու օրը ձեռներս դադում էյին. քիչ
էլ ծուռ էր դնում, Համա հետո՝ չե: Ու եսպես սովորեցի, հիմի
էլ կսովորեցնեմ ձեզ:

Նրանց նորից սկսեցին խոսել: Յեվ անընդհատ, կարծես
խորը գետնի տակից լսվում էր մի խուլ դղրդոց: Դա մոտիկ
քարհանքերի աղմուկն էր:

Ու նրանցից ամենաերիտասարդ Հանքափորն սկսեց պատ-
մել, թե վոնց, յերբ դնացը սուչելով մոտեցավ վարդապետին
քաղաքի փողբիկ կայարանին ու քիչ հետո քարհանքերում կար-
ծես ռաւմբի պես պայթեց լուրը, Տեփանը սեպերը դտրկելիս
մտախարա դցեց վրուրովիին:

Հետո նրանք դուրս յեկան ու բաժանվեցին տարբեր կողմերի վրայ:

Հետաձերսում, բլուրների վրա մի շշակը կանչեց, հետո մյուսը՝ կայարանում: Բլուրներից իջնում էին հանքափորները: Իսկ յուշաներն որորվում էին քամու դեմ: Միմոնը քայլում էր ու նայում հանքերին: Իսկ նրա դեմը բարձրացել էին ընթացողաթ բլուրների մութ ստվերները:

Նայում էր հանքերին ու մտածում էր նա՝ յերկտասարդ հանքափորների, վրուրովի ու Տեփանի մասին: Իսկ հետո նա թևքովից կամրջի և վերջին չինարի մոտ ու բլուրների սապառանքն իջան շենքերից մեկի ուսերի յետևը:

Տարելի փոքրիկ դրասենյակի սպիտակ պատից կախված էր բուդիլնիկը: Յեվ տարիներ շարունակ պատվում էին նրա դույզ սլաքները միևնույն անկատելի արագությամբ ու պատի վրա իջնում էր չղթալի ծայրը: Իսկ բուդիլնիկի տակը կախված կալվառ ու քառակուսի տախտակի վրա ամեն որվա թվերը չպրեց տարելչչիկն այն որից հետո, յերբ վրուրովին սկսեց սղոցել հանքը:

Դա նշանակում էր, վոր վաղոնեակներն ալելի արագ էին սահում դների վրա, մուրներն ալելի արագ էին տաշում, ու կարելի-կոտն ալելի արագ էր մորերից բարձրացնում քառակուսի քարը, վորը յերկաթե պարաններից կախված սահում էր ներքև: Ու նորից մարդը մեքենայով տաշում էր քարը: Խին ալելի շատ էր թափվում, Ծածկում հողի յերեսը: Իսկ մի ուրիշը քիչ հեռու սղոցում էր քարը և նեղ խողովաներից թափվում էր ջուրը՝ քարի ու սղոցի վրա: Յերկաթուղու բաց վաղոնները մանում էին քարհանքերը, հետո կամրջի պես կռանը նորից բարձրացնում էր քարերի խորանարդներն ու դարում նրանց վրա: Ու գլորվում էին վաղոնների անիվները ուսերի վրայով, անցնում էին սպիտակ, փոքրիկ կայարանի առջևից: Ջաջուռցի մի սլաքավար բաց էր անում ուսերի ճանապարհը:

Հետո ճանապարհին մոտիկ գյուղում, մի ալևոր ամի հանում էր փափախն ու յերկար, շատ յերկար նայում էր վաղոնների յետևից, յերբ լղարիկ մի յեղ մոտենում էր ու դունչը

դնում մոտորի ունեւորի վրա։ Լեռներին իջնում եւ իրիկնամուտ։ Այլեւս Ալադլադն ել՝ պարտւած ապւետի պես՝ ամոթից պահում եր ամպերի փեշերի տակ։ Զորից յեկնում եր գիշերը։ Մթնում կորչում եյին վարդապետին քաղաքը, կայարանն ու ունեւորը, իսկ բլուրների ու քարհանքների վրա վառվում եյին լույսերը։

Ծրջվում եր որը, հետո գիշերը, իսկ վաղոճների անխնայը նորից դուրսվում եյին ամպի արագ ու արագ, մաշում եյին հաղաթուր կլիմաներն ու հասնում ստեպներում, հորիզոնների վրա կառուցված քաղաքների կայարանները։

Այդ նրանից եր, վոր վրուրովկեն սղոցում եր հանքը, և մեկ ել՝ այն փոքրիկ նամակից, վորը նրա հետ յեկաւ տախտակե արկղի մէջից։ Եդ նամակը վարդապետին քաղաքի հետու և անծանոթ ընկերներին ուղարկել եյին այն գործարանի բանվորները, վորոնք պատրաստել ու ճամբել եյին վրուրովի մեքենան։ Նրանք մրցման եյին կանչել, վոր հանքափորներն ամպի շատ քար տան յերկրին, իսկ իրենց՝ ելի ուրիշ մեքենաներ։ Այդ նամակն առաջինը կարգացել եր Սիմոնը, նորից հիշել եր իր ընկեր Իվանին, դպացել եր խորը մի թեթեւություն։ Հետո վարդապետին քաղաքի հանքափորներն ուղարկել եյին նրանց՝ իրենց պատասխանը, խոստումը։ Ու յերբ վրուրովկեն առաջին որը բարձրացրին հանքերը, առաջինը նրա վրա աշխատեց ինքը, Սիմոնը, վոր սովորեն մյուսները։

Իսկ տարելի դրասենյակի պատից կախված նորից պատվում եյին բուդիլնիկի սլաքները և ժամանակը համիտենական արագությամբ առաջ եր դուրսվում։

Զորերն արձադանք տվեցին վարդապետին քաղաքի վրա, յերբ դեռ չեր կիսվել գիշերը։

Յերկար տարիներ շարունակ այդպես խուչ արձադանք եյին տալիս ձորերը, յերբ չչակը կանչում եր և հերթափոխ եր լինում քարհանքներում։ Բայց այն գիշեր ուրիշ տեսակ կանչեց չչակը, այդպես մեկ ել մի անգամ կանչել եր շատ առաջ, յերբ փլվել եր լեռն ու տակովն արել յերիտասարդ մի հանքափորի։

Քարալմները գդրդացին ձորերի վրա։ Վառողի ծախը խառնվեց ամպերին։ Կանդեկցին մուրհները, սղոցներն ու մի վաղա-

նեակն ընկալի դժից դուրս։ Հանքափորները՝ չորերին, ունե-
ին սուսի՛ր փոշի ու յեղունների վրա վառողի համ, խառը խժրերով
իջան բլուրներից։

Տաղնապով արժնացան քաղաքի բնակիչները, արթնացան՝
հանքակացարաններում, բնակարաններում ու միջանիսը հին
դյուղում։ Վաղում ելին նրանք մեռներին լապտեր լսնած, հետո
կանաչք՝ փեշերից մանր յերեսաներ կախած։ Նամուրջի մոտ
վաղում էր մեկը մի վառքը բարիկ, լապտերի փոխարեն կոշիկը
մեռքին բռնած։

Բանկապատերի տակից կուլակուլ է թաքուն գլուխի հին
դյուղն էր վաղում Տեփանը, արջի պես կամաց թոնթորալով ու
մեկ—մեկ նայում էր յեա՝ քարհանքներին, թքոտելով խուճուճ
բեխերը։

Իսկ վարդադույն քաղաքի բնակիչները՝ չընապատել ելին
հանքափորներին, կանչում էին իրար, վորն ամուսնուն, վորն
էլ յեղբորն ու բնկերսջը։

Բլուրներից ամենավերջինն իջավ յերեսասարդ մի հանքա-
փոր, նրա քունքերից արյուն էր կաթում։ Բուրբը չընապատեցին
նրան...

—Ո՛վ մնաց, — հարցնում էին ամենքը և լապտերի չոզերով
լուսափորված նրանց գեմքերից կաթում էր սարսափ։

Նա մի րոպե լռեց ու նայեց շուրջը։

—Վերջինը յեա էլի, — ծանր ու լուռ պատասխանեց և կարծես
մեկին փնտրում էր նա, բայց չգտավ վարդադույն քաղաքի
բնակիչներին մեջ։

Յերը հանքափորը լռեց, բազմությունը ճեղքելով առաջ ան-
ցավ մեկն ու կանգնեց նրա գլխացը։

—Ե՛թ, սուս ես տեսմ...

Նա գոսաց մեռքը բարձրացնելով ու յելավ մտիկ մի քարի
վրա։

Այժմուկը գաղաթեց։ Շչաղը գեռ կանչում էր, ու ձորից խա-
փարի մեջ բարձրանում էր ծուխը։ Բուրբը լուռ նայում էլին ի-
րար, ամեն մարդ նրից մաքում փնասում էր իր ծանոթներին։

— Հանքերում մնացել ե...

— Ո՛վ, — հեռվից դուստց մյուսը։

— Վրուքովիկն, — ծանր ու հանդարտ պատասխանեց նա։
Հանքափորն ամոթով գետին նայեց։

Նորից ազմուկ բարձրացավ: Մի քանիսը կանչում էին իրար, մյուսները կարգադրում էին, ազմկում էին նաև վարդապետին ֆաղաքի բոլոր ելեկտրական դանդերը:

— Ո՞վ կդա ինձ հետ...

Նա, ելի մի քանի հոգի լսպտերը ձեռներին բարձրացած դեպի քարհանքերը:

Միմոնն եր:

Գնաց նաև ջուռքերից արյուն կաթոզ հանքափորը:

Շչակը դեռ կանչում եր խավարի դեմ ու պատվում էին լսպտերները: Միմոնը մի քանի հոգու հետ բարձրացավ ժուլոն ու իջավ ձորը: Քարափները թափվել էին մի քանի մաշարածև հանքահորերի վրա: Քերձերից, խավարի մեջ, դեռ բարձրանում եր բարակ մի ծուխ, խառնված փուռն: Հետո նորից մի քար պայթեց:

Որորվեցին լույսերը: Դիմացը, բլուրների կողերին խրված ելեկտրական մի սյուն կոտրվել եր ու ճոճվում եր ձգված լարերի վրա:

Նրանք լսպտերների լույսով իջնում էին քարհանքերը: Ճեղքվել եր հանքը և հակայական մի մասն որորվում եր խավարով լցված ֆաղաքի վրա: Իսկ նրա մի ափում կախվել եր վրուզավեն: Որորվում եր քարը, նրա վրա որորվում եր մեքենան:

Նրանցից ամեն մեկը մտածում եր, թեկուզ կյանքի դեռվ փրկել մեքենան, վոր բուռիլնիկի շղթայի տակը կախված կալնոտ տախտակի վրա չլիքորանան թվերը, վոր պատվի ամոթով չմիան իրենց հեռավոր ընկերների մոտ:

Միմոնը սլաքանի ծայրն ամուր կապեց մեջքին, քարափներից նայեց վարդապետյան ֆաղաքին ու կախվեց ներքև:

— Միմոն, պարանի ծայրն ինձ տուր, յես կիջնեմ, քու կյանքը պետք և մեղ ու հանքերին, —ասաց ջուռքերից արյուն կաթոզ հանքափորը:

— Պարանն ամուր պահեք, —պատասխանեց Միմոնը, յերբ արդեն կախվել եր ներքև:

Ներքևում Միմոնը կանգնեց որորվող քարի վրա, տեսավ

Հեռվից մի քանի լապտեր բարձրանում են քարհանքերը, նրանցից ափելի ներքև՝ էլի ուրիշները։ Նա մտնեցավ վրուրովիլին, չերկարացրնց զողացող ձևաքերն ու ամուր բռնեց նրանից։ Լապտեր կտրվել էր։ Նա քաշում էր ծանր մեքենան։ Մեքենայի ու Սիմոնի վրա վերևից կախվել էր խորանարդ կտրված քարի մուժ ոտակերը։ Քրտնքի կաթիլները Սիմոնի ճակատից ընկնում էին ծծանի պես հանքաքարի վրա ու չորանում։

Նրա վտանքի տակից խնձն աղմուկով թափվեց քարհանքերը, սահելով քարափների շրթերից։ Ներքևում խնձը խուլ աղմուկով դարնվեց քարերին, խավարում արձագանք տվեցին ձագարանն քարահանքերը։ Խի՜նի Հեռ ներքև սահեցին Սիմոնի վտանքը, իսկ նա կախվեց քարերի պուռնկներից ու պարանից, և լսեց իր սրտի ուժեղ ու ծանր թպրտոցը։ Պարանը սեղմում էր նրա կողերը։ Կտրվեց նրա գոտուց կախված լապտերի կեղտոտ ապակին ու բոցն սկսեց խանձել պարանի մազմզուկները։ Սիմոնը վաշի Հոտ զգաց. նայեց վերև՝ քարափների վրա կախվել էլին լապտերները։

... Սիմոնը վրուրովիլեն անցրեց որոշվող քարի ճեղքի մյուս կողմը, ծանր ու խորը շնչեց, Հեռո նորից նայեց վերև։ Ու նրա չերկար բեխերից խավարի մեջ ծորեց բարակ ու դռճ մի ժպիտ։ Սիմոնը պարանի ծայրը քանդեց մեջքից, մարած լապտերը Հանեց զոտու արանքից, վառեց ու մի քանի անգամ պտտեցրեց խավարի մեջ։ Պարանի ծայրն սկսեց արագ բարձրանալ և ծորից իր Հեռ ինչ-որ աղմուկ տարավ քարափների վրա։

Հեռվում՝ դիզզապներում որոշվելով դեպի ձորն էլին իջնում լապտերները։

Սիմոնը լուռ վստիկեց սև բեխերն ու նայեց քարհանքերին։

— Ե՛ր, թշնամու ձևաքը, տղերք, ետքան Հանք խլեց, ետքան վազոն կորցրինք. չերկու որում պատասխան կարո՞ղ ենք տալ։

— Կտունք...

Քունքերից արյուն կաթող Հանքափորը լապտերի լույսի տակ ճանապարհին մի փափախ գտավ։

— Ե՛ս խո Տեփանինն եմ։

Ու փափախը ձևաքն-ձևաք անցավ։

Իսկ նրանք բլուրներից և՛ տխուր, և՛ ուրախ իջնում էլին ներքև։

Եզ դիշեր, յերբ Սիմոնն անկողին մտա՛յ՝ նրա քուռը յերկար ժամանակ չեր տանում։ Նա աչքերը փակել ու կիսաքուն մտածում եր։ Նրան թվում եր, կարծես լողում ե ինքը՝ բա՛րձը բա՛րձը ամպերի մեջ։ Ու պատուհանի ապակու յետեից նայում ե Տեփանք։

Ահա մտնում ե տարեկի փոքրիկ սենյակը, պատից կախված նորից պատվում են ժամացույցի ուլաքները։ պատվում են նրա տառամնավոր անխի՛նները՝ նույն արագությամբ, ինչպես մի քանի որ առաջ ու տարիներ առաջ։

Կարծես մեկը լուռ հեռևում ե նրանց ընթացքին, վոր վուշ ծուլանան ե վուշ ել սահմանված արագությունից ուժեղ պտտվեն։ Ու նորից ժամացույցի շղթան իջնում ե կալճոտ տախտակի վրա, վորի թվերն ամեն որ աճում են։ Ու ամեն որ, նախորդ որմանից ավելի արագ պտտվում են վազոնեակների փոքրիկ անխի՛նները, ավելի արագ պտտվում են կոանների, ճախարակների անխի՛նները, վազոնների անխի՛նները։

Ծրվում ե Սիմոնը քարհանքերում, ուր աշխատանքը ժամացույցի պես կանոնավոր, բայց ավելի արագ առաջ ե ընթանում։ Ու նախորդ որմանից ավելի արագ վրուրտվի սուր տառամները կրծում են հանքը, հեռս թվում ե նրան, անձրևը խլչացով թափվում ե քարհանքերի ու լույսերի վրա։

Բայց այդ՝ ծառերի խլչոցն եր նա լսում։ Բացվում ե որը, վարդապույն փոքրիկ քաղաքի վրա։

Г. А. В. В.

У а з р е

Այ՛, յեթե մահճակալին քնած այն փոքրիկ աղան արթուն
լիներ, յես հենց նրան կպատմեյի ամենը, նրան կբացեյի իմ
սիրտը և... բայց նա հանգիստ քնած և, գանդուր մազերն ան-
շարժ փռված են բարձին, իսկ գեմքին ել նիրհել և գեղեցիկ
ժպտար:

Այո՛, յես նրան կպատմեյի բոլորը:

Կպատմեյի այն մասին, թե ինչպես էյին ապրում մարդիկ,
յերբ աշխարհի տերը փողն եր, ապրուկ մարդն ու յերբ արտե-
րում արշան հասկերն էյին կանաչում:

Կպատմեյի այն մասին, թե ինչպես այդ մարդիկ վտաքի յե-
լան ու... Կպատմեյի այն մասին, թե ինչպես և ինչ դնով ձեռք
բերվեց մահճակալի մոտ աթուղին գրած նրա շորերի վրա փայ-
լող պիտոնբրահան կարմիր փողկապը:

Կպատմեյի և այն, թե ինչպես մի գիշեր, մի կին, իրեն չատ
հարազատ մի կին ծնծեց մեր խրճիթի դուռն ու... Բայց նա
հանգիստ քնած և, բարձին թափված են գանդուր մազերը, գեմ-
քին ել նիրհում և գեղեցիկ ժպտար:

Այ՛, յի՛շի լալ և, վոր յես ձեզ պատմեմ, դուք լսեք ինձ:

Քունն աչքերիցս հեռացել և և յես կանդնած եմ պատու-
հանի առաջ ու գիտում եմ դուքսը:

Ինչո՞ւ աշտո աչքան խիտ և գիշերային խափարը և ինչո՞ւ
յե այդքան մոռալ յերկինքը: Ցուրան արդեն տիրապետող և,
իսկ կանաչն ել գեղնել և: Դուքսը մոռալ և սե և: Ինչ վոր սրվ-
որվոց և լավում դրսում. այդ հանդարտ հոսող գե՞տ և, թե՛ թա-
փառահան անցորդի անդուրեկան սուլոցը: Չե՛, յերկինքն և անձ-
բեռում:

Ջրի կաթիլները գարննում են պատուհանի աղակիներին,

կաշու մրանց, հետո ծորաններով դեպի ներքև հոսում։ Ելեկ-
արական լույսն ալիքվում է ապակիների վրա։ Վորտում է յեր-
կինքը և նրա հարցական Փոնի վրա սվինվում է կայծակը։ Խո-
րը, խավար լուսթյուն և տիրում։

Սա... Սա...

Միայն անձրևի ու մահճակալի քնած յերեխայի շնչառու-
թյան ձայնն է լսվում։

Այ, հենց այդպիսի մի դիշեր եր, յերբ...

Մեր գետն անցնում եր դաշտերով, ձորերով, դեղին արտե-
րի միջով, կանաչ ծառերի տակով, հետո հոսում, հեռանում
ու անհայտանում հորիզոնի զբկում։

Գարնանը, յերբ հալչում եր մեր սարերի ձյունը, մեր դաշ-
տերի ձյունը՝ մեր գետը վարարում եր, պղտորվում, ծառեր եր
պոկում ամերից, քարեր եր պոկում գետնից և մոնչալով դլոր-
վում առաջ։

Աչնանը պարզվում եր մեր գետի ջուրը, անշարժանում եր
հոսանքը և ամեն ինչ, ինչպես և գետը, ծածկվում եր ախրու-
թյան հաստ սավանով։

Են տարին մեր դյուղն ել եղպիսի աշուն սպրեց և ծառե-
րից, դեղեցիկ ծառերից թափվեցին դեղին տերևները։

Են որն ել մեր դյուղում մարդկանց դեմքին ժպիտ չեր-
վաց, են դիշեր դյուղը սև հագավ, իսկ խավարը շատ խառցավ։

Ամեն ինչ լուռ եր, անգամ սոսիմ շները չեյին հաջում։
Քամին սուրում եր, բնկնում դանից-դուռ, ծեծում բոլոր պա-
տուհանները, բայց ապաստարան չեր կարողանում գտնել։

Հանկարծ ինչ-վոր մի շուն թույլ կլանչեց, ինչ-վոր վտանա-
ձայն լսվեց և մահացավ։

Քիչ հետո մեկը ծեծեց մեր խրճիթի դուռը։

Յես մենակ եյի, իսկ տղաս մեծացած, հասունացած աղաս
դեացել եր...

— Ո՞վ ե։

Վոչ մի պատասխան։

Մոտեցա դուռնը։

— Ո՞վ ե։

Լսվեց լացող մի մանկան ձայն։

Յերկյուղած, գողացող ձեռքերով յևս բացի դուռը։

Դրսում սև խավարի միջից յերևաց մի անծանոթ կնոջ նե-
հար գեմք։

Գրկին ունեւր ծնկեր մի յերեխա: Առաջացաւ, մի վտաքը ներս գրեց ու .

— Մենա՞կ ես:

— Այո՞: Տղաս ել եր ինձ հետ յիսում, իսկ հիմա նա բազակալում եւ, հիմա նա...

Անձանոթ կիներ քիչ նայեց աչքերիս, հետո գրկած յերեխան մտակցրեց շրթունքներին, շատ պինդ համբուրեց, ապա մեկնեց գեպի ինձ եւ .

— Դու մայր ես, քեզ մտաւհում եմ յերեխա: Յես մի գործ պիտի կատարեմ, իսկ նա ինձ խանդարում եւ: Վերցրու նրան: Ահա եւ փող: Յես կփերազաւնամ:

Հետո նա նորից համբուրեց փոքրիկին, արցունքով կնքեց նրա դեմքն ու հեռացաւ, անհայտացաւ գիշերային խաղարի գրկում:

Դեռ յերկար ժամանակ գուռը մնաց բաց ու դեռ յերկար ժամանակ յես նայեցի անձանոթ կնոջ անձանոթ յերեխային:

Հանկարծ նրա վզից կախված ինչ-մը կապոց տեսաւ, բաց արի աչն, թղթի մի կտոր եր, իսկ միտն դրած հետեյայլը .

«Հորս կոփի դաշտում սպանեցին: Մայրս գնաց փերցնելու նրա բնկած հրացանը... Գթացեք ինձ»:

Յերեխան թոյլ տանն ու խելագարի պես գուռս փաղեցի: Ամբողջ գլուղն առկն ու միտ արի, իջա մորը. բայց չերեաց անձանոթ կնոջ հետք:

Հետո կանդնեցի բարձր ժայռի միտ եւ ուժեղ գոսացի .

— Ե՛յ, վո՞րտեղ ես, անձանոթ կին: Ինձ ել տար հետդ, չե՞ փոքր իմ միտի, արդեն հասունացած տղան ել ե կռփի դաշտում: Ինձ ել տար հետդ:

Միայն մտերն արձագանքեցին ինձ:

— Լա՛վ, անձանոթ կին, յես կգլթամ, կխնամեմ քո յերեխային, իսկ դու ել իմ հասունացած մորդուս նայիր, մոր գնդակը չխրփի նրա կուրծքը, մոր...

Յերկար, շատ յերկար տարիներ անցան, ճատերը մի քանի անգամ կանաչեցին, արտերի հատկերը դեղնեցին, մի քանի անգամ հայրիկ մեր լեռներին ձյունը եւ զարուհը ժպտաց նրան, կարմիր դրոշակը բարձրացաւ մեր լեռներում, ալիւլի ճերմակեցին իմ մայրեր. բայց նրանք՝ անձանոթ կիներն ու իմ հարսդատ մորգին չփերաղարձան, չերեացին: Հիմա յես կանդնած եմ

պատուհանի մոտ և դիտում եմ դուրսը, գիշերվա խավարը, անձրևը և յերկնքի ֆոնի մեջ սվինգող կայծակը:

Վորտը դուռում և, իսկ անձրևի կաթիլները զարնվում են պատուհանի ապակիներին, հետո ծորաններով դեպի ներքև հոսում:

Ինձ թվում և, թե դա վուջ թե ջուրն և, այլ անձանոթ կնոջ, հարազատ վորդուս արյունն և:

Յերևի նրանք ընկան կովի դաշտում, յերևի նրանց գիտկենքը յերկար դիտեցին իրար, առանց իմանալու, վոր...

Թող այդպես լինի:

Այ, նորից կռիվ կլինի, զնդակները կկրակվեն և յես կվերցնեմ մահաակալին քնած փոքրիկ յերևխային, վորի շորերի վրա փայլում և պիտոներական կարմիր փողկապն ու դուրս կգամ մարտադաշտ:

Այնտեղ ընկան նրան շատ հարազատ մի անձանոթ կին, և իմ հասունացած վորդիս:

Նա իր պիտոներական կարմիր փողկապով, իսկ յես իմ սպիտակած մազերով դուրս կգանք կովի մեր հարազատների, յնդրայրների, հայրերի, մայրերի ու ընկերների արշան համար կյանքի համար:

Գ. Հ. Պ. Գ. Պ. Գ.

ԳԵՏԻ ՀՈՐԶԱՆՔՆԵՐԻ ԱՌԱՋ

ՅՈՒ ԱԳԵՍԻ ԱՇԽԱՏԱՆԻ ՀԵՐՈՍԵՐԻՆ

Ток молодости—он
электроток!
Моя Республика
им годы поборола.
И этот ток
теперь на долгий срок
Подшефный
Ленинского комсомола.
А. Безименский

1

Յերկա՛ր—յերկա՛ր նստում էյի քո անարև ասիերին, նստում,
նստում էյի քեզ, նստում ու մանուկ միաքա տարփում եր քեզնով:
Յեռ լուսւմ էյի, պաշում չուշա ու մնում արձանացած քո
տառջ:

Քո յափուները համառ էյին, կատաղի.—տեսնում էյի, թե
ինչպես խելասուրեն դարնփում էյի քո քարքարոտ ասիերին, պո-
կում այնուպից թփեր, քարեր, ալիպոտ ու վայրադ աղմուկով
խառնում այդ բոլորն իրար, աղմում հարվածներիդ տակ ու ժեռ
բարձրություններից ցած թափելով, տանում էյի ք հեռա՛ն...
հեռա՛ն...

Դու ահեզ էյիր:

Մարտուն էյիր թափանցում յերակներս ու աչքերս փափում
էյի քո տառջ:

Առյուծամուսնչ ձայներդ այնպիսի ահեղությամբ էյին հառ-
նում սկանջներին, վոր կարկամում էյի սարսափից ու դողում՝
ինչպես ցրտից:

Յերբմեծ պղտարփում էյիր դու, ջինջ ալիքներդ ուռչում ե-

յին, բարձրանում, ու ավազախառն մուլթ պատկերիդ մեջ յարմարեալ ելի կարողում յես:

Յես գիտեյի, վոր քո լափուաների մի թեթև հարմածից յես շունչս կտամ:

Յես սարսափում եյի քեզնից, բայց սիրում եյի չեզ, անշափ սիրում:

Սիրում եյի չեզ, վորովհետև իմ սիրան ել եր զարկում այնպես, ինչպես քո ալիքները՝ ասիերիդ, վորովհետև իմ յերակների արշուան ել յետում եր, այնպես, ինչպես դու ես յետում քո անդուանդ հատակից:

Դարեր շարունակ ցույց եյիր տվել քո աշավոր ուժը և դարեր ի վեր ծունկ եյին շոգեւ քո առաջ անթիւ բազմությաններ մարդկանց:

Այդպես ահեղ եյիր դու:

2

Տարիները զլորվում եյին, չրջում յերեսներն ու անցնում, որերը բացվում եյին, ժպտում կյանքին—հանդում: Բայց դու դարձյալ հինն եյիր, դարձյալ հինը:

Ու մի որ, վոր արև եր քիթ, վոր յերկինքը կապույտ եր ու քինջ, չեզ այցի յեկան նոր մարդիկ, նրանք դիտեցին չեզ, նրանք դիտեցին քո մամուսածակ ժեւ ասիերը:

Դու չգիտեյիր ովքեր եյին դրանք, դու չգիտեյիր, վոր դրանք Սոցիալիզմ կառուցող աշխարհի հանդուգն ներկայացուցիչներն եյին: Դու շարունակում եյիր փրփրել, շանթերը դարկել բերնիցդ ու ալիքների յերամները զլուխդ առնելով, պոռթկում եյիր ասիերիդ մեջ:

Նրանք յերկար խորհեցին քո ասիերին ու նրանց լուռ դեմքերին քո դեմ պայքարելու ծանր կնճիռներ յերևացին:

Դու չգիտեյիր այդ:

Դու առաջկա թափով շարունակում եյիր ծփալ քարերին, լվալ նրանց յերեսն ու հեռ—հեւլով քո ալիքները, նորից տանում եյիր գիրկդ ու նոր դրոշով առաջ տանում:

Քո անհարթ ասիերի, քարքարոտ թփերի մեջ, նրանք անվերջ պտույտներ արին: Նրանք չափեցին քո ասիերը, նրանք չափեցին չեզ, քո խորությամբ, քո լայնությամբ ու ուժով:

Այդ սրն անշատ մարդիկ հաժաքակցին, հեռվից-հեռվից ել յեկան հաժաքակցին: Ենկան քաղաքներից, գյուղերից, լուս սարերի հեռու ու մաս բնիւններից:

Այդ սրն եր, վոր առաջին համառ քլուանդներն ինն քո կուսացան տփերին ու վերք առան քո սրտից, ցափոտ նիւնի հանիցիւր դու:

Այդ սրն եր, վոր առաջին գինամթալը վորոտաց քո կրծքում ու այդ վորոտն արձագանք առան քո անդունդախոր մութ նեղ-քերում:

Կամքն եր այդ, մեծ կամքը Հնդամյակի, վոր ցնցեց վերջին յերակը կյանքի, վոր շարժեց անշարժը դարերի:

Որերի, ժամերի ու վայրկյանների հետ ափերիդ բարձրանում եր մի շինք, այդ շինքն իր կառուցողի կամքի նման համառ եր, քո դիմ հորձանքների վայոտ լափուների առաջ: Նա փոխեց քո բնթացքը, քո կամքը, քո յերդը հնի...

4

Պզնձե թեւերի ցանցեր, քո սրտից կամար-կամար դուրս յեկան հեռացան:

Տեսա յես, սյունե-սյուն լեռ ու ձոր կտրելով մոտեցան գյուղերին հասան:

Լարե-լար թեւերը մտան խրճիթները մոմալույս դարերի ու այնպեղ թափեցին հեռվից, շատ հեռվից բերան ելեկարո ցնցող-ները լույսե:

Ո՛ր, լույս, դու ելեկարո: Միլիոնների հետ ինձ ել դատար, ինձ ել դատար մի մութ, մի խուլ խրճիթում, քո լույսով կյանք տփիւր ինձ, քո տակով ցնցեցիւր ինձ, վեր բարձրացրիւր ինձ, նայիւր ու առիւր՝

— Դու լուս ու թմրել նոր կյանքում չես կարող, չեք կարող դու ծանկիւն սրերի մեծ թափից, չես կարող դու չերգել:

Իմ յերդը,

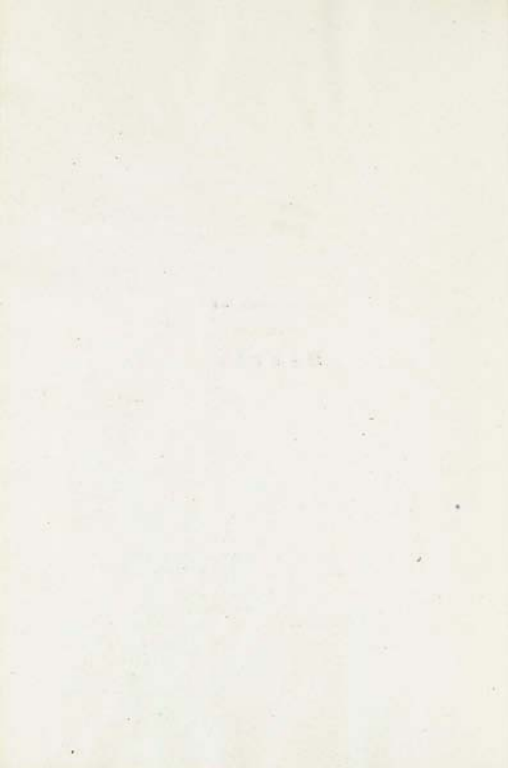
Իմ հեքը,

Իմ տեմպը—հաղթական:

10. 7. 11. 2. 5. 12. 6. 8.

0 1 2 3 4 5

Նրա անունն էր Նախուն. նրան հաճախ էմ հիշում,
Յեւ մի՛շտ նրան հիշելով, իմ մանկությունն էմ հիշում.
Յերբ մոր գարունն է գալիս, և ջրերն են խըշխըշում,
Յերբ մոր ծառերն են ծաղկում, յես նրան էմ միշտ հիշում:

Աչքեր ուներ նա սև-սև, գլխին ուներ սև մազեր.
Կարծես, կարծես յերազ էր, մոր անցել է ու չկա.
Ա՛խ, մորքա՛ն էմ նրա հետ մեր հանդերում մազվողի,
Ա՛խ, մորքա՛ն ենք խաղացել մեր հանդերում յես ու նա...

Մեր հանդի մէջ արեւա, մի ուռի կար առվի մոտ,
Ծառքը կարմիր կակաջներ, վայրի խոտեր, երենջնակ.
Հասած փայտե ձիերը, դարնան ամեն առաւիտ,
Վազում էյինք յես ու նա, փրտում նրա շուքի տակ:

Փրտում էյինք ու խաղում, հետս վազում, ծիծաղում,
Քաղում էյինք երենջնակ, և՛ բազեղներ, և՛ կակաջ,
Բնում էյինք հետս մենք այդ խոտերում շողշողուն,
Ամեն մեկս մեր կարմիր ծաղկեփնջերը գրկած:

Մի որ յերկար խաղացինք, և՛ կակաջներ քաղեցինք,
Յե՛ւ՛ գլխարկներ հյուսեցինք ծաղիկներից մեր քաղած.
Յես հիշում էմ, դարուն էր, ողբ ջինջ էր, զեղեցիկ,
Որբ կեսոր էր դարձել, բայց կապույտ էր, զեռ խաղաղ:

Հանկարծ հանդից այդ խաղաղ, գլխին նախուն մի փափախ,
Իր փայտե ձին շափ տալով, քշեց յեկամ գիժ Անտան.

Նա մեր աղի տղան եր, վոր մեզ ծնծում եր հաճախ,
Մեր հասկերը կոխելով, հպարտ անցնում եր հանդով:

Յեկավ հասավ բարկացած, հետո իջավ «ձիուց» ցած,
Վախից փոքրիկ Նախշու՛նը գլխարկն առավ ու փախա՛վ.
Յես լաց յեղա, բայց իղուր, նա մոտեցավ ինձ կամաց,
Վտռ արևը աչքիս դեմ կարծես ծռովեց ու խաղաց...

— Ա՛յ, դուք բոքրիկ լակոտներ, —ասաց Անտոն, նայեց վեր,
Զի յեմ քըշում, դալիս եմ, իսկ դուք համրա չե՞ք տալիս,
Դուք նստում եք համբիս դեմ և չե՞ք ուզում բարեկէլ,
Յեվ չե՞ք ասում—վեր կենանք, —աղի տղեն և դալիս:

Ասաց Անտոն ծուռ նայեց, ձեռքով «նոռլը» պահեց,
Ամուր զարկեց իմ գլխին—յես կանչեցի ողնություն.
Փոքրի՛կ եյի, ո՛ր, փոքրի՛կ, իսկ նա հարուստ, իսկ նա մեծ,
Ո՛ր, իմ անուշ, իմ անուժ, իմ արցունքոտ մանկություն:

Ծաղկե գլխարկս առավ, դրեց գլխին ու դարձավ.
— Նշ հանդ չգա՛ք, —ասաց նա, —ծաղիկներս չքաղե՛ք,
Թե չե՛ նորից կծեճես, —ու վազ տվեց բարձրացավ,
Առվի սփին կարճրած ինչքան կակաշ կար քաղեց:

Յեկավ Նախշը կակաշով, հանդը լցրեց իր կանչով,
Լացով նայեց Անտոյին, չեր իմանում ինչ անի—
Վերցրեց մի քար, վոր խփի, քարը նետեց հառաչով
— Ինչո՞ւ տղա չեմ ծնվել, ա՛խ, անիծվե՛ա դու, նանի...

Հետո անձրև յեկավ քիչ ու անձրևից հետո ջինջ
Դաշտի վրա դեմ ու դեմ, փռվեց մի վա՛ռ ծիածան.
— Վաղեմ պիտի ու անցնեմ ծիածանի տակով յես,
Դառնամ տղա ու յետ դամ, նրան ծեծենք ևս անգամ:

— Լա՛վ, —ասացի յես նրան, —արցունքների մեջ կորած,
Յես կկանդենեմ առվի մոտ, իսկ դու վաղի՛ր, շուտ արի՛,

Ու վաղ ամէնց Նախշուճը կակաշներէ մեջ կորաւ,
Անս մնացի ծառի տակ, մենակ կանգնած մի քարի:

Գնա՛ց, գնա՛ց կարծրած ծաղկե դլխարկը դրած,
Վաղե՛ց, վաղե՛ց, վոր անցնի, դառնաւ աղա իրը թե,
Սակաշն ինչքան նա վաղեց, ճիւղանը միշտ մնաց
Իր առջեւում՝ իսկ ինքը՝ ճիւղանի գեմ ու դեմ...

Կանգնել եմ յետ առաջի մոտ, ու կանչում եմ արցունքս,
— Վաղի՛ր, վաղի՛ր, առաջի—մտնեցար հա՛, մտնեցար.
Ու վաղ ամէնց Նախշուճը, յերկար վաղեց մինչև վոր
Հանկարծ նրա գեմից վողջ ճիւղանը չբացաւ...

Հետո նստեց ու յացեց, փրովեց հանդում ու կանչեց.
— Ա՛խ, գեղեցիկ ճիւղան, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ շուտ անցար.
Որեւ անցան, տարիներ, և այդ աղջիկն էլ հանկարծ
Նա էլ անցաւ չբացաւ, վորդես կապույտ ճիւղան...

Ել շահաս նրան յետ, ե՛ւ վոչ էլ մեր լուսատես
Կակաշներէ, ուսենին, գիժ որերը մեր անքան,
Անձ վո՛չ էլ գիժ Անտաշին,—արշալույսի լույսի պես,
Ճիւղանի պես անցար, ով անուրա՛խ մանկություն:

Ա՛խ, ծաղիկներ գեղեցիկ, գանգակածե, ցանուցիր,
Ո՛ր, տարաւիտ մանկության դու առաջին մթնշաղ,
Վոր բլուզներ մեր վտարին ու ցողի պես գնացիր,
Խոտերի տակ մնացիր, դու մանկությա՛ն վոսկե շաղ...

Փոքրիկ աղջիկ միտմիտ, լուսածածան ու անմիտ,
Ո՛ւր ես, ո՛ւր ես հիմա դու, իմ լուսավոր ճիւղան.
Ա՛խ, ինչո՞ւ դու այդքան շուտ, արագ անցար իմ գեմից,
Իմ հաւերում թողնելով անհետացող մի կածան...

Ճիւղանի նման դու շողշողացիր մեր հանդում,
Ինչքա՞ն արագ անցար դու ու չբացար շաղի պես,

Ա՛խ, զեղեցիկ դու արտուտ, վոր սուղվեցիր մեր արտուտ,
Հիմա կանգնել եմ հանդում ու կանչում եմ նորից քեզ:

Ծխածաններ յես տեսա, վոր դու կյանքում շտեսար
Յեւ արեւներ զեղեցիկ, վոր մեր հանդում շողացին,
Ծխածաններ յես տեսա, վորոնց յերբե՛ք չհասար,
Յեւ ծաղիկներ, վոր զարնան լույսերի հետ խաղացին:

Շուրջս դարուն, յերդ ու սեր, ե՛ւ կակաշներ, ե՛ւ լույսեր,
Մեր նոր հանդում արեւոտ նսանլ եմ յես առփի մոտ -
Որորչում են գանդածե ծաղիկները այս լուսե,
Գարնանային զեղեցիկ առաջում ե, առաջում:

Առփի վրա կուացած, լուսւմ եմ մի վտանածայն,
Մեկը կարծես հանդի մեջ ինչ-վոր բան ե մոռացել, —
Հասկերի մեջ որորվող ծաղկի նմա՛ն դու անցար, —
Խոտերի տակ Նախշունի վտանածայնն ե մնացել...

Մնացել ես միայն դու, ո՛վ զեղեցիկ մանկության,
Յե՛ւ ուռնին, ե՛ւ առուն, ե՛ւ մեր խաղերն են անցել -
Յեւ կակաշներն արցունքոտ վաղուց սուղվել են միզում,
Յե՛ւ դիժ Անտոնն ե անցել, ե՛ւ Նախշունն ե գնացել...

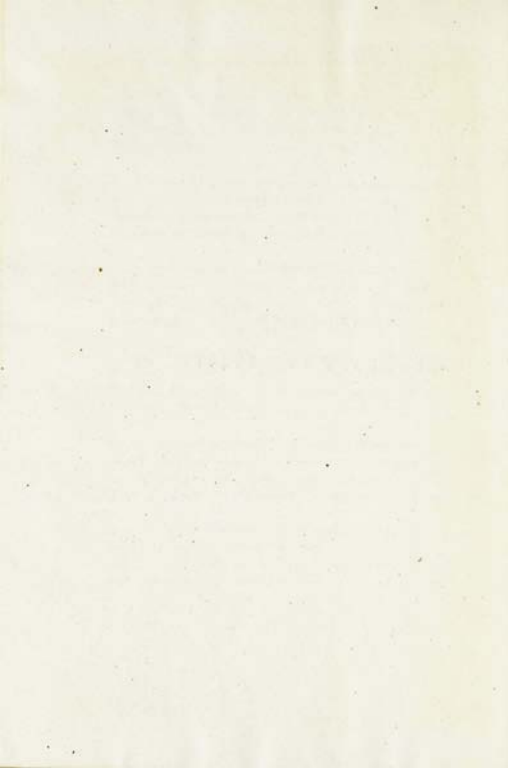
Սակայն հիշում եմ նրան, այն տղիկան հուրհրան,
Վորին շողի պես դյուբեց ծխածանը ու տարաւ,
Նա, վոր լացով վաղ տվեց ծաղկե դիխարիը դրած
Վաղե՛ց, վաղե՛ց ու անդարձ կակաշների մեջ կորաւ...

Ա՛հեր ուներ նա սե-սե, դիխին ուներ սե մաղեր,
Կարծե՛ս, կարծե՛ս յերազ եր, վոր անցել ե ու չկա -
Ա՛խ, վորքա՛ն եմ նրա հետ մեր հանդերում վաղվել,
Ա՛խ, վորքա՛ն ենք խաղացել մեր հանդերում յես ու նա...

2. ՇԻՐԱԶ

ՇԻՆԵՐԸ

ՍԵՎԱՆՈՒՄ ԵՆ ԴԱՇՏԵՐԸ

Արտերն աչն աճուզ վառիկ յնն փափում...

Ա Ն Պ Պ Ն

Քաշեց արեւը ծիւլերը հողից,
Իբ չողապաշեաւ, լույս մազիւններով-
Մփաց կանաչը, ծածանովեց հողից
Արտերի թափել հորձանքը սիրով...

Շուրջը—խնդացող անտաճմանության,
Միլիւրն են խճում շիթերը լույսի:
Մոյթ նկատ մարմանդ ալիք են ասնում
Արտերը հասնող, արտերը հույզի:

Արտերը դարձան խնդության մի ծով,—
Մեր վաշտերն անցան արտերի միջով:

Չնշալ եւ Գարունը՝ վաճանն արեւի
Առած իր բազկին—անաշ բարձրացալ...
Լույս նիզակներով իր բոց աչքերի՝
Յեկաւ լեռներով, դաշտերով անցալ...

Հեռեւից թողնց բյուրավոր դձեր,
Վարունք կյանք առան ու կարկաչեցին.
Վարանեց, փախալ եւ ձմեռը ծեր,
Նստեց արծաթե Մասիս գաղաթին:

Բացվեցին ուրախ, լույսը ծծեցին
Հանդ, արոտ, արտեր ու սարեր հսկա.
Հողը ծիծաղեց. ահա յերգեցին
Մեր բանակները՝ զաշտում արեկա:

Առաջաբան

Հակոբ Հակոբյան

Բարեկից և Շիր-կանայր 5

Շիրվանզադե

Մարգարե խնամին 16

Ավ. Խաչատրյան

Արա-Լալայի վերադարձը 31

Գ. Գեմիքոյան

Յաջան սեր 37

Արազի

Մոլորություն 65

Ջ. Յեսայան

Հիդրոշենք 77

Յե. Չարենց

Դաշնակցականներին 86

Համայնական դաշտերի սերմնացաններ 96

Ստ. Զորյան

Լիկեայանի վարժուհին 95

Ազատ վշտունի

Հայաստանին 115

Հայաստան Յերկիր 117

Մարտն ու Մարտն 123

Ալազան

Բանաստեղծություններ 125

Ն. Չարյան

Մաքս Միկինյան 140

Յերեան 158

Թորոլենց

Մերանի ճառ 163

Գուրգեն Մանարի

Վերջին ժայթք 186

Ա. Բակունց

Սև ցեղերի սերմնացանք 197

Վ. Նորենց

Լոռու ձորք

Մ. Արմեն	
Շիլլերաճուր կամուծիստը	217
Գ. Սարյան	
Պահակը	227
Մ. Մանվելյան	
Մեր ֆելզֆերեի հավերք	237
Ս. Տարոնցի	
Լորեցի Ավաղը	263
Յերդ ուժի և գեղեցկության	269
Վ. Վաղարշյան	
Ողակում	271
Սիրաս	
Գարնան ձաղիկներ	293
Հ. Պողոսյան	
Հերոսին	327
Աբշալույսի սիմֆոնիան	328
Ջաման	
Թեմակտնի զլխարկով կամուծարը	331
Վեսպեր	
Յերդ	349
Արաֆս	
Գուգոկ	353
Հրաչյա Բոչար	
Գնդացրորդ Սրապը	365
Պայազաու	
Վարդաղույն քաղաքի բնակիչը	377
Գ. Բես	
Մայրը	387
Գ. Հովնան	
Գեաթի հորձանքների առաջ	393
Խ. Դաշտենց	
Ծիւծիւն	399
Հ. Շիրազ	
Ծիւիւրը	407
Սեանում են դաշտերը	408

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. գրադ.

220030838

30838

[ip. 024.]

ПИСАТЕЛИ СОВЕТСКОЙ АРМЕНИИ
15-ая ГОДОВЩИНА
(Художественный сборник)
Гиз ССР Армении, Ереван, 1935 г.